НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

АКАДЕМІЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

ЧУМАЧЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових праць

Київ
2020

УДК 338.24
У67

Рассмотрены проблемы управления экономикой на современном этапе. Обобщены результаты исследований макроэкономических изменений в национальной экономике; формирования предпосылок и направлений повышения эффективности государственного управления экономикой на макро-, мезо- и микроуровнях; использования современных инструментов менеджмента для оптимизации деятельности хозяйствующих субъектов в отраслях экономики.

Для научных работников, аспирантов, специалистов промышленности, предприятий и государственных структур управления.

Редакційна колегія: д.е.н. О.О. Хандій (головний редактор), д.е.н. В.І. Ляшенко (відповідальний редактор), д.е.н. В.П. Антонюк, д.е.н. В.Є. Куриляк, д.е.н. І.О. Ліщинський, д.е.н. Ю.В. Макогон, д.е.н. Н.В. Осадча, д.е.н. Я.Я. Пушак, д.е.н. Ю.М. Харазішвілі, д.е.н. В.А. Чеботарьов, д.е.н. Г.З. Шевцова, к.е.н. О.А. Богуцька, к.е.н. О.С. Вишневський, к.е.н. В.А. Омельяненко, к.е.н. І.Ю. Підоричева, к.е.н. М.О. Солдак, к.т.н. Д.Ю. Череватський, Х. Джвігол (DrHab (Economics), Польща).

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту економіки промисловості НАН України
(протокол № 16 від 29.12.2020 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ 16139-4611Р від 20.01.2010 р., перереєстрований 31.07.2019 р. – Свідоцтво КВ № 24074-13914Р.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1609 від 21.11.2013 р.). Наказом МОН України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (Додаток 5) збірник включено до категорії «Б».

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази Research Bible (Токіо, Японія).

У67 **Управління** економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О.О. Хандій (голов. ред.), В.І. Ляшенко (відп. ред.), В.Є. Куриляк та ін. Київ, 2020. 360 с.
ISSN 2221-1187

Розглянуто проблеми управління економікою на сучасному етапі. Узагальнено результати досліджень макроекономічних змін у національній економіці; формування передумов і напрямів підвищення ефективності державного управління економікою на макро-, мезо- та мікрорівнях; використання сучасних інструментів менеджменту для оптимізації діяльності господарюючих суб’єктів у галузях економіки.

Для науковців, аспірантів, фахівців промисловості, підприємств і державних структур управління.

УДК 338.24

ISSN 2221-1187

© Інститут економіки промисловості НАН України, 2020

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.3-18*

О.О. Хандій, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-7926-9007
e-mail: alkhandiy@ukr.net,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З ПІДТРИМКИ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ТА ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19[1]

Поширення світом коронавірусної хвороби COVID-19 супроводжувалося введенням країнами карантинних заходів. В Україні Постановою Кабінету Міністрів України № 211 від 11.03.2020 р. було введено карантин на всій території з метою захисту населення від інфекційної хвороби та запобігання поширенню коронавірусу (COVID-19). Карантинні заходи з 6 квітня по 22 травня, подовжені до 22 червня, мали найбільші економічні та соціальні негативні наслідки для роботодавців, працівників, самозайнятого населення та кожного громадянина.

Економічне навантаження коронавірусної кризи розподілялося між державою, громадою, роботодавцями та населенням. Запропонована державна підтримка окремим галузям та сферам діяльності включала допомогу з часткового безробіття, кредитні канікули, податкові преференції (звільнення від земельного податку, податку на об’єкти нежитлової нерухомості, орендної плати за земельні ділянки, сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців та ін.), здешевлення кредитів для аграріїв, фінансову підтримку на розвиток агробізнесу, інформаційну підтримку, зокрема цілодобові консультації для малого та середнього бізнесу та розробку Національної онлайн-платформи «Дія.Бізнес». Проте рівень підтримки не відповідав рівню втрат підприємств і підприємців, що призвело до значного падіння реального обсягу ВВП, зростання соціальної незахищеності населення та рівня безробіття в країні, скорочення доходів населення, збільшення втрат робочого часу.

[1] Дослідження виконано в рамках проєкту «Подолання соціально-економічних ризиків та небезпек у сфері праці та зайнятості України в умовах впливу пандемії COVID-19» (2020.01/0253).

© О.О. Хандій, 2020

Наслідки впливу карантинних обмежень щодо попередження поширення коронавірусної хвороби на соціально-економічну сферу аналізують із кожним новим етапом карантину як науковці, експерти, так і працівники державних служб зайнятості, соціального захисту, НБУ. Слід відзначити публікації А. Колота, О. Герасименко, К. Ярмолюк-Крьок, Г. Калачової, С. Кулицького [1-3]. Потреба представників бізнесу та різних груп населення в державній підтримці стає все більшою з подовженням періоду карантину. У зв'язку з цим необхідне додаткове дослідження, оскільки статистичні дані демонструють показники економічного спаду та зростання безробіття населення за сценаріями, близькими до найбільш песимістичних прогнозів.

Метою статті є дослідження напрямів державної підтримки суб'єктів господарювання та населення під час пандемії COVID-19 і розробка рекомендацій щодо її адресного посилення.

Напрями державної підтримки різних груп населення та підприємств окремих галузей і сфер діяльності для мінімізації впливу економічних наслідків пандемії COVID-19 визначено в нормативно-правових, програмних документах, серед яких: Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 р. № 540-IX; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 18.04.2020 р. 530-IX; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19» від 16.06.2020 р. № 692-IX; Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки; Програма діяльності Кабінету Міністрів України (червень 2020 р.) та ін.

Державна підтримка мікро-, малого та середнього бізнесу в умовах карантинних заходів із попередження поширення COVID-19 включала, крім мораторію на перевірки малого бізнесу та кредитних канікул, підтримку щодо часткового безробіття для збереження робочих місць у розмірі 4,7 млрд, державну програму доступних кредитів 5-7-9% із можливістю рефінансування кредитів

під 0% протягом року, з обсягом кредитного портфеля за програмою у 35 млрд грн та програму пільгових кредитів «Нові гроші» зі ставкою до 3% на 2 роки [4] з фінансуванням 5 млрд грн. Станом на 13.10.2020 р. за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» вітчизняні підприємства було профінансовано на 10,352 млрд грн [5].

Із початку карантину до вересня 2020 р. діяла державна програма підтримки ФОП I та II груп у формі допомоги їх дітям до 10 років. Із квітня по липень 2020 р. 83 тис. фізичних осіб-підприємців отримали 554 млн грн державної допомоги [6].

Суб'єктам господарювання АПК за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у 2020 р. урядом виділено 4 млрд грн [7], у тому числі передбачено компенсацію за користування кредитами в обсязі 1,2 млрд грн, 1 млрд грн на підтримку розвитку тваринництва та переробку сільгосппродукції. Станом на 25.08. 2020 р. виплачено компенсацій за кредитами на суму 322,9 млн грн. Проте порівняно з 2019 р. фінансування програми підтримки аграріїв скоротилося на 340 млн грн [8].

За окремими цільовими групами державна підтримка включала широкий перелік заходів (див. таблицю). Зокрема, для спрощення умов ведення бізнесу 23.09.2020 р. уряд застосував «регуляторну гільйотину» і скасував 36 нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у сферах державного цінового регулювання, енергетики та ліцензування видів господарської діяльності [9].

Таблиця

Напрями державної підтримки за цільовими групами

Група	Заходи
1	2
Бізнес	
Кредитні канікули	Національний банк України рекомендував банкам ввести особливий пільговий період обслуговування кредитів у період дії карантину для населення та бізнесу. Банки мають декілька варіантів реструктуризації кредитів: повне або часткове звільнення від сплати тіла кредиту на час карантину з відповідним подовженням позики; капіталізація відсоткових платежів. Конкретний варіант обирається в індивідуальному порядку після звернення позичальника до банку. З 1 березня по 30 квітня банкам заборонено підвищувати відсоткову ставку за користування споживчим кредитом. Діятиме планова зміна плаваючої відсоткової ставки за договором. Ця заборона розповсюджується на всі кредити фізичних осіб. Також у даний період заборонено застосовувати штрафи, пені за прострочення виконання

Продовження таблиці

1	2
Податкові преференції	Звільнення від нарахування та сплати плати за землю, яка використовується в господарській діяльності, податку на нерухомість за житлові приміщення за березень. Звільнення від сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців. Обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства. Мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (виключення – перевірки щодо відшкодування ПДВ). Дозвіл фізичним особам-підприємцям тимчасово не заповнювати книгу обліку доходів. Подовження терміну подання річної декларації про майновий стан і доходи до 30.06.2020 р. включно. Відтермінування введення РРО для всіх категорій платників податків за спрощеною системою. Збільшення лімітів річного доходу для ФОП I, II та III груп. Звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита і плати за виконання митних формальностей поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для них при ввезенні товарів, необхідних для боротьби з коронавірусом. Спрощення системи обліку продукції та впровадження нульової ставки акцизного податку для державних підприємств, які виробляють дезінфектори на основі спирту. Припинення оскаржень рішень контролюючих органів. Урахування без обмежень витрат платників ПДВ на передачу як внеску в боротьбу з коронавірусом установам охорони здоров’я медикаментів, ліків, обладнання тощо. Надання органам місцевого самоврядування права приймати рішення про зміну ставок єдиного податку. Наймач може бути звільнений від плати за користування майном
Малий та середній бізнес	Власникам малого і середнього бізнесу, які мають найманих працівників, надаватиметься допомога з часткового безробіття. У разі встановлення регульованих цін на товари в розмірі, нижчому від економічно обґрунтованого, відшкодовують суб’єкту господарювання різницю. Відшкодування здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів. Допомогу на дітей отримують фізичні особи-підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування і належать до I та II груп платників єдиного податку. Надання грантів інституційної підтримки юридичним особам усіх форм власності для забезпечення конкурентоспроможності та створення робочих місць в умовах дії запроваджених відповідно до законодавства обмежень господарської діяльності

Продовження таблиці

1	2
Агробізнес	Виділено 4 млрд грн на програму підтримки аграріїв у 2020 р.: 1,2 млрд грн на здешевлення кредитів. Пільгові кредити подешевшають до 5%. 1 млрд грн передбачено за програмою надання державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції. 400 млн грн на розвиток фермерства та кооперативів. 400 млн грн на підтримку галузі садівництва, виноградарства та хмелярства. Гроші використають для посадки насаджень інтенсивного типу на 4 тис га. Збудують об'єкти для зберігання та переробки, що збільшить обсяги продукції з високою доданою вартістю
Інформаційна підтримка бізнесу	Користування державними послугами та інформаційними ресурсами online: COVID-19: інформаційна підтримка бізнесу https://epo.org.ua/covid19/ Реєстрація фізичної особи-підприємця https://online.minjust.gov.ua/registration-fiz Електронний кабінет платника податків https://cabinet.tax.gov.ua/login Реєстри Державної податкової служби https://cabinet.tax.gov.ua/registers Пошук фіскального чека https://cabinet.tax.gov.ua/cashregs/check Пошук марки акцизного податку https://cabinet.tax.gov.ua/registers/mark Онлайн-консультація ДПС https://cabinet.tax.gov.ua/help/sendlist.html Відеоуроки користування кабінетом платника податків https://tax.gov.ua/media-tsentr/videogalereya/videouroki/ Державний портал, що справді допоможе у бізнесі https://business.diia.gov.ua/
Сфера культури, креативних індустрій, туризму	Плата за користування нерухомим майном (його частиною) підлягає зменшенню за вимогою наймача, коли майно не могло використовуватися у підприємницькій діяльності наймача в повному обсязі через запроваджені обмеження та (або) заборони; надання грантів на підтримку та розвиток проєктів у сферах культури та мистецтв, креативних індустрій і культурно-пізнавального (внутрішнього) туризму; надання державної субсидії на розвиток кінопроєктів
Соціальний захист кожної людини	
Пенсіонери	З 1 квітня – щомісячна виплата в розмірі до 500 грн пенсіонерам старше 80 років і розмір пенсії яких не перевищує 9 205 грн. Проведення індексації пенсій із травня на 11%. Середній розмір підвищення становитиме 260 грн. Встановлення мінімальної пенсійної виплати на рівні 2100 грн особам, які мають тривалий страховий стаж (30 років для жінок та 35 років для чоловіків). Встановлено найменшу пенсійну виплату на рівні 2 600 грн (з урахуванням підвищень пенсії) пенсіонерам старше 80 років зі страховим стажем 20 років для жінок та 25 років для чоловіків.

Продовження таблиці

1	2
	Здійснена одноразова виплата грошової допомоги у сумі 1000 гривень окремим категоріям населення, зокрема пенсіонерам, розмір пенсії яких не перевищує 5000 грн
Безробітні	Допомога з безробіття (додатково виділено 1,277 млрд грн); підвищення мінімального розміру допомоги з безробіття з 650 до 1000 грн; допомога звільненим за власним бажанням з 1 дня, а не як було раніше – з 91 дня; виплата усім безробітним з 1 дня реєстрації, а не з 7, як було раніше; допомога з часткового безробіття (виділено 4,723 млрд грн) – виплати суб'єктам малого та середнього підприємництва на період карантину для покриття витрат на зарплату робітникам, яким було скорочено робочий час; усі консультації, пов’язані з наданням соціальних послуг, працевлаштуванням та матеріальним забезпеченням на випадок безробіття, надаються дистанційно; інформування клієнтів служби зайнятості здійснюється в онлайн-режимі через офіційний сайт www.dcz.gov.ua, верифіковану Фейсбук-сторінку державної служби зайнятості, «Освітній портал ДСЗ» та платформу «Профорієнтація та розвиток кар’єри» http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/968229
Отримувачі субсидій	Запроваджено додаткову компенсацію витрат на оплату комунальних послуг одержувачам житлових субсидій на період карантину, яка в середньому складе 300 грн для кожної родини; на 50% збільшено соціальні нормативи користування електричною енергією, холодною та гарячою водою, водовідведенням і природним газом для приготування їжі та підігріву води, на які розраховано субсидію. Додаткова компенсація стосуватиметься понад 3 млн домогосподарств; спрощено процедуру призначення (у тому числі на наступний період) та виплати у грошовій формі субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу. Цей процес відбуватиметься автоматично; спрощено порядок надання субсидій для громадян, які втратили роботу у зв’язку з карантином та стали на облік як безробітні
Зайняті	Оплата листків непрацездатності застрахованим громадянам, які перебуватимуть на самоізоляції (виділено 289,1 млн грн). Розмір оплати становить 50% середньої заробітної плати (доходу) незалежно від страхового стажу (медпрацівникам – 100%); погашення заборгованості перед застрахованими громадянами з оплати листків непрацездатності, пов’язаної з втратами ЄСВ (виділено 1807,7 млн грн); доплати до заробітної плати працівникам сфери соцзахисту населення, які безпосередньо надають соціальні послуги за місцем проживання / перебування отримувача соціальних послуг (вдома), у розмірі до 100% заробітної плати на період виконання заходів щодо запобігання виникненню і поширенню, локалізації та ліквідації спалахів епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19);

Продовження таблиці

1	2
	доплати до заробітної плати медичним та іншим працівникам, які безпосередньо зайняті на роботах з ліквідації захворювання серед людей на коронавірусну хворобу (COVID-19), у розмірі до 300% заробітної плати; допомога з часткового безробіття встановлюється за кожну годину, на яку працівникові було скорочено передбачену законодавством тривалість робочого часу, з розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу), встановленої працівникові відповідного розряду. Відповідно до трудового законодавства гарантується: на період карантину може бути надано відпустку без збереження заробітної плати за погодженням сторін; у разі подовження карантину тривалість оформленої відпустки може бути подовжена до його завершення; час простою не з вини працівника, у тому числі на період оголошення карантину, встановленого КМУ, оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівнику розряду (окладу); може встановлюватися гнучкий режим робочого часу на визначений строк або безстроково як при прийнятті на роботу, так і згодом. Застосування гнучкого режиму робочого часу не спричиняє змін у нормуванні, оплаті праці та не впливає на обсяг трудових прав працівників. Виконання дистанційної (надомної) роботи не спричиняє будь-яких обмежень трудових прав працівників. При цьому, якщо працівник і роботодавець письмово не домовилися про інше, то дистанційна (надомна) робота передбачає оплату праці в повному обсязі та в строки, визначені чинним трудовим договором. На період простою роботодавець забезпечує збереження мінімальних державних гарантій в оплаті праці. Трудовим договором, колективними договорами, угодами можуть бути визначені вищі рівні оплати за час простою; роботодавець забезпечує надання, за згодою працівників, щорічних оплачуваних відпусток, додаткових відпусток працівникам, які мають дітей, та/або за бажанням працівників відпусток без збереження заробітної плати; роботодавці мають організовувати доставку працівників до місця роботи та назад за спеціальними регулярними перевезеннями
Пільгові категорії	Учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни мають право на безоплатний або пільговий відпуск лікарських засобів; у разі пропуску в період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) строку переогляду особою з інвалідністю з дитинства або дитиною з інвалідністю виплата державної соціальної допомоги не зупиняється; у разі пропуску в період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) строку повторного огляду медико-соціальної експертизи особою з інвалідністю виплата пенсії з інвалідності не зупиняється; строк виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям, яким вона була призначена раніше, продовжується без подання необхідних документів на період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)

Закінчення таблиці

1	2
ВПО	На період дії карантину та протягом 30 днів із дня його скасування: заборонено перевіряти фактичне місце проживання/перебування внутрішньо переміщених осіб при призначенні (відновленні) соціальних виплат; дозволено комісіям з питань призначення (відновлення) соціальних виплат ВПО ухвалювати рішення про призначення (відновлення) або відмову у призначенні (відновленні) соцвиплат без акту обстеження матеріально-побутових умов сім'ї; продовжено виплати різних видів державної соцдопомоги, щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, які було призначено раніше, на період карантину та на один місяць після дати його скасування; призупинено строки для проходження фізичної ідентифікації, необхідної для виплати пенсій, на період дії карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням COVID-19, та протягом 30 днів із дня його скасування; заборонено зупинення АТ «Державний ощадний банк України» видаткових операцій за поточним рахунком у разі непроходження фізичної ідентифікації отримувачем соціальних виплат; забезпечено можливість отримувати кошти з доставкою додому через АТ «Укрпошта» одержувачам пенсій та грошової допомоги
Ті, хто захворів на COVID-19	В умовах стаціонару пацієнт отримує основні безоплатні послуги: тестування на SARS-CoV-2, лабораторні та інструментальні дослідження (ЕКГ, загальний клінічний аналіз крові та сечі, біохімічний аналіз крові, визначення рівня глюкози крові), медичну допомогу відповідно до галузевих стандартів, кисневу підтримку, інтенсивну терапію та підключення до ШВЛ та ЕКМО за необхідністю, знеболення та медикаментозну терапію, консультації лікарів інших спеціальностей; функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним безкоштовним телефонним номером

Джерело: складено за даними офіційного сайту Кабінету Міністрів України та нормативно-правовими документами [10-13].

Фінансово-економічна криза та негативні економічні наслідки карантинних обмежень під час пандемії COVID-19 вплинули на зниження доходів державного бюджету та обумовили внесення змін до Державного бюджету України на 2020 рік.

Внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» за проєктом від 29.03.2020 р. стосувалося скорочення державних видатків на Міністерство культури та інформаційної політики України (-7,62 млрд грн), Міністерство освіти і науки України (-1,877 млрд грн на апарат МОН та -3,57 млрд грн – скорочення загальнодержавних видатків і кредитування МОН), Міністерство розвитку громад і територій України (-1,848 млрд грн на

апарат міністерства і -9,9 млрд грн на загальнодержавні видатки та кредитування), Державну службу статистики України (-1,25 млрд грн), Міністерство інфраструктури України (-1,039 млрд грн), Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (-887,8 млн грн), Міністерство у справах ветеранів України (-816,4 млн грн), Міністерство юстиції України (-458,8 млн грн), Міністерство закордонних справ України (-173,83 млн грн). Із бюджету видалено всі витрати на функціонування Фонду енергоефективності (-1,6 млрд грн), Державного фонду регіонального розвитку (-7,5 млрд грн), надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла (-100 млн грн), субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на підтримку розвитку об'єднаних територіальних громад (-2,1 млрд грн) та системи екстреної медичної допомоги (-922,6 млн грн), будівництво нових, реконструкцію та капітальний ремонт існуючих спортивних 50- та 25-метрових басейнів (-200 млн грн), створення нових і будівельно-ремонтні роботи існуючих палаців спорту та завершення розпочатих у попередньому періоді робіт з будівництва/реконструкції палаців спорту (-150 млн грн) [14; 15]. Більшою мірою постраждали від зниження фінансування система освіти та місцеві бюджети, не отримавши фінансових ресурсів на підтримку розвитку об'єднаних територіальних громад, інфраструктурних об'єктів, розвиток екстреної медичної допомоги, соціально-економічний розвиток окремих територій, будівництво доступного житла, проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Відповідно до внесених змін до державного бюджету втрати місцевих бюджетів становитимуть близько 15,6 млрд грн, або 5,3% річних надходжень загального фонду місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) [2].

Суттєво збільшено видатки на Міністерство соціальної політики України (+8,86 млрд грн), Міністерство молоді та спорту України (+2,145 млрд грн), реструктуризацію вугільної галузі (+1,6 млрд грн), Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (+787 млн грн), Міністерство охорони здоров'я України (+472,6 млн грн), Державну фіскальну службу України (+454,6 млн грн), фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду (19,68 млрд грн). Створено Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками, у розмірі 65,959 млрд грн. Станом на 22.10.2020 р. видатки фонду ста-

новили 33,75 млрд грн [16], з яких 16,08 млрд витрачено на будівництво, реконструкцію, ремонт автодоріг державного призначення (а передбачено всього 35 млрд грн).

До основних статей видатків Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 входять:

будівництво, реконструкція, ремонт автодоріг державного призначення – 35 млрд грн;

фінансова допомога Фонду страхування на випадок безробіття – 6,97 млрд грн;

підвищення надбавок і доплат медичним працівникам (МОЗ) – 5,96 млрд грн;

придбання обладнання для приймальних відділень опорних лікарень – 4,729 млрд грн;

забезпечення лабораторій МОЗ та закупівля засобів індивідуального захисту – 2,99 млрд грн;

доплата поліцейським, військовослужбовцям НГУ та ДПСУ – 2,53 млрд грн;

фінансова допомога Фонду соціального страхування (у тому числі для виплати лікарняних) – 2,5 млрд грн;

будівництво та ремонт приймальних відділень опорних лікарень – 1,68 млрд грн;

державна підтримка сфери культури, туризму та креативних індустрій – 1 млрд грн [16].

Отже, фінансування будівництва, реконструкції, ремонту автодоріг державного призначення становить 53,03% всієї суми коштів, виділених на боротьбу з пандемією COVID-19. Кошти на посилення соціального захисту населення складатимуть 15,76% суми Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 (далі – Фонд). Лише 24,7% має бути направлено за цільовим призначенням Фонду, зокрема станом на 22.10.2020 р. витрачено лише 35% коштів від виділених на охорону здоров'я. У той час як щодня в Україні досягаються нові антирекорди за кількістю тих, хто захворів на COVID-19, а вартість тесту ПЛР на виявлення COVID-19 становить від 700 до 2400 грн [17].

Подолання поширення коронавірусної хвороби потребує залученості одночасно і держави, і бізнесу, і кожного громадянина.

Антикризові заходи щодо протидії поширенню пандемії COVID-19 та зниження соціально-економічних наслідків у трудовій сфері мають бути такими.

Роботодавці:

забезпечення працівників належною інформацією про фактори виробничого середовища, які можуть несприятливо впливати на здоров'я працівників в умовах пандемії COVID-19;

дотримання вимог законодавства щодо створення безпечних умов праці в несприятливій епідеміологічній ситуації, зокрема надання захисного одягу та засобів гігієни безкоштовно для працівників, надання консультацій працівникам з питань охорони праці;

розробка на підприємствах плану дій щодо захисту здоров'я та забезпечення безпеки працівників в умовах поширення COVID-19, зокрема в умовах віддаленої роботи;

реалізація стратегії збереження робочих місць із дотриманням положень трудового законодавства.

Працівники:

відповідальне ставлення до свого здоров’я та дотримання вимог безпечної поведінки в умовах карантинних обмежень під час «коронакризи» в робочий та неробочий час;

своєчасне повідомлення керівництва про погіршення самопочуття і прояви симптомів коронавірусного захворювання;

застосування профілактичних заходів щодо зміцнення здоров’я і дотримання здорового образу життя.

Держава:

зниження податкового навантаження на працівників та роботодавців –

зниження податків на оплату праці протягом дії карантинних обмежень, у тому числі зменшення максимальної величини бази нарахування ЄСВ для заробітної плати;

відтермінування та збільшення строків сплати ПДВ для представників бізнесу, надання безвідсоткової податкової розстрочки для підприємств, які припинили свою діяльність у результаті карантинних обмежень під час пандемії COVID-19;

відтермінування (дозвіл не сплачувати за умови втрати на цей період стажу) соціальних внесків ФОП протягом дії карантинних обмежень за бажанням платника при припиненні його діяльності;

для постраждалих від карантинних обмежень підприємств у сфері культури, туризму та торгівлі надання можливості не сплачувати всі податки та збори за цей період;

внесення змін до законодавства щодо визначення верхнього рівня оплати праці в бюджетній сфері та на державних підприєм-

ствах, встановлення законодавчо визначеного обмеження зростання максимальних пенсій;

скорочення чисельності та кількості контролюючих органів у результаті цифровізації процесів моніторингу та контролю суб'єктів господарювання;

удосконалення верифікації отримувачів соціальних виплат та пільг і пенсійних виплат, особливо ВПО, для припинення «пенсійного туризму» та виявлення «мертвих душ»;

використання коштів Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками за цільовим призначенням, а саме забезпечення медичних закладів необхідним обладнанням, ліками, закупівлі, тестів ПЛР; центрам, які проводять ПЛР-тестування та КТ-дослідження компенсація 50% вартості послуг для населення;

активізація роботи з ґендерно обумовленим насильством та підтримка закладів із допомоги постраждалим;

забезпечення ґендерного підходу до прийняття рішень щодо заходів із подолання COVID-19 та прийняття рішень про збереження робочих місць і створення нових;

надання права мікропідприємцям набуття статусу безробітного без закриття ФОП при неможливості його діяльності в умовах дії карантинних обмежень;

забезпечення виплати щомісячної фінансової допомоги в розмірі прожиткового мінімуму на дитину дошкільного та молодшого шкільного віку під час дії карантину при втраті роботи батьками, у тому числі при їх перебуванні в неоплачуваній відпустці;

забезпечення виплат фінансової компенсації в розмірі мінімальної заробітної плати одному з батьків, який доглядає за дитиною під час карантину в закладах освіти;

забезпечення високої адресності надання державної допомоги домогосподарствам та підприємствам при подоланні наслідків COVID-19.

Висновки. Державна підтримка в умовах коронавірусної кризи передбачає податкові преференції, кредитні канікули, інформаційне забезпечення як представників бізнесу, так і всього населення. Окремі напрями підтримки у вигляді грантів чи субсидій запропоновані у сфері культури, креативних індустрій, туризму, які більше за інших видів економічної діяльності зазнали втрат унаслідок карантинних обмежень. Із боку держави посилено соціальний захист для пільгових категорій населення, пенсіонерів, малозабезпечених громадян, які отримують субсидії, ВПО. Зокрема, він

пов'язаний із подовженням строку дії документів, що дозволяють отримувати пільги, субсидії тощо, поданих до початку карантину. Захист певних категорій (представники МСБ, сфери культури, креативних індустрій, туризму), який полегшує економічне навантаження на їх діяльність, перекладається частково на власників землі, приміщень, які здаються в оренду, але механізм компенсації втрат останніх у законодавстві не визначено.

Створення Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 за змістом передбачає цільове фінансування закладів з охорони здоров'я щодо посилення їх спроможності надання допомоги хворим на COVID-19, екстреної допомоги в громадах, залучення більшої кількості лікарів для подолання епідемії. За фактичним розподілом коштів Фонду було виділено 53% від загальної суми на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту автодоріг державного призначення і лише 24,7% – на охорону здоров'я.

Досягнення балансу у прийнятті державних рішень про розподіл фінансово-економічного навантаження коронавірусної кризи між державою, громадою, бізнесом і населенням має стати основним принципом розробки антикризових заходів Уряду України щодо подолання наслідків впливу пандемії COVID-19. Дотримання принципу соціальної відповідальності держави, роботодавців, населення має бути враховано в кожному управлінському рішенні у стратегічних і середньострокових документах.

Література

1. Колот А., Герасименко О., Ярмолюк-Крьок К. Сфера праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності 2020: виклики для України. URL: http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16344.pdf.

2. Калачова Г. «Карантинні пільги» для бізнесу: якою є справжня ціна перерви на пандемію. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/18/658216/.

3. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. *Україна: події, факти, коментарі.* 2020. № 12. С. 43–57. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf.

4. Ігор Петрашко представив механізми підтримки мікро- і малого підприємства. URL: https://www.me.gov.ua/ News/Detail?lang=uk-UA&id=69514bea-6d8c-436e-9114-bf7c170804e2&title=IgorPetrashkoPredstavivMekhanizmiPidtrimkiMikroIMalogoPidprimstva.

5. «Доступні кредити 5-7-9%»: 216 нових угод за тиждень та лібералізація умов їх отримання. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/dostupni-krediti-5-7-9-216-novih-ugod-za-tizhden-ta-liberalizaciya-umov-yih-otrimannya.

6. До уваги «єдинників» I та II груп! Виплату допомоги на дітей буде завершено у вересні. URL: https://news.dtkt.ua/simple/individual-single-tax/64059.

7. Програми підтримки бізнесу / КМУ. URL: https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu.

8. Держпідтримка-2020: Близько 323 млн грн вже сплачено сільгоспвиробникам на часткову компенсацію відсотків за кредитами / Мінекономіки. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=19ab0df9-c72b-4fbf-b71e-6cf906730ae9&title=Derzhpidtrimka2020-Blizko323-MlnGrnVzheSplachenoSilgospvirobnikamNaChastkovuKompensatsiiuVidsotkivZa Kreditami.

9. Петрашко Ігор. Уряд скасував 36 регуляторних актів, спростивши ведення бізнесу. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-skasuvav-36-regulyatornih-aktiv-sprostivshi-vedennya-biznesu-igor-petrashko.

10. Соціальна підтримка / КМУ. URL: https://covid19.gov.ua/prohramy-sotsialnoi-pidtrymky.

11. Програми підтримки бізнесу / КМУ. URL: https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв’язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв’язку з дією обмежувальних заходів, пов’язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України від 16.06.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text.

14. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL.

15. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік": Закон України від 13 квітня 2020 року № 553-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#Text.

16. Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433.

17. Тест на COVID-19 в Україні: скільки коштує, де здати та як готуватись. URL: https://www.volynnews.com/news/all/test-na-COVID-19-v-ukrayini-skilky-koshtuye-de-zdaty-ta-iak-hotuvatys/.

References

1. Kolot, A., Herasymenko, O., Yarmoliuk-Krok, K. (2020). Sfera pratsi v umovakh hlobalnoi sotsioekonomichnoi realnosti 2020: vyklyky dlia Ukrainy [The sphere of work in the global socio-economic reality 2020: challenges for Ukraine]. Retrieved from http: //library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16344.pdf [in Ukrainian].

2. Kalachova, H. (2020). "Karantynni pilhy" dlia biznesu: yakoiu ye spravzhnia tsina pererv na pandemiiu ["Quarantine benefits" for business: what is the real price of a pandemic break]. Retrieved from https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/18/658216/ [in Ukrainian].

3. Kulytskyi, S. (2020). Ukrainskyi rynok pratsi pid vplyvom pandemii COVID-19: stan ta otsinka perspektyv rozvytku [Ukrainian labor market under the influence of the COVID-19 pandemic: status and assessment of development prospects]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, 12, pp. 43–57. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf [in Ukrainian].

4. Ihor Petrashko predstavyv mekhanizmy pidtrymky mikro- i maloho pidpryiemstva [Igor Petrashko presented the mechanisms of support for micro and small enterprises]. (2020). Retrieved from https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=69514bea-6d8c-436e-9114-bf7c170804e2&title=IgorPetrashkoPredstavivMekhanizmiPidtrimkiMikroIMalogoPidprimstva [in Ukrainian].

5. «Dostupni kredyty 5-7-9%»: 216 novykh uhod za tyzhden ta liberalizatsiia umov yikh otrymannia ["Available loans 5-7-9%": 216 new agreements per week and liberalization of conditions for their receipt]. (2020). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/dostupni-krediti-5-7-9-216-novih-ugod-za-tizhden-ta-liberalizaciya-umov-yih-otrimannya [in Ukrainian].

6. Do uvahy «iedynnykiv» I ta II hrup! Vyplatu dopomohy na ditei bude zaversheno u veresni [To the attention of the "units" of groups I and II! Payment of child benefits will be completed in September]. (2020). Retrieved from https://news.dtkt.ua/simple/individual-single-tax/64059 [in Ukrainian].

7. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020). Prohramy pidtrymky biznesu [Business support programs]. Retrieved from https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu [in Ukrainian].

8. Minekonomiky (2020). Derzhpidtrymka-2020: Blyzko 323 mln hrn vzhe splacheno silhospvyrobnykam na chastkovu kompensatsiiu vidsotkiv za kredytamy [State Support 2020: About UAH 323 million has already been paid to farmers for partial compensation of interest on loans]. Retrieved from https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=19ab0df9-c72b-4fbf-b71e-6cf906730ae9&title=Derzhpidtrimka2020-Blizko323-MlnGrnVzheSplachenoSilgospvirobnikamNaChastkovuKompensatsiiuVidsotkivZa Kreditami [in Ukrainian].

9. Petrashko, Ihor.Uriad skasuvav 36 rehuliatornykh aktiv, sprostyvshy vedennia biznesu [The government repealed 36 regulations, simplifying doing business]. (2020). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-skasuvav-36-regulyatornih-aktiv-sprostivshi-vedennya-biznesu-igor-petrashko [in Ukrainian].

10. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020). Sotsialna pidtrymka [Social support]. Retrieved from https://covid19.gov.ua/prohramy-sotsialnoi-pidtrymky [in Ukrainian].

11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020). Prohramy pidtrymky biznesu [Business support programs]. Retrieved from https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu [in Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 30.03.2020 № 540-IX [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Law of Ukraine of 30.03.2020 № 540-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text [in Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo derzhavnoi pidtrymky sfery kultury, kreatyvnykh industrii, turyzmu, maloho ta serednoho biznesu u zviazku z diieiu obmezhuvalnykh zakhodiv, poviazanykh iz poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby COVID-19: Zakon Ukrainy vid 16.06.2020 № 692-IX [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on State Support in the Field of Culture, Creative Industries, Tourism, Small and Medium Business in Connection with Restrictive Measures Related to the Spread of COVID-19 Coronavirus Disease: Law of Ukraine of 16.06.2020 № 692]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text [in Ukrainian].

14. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State web portal of the budget for citizens]. (2020). Retrieved from https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL [in Ukrainian].

15. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2020 rik: Zakon Ukrainy vid 13.04.2020 № 553-IX [On Amendments to the Law of Ukraine" On the State Budget of Ukraine for 2020: Law of Ukraine of 13.04.2020 № 553-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#Text [in Ukrainian].

16. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2020). Fond borotby z hostroiu respiratornoiu khvoroboiu COVID-19, sprychynenoiu koronavirusom SARS-CoV-2, ta yii naslidkamy [Fund for the fight against acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2, and its consequences]. Retrieved from https://www.mof.gov.ua/uk/data_and_analytics-433 [in Ukrainian].

17. Test na COVID-19 v Ukraini: skilky koshtuie, de zdaty ta yak hotuvatys [COVID-19 test in Ukraine: how much does it cost, where to take it and how to prepare]. (2020). Retrieved from https://www.volynnews.com/ news/all/test-na-COVID-19-v-ukrayini-skilky-koshtuye-de-zdaty-ta-iak-hotuvatys/ [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 25.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.19-31*

Ю.С. Залознова
чл.-кор. НАН України
д.е.н., професор
ORCID 0000-0003-3106-1490
e-mail: zaloznova.iep@gmail.com,

І.П. Петрова, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-0515-5349
e-mail: msirynapetrova@gmail.com,
Інститут економіки промисловості
НАН України, м. Київ

РЕЖИМ МІЖНАРОДНО-ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ТА ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

На сучасному етапі глобалізації світової економіки та розвитку міжнародних економічних зв'язків виникає необхідність активізації відносин між міжнародними фінансовими установами, державними органами влади, університетами, науково-дослідними інститутами та бізнесу на засадах партнерства для фінансування проєктів у науково-технічній та інноваційних сферах.

Тема публічно-приватного партнерства (ППП) у науково-технічній та інноваційних сферах набуває актуальності в Україні [1-7]. Це передусім пов'язано з розгалуженістю інноваційної інфраструктури, а її окремі елементи (технопарки, наукові парки) існують у рамках нестабільного правового поля; неефективними механізмами державної фінансової підтримки через неузгодженість виділення коштів із бюджетним та податковим законодавством; інертною діяльністю приватного бізнесу до інноваційних процесів; суттєвим розривом у взаємодії елементів національної інноваційної екосистеми у трикутнику «приватний бізнес – наука – держава».

Метою статті є обґрунтування можливостей застосування публічно-приватного партнерства в науково-технічній та інноваційних сферах у контексті євроінтеграційних процесів.

У документах ЄС підкреслюється соціально-економічне значення реалізації проєктів на засадах публічно-приватного партнер-

© Ю.С. Залознова,
І.П. Петрова, 2020

ства з точки зору сприяння забезпеченню найвищої конкурентоспроможності в інноваційній сфері. Зокрема, прийняття Лісабонської стратегії ЄС, яка знайшла продовження у Стратегії ЄС-2020, та висування на перший план інноваційного імперативу інтеграційного розвитку надало потужного імпульсу публічно-приватному партнерству в інноваційній сфері ЄС, зокрема через розгортання дослідницьких проєктів ППП із частковим фінансуванням із бюджету Рамкових програм ЄС [8, с. 382-383]. У Стратегії «Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання» серед трьох взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих пріоритетів є інтелектуальне зростання: розвиток економіки, що спирається на знання та інновації.

Європейська Комісія запропонувала за кожним із пріоритетних напрямів сім ініціатив для стимулювання прогресу [9]. Одна з цих ініціатив – «Інноваційний Союз», який є комплексним планом реалізації інноваційної стратегії ЄС, спрямованим на стимулювання повного інноваційного ланцюга від ідеї до ринку готової продукції [10, с. 17]. Новим інституційним елементом «Інноваційного Союзу» є «Інноваційні партнерства», які об'єднують усіх зацікавлених учасників інноваційної діяльності для вирішення ключових європейських соціально-суспільних проблем. Кожне таке «партнерство» має бути орієнтоване на науково-дослідну роботу та інноваційну діяльність, а також сприяти переорієнтації поточних європейських науково-технічних програм та інструментів (структурні фонди, реформа університетів, спільні технологічні ініціативи) на вирішення цих проблем [11].

Спільні Європейські проєкти публічно-приватного партнерства орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку, екологічної безпеки, добробуту суспільства [12]. Наприклад, в Австрії реалізуються програми зі створення Центрів компетенцій, де публічно-приватне партнерство виступає основним інструментом здійснення довгострокових відносин між компаніями та дослідними інститутами у сфері інновацій. Популярними програмами є K-ind/K-net, COMET, Асоціація з досліджень Крістіана Доплера. Програма K-ind/K-net спрямована на створення промислових центрів компетенції та мережі установ для здійснення досліджень та передачі технологій під управлінням промислових компаній і консорціумів. Програма COMET (Центрів компетенції з досконалих технологій), що стала найбільш впливовою в історії публічно-приватного партнерства Австрії, передбачає можливість створення ППП у формі великих, середніх та малих спільних підприємств, підприємств без ін-

ституціоналізації (без створення юридичної особи). Програма Асоціації з досліджень Крістіана Доплера підтримує створення тимчасових лабораторій в університетах, які працюють над орієнтацією на застосовність фундаментальних досліджень.

У Бельгії прикладом реалізації ППП у сфері інновацій є програма СТАРТ, яка фінансується на одну третину з коштів, наявних в університетів, на одну третину – із приватного сектору (підприємств, приватних осіб, фондів) та на одну третину − із регіонального бюджету Валлонії.

У Швеції з метою підвищення продуктивності академічних досліджень та сприяння впровадженню інновацій у промисловість створена програма VINN Exellence для підтримки співтовариства між приватним і державним секторами, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями, що здійснюють дослідження [13, с. 191-193].

У Франції прикладом публічно-приватного партнерства є Агентство з інновацій OSEO (акціонерне товариство приватного права, яке складається з холдингу та дочірніх компаній і 50% капіталу якого належить державі), що діє за трьома напрямами: OSEO інновацій, OSEO фінансування, OSEO гарантія. Агентство має на меті безоплатну цільову допомогу для малих і середніх підприємств з інноваційними технологіями у партнерстві з бізнес-ангелами та приватними інвесторами, а також банку розвитку середніх та малих підприємств. Також у Франції, Німеччині, Великобританії, Бельгії та скандинавських країнах на базі університетів та інших наукових організацій створюються інноваційні поліси, парки, центри, стартап-організації (бізнес-інкубатори, венчурні механізми та інші державно-приватні фонди) для підтримки співтовариства між приватним і державним секторами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями.

Крім програм зі створення Центрів компетенцій, створюються Європейські технологічні платформи на засадах ППП. У межах Стратегії ЄС-2020 та VII рамкової програми ЄС створюються «Joint Technology Initiatives» у формі спільних підприємств (Joint Undertaking) зі здійснення науково-технічних розробок у промисловості шляхом поєднання ресурсів ЄС, країн-учасниць і бізнесу. Передбачено фінансування дослідницьких проєктів «Joint Technology Initiatives» приватним бізнесом в обсязі 50% [14]. Запроваджуються у сферах, що мають стратегічне значення для забезпечення конкурентоспроможності ЄС: біофармацевтика, комп’ютерні системи,

екологічно безпечна аеронавтика, наноелектроніка, воднева енергетика. Однією з основних цілей діяльності Європейських технологічних платформ є розробка економічно обґрунтованих програм наукових досліджень та швидке впровадження наукових результатів у практику [14, с. 3]. За останні роки створено більше 30 Європейських технологічних платформ, що охоплюють різноманітні галузі економіки [15, с. 4].

Отже, європейській досвід ППП в інноваційній сфері свідчить, що роль держави полягає у сприянні виробництву фундаментальних знань і комплексу технологій стратегічного характеру, створенні інфраструктури та сприятливого клімату для інноваційної діяльності бізнесу, а роль приватного сектору − у створенні технологій на основі власних досліджень, трансфері та ринковому освоєнні інновацій. Різні варіанти реалізації публічно-приватного партнерства, залежно від умов соціально-економічного розвитку країн, формують національні особливості взаємодії держави та приватного сектору.

У європейських країнах публічно-приватне партнерство розглядається як пріоритетний інструмент реалізації інноваційної політики за напрямами, наведеними у таблиці.

Розвиток національної інноваційної екосистеми доцільно здійснювати на основі партнерської взаємодії міжнародних організацій, держави, університетів, науково-дослідних інститутів та бізнесу. Найважливішим завданням публічно-приватного партнерства в інноваційному розвитку є активізація інноваційної діяльності та створення цілісної системи її фінансового забезпечення, яка має ґрунтуватися на широкомасштабному залученні та максимально ефективному використанні фінансових ресурсів.

У рамках інтеграції України у науково-технічні та інноваційні простори Європейського Союзу особливого значення набуває позитивний досвід застосування публічно-приватного партнерства. Адже недостатня інноваційна активність і дефіцит коштів на інноваційну діяльність в Україні актуалізують застосування ППП як альтернативного механізму фінансування інноваційних проєктів для здійснення та прискорення модернізаційних перетворень у національній економіці.

Однак слід ураховувати, що публічно-приватне партнерство в науково-технічній та інноваційних сферах має свої особливості, пов'язані з фінансуванням і методами управління [17; 18]. Множинність моделей фінансування в рамках публічно-приватного парт-

Таблиця

Напрями застосування публічно-приватного партнерства в реалізації інноваційної політики у Європейському Союзі [1]

Напрям	Характеристика
Стратегічне співробітництво у сферах соціальних інновацій і високих технологій	Партнерства для розроблення стратегії і політики в галузі R&D, інновацій з урахуванням приватних і публічних інтересів. Наприклад, французький Керівний комітет щодо національних досліджень та інноваційної стратегії, який створено з представників державної та приватної сфер
Забезпечення взаємодії між наукою та бізнесом і трансферу технологій у ринковий обіг	Наукове партнерство (некомерційні партнерства) у сфері доконкурентних досліджень, освіти та підвищення кваліфікації, створення спеціальних служб для оцінки конкурентоспроможності досліджень (на кшталт французьких SAICs та Центрів досліджень, шведських Центрів компетенції VINNOVA); партнерство з трансферу технологій (комерційні партнерства на базі університетів, науково-дослідних установ з метою інноваційної діяльності, тобто комерціалізації розробок), у які державні наукові установи, наприклад, входять правами інтелектуальної власності, а приватні інвестори – фінансовими внесками й ефективним менеджментом. Такі партнерства запроваджені австрійськими програмами K-ind/K-net та COMET (Центри компетенції з досконалих технологій), бельгійською програмою СТАРТ
Смарт-підтримка суб'єктів підприємництва, приватних інвестицій у дослідження та інновації через партнерське фінансування та розподіл ризиків між публічним і приватним партнерами	Венчурні та інші фонди спільного державно-приватного фінансування (наприклад, французький OSEO, який створено в організаційно-правовій формі акціонерного товариства і складається з холдингу та дочірніх компаній, 50% капіталу якого належить державі) та програми партнерського фінансування (австрійські програми спільного фінансування Асоціації з досліджень Крістіана Доплера, за якою промисловий партнер вкладає 50%, решта 50% фінансується державою в основному Федеральним міністерством економіки, сім'ї та молоді, та аналогічна програма Товариства Людвіга Больцмана)
Кластероорієнтована політика	Партнерство у кластерних ініціативах (створенні інноваційних полісів, парків, центрів), що активно запроваджується у Франції, Австрії, Німеччині, Бельгії, Скандинавських та багатьох інших країнах на базі університетів та інших наукових і освітянських центрів

[1] Складено за даними джерела [16].

нерства обумовлена наявністю різних партнерів (державного і приватних), інструментів та джерел фінансування (власний капітал приватного партнера, кошти банків й інвестиційних фондів, бюджетні кошти, державні позики, гранти, державні гарантії та інші інструменти державної підтримки, податкові преференції, субсидії та інші різні платежі з бюджету тощо), співвідношенням інструментів (боргових, пайових, гібридних), використанням проєктного фінансування.

Велика кількість організаційних моделей управління формується різними способами співробітництва державного і приватного партнерів, шляхом переуступання окремих функцій та контрактних зобов'язань, передавання об'єктів у зовнішнє управління, залучення третіх організацій та ін.

На сьогодні в Україні не представлено спеціальних актів, що регламентують реалізацію публічно-приватного партнерства, що стримує його впровадження. Оцінка динаміки та галузевої диференціації інвестування у проєкти публічно-приватного партнерства доводить наявність суттєвого відставання розвитку ППП в Україні від європейських ринків. Сучасний концепт публічно-приватного партнерства, який задекларований у законодавчій діяльності, не реалізувався повною мірою та не виконує своєї основної місії – максимальне залучення приватних інвестицій у проєкти для зменшення навантаження на бюджет. Ступінь інвестиційної привабливості економіки країни характеризує готовність органів влади брати участь у реалізації проєктів публічно-приватного партнерства; здатність створити необхідні умови, надати спеціальні пільги та преференції, що сприятимуть залученню як вітчизняних, так і зарубіжних інвестицій.

Пропонується доповнити публічно-приватне партнерство міжнародною складовою з урахуванням інвестицій міжнародних організацій та міжнародних донорів і ввести в науковий та практичний обіг поняття «міжнародно-публічно-приватне партнерство», а для стимулювання залучення інвестицій запровадити «режим міжнародно-публічно-приватного партнерства», який поєднує систему стимулів і пільг, обов'язкових умов й обмежень для дотримання балансу інтересів міжнародних донорів, держави і бізнесу. Відмітною особливістю є його стимулююча спрямованість, що проявляється через гарантії, пільги та різні форми державної підтримки [19]. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства дозволить налагодити участь між міжнародними фінансовими установами, державними органами влади, вищими навчальними закла-

дами/науково-дослідними установами та бізнесу в сумісному фінансуванні проєктів у науково-технічній та інноваційній діяльності.

Реалізація проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства передбачає процес, який складається з декількох етапів, і залучення широкого кола учасників. Результатом цієї взаємодії є реалізація проєктів у науково-технічній та інноваційній діяльності та постійне співробітництво міжнародних організацій, міжнародних фондів, держави, бізнесу та науки.

В економічній літературі вперше концепцію регуляторного режиму як балансу стимулів й обмежень представлено в роботах В. Ляшенка [20; 21]. Інтерпретуючи основні тези режиму з позицій кібернетичного і синергетичного підходів, пропонуються складові режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства.

Складовими регуляторного режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства (RJIPPP) визначено такі [19; 22; 23]:

$$RJIPPP = \{G; S; I; R; P\},$$

де G – цілі введення режиму; S – суб'єкти, на яких поширюється дія режиму; I – стимули, пільги та обмеження, необхідні для досягнення задекларованих цілей; R – ресурси, задіяні у процесі реалізації режиму; P – алгоритм дій для реалізації режиму.

Розшифруємо кожну складову:

1. Цілі введення режиму полягають у створенні нових центрів соціально-економічного розвитку та мережі територіально-виробничих і туристичних кластерів, що реалізують конкурентний потенціал територій на засадах смарт-спеціалізації.

2. Суб'єктами, на яких поширюється дія режиму, є вітчизняні та зарубіжні інвестори, зокрема міжнародні організації. Для того щоб реалізувати поставлені цілі із зазначеними суб'єктами, необхідно створити привабливе інституційне середовище для участі інвестора.

3. Умови, необхідні для досягнення декларованих цілей, – це використання податкових і митних пільг для стимулювання інвестицій, а саме: диференціація податкових ставок залежно від соціально-економічного значення галузі та її продукції; податкові канікули або повне звільнення від податків новостворених суб'єктів господарської діяльності на початку їхньої діяльності; інвестиційний податковий кредит; звільнення або зниження ставки податку на імпорт обладнання, сировини і будівельних матеріалів, а також на експлуатацію та технічне обслуговування проєкту тощо.

Крім того, інструментами фінансової підтримки з боку держави для інвесторів є субсидії, фінансові інструменти (придбання урядом акцій, облігацій проєктної компанії) та гарантії.

Обмеженнями ведення режиму є вимоги, які висуваються до інвесторів у рамках здійснення їхньої діяльності. По-перше, це відповідність інвестиційного проєкту Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр., Стратегії регіонального розвитку області на період до 2020 р., концепціям і стратегіям розвитку галузей економіки на середньо- і довгостроковий період. По-друге, наявність позитивного соціально-економічного та бюджетного ефекту від реалізації інвестиційного проєкту.

4. Ведення режиму не може бути здійснене без відповідної ресурсної бази – фінансового забезпечення. Ресурсами, які задіяні у процесі реалізації режиму, є фінансові ресурси приватних інвесторів (як українських, так і зарубіжних); запозичені фінансові ресурси; кошти державного та місцевого бюджетів; кошти міжнародних організацій. Підтримку проєктів публічно-приватного партнерства зжійснюють Європейський банк реконструкції та розвитку і європейська група Світового банку. Також існують фонди, орієнтовані на сприяння розвитку публічно-приватного партнерства: Консультативна інституція з підтримки публічно-приватного інфраструктури (Public-Private Infrastructure Advisory Facility – PPIAF), Програма підготовки інфраструктурних проєктів ЄБРР (IPPF), Глобальна інфраструктурна програма (GIF). Крім того, існує технічна допомога, яка надається за рахунок структурних фондів ЄС за такими напрямами: інструменти фінансового інжинірингу; секторально сфокусовані гранти, які просувають проєкти пан-європейських інтересів; гранти, що підтримують політику ЄС або індивідуальних членів ЄС.

5. Алгоритм введення регуляторного режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства складається з двох етапів.

На першому етапі Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України ініціює введення регуляторного режиму публічно-приватного партнерства. У рамках цього етапу створюються спеціальні спрощені податкові, митні, кредитні режими та режими валютного курсу для залучення інвесторів.

На другому етапі залучаються міжнародні фінансові організації для реалізації масштабних інвестиційних проєктів. На цьому етапі регуляторний режим доповнюється міжнародною складовою та набуває нового статусу – міжнародно-публічно-приватного. Для

введення режиму необхідна концентрація наявних ресурсів держави і реалізація Кабінетом Міністрів України і Верховної Ради України зваженої політики через введення стимулюючого регуляторного режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства. Необхідне фокусування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на мінімізації політичних, економічних, валютних і фінансових ризиків.

Висновки. Формування режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства створить передумови для конструювання та збалансованого використання інструментів (стимулів, обмежень, правил тощо) з метою прискорення модернізації на засадах смарт-спеціалізації. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства актуалізує залучення як міжнародних, так і вітчизняних інвесторів для реалізації проєктів.

В умовах інтеграції у Європейський Союз актуалізується значимість міжнародно-публічно-приватного партнерства, що дозволяє залучити в економіку додаткові ресурси, зокрема міжнародні кошти для створення інноваційної інфраструктури та реалізації інноваційних проєктів. Міжнародно-публічно-приватне партнерство становить організаційну основу взаємодії держави, науково-освітніх організацій і бізнесу із залученням міжнародних організацій у рамках формування національної інноваційної екосистеми.

Література

1. Гудзь О.Є., Байрамов С. Інструменти державно-приватного партнерства щодо активізації інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. № 4. С. 5-11.

2. Кондрашова О. Формування моделі взаємодії освіти, держави та бізнесу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 15. С. 5-13.

3. Лебедєва Л.В., Митрофанова А.С. Проблеми комерціалізації системи вищої освіти в Україні за умов формування постіндустріального ладу. *Бізнес Інформ*. 2017. № 2. С. 65-71.

4. Давидов І. Інструментарій державно-приватного партнерства в системі вищої освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 58(2). С. 93-98. doi: https://doi.org/10.32843/bses.58-36.

5. Шилепницький П.І., Петрова І.П. Особливості використання державно-приватного партнерства в освіті: закордонний досвід. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_14. doi: 10.32702/2307-2105-2019.12.12.

6. Мігай Н.Б. Державно-приватне партнерство у сфері інноваційної діяльності: закордонний досвід та вітчизняні реалії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2020. Т. 31 (70), № 1. С. 52-59. doi: https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-1-9.

7. Стращенко А.О., Кириченко О.В. Необхідність запровадження механізмів державного приватного партнерства при наданні освітніх послуг на місцевому рівні. *Сучасні питання економіки і права*. 2020. Вип. 1. С. 160-165.

8. Тараненко І.В., Охінько О.В. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. № 1 (44). С. 376-386.

9. Арабей Е. Новая европейская стратегия «Европа 2020». URL: http://eulaw.ru/content/307.

10. Амоша О. І., Драчук Ю.З., Залознова Ю.С. та ін. *Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості*: колективна монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 196 с.

11. Шелюбская Н.В. *Инновационная стратегия ЕС: развитие после кризиса.* URL: http://innclub.info/wp-content/.../02/шелюбская_2368 стр_конк_кач_001. doc.

12. Тараш Л.І., Петрова І.П. Світові та європейські тенденції розвитку державно-приватного партнерства у визначенні пріоритетних сфер застосування. *Вісник економічної науки України*. 2015. № 1 (28). С. 133-141.

13. *Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства.* Проєкт ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». Київ: Фенікс, 2011. 349 с.

14. *Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research. European Comission. European Communities*. 2008. URL: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf

15. *Європейські технологічні платформи та підходи до створення українських технологічних платформ*. Формування мережі обміну інформацією про науково-освітні програми Європейського Союзу. Проєкт № 45309. Бюлетень. 2012. № 2. 21 с. URL: http://cstei.lviv.ua/upload/pub/IRF/1340728263_69.pdf.

16. Сімсон О. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 222-230.

17. Залознова Ю., Петрова І., Трушкіна Н. Класифікація форм державно-приватного партнерства: узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2016. № 3. С. 88-105.

18. Тараш Л.І., Петрова І.П. Державно-приватне партнерство – управлінська технологія модернізації економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 2 (40). С. 128-134.

19. Шилепницький П.І., Петрова І.П. Можливості публічно-приватного партнерства для інноваційного розвитку промисловості. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 47. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/47-2020/

20. Ляшенко В.И. *Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты.* Донецк: ДонНТУ. 2006. 668 с.

21. Ляшенко В.И. *Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию*. Донецк : ИЭП НАН Украины. 2012. 370 с.

22. Петрова І.П. Модернізація економіки старопромислових регіонів на засадах smart-спеціалізації (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 11 березня 2020 р.). *Вісник Національної академії наук України.* 2020. № 6. С. 30-37. https://doi.org/10.15407/visn2020.06.030.

23. Петрова І.П. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства для прискорення неоіндустріальної модернізації економіки старопромислових регіонів. *Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції:* зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Черкаси, 16-17 квітня 2020 р. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 109-111.

References

1. Hudz, O.Ye., Bairamov, S. (2016). Instrumenty derzhavno-pryvatnoho partnerstva shchodo aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku telekomunikatsiinykh pidpryiemstv [Instruments of public-private partnership to intensify the innovative development of telecommunications enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, 4, pp. 5–11 [in Ukrainian].

2. Kondrashova, O. (2013). Formuvannia modeli vzaiemodii osvity, derzhavy ta biznesu [Formation of the model of interaction of education, state and business]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, 15, pp. 5–13 [in Ukrainian].

3. Lebedieva, L.V., Mytrofanova, A.S. (2017). Problemy komertsializatsii systemy vyshchoi osvity v Ukraini za umov formuvannia postindustrialnoho ladu [Problems of commercialization of the higher education system in Ukraine under the conditions of formation of the post-industrial system]. Biznes Inform – Business Inform, 2, pp. 65–71 [in Ukrainian].

4. Davydov, I. (2020). Instrumentarii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v systemi vyshchoi osvity [Tools of public-private partnership in the system of higher education]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 58(2), pp. 93-98. doi: https://doi.org/10.32843/bses.58-36 [in Ukrainian].

5. Shylepnytskyi, P.I., Petrova, I.P. (2019). Osoblyvosti vykorystannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v osviti: zakordonnyi dosvid [Features of the use of public-private partnership in education: foreign experience]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_14. doi: 10.32702/2307-2105-2019.12.12 [in Ukrainian].

6. Mihai, N.B. (2020). Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi innovatsiinoi diialnosti: zakordonnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Public-private partnership in the field of innovation: foreign experience and domestic realities]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky. Series: Economics and Management*, Vol. 31 (70), No. 1, pp. 52-59. doi: https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-1-9 [in Ukrainian].

7. Strashchenko, A.O., Kyrychenko, O.V. (2020). Neobkhidnist zaprovadzhennia mekhanizmiv derzhavnoho pryvatnoho partnerstva pry nadanni osvitnikh posluh na mistsevomu rivni [The need to introduce mechanisms of public-private partnership in the provision of educational services at the local level]. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava – Modern issues of economics and law*, Issue 1, pp. 160-165.

8. Taranenko, I.V., Okhinko, O.V. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v innovatsiinii sferi: svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Public-private partnership in the field of innovation: world experience and prospects for development in Ukraine]. *Biuleten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, 1 (44), pp. 376-386 [in Ukrainian].

9. Arabey, E. Novaya yevropeyskaya strategiya «Yevropa 2020» [New European Strategy "Europe 2020"]. Retrieved from http://eulaw.ru/content/307 [in Russian].

10. Amosha, O. I., Drachuk, Yu.Z., Zaloznova, Yu.S. et al. (2017). Zastosuvannia publichno-pryvatnoho partnerstva u sferi innovatsiinoho rozvytku vuhilnoi promyslovosti [Application of public-private partnership in the field of innovative development of the coal industry]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].

11. Sheliubskaia, N.V. Ynnovatsyonnaia stratehyia ES: razvytye posle kryzysa [EU innovation strategy: post-crisis development]. Retrieved from http://innclub.info/wp-content/.../02/шелюбская_ 2368 стр_конк_кач_001.doc [in Ukrainian].

12. Tarash, L.I., Petrova, I.P. (2015). Svitovi ta yevropeiski tendentsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva u vyznachenni priorytetnykh sfer zastosuvannia [Global and European trends in the development of public-private partnership in identifying priority areas of application]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of the Economic Sciences of Ukraine,* 1 (28), pp. 133-141 [in Ukrainian].

13. Analiz zakonodavstva Ukrainy u sferi doslidzhen, rozrobok ta innovatsiinoi diialnosti ta propozytsii shchodo dopovnen do zakonodavstva [Analysis of the legislation of Ukraine in the field of research, development and innovation and proposals for amendments to the legislation.]. *EU project "Improvement of strategies, policies and regulation of innovation in Ukraine"*. (2011). Kyiv, Feniks [in Ukrainian].

14. *Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research. European Comission. European Communities*. (2008). Retrieved from ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf.

15. Yevropeiski tekhnolohichni platformy ta pidkhody do stvorennia ukrainskykh tekhnolohichnykh platform. Formuvannia merezhi obminu informatsiieiu pro naukovo-osvitni prohramy Yevropeiskoho Soiuzu [European technology platforms and approaches to the creation of Ukrainian technology platforms. Formation of a network for the exchange of information on scientific and educational programs of the European Union.]. (2012). Project № 45309. Bulletin, 2. Retrieved from http://cstei.lviv.ua/upload/pub/IRF/1340728263_69.pdf [in Ukrainian].

16. Simson, O. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v innovatsiinii sferi [Public-private partnership in the field of innovation]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, pp. 222-230 [in Ukrainian].

17. Zaloznova, Yu., Petrova, I., Trushkina, N. (2016). Klasyfikatsiia form derzhavno-pryvatnoho partnerstva: uzahalnenniazarubizhnoho ta vitchyznianoho dosvidu [Classification of forms of public-private partnership: generalization of foreign and domestic experience]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 3, pp. 88–105 [in Ukrainian].

18. Tarash, L.I., Petrova, I.P. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo – upravlinska tekhnolohiia modernizatsii ekonomiky [Public-private partnership – management technology of modernization of the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 2 (40), pp. 128-134 [in Ukrainian].

19. Shylepnytskyi, P.I., Petrova, I.P. (2020). Mozhlyvosti publichno-pryvatnoho partnerstva dlia innovatsiinoho rozvytku promyslovosti [Possibilities of public-private partnership for innovative industry development]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, Issue 47. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/uk/47-2020/. doi: https://doi.org/10.32843/infrastruct47-10 [in Ukrainian].

20. Liashenko, V.I. (2006). Regulirovaniye razvitiya ekonomicheskikh sistem: teoriya, rezhimy, instituty [Regulation of the development of economic systems: theory, regimes, institutions]. Donetsk, DonNTU [in Russian].

21. Liashenko, V.I. (2012). Finansovo-regulyatornyye rezhimy stimulirovaniya ekonomicheskogo razvitiya: vvedeniye v ekonomicheskuyu rezhimologiyu [Financial and regulatory regimes for stimulating economic development: an introduction to economic regimeology]. Donetsk, IIE of NAS of Ukraine [in Russian].

22. Petrova, I. P. (2020). Modernizatsiia ekonomiky staropromyslovykh rehioniv na zasadakh smart-spetsializatsii [Modernization of the economy of old industrial regions on the basis of smart-specialization]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, pp. 30-37. https://doi.org/10.15407/visn2020.06.030 [in Ukrainian].

23. Petrova. I.P. (2020). Rezhym mizhnarodno-publichno-pryvatnoho partnerstva dlia pryskorennia neoindustrialnoi modernizatsii ekonomiky staropromyslovykh rehioniv [Mode of international public-private partnership to accelerate the neo-industrial modernization of the economy of old industrial regions]. *Suchasni tekhnolohii menedzhmentu, informatsiine, finansove ta oblikove zabezpechennia rozvytku ekonomiky v umovakh yevrointehratsii – Modern technologies of management, information, financial and accounting support of economic development in the conditions of European integration*: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference, (pp. 109-111), Cherkasy: Eastern European University of Economics and Management [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 14.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.32-67*

В.І. Ляшенко, *д.е.н., професор*
ORCID 0000-0001-6302-0605
e-mail: slaval.aenu@gmail.com,

Н.В. Трушкіна, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-6741-7738
e-mail: nata_tru@ukr.net,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Актуальність створення та функціонування індустріальних парків в Україні зумовлена першочерговою необхідністю забезпечення збалансованого сталого регіонального розвитку, реалізації економічного потенціалу територіальних громад, реформування системи місцевого самоврядування та децентралізації. На даному етапі для досягнення поставленої мети уряд наголошує на необхідності формування мережі індустріальних парків як дієвого інструменту регіонального розвитку, своєрідного «офісу для бізнесу», «драйвера конкурентоспроможності», «точки зростання». Така структура має надати змогу збільшувати надходження до бюджетів різних рівнів, підвищувати економічну спроможність територій, активізувати інвестиційну діяльність, вирішувати соціально-економічні проблеми шляхом створення нових робочих місць і забезпечення зростання рівня зайнятості населення територіальних громад різних рівнів. Це відповідає Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, у якій зазначено, що підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів можна досягти шляхом удосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури, зокрема створення регіональної мережі наукових, технологічних й індустріальних парків. Це також задекларовано у проєкті Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. У даному стратегічному документі для досягнення оперативної мети «Сталий розвиток промисловості» необхідно запро-

© В.І. Ляшенко,
Н.В. Трушкіна, 2020

ваджувати дієві механізми активізації діяльності індустріальних парків на територіях, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства, а для «Сприяння впровадженню інновацій і зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримки інноваційних підприємств та стартапів» – формувати належні регіональні системи інноваційної інфраструктури (наукові та технопарки, технополіси тощо).

Однак існує ряд перешкод, що стримують формування та локалізацію індустріальних парків на рівні об'єднаних територіальних громад, а саме: нераціональний вибір земельної ділянки для будівництва парку; відсутність необхідних комунікацій та об'єктів інноваційної та логістичної інфраструктури; низький рівень зацікавленості бізнес-середовища (як правило, ініціаторами створення індустріальних парків виступають органи місцевого самоврядування); недостатня інвестиційно-фінансова, технічна й інформаційна підтримка з боку держави.

На думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень [1], основними проблемами індустріальних парків в Україні є: несприятливі умови підприємницької діяльності й погіршення інвестиційного клімату в державі; нерозвиненість інфраструктури та відсутність необхідних ресурсів для фінансування розбудови індустріальних парків; можливість, а не обов'язковість надання державної підтримки за рахунок державного та місцевих бюджетів і відсутність чітких процедур її отримання; нормативно неврегульоване питання щодо податкових преференцій для суб'єктів індустріальних парків; відсутність гарантій щодо стабільності законодавчо гарантованих умов функціонування та державної підтримки діяльності індустріальних парків; неврегульоване питання надання пільгових кредитів, а також цільового фінансування для облаштування індустріальних парків; складна процедура узгодження переліку товарів, які ініціатор створення, керуюча компанія або учасник індустріального парку хочуть ввезти без сплати мита, що потребує узгодження в кількох міністерствах; неврегульоване питання щодо звільнення керуючих компаній від орендної плати за земельні ділянки з підключенням індустріальних парків до мереж централізованого водопостачання та водовідведення, газопостачання, електроенергетики тощо.

З урахуванням вищезазначеного необхідність теоретичного обґрунтування й розроблення рекомендацій щодо вдосконалення інституційного забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури та індустріальних парків у контексті модернізації економіки ре-

гіонів, здійснення сучасних реформ місцевого самоврядування та децентралізації обумовлюють здійснення подальших досліджень у цьому напрямі.

Питання формування та розвитку кластерних утворень й індустріальних парків активно розглядаються вченими-економістами.

Застосування кластерного підходу є одним із найбільш ефективних механізмів структурного розвитку економіки. Серед характерних рис кластерної моделі структури економіки можна назвати наявність конкурентоспроможних підприємств; наявність у регіоні конкурентних переваг для розвитку кластера; географічну концентрацію; широкий набір учасників і наявність «критичної маси»; взаємодію між учасниками кластерів [2].

Перспективним напрямом реалізації кластерної моделі економіки на мезорівні є зміна психології підприємців, розуміння ними можливостей взаємовигідного співробітництва всіх учасників кластерного об'єднання для спільної економічної вигоди [3].

Кластеризація трактується як спосіб подолання «замикаючих» ефектів, характерних як для ринкової (дефіцит обігових коштів, асиметричність інформації, вхідні бар'єри на ринках), так і для державної координації (дефіцит координації, інформаційного обміну, експансія державного контролю) економічної діяльності (G. Devlin, M. Bleackley, G. Swann, M. Preveser, E. Feser, V. Feldman, D. Audretsch, P. Dussauge, B. Garrette, W. Mitchell, H. Dźwigoł, H. Dźwigoł, M. Dźwigoł-Barosz, H. Dzwigol, M. Dźwigoł-Barosz, A. Kwilinski [4-15]).

Кластеризація виступає процесом, що забезпечує консолідацію різнорідних елементів суспільної системи на локальному рівні й розкриває внутрішній регіональний потенціал вертикальної та горизонтальної інтеграції [16]. Кластерна модель розвитку національної економіки є концептуальним підходом, що передбачає використання кластерів як системоутворюючих елементів сучасної ринкової економіки, які дозволяють реалізувати конкурентні переваги країни в рамках міжнародного економічного простору [17].

У контексті розбудови системи кластеризації в Україні М. Войнаренко [18] розглядає кластерний підхід з позицій інституціоналізму. Л. Ринейська [19] досліджує роль кластерів у розвитку національних і регіональних економік (наприклад, економіки ЄС), які є складовими сучасного глобального економічного простору. М. Гріднєв [20] пропонує концептуальні засади гармонізації регіональних економічних інтересів кластероутворення в Україні. Фор-

мування кластера потребує створення координаційного центру, який керує підприємствами, що становлять його ядро, та іншими учасниками. Ядром кластера, як правило, є потужне підприємство або сукупність провідних підприємств, які пов'язані вертикальними або горизонтальними зв'язками та взаємодіють з іншими учасниками кластера [21].

Такі науковці, як О. Амоша, В. Вишневський, В. Геєць, Ю. Залознова, С. Іванов, Ю. Кіндзерський, С. Кравченко, В. Ляшенко, В. Омельяненко, І. Підоричева, Ю. Харазішвілі, П. Шилепницький, І. Петрова [22-36]) зробили значний внесок у вирішення питань, пов'язаних із проблемами створення та функціонування інноваційних систем різного рівня.

Особливості функціонування індустріальних парків в Україні та світі досліджують вітчизняні вчені, серед яких слід відзначити І. Єгорова, І. Гужву, В. Панченка, Л. Федулову, Ю. Чичиренка, О. Котко, А. Павлюк, С. Лєкарь [1; 37-42]. Ними розкрито актуальність проблеми створення та організації діяльності індустріальних парків як інноваційної структури для забезпечення розвитку промислового виробництва, науково обґрунтовано моделі прийняття управлінських рішень щодо створення індустріального парку.

О. Марчишинець, С. Марчишинець [43] визначили правові засади функціонування індустріальних парків у напрямі активізації процесу залучення інвестицій. В. Галасюк [44] розглядає сутнісні та економіко-правові аспекти створення індустріальних парків як механізму формування сприятливого інвестиційного клімату з метою посилення міжнародної конкурентоспроможності й розвитку промислового сектору України; узагальнює світовий досвід використання індустріальних парків для забезпечення прискореного зростання економіки на інноваційних засадах; окреслює заходи промислової політики, які мають доповнити існуючі законодавчі норми й ініціативи щодо розвитку мережі індустріальних парків.

Однак, незважаючи на широке коло наукових досліджень з обраної теми, багатоаспектність і дискусійність окремих питань потребують подальших наукових розробок. Особливо вирішення даної проблеми актуалізується в сучасних умовах модернізації виробництв у контексті промислової політики, смарт-спеціалізації та децентралізації.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо інституційного забезпечення формування та функціонування індустріальних парків на рівні об'єднаних територіальних громад в умовах децент-

ралізації та смарт-спеціалізації з урахуванням існуючої міжнародної практики. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння, системного підходу, систематизації, структурно-логічного узагальнення.

В умовах жорсткої конкуренції, глобалізації та посилення євроінтеграційних процесів слід шукати альтернативні форми захисту національного ринку та нові можливості для розвитку промисловості України. Одним із таких механізмів можуть стати індустріальні парки (ІП), особливо якщо врахувати, що більшість країн світу – торговельних партнерів України – з успіхом їх використовують.

Перші індустріальні парки виникли у промислово розвинутих країнах понад сто років тому – головним чином як інструмент заохочення промислового розвитку. Першим у світі відкрито Траффордський індустріальний парк (Trafford Park), започаткований компанією «Shipcanal and Docks» поблизу Манчестера у 1896 р. У США перший індустріальний парк з'явився поблизу Чикаго у 1907 р. Через півстоліття цим досвідом скористалися Азіатські тигри. У 1951 р. у Сінгапурі з'явився перший в Азії індустріальний парк [42, с. 85].

Найбільшого розповсюдження індустріальні парки набули починаючи з 1970-х років. У Китаї перші спеціальні економічні зони створено ще у 1980 р. І вже в 2006 р. у країні функціонувало 54 національні зони технологічного розвитку, за суттю індустріальних парків, які тоді формували майже 5% китайського ВВП, акумулювали близько 22% прямих іноземних інвестицій та генерували 15% товарного експорту. Чехія впровадила державну програму розвитку індустріальних парків у 1998 р. Протягом 7 років було створено близько сотні індустріальних парків, інвестори вклали в нові виробництва понад 9 млрд євро, створили 70 тис. робочих місць [44].

Нині, за різними оцінками [45], кількість індустріальних парків у світі коливається в межах 12-20 тис. Наприклад, у США їх створено 400, Чехії – понад 100, Польщі – понад 60, Туреччині – 263. У Республіці В'єтнам на 200 індустріальних парків припадає 25% ВВП та 40% залучених інвестицій. У Китаї функціонує 375 індустріальних парків, де акумулюється близько 25% загального обсягу прямих іноземних інвестицій. У свою чергу, парки дають Китаю приблизно 15% товарного експорту і понад 4 млн робочих місць. У Південній Кореї діють 1200 індустріальних парків. Вони

забезпечують 80% національного експорту, 70% промислового виробництва і 50% зайнятості у промисловості. У Туреччині за останні 30 років створено 346 індустріальних парків, понад 80% прямих іноземних інвестицій зосереджено саме в них.

Отже, за розрахунками експертів, у середньому у світі в 1 га площі індустріального парку інвестори вкладають 1-5 млн дол. США і створюють від 20 до 50 робочих місць.

Як правило, індустріальні парки в більшості країн світу відрізняються за масштабами, фінансово-економічними показниками діяльності, кількістю підприємств, чисельністю працівників тощо. Але спільною характерною рисою індустріальних парків є їх спеціалізація на високотехнологічних виробництвах.

Головні стимули, що наразі застосовуються у передовій міжнародній практиці для індустріальних парків (табл. 1), є такими [46]: кредити за спеціальними пільговими ставками; звільнення від податків та мит; субсидування оренди і тарифів на електрику та воду; надання землі на пільгових умовах; преференційні тарифи на телекомунікаційні послуги; спрощені регуляторні процедури, «єдине» вікно; колективне використання послуг та активів; створення житлової та комунальної інфраструктури для співробітників.

Таблиця 1

Пільги, які надаються індустріальним паркам у різних країнах світу

Країна	Пільги
1	2
Румунія	Інструменти стимулювання розміщення виробництва в ІП: • звільнення від плати за зміну призначення землі; • звільнення від сплати земельного збору; • звільнення від податків за видачу містобудівних сертифікатів та будівельних дозволів; • звільнення від сплати місцевих податків (податку на нерухомість) за рішенням місцевих органів влади. З 1 жовтня 2013 р. реалізуються дві схеми державної допомоги: 1) забезпечення підтримки компаній, що здійснюють діяльність в індустріальному парку, шляхом звільнення від місцевих податків. Компанії можуть отримати до 200 тис. євро протягом трьох наступних фінансових років, максимальний бюджет схеми – 2,5 млн дол.; 2) надання регіональної державної допомоги для підтримки впровадження початкових інвестицій в індустріальному парку шляхом звільнення від місцевих податків: компанії можуть отримати понад 50 % витрат за проектом, максимальний бюджет схеми – 4,65 млн дол. США

Продовження табл. 1

1	2
Угорщина	Власники компаній, що працюють в ІП, можуть одержати підтримку, звернувшись до спеціальних фондів, визначених в Оперативній програмі економічного розвитку та Оперативній програмі регіонального розвитку. Загальна сума коштів, виділених на ці цілі, становила за 2007-2013 рр. понад 1 млрд євро
Словаччина	Інструменти державної підтримки: • державна підтримка становить до 50% від вартості проєкту; • податкові пільги та преференції для інвесторів надаються залежно від обсягу інвестицій; • компенсація витрат на створення робочих місць; • часткова компенсація капітальних витрат інвесторів
Польща	Виробники в індустріальних парках надаються такі пільги: • звільнення від сплати корпоративного податку або податку на доходи фізичних осіб; • часткове звільнення від податку на майно; • підтримка створення нових робочих місць – розмір залежить від проєкту і може сягати 15,6 тис. злотих (4 тис. дол. США) за одне робоче місце; • підтримка навчальних програм, спрямованих на підвищення кваліфікації персоналу (максимальна сума компенсації – 70%). Перелік пільг, наданих учасникам у Високотехнологічному індустріальному парку «Штарґрад Щецинський»: • звільнення від податку на нерухомість (земельні ділянки, будівлі, споруди або їх частини, що призначені для ведення господарської діяльності); • державна допомога для впровадження нових інвестицій (інвестиції на суму понад 100 тис. євро, завершення інвестиційного проєкту протягом 48 місяців від подачі заяви); • державна допомога при купівлі компанії, яка знаходиться в стадії ліквідації та створення нових робочих місць (не менше 50 нових робочих місць в придбаній компанії протягом 12 місяців від дня подачі заявки); • державна допомога для створення нових робочих місць при реалізації нового інвестиційного проекту (не менше 50 нових робочих місць протягом 3 років)
Чехія	Виробникам в індустріальних парках за різними програмами надаються такі пільги: • звільнення від сплати корпоративного податку на строк до 10 років; • звільнення від податку на майно на 5 років. Крім цього, держава надає гранти до 300 тис. крон (12 тис. дол. США) за створення нового робочого місця на території індустріального парку

Закінчення табл. 1

1	2
Туреччина	Підприємствам надаються такі пільги: • нульова ставка ПДВ з операцій на купівлю земельної ділянки; • звільнення від податку на нерухомість на наступні 5 років після завершення будівництва; • відсутність податку на поділ або об'єднання земельних ділянок; • пільгові комунальні платежі; • звільнення від ПДВ та ввізного мита на імпортне обладнання; • зниження ставки корпоративного податку (до 90%); • звільнення від сплати внесків на соціальне страхування (для ІП строк звільнення може становити 12 років)
Республіка Білорусь	Надається пряме державне фінансування та застосовуються такі податкові преференції: • знижена ставка податку на прибуток – 10% при загальній ставці 18%; • звільнення від сплати корпоративного податку; • звільнення від сплати податку на нерухомість до 01.01.2016 р.; • звільнення від сплати податку на землю до 01.01.2016 р.; • звільнення від сплати ПДВ при імпорті; • звільнення від сплати ввізного мита; • пільгова ставка з податку на доходи фізичних осіб (працівників); • пільги за соціальними внесками; • звільнення від обов'язкового продажу валютної виручки та компенсаційних виплат за шкідливий вплив на довкілля
Республіка Північна Македонія	Виробникам в індустріальних парках надаються такі пільги: • звільнення від сплати корпоративного податку на 10 років; • звільнення від сплати податку на доходи фізичних осіб; • звільнення від сплати ПДВ; • звільнення від сплати податку на нерухомість; Крім того, інвестор має право ввозити сировину та обладнання на територію ІП без сплати будь-яких митних платежів
Республіка Молдова	Дія спеціального режиму економічної діяльності терміном не більше 25 років. Можливість отримання на конкурсній основі фінансування в рамках державних програм і проектів зі сфери науки та інновацій, у тому числі для створення та/ або розвитку інноваційної інфраструктури. Фіскальні стимули застосовувалися до 2012 р., коли були скасовані: • звільнення від сплати ПДВ; • звільнення від сплати мита на імпортовані товари та послуги; • звільнення від сплати прибуткового податку на три податкових періоди

Джерело: складено за даними [1; 43; 44].

Слід відзначити, що в деяких країнах застосовуються однакові податкові інвестиційні стимули для розвитку індустріальних парків (табл. 2).

Таблиця 2

Міжнародний досвід податкових преференцій і стимулів для розвитку індустріальних парків

Преференції та стимули	Країни
Пільгові ставки з податку на прибуток	Нідерланди, Чехія, Туреччина, Китай
Звільнення від ввізного мита на обладнання	Туреччина, Нідерланди, Азербайджан, Республіка Білорусь, Узбекистан
Звільнення від сплати податку на нерухомість	Польща, Нідерланди, Туреччина, Тайвань, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Республіка Білорусь
Звільнення від податку на землю	Туреччина, Тайвань, Китай
Звільнення від податку на оренду землі або нерухомого майна	Туреччина, Литва
Звільнення від сплати місцевих податків і зборів	Угорщина
Застосування пільгових суттєво знижених тарифів на комунальні послуги	Туреччина, Угорщина

Джерело: складено за даними [47].

Процес формування мережі індустріальних парків в Україні було започатковано прийняттям у 2006 р. Концепції створення індустріальних (промислових) парків. Цим документом передбачалося ухвалення спеціального закону та відповідних нормативно-правових актів у 2006-2007 рр. У 2008 р. мала розпочатися реалізація пілотних проєктів у Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях. Проте ці завдання не були реалізовані вчасно і в повному обсязі. На практиці було лише визначено пілотні проєкти у перелічених регіонах.

Правові та організаційні засади створення і функціонування індустріальних парків визначено Законом України від 21.06.2012 р. № 5018-VI «Про індустріальні парки» (із змінами) (рис. 1). Згідно з цим законом серед преференцій резидентам парків передбачено лише цільове фінансування на безповоротній основі та надання безвідсоткових кредитів для облаштування індустріальних парків, а також звільнення учасників парків від пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту. Безумовно, така низька підтримка не може порівнятися з вищезазначеними практиками країн світу щодо стимулювання промислового розвитку через індустріальні парки.

У 2015 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку мережі індустріальних парків в Україні», від-

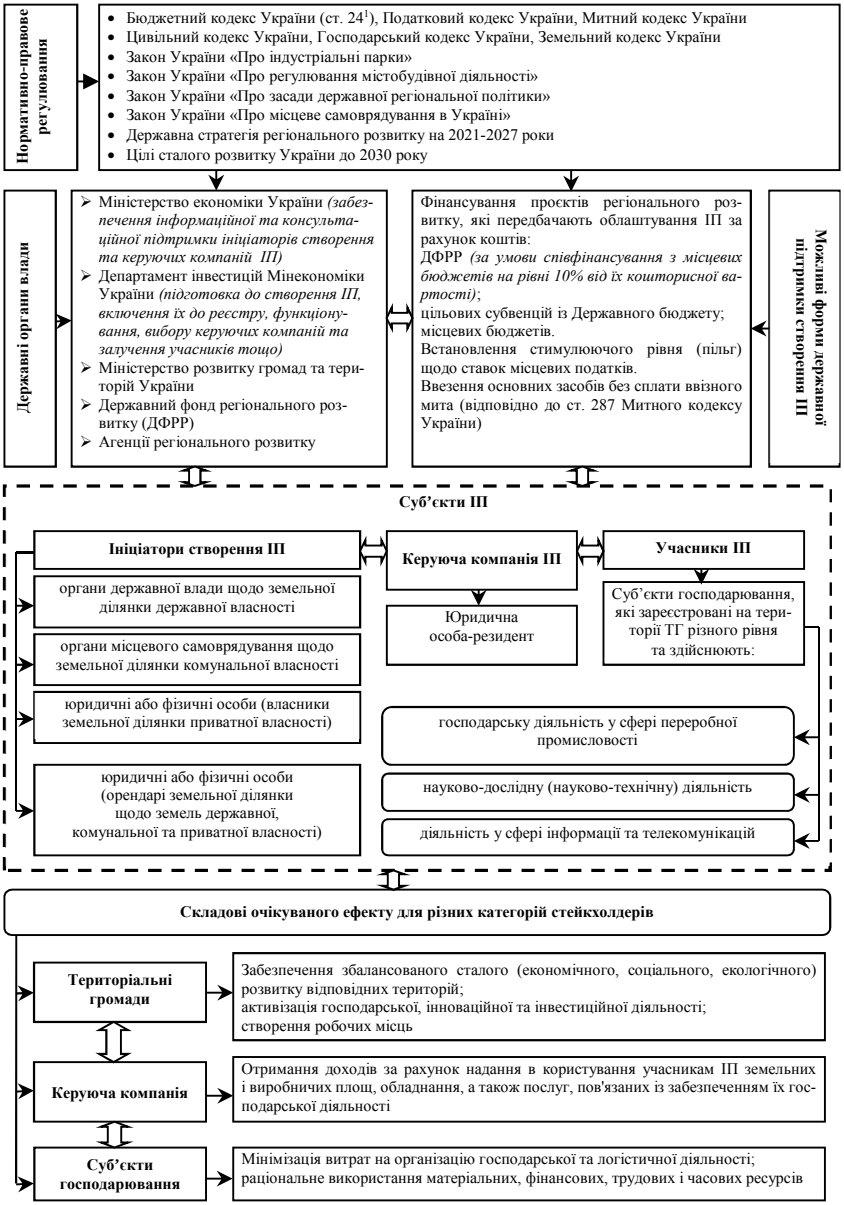

Джерело: побудовано авторами.

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції створення та функціонування індустріальних парків в Україні

повідно до якого добувну промисловість вилучено з переліку видів економічної діяльності, які дозволено здійснювати на території вітчизняних індустріальних парків.

З метою перетворення індустріальних парків на реальний механізм розвитку вітчизняної промисловості у 2016 р. було підготовлено проєкти Закону України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій у реальний сектор економіки через індустріальні парки» (№ 2554а-д від 25.04.2016 р.) і Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій у реальний сектор економіки через індустріальні парки» (№ 2555а-д від 25.04.2016 р.).

Запропоновані законопроєкти передбачали низку податкових пільг для індустріальних парків і мали відповідати парадигмі «Нової індустріалізації» – відновленню вітчизняної промисловості та секторів економіки з високою доданою вартістю за прикладом Південної Кореї та Китаю. До таких пільг було віднесено: звільнення від податку на прибуток на перші 5 років і на 50% у наступні 5 років і лише за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва; звільнення від ввізного мита на обладнання й устаткування для облаштування та здійснення господарської діяльності в межах індустріального парку; розстрочення сплати ПДВ на 60 днів на ввезення обладнання й устаткування; можливість отримання фіскальних стимулів із податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної форми власності, на якій створено ІП, за рішенням місцевої влади; гарантії на 15 років відсутності погіршення податкових умов.

Законопроєкти було прийнято у першому читанні. Однак подальше їх просування було відкладено. Серед ключових недоліків зазначених законодавчих документів слід назвати: «псевдопідтримку» вітчизняної промисловості з високою доданою вартістю; ризики умов співпраці із СОТ; неможливість розрахунку втрат державного бюджету; бюрократизм у діяльності державних органів влади; створення так званих «індивідуальних офшорів», тобто формування індустріальних парків під одне виробництво.

На думку фахівців, законодавчі ініціативи щодо пільгового оподаткування та звільнення від сплати мита є позитивними, але недостатніми для повноцінного розвитку індустріальних парків. Адже

невирішеними залишаються питання оформлення земельних ділянок під індустріальні парки. Достатньо складними та бюрократичними є дозвільні процедури в будівництві. Державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності є неефективним і не відповідає дійсності. Разом із тим в індустріальних парках слід зробити акцент не лише на важливості надання пільг і преференцій, але і на вирішенні проблем із логістикою та інфраструктурою. Це також є важливими умовами для поліпшення інвестиційного клімату в Україні [45].

Питання формування та функціонування індустріальних парків включено до стратегій соціально-економічного розвитку більшості регіонів України: у 2006 р. – Рівненської та Київської областей; у 2007 р. – Івано-Франківської, Львівської, Донецької та Вінницької; у 2008 р. – Кіровоградської, Тернопільської, Луганської та Херсонської; у 2010 р. – Запорізької, Харківської, Сумської областей, АР Крим; у 2011 р. – Дніпропетровської, Одеської, Житомирської, Миколаївської; у 2012 р. – Волинської області.

У деяких регіонах було прийнято окремі детальні програмні документи щодо створення та розвитку індустріальних парків на їх територіях. Наприклад, у 2007 р. рішенням Харківської обласної ради затверджено «Програму створення індустріального парку «Рогань» у Харківській області»; у 2008 р. рішенням Закарпатської обласної ради – «Програму створення індустріальних парків на території Закарпатської області на 2008-2012 роки»; у 2011 р. рішенням Одеської обласної ради – «Концепцію створення індустріальних (промислових) парків в Одеській області».

На сьогоднішній день розробляються Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 року і формуються Плани заходів щодо їх реалізації на 2021-2023 роки, у яких серед пріоритетів здебільшого визнано прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності економіки регіону на засадах смарт-спеціалізації. Для цього доцільним є впровадження спеціальних режимів стимулювання промислового виробництва на основі індустріальних парків (табл. 3).

У проєкті Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на 2021-2027 роки наголошено на розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, кластерів, інфраструктурних об’єктів підтримки інновацій.

У проєкті Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року до першочергових заходів віднесено розвиток організаційних (бізнес-організації, громадські об’єднан-

Таблиця 3

Аналіз стратегічних документів регіонального розвитку на період до 2027 р. у частині формування та функціонування індустріальних парків

Область	Стратегічна ціль	Оперативна ціль
1	2	3
Вінницька	Регіон спроможних громад та успішних людей	Підвищення економічної спроможності громад
Волинська	Розвиток інноваційної економіки (на засадах смарт-спеціалізації)	Розвиток інноваційної інфраструктури
Донецька	Оновлена, конкурентоспроможна економіка	«Розумна» спеціалізація, заснована на знаннях та інноваціях
Житомирська	Посилення конкурентних економічних переваг регіону	Активізація точок зростання регіональної економіки
Закарпатська	Прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності регіональної економіки. Побудова локальних економік знань та смарт-спеціалізація	Підвищення конкурентоспроможності ключових секторів регіональної економіки. Сприяння інноваціям у сферах, визначених смарт-спеціалізацією регіону
Запорізька	Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі	Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах. Розвиток бізнес-екосистеми регіону
Івано-Франківська	Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації	Стимулювання розвитку інноваційних видів економічної діяльності, залучення інвестицій
Кіровоградська	Конкурентоспроможна інноваційно спрямована економіка, яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації	Розвиток існуючих і створення нових високотехнологічних виробництв з урахуванням засад смарт-спеціалізації
Київська	Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону. Розвиток інноваційно орієнтованих секторів економіки (на засадах смарт-спеціалізації)	Розвиток видів промислової діяльності з високою доданою вартістю. Розвиток інноваційної екосистеми
Львівська	Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації	Інвестиційна привабливість
Луганська	Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище	Розвиток інноваційних галузей економіки з високою доданою вартістю
Миколаївська	Стале економічне зростання багатогалузевої економіки	Створення нових і модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки

Закінчення табл. 3

1	2	3
Одеська	Ефективний економічний простір	Сталий розвиток малого та середнього підприємництва
Полтавська	Збалансована інноваційна конкурентоспроможна економіка	Інноваційний та науковий розвиток економіки області на основі смарт-спеціалізації. Ефективна бізнес-інфраструктура та інвестиційна привабливість
Рівненська	Розвиток конкурентної економіки	Стимулювання залучення інвестицій
Сумська	Розвиток регіональної економіки на засадах смарт-спеціалізації	Конкурентоспроможний промисловий та аграрний комплекс регіону
Тернопільська	Підвищення конкурентоспроможності регіону	Стимулювання залучення інвестицій. Упровадження регіональної смарт-спеціалізації
Харківська	Забезпечення інвестиційно привабливого клімату в регіоні та створення інноваційної та інвестиційної інфраструктури	Інституційне та інфраструктурне забезпечення інноваційної та інвестиційної діяльності, формування регіональної інноваційної системи
Херсонська	Регіональний економічний розвиток з урахуванням діджиталізації та інноваційно-інвестиційних процесів	Розвиток інноваційних секторів економіки та діджиталізації
Хмельницька	Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки	Розбудова інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва
Черкаська	Економіка: високотехнологічна, продуктивна, експортоорієнтована	Інтернаціоналізація бізнесу
Чернівецька	Підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом сталого розвитку сільського господарства, переробної промисловості та туризму	Підвищення конкурентоспроможності продукції провідних галузей промисловості (деревообробна, текстильна, харчова)
Чернігівська	Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки	Реалізація регіонального інвестиційного потенціалу, нарощування обсягів інвестиційних надходжень

Джерело: складено авторами.

ня) та просторових форм інтеграції бізнесу (кластери, індустріальні, науково-технологічні парки, мережі, хаби) на економічно та соціально проблемних територіях.

У проєкті Стратегії розвитку Кіровоградської області на 2021-2027 роки йдеться про розвиток мережі індустріально-технологічних інституцій і кластерів шляхом сприяння розвитку індустріального парку «Олександрія» та створенню індустріальних парків, кластерів завдяки залученню центральних органів виконавчої влади до вирішення існуючих проблем.

У проєкті Стратегії розвитку Київської області на 2021-2027 роки зазначено про створення високоякісної інноваційної інфраструктури для смарт-спеціалізації на основі підвищення інноваційної складової діяльності індустріальних парків; формування та просування інвестиційної пропозиції регіону шляхом розвитку інфраструктури індустріальних та технологічних парків.

До ключових завдань, які наведено у проєкті Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року, включено такі: посилення інноваційної складової розвитку промислового комплексу області; створення та розбудова галузевих та територіальних кластерів у сфері деревообробної та легкої промисловості, індустріальних, технологічних парків, бізнес-інкубаторів.

Досягнення оперативної цілі «Розбудова інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва», яку визначено у проєкті Стратегії розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки, має здійснюватися шляхом розвитку мережі індустріальних парків як технологічної інфраструктури для створення та розвитку інноваційно-технологічних підприємств та залучення інвестицій у їх розвиток.

Як зазначено у проєкті Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року, рівень економічної спроможності громад можна підвищити завдяки розвитку промислових зон, індустріальних і технологічних парків, підтримці у створенні технічної інфраструктури, залученні інвестицій та супроводженні інвесторів.

У проєкті Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року підкреслено, що для підтримки галузей, які мають економічний та інноваційний потенціал, необхідно створювати мережу індустріальних парків.

У проєкті Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року наголошено на формуванні нових індустріальних парків – майданчиків для концентрації інвестицій і відкриття нових підприємств; створенні підприємств із завершеним циклом виробництва та транспортно-логістичних центрів.

У проєкті Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021-2027 роки йдеться про підготовку та супровід інвестиційних проєктів (створення індустріальних, технологічних парків), а саме: концепція і техніко-економічне обґрунтування розміщення індустріальних парків; розвиток інженерної інфраструктури для індустріальних парків тощо.

У проєкті Стратегії розвитку Луганської області на 2021-2027 роки зазначено, що економічного зростання регіональної економіки можна досягти завдяки підтримці розвитку відповідної інноваційної екосистеми.

У проєкті Стратегії розвитку Львівської області на 2021-2027 роки йдеться про підтримку розвитку галузевих та інноваційних кластерів, високотехнологічних індустріальних парків.

Серед ключових завдань, які визначено у проєкті Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2027 року, названо сприяння створенню та розбудові інфраструктури індустріальних парків і промислових зон.

У проєкті Стратегії розвитку Одеської області на 2021-2027 роки зазначено, що потужного підприємницького потенціалу можна досягти завдяки розвитку організаційних (бізнес-організації, громадські об'єднання, стартапи) та просторових форм інтеграції бізнесу (кластери, індустріальні, науково-технологічні парки, мережі, хаби).

У проєкті Стратегії розвитку Полтавської області до 2027 року підкреслено, що забезпечення збалансованості та стійкості функціонування інноваційної моделі економіки є можливим за рахунок створення належних умов для інституційної підтримки розвитку інновацій, їх комерціалізації та трансферу технологій в усі види економічної діяльності, стимулювання співробітництва на рівні «освіта-наука-бізнес»; сприяння переходу до Індустрії 4.0 (пріоритетність у підтримці модернізації та автоматизації виробничих процесів, засад енергоефективності, кластерності виробництв, оптимізації логістики); упровадження механізмів та інструментів залучення інвестиційних ресурсів (у тому числі розбудова мережі індустріальних парків тощо).

У проєкті Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2027 року одними з першочергових завдань визначено створення індустріальних парків, розвиток науково-дослідницьких і технологічних інституцій, промислових зон та кластерів.

У проєкті Стратегії регіонального розвитку Сумської області на 2021-2027 роки зазначено, що головним чинником підвищення

конкурентоспроможності економіки на засадах смарт-спеціалізації є залучення інвестиційного ресурсу до пріоритетних галузей для існуючих можливостей інноваційного розвитку. Одним із завдань у рамках цієї стратегічної цілі визначено розвиток індустріальних парків, що сприятиме активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, стимулюванню виробництва продукції, робіт, послуг, створенню нових високотехнологічних виробництв, робочих місць.

У проєкті Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки відзначено, що особливе значення в контексті реалізації стратегії регіонального розвитку має інвестиційна діяльність у підвищенні рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів на основі вдосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури, створення регіональної мережі наукових, технологічних та індустріальних парків, а також формування сприятливого інвестиційного клімату, позитивного інвестиційного іміджу та просування на зовнішніх ринках інвестиційних регіональних можливостей.

У проєкті Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки наголошено на формуванні мережі індустріальних і технологічних парків та кластерів.

У проєкті Стратегії розвитку Херсонської області на 2021-2027 роки відзначено, що для забезпечення підтримки інвестиційних процесів і просування інвестиційних пропозицій слід створювати індустріальні парки на територіях промислових підприємств області.

У проєкті Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року до основних завдань включено створення елементів інституційного середовища (індустріальних, наукових, технологічних парків, кластерів тощо) як платформи для зростання інвестиційних потоків, розвитку інновацій та передових технологій; збалансування інтересів влади, інвесторів і громадськості в питаннях залучення інвестицій, розвиток соціальної відповідальності бізнесу.

У проєкті Стратегії розвитку Черкаської області на 2021-2027 роки йдеться про функціонування інфраструктури залучення інвестицій шляхом формування та просування мережі індустріальних, технологічних, науково-технологічних парків на території області.

Однак у наведених стратегічних документах не приділено уваги створенню належних умов формування інституційного середовища розвитку індустріальних парків. Тому це слід ураховувати

при внесенні змін і доповнень до Стратегій регіонального розвитку та формуванні Планів заходів щодо їх реалізації на 2021-2023 рр.

Згідно з чинним законодавством фінансування інвестиційних проєктів з питань розвитку індустріальних парків здійснюється Державним фондом регіонального розвитку (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз фінансування індустріальних парків в Україні у 2017-2019 рр., млн грн

Інвестиційний проєкт	Загальний обсяг фінансу-вання	У тому числі кошти		
		ДФРР	місцевого бюджетів	приватних інвесторів
Реконструкція під'їзних шляхів до індустріального (промислового) парку «Славута» у м. Славута Хмельницької області	21,1	19,0	2,1	0,0
Благоустрій території Індустріального парку «Олександрія» в Кіровоградській області	4,6	4,1	0,5	0,0
Будівництво мереж водопостачання, водовідведення та зливових стоків до індустріального парку м. Новодністровськ у Чернівецькій області	8,5	3,9	4,6	0,0
Будівництво інженерно-транспортної інфраструктури ділянки Індустріального парку у м. Кам'янка-Бузька Львівської області з виготовленням проєктно-кошторисної документації	14,6	12,3	2,3	0,0
Будівництво індустріального парку «Золотоноша» по вул. Обухова у м. Золотоноша Черкаської області	30,4	27,4	3,0	0,0
Будівництво інженерних мереж індустріального парку «Коростень» по вул. С. Кемського у м. Коростень Житомирської області	16,0	14,4	1,6	0,0
Створення індустріального парку «Омельник» в Омельницькій ОТГ Кременчуцького району Полтавської області	11,5	10,3	1,1	0,1
Створення індустріального парку «Центральний» у м. Кременчук Полтавської області	30,8	24,6	6,2	0,0
Створення індустріального парку «Молочанськ» у Запорізькій області	3,0	2,7	0,3	0,0

Джерело: складено на основі інформаційних матеріалів Державного фонду регіонального розвитку.

Отже, значна частка фінансування інвестиційних проєктів здійснюється за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку. При цьому результативність розвитку індустріальних парків демонструє стовпчик «Кошти приватних інвесторів», які відсутні за всіма проєктами.

У табл. 5 наведено інформацію про індустріальні (промислові) парки, які включено до Реєстру. У більшості індустріальних парків досі не визначено учасників. Отже, ситуація зі створенням і функціонуванням індустріальних парків в Україні не є найкращою та потребує кардинальних змін і втручання з боку державних і місцевих органів влади.

Таблиця 5

Інформація про ІП, які включено до Реєстру індустріальних (промислових) парків

Індустріальний (промисловий) парк	Місцезнаходження	Ініціатор створення	Керуюча компанія	Учасник
1	2	3	4	5
"Долина"	м. Долина Івано-Франківської області	Долинська міська рада Івано-Франківської області	Комунальне підприємство Долинської міської ради «Долина – інвест»	Немає
"Славута"	м. Славута Хмельницької області	Славутська міська рада Хмельницької області	Комунальне підприємство «Славутський міський центр земельно-кадастрових робіт»	ФОП Федотов Володимир Іванович ФОП Калічевський Віталій Васильович
"Рясне – 2"	м. Львів, у межах промвузла "Рясне – 2"	Львівська міська рада	ТзОВ «СіТіПарк Львів»	Немає
"Коростень"	м. Коростень Житомирської області	Коростенська міська рада	ТОВ «Екобау Сервіс» ПрАТ "Коростенський завод МДФ"	ТОВ "БФ Проект"
"Свема"	м. Шостка Сумської області	Шосткинська міська рада Сумської області	Комунальне підприємство Індустріальний парк "Свема"	ТОВ "Шосткинський елеватор"
"Соломоново"	с. Соломоново Ужгородського району Закарпатської області	ТОВ "Сезпарксервіс", ТОВ "Євромотор", ТОВ «Євроавтотек", ТОВ "РІК"	ТОВ "Сезпарксервіс"	Немає

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5
"Перший український індустріальний парк"	смт Велика Димерка Броварського району Київської області	ТОВ "Земельний союз"	ТОВ "Індастріал Парк Менеджмент"	Немає
"BIONIC HiLL"	м. Київ	ТОВ "Біонік Девелопмент"	Немає	Немає
"iPark"	с. Візирка Комінтернівського району Одеської області	Громадяни України А. Ставніцер, В. Мушинська	ТОВ з ІІ "Трансінвестсервіс"	Немає
"Кривбас"	м. Кривий Ріг Дніпропетровської області	Криворізька міська рада Дніпропетровської області	Немає	Немає
"Тростянець"	м. Тростянець Сумської області	Тростянецька міська рада Сумської області	ТОВ "Екобау Сервіс Ост" Комунальне підприємство Тростянецької міської ради "Агенція місцевого розвитку"	Немає
"Мироцьке"	с. Мироцьке Києво-Святошинського району Київської області	Громадянин України В. Іванченко	ТОВ "Індустріальний парк Мироцьке"	Немає
Вінницький індустріальний парк	м. Вінниця	Вінницька міська рада	Комунальне підприємство "Вінницький муніципальний центр інновацій"	ТОВ "Укро-Експерт-постач" ТОВ «Вінниця-енерго»
"Вінницький кластер холодильного машинобудування"	м. Вінниця	Вінницька міська рада, ПАТ "Українська пивна компанія"	ТОВ "Промислово-інвестиційна компанія"	ТОВ "ГРІН КУЛ"
"ВІНТЕР СПОРТ"	м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 213	ТОВ "ХЕД Вінниця"	Немає	Немає
"Житомир-Схід"	м. Житомир	Житомирська міська рада	Комунальне підприємство "Центр інвестицій" Житомирської міської ради	Немає

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5
"Новодністровськ"	м. Новодністровськ Чернівецької області	Новодністровська міська рада	Публічне акціонерне товариство "Гравітон"	ТОВ "Вест Буковина"
"Фастіндастрі"	м. Фастів Київської області	Фастівська міська рада	ТОВ "Компанія "СТАРТ-ІНДАСТРІ"	ТОВ "СЕНДА"
"Павлоград"	Дніпропетровська область	Дніпропетровська обласна державна адміністрація	ДП "Інвестиційно-інноваційний центр"	ТОВ "СГ МЕТАНОЛ"
				ТОВ "СІН-ГАЗ ФТС"
				ТОВ Інвестиційна група "КВАРТАЛ"
				ТОВ "ГВМ Україна"
				ТОВ "ЕКО МОДУЛЬ-Україна"
Яворівський індустріальний парк	Яворівський район Львівської області	Яворівська районна рада	Немає	Немає
"Золотоноша"	м. Золотоноша Черкаської області	Золотоніська міська рада	ТОВ "Голд Кепіталбуд"	Немає
Кам'янка-Бузький індустріальний парк	м. Кам'янка-Бузька Львівської області	Кам'янка-Бузька міська рада	Немає	Немає
Новороздільський	м. Новий Розділ Львівської області	Новороздільська міська рада	Немає	Немає
"Нововолинськ"	м. Нововолинськ Волинської області	Нововолинська міська рада	Немає	Немає
"Лиманський"	м. Лиман Донецької області	Лиманська міська рада	ТОВ «СК-ДАРІНА»	Немає
			ТОВ "Логос-Сервіс"	Немає
"СІГМА Парк Яричів"	с. Старий Яричів Кам'янка-Бузького району Львівської області	ТОВ "Індустріальний парк "СІГМА Парк Яричів"	Немає	Немає
Ланнівський індустріальний парк	с. Ланна Карлівського району Полтавської області	ПП "Ланнівський цукровий завод"	ТОВ "Ланнівська МТС"	Приватне підприємство «Ланна-Агро»
				ТОВ "Промінь"

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5
"Київщина"	с. Нові Петрівці Вишгородського району Київської області	ПрАТ "Промислово-технологічний парк "Київщина"	Немає	Немає
"Техносіті"	м. Костянтинівка Донецької області	Костянтинівська міська рада Донецької області	Колективне підприємство "ЕЛІТ-СКЛО"	Немає
"Біла Церква"	територія Шкарівської сільської ради, Білоцерківський район Київської області	ТОВ "Індустріальний парк "Біла Церква 1"	ТОВ "Індастріал парк менеджмент"	Немає
"Олександрія"	м. Олександрія Кіровоградської області	Олександрійська міська рада Кіровоградської області	Немає	Немає
"Захід Ресурс"	м. Городок Львівської області	ТОВ "ЄВРОІНВЕСТХОЛДИНГ"	Немає	Немає
"Тернопіль"	м. Тернопіль	Тернопільська міська рада	Комунальне підприємство "Підприємство матеріально-технічного забезпечення" Тернопільської міської ради	Немає
"Біла Церква 2"	Територія Шкарівської сільської ради, Білоцерківський район Київської області	ТОВ "Індустріальний парк "Біла Церква 2"	ТОВ "Індастріал парк менеджмент"	Немає
"Енергія"	м. Миколаїв Миколаївської області	Миколаївська міська рада	Немає	Немає
"Суми"	м. Суми, Сумська область	Сумська міська рада	Немає	Немає
"INNOVATION FORPOST"	м. Дніпро, Дніпропетровська область	Дніпровська міська рада	Немає	Немає
«АзовАква-Інвест»	м. Маріуполь Донецької області	Маріупольська міська рада	Комунальне комерційне підприємство Маріупольської міської ради	Немає

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5
			"Приазовська інвестиційна компанія"	
"Хмельницький"	м. Хмельницький Хмельницької області	Хмельницька міська рада	Немає	Немає
"Подільськ"	м. Подільськ Одеської області	Подільська міська рада	Немає	Немає
"Бізнес Прайм"	с. Тернопілля Миколаївського району Львівської області	ТОВ "Рубікон Трейд"	Немає	Немає
"Chortkiv-West"	м. Чортків Тернопільської області	Чортківська міська рада	Немає	Немає
"Місто Скла"	м. Березань Київської області	ТОВ "Березаньскло"	Немає	Немає
"Східний регіон"	м. Попасна Луганської області	Попаснянська міська рада	Немає	Немає
"Патон"	Глевахівська селищна рада, Фастівський район Київської області	ТОВ "Дослідний завод зварювального устаткування Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона"	Немає	Немає

Джерело: складено на основі інформаційних матеріалів, розміщених у розділі «Індустріальні парки в Україні» на офіційному сайті Міністерства економіки України.

Слід зауважити, що індустріальні парки типу «грінфілд» (Greenfield), які створюються на раніше не забудованих земельних ділянках промислового призначення, є привабливими переважно для великих компаній, які шукають площі для забудови промисловими спорудами під свої специфічні потреби. Індустріальні парки типу «браунфілд» (Brounfield), що створюються на базі промислових майданчиків із проведенням відповідної до спеціалізації індустріального парку і його учасників реконструкції інфраструктури і/або капітальних робіт, можуть викликати зацікавленість у невели-

ких компаній, виробничі комплекси яких можуть розміщуватися у стандартних приміщеннях. Термін від початку інвестування до випуску та реалізації готової продукції для учасників індустріального парку типу «браунфілд» має скоротитися з 2-3 років до 6-9 місяців [43].

Отже, для вирішення існуючих проблем у вітчизняній практиці господарської діяльності необхідно розробити пропозиції, впровадження яких дозволить удосконалити інституційне та інвестиційно-фінансове забезпечення створення та розвитку індустріальних парків в Україні (рис. 2).

Створення та функціонування індустріальних парків має стати пріоритетним і масштабним проєктом, що дозволить одержувати ефект

$$E = \sum_1^n x_i \rightarrow max \ ,$$

де x_1 – створення сприятливих інституційних умов для розміщення нових підприємств, у тому числі з іноземним капіталом;

x_2 – підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад різного рівня, активізація процесів залучення в економіку зовнішніх та внутрішніх інвестицій;

x_3 – збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів;

x_4 – забезпечення технічного переоснащення підприємств і модернізації виробництв на засадах смарт-спеціалізації;

x_5 – забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції та розширення сегментів ринків її збуту;

x_6 – ефективне використання потенціалу наявних суб'єктів господарювання – учасників індустріального парку;

x_7 – збільшення темпів зростання промислового виробництва;

x_8 – збільшення кількості зайнятого населення і, як наслідок, поліпшення соціальних стандартів у межах територіальних громад;

x_9 – зростання рівня заробітної плати, якості життя на територіях територіальних громад;

x_{10} – підвищення рівня екологічної безпеки територіальних громад.

У цілому, за експертними оцінками, один індустріальний парк (середньою площею 200 га) має залучати від 10 до кількох десятків компаній, інвестиції на суму не менше 200 млн дол. США та створювати від 2,5 до 10 тис. нових робочих місць.

Висновки. У результаті узагальнення міжнародного досвіду встановлено, що індустріальні парки мають велике значення і відіграють важливу роль у забезпеченні випереджального розвитку на-

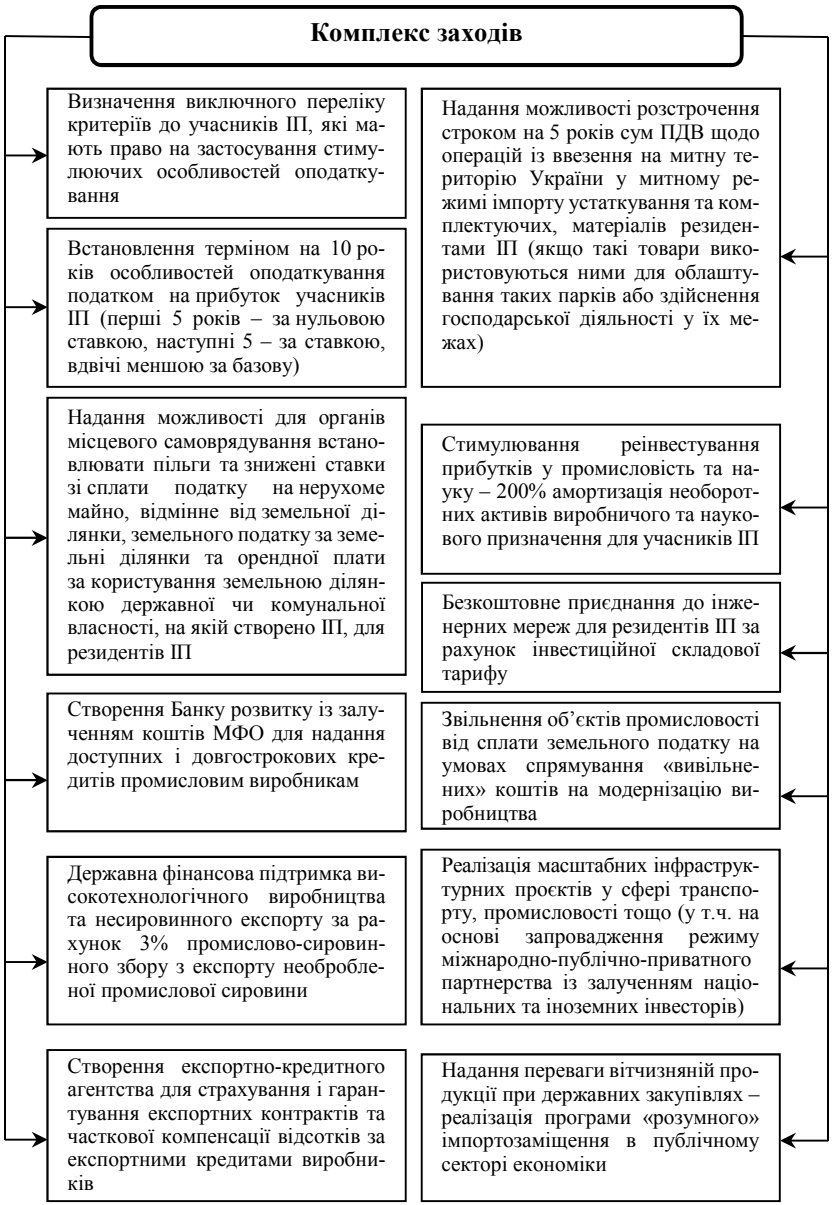

Джерело: побудовано на основі узагальнення [44; 47].

Рис. 2. Комплекс заходів щодо сприяння ефективному функціонуванню індустріальних парків

ціональних економік у різних країнах світу. Однак відсутність належних інституційно визначених інвестиційних стимулів і податкових преференцій обумовлює низьку ефективність функціонування індустріальних парків в Україні на поточному етапі. Разом з тим імплементація пакета реформ, спрямованого на наближення привабливості умов господарської діяльності в індустріальних парках України до рівня країн-сусідів, дозволить подолати існуючі бар'єри деіндустріалізації та деградації промислового потенціалу і забезпечити низку позитивних системних ефектів. Тобто широкомасштабна реіндустріалізація національної економіки на засадах смарт-спеціалізації можлива лише при застосуванні передової міжнародної практики, але з урахуванням української специфіки.

Індустріальні парки мають стати одним із дієвих механізмів успішної децентралізації, суть якої полягає у створенні умов, за яких територіальні громади мають розуміння, зацікавленість та інструменти поліпшення добробуту мешканців через вивільнення підприємницької ініціативи, залучення інвестиційних ресурсів, збільшення кількості робочих місць, розвитку промислового виробництва та наповнення бюджетів.

Наразі питання функціонування індустріальних парків перебуває у фокусі уваги Міністерства розвитку громад та територій України, яке спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань економічного розвитку та експертами розробляє Концепцію розвитку індустріальних парків на 2021-2024 роки. Дана Концепція має спиратися на регіональні та соціально-економічні особливості, ураховувати досвід зарубіжних країн, а також бути спрямована на підтримку та стимулювання розвитку індустріальних парків на державному рівні.

Усе вищенаведене дозволить збільшувати обсяги податкових відрахувань, що, у свою чергу, сприятливо вплине на формування додаткових джерел фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад; залучати приватні інвестиційні ресурси; створювати нові робочі місця; підвищувати якість виробничої, інноваційної та логістичної інфраструктури; стимулювати розвиток підприємницької діяльності на певній території та диверсифікувати її галузеву структуру; оптимізувати ризики, пов'язані з господарською та логістичною діяльністю.

Пропонується у проєкті Закону України «Про загальні засади державної промислової політики» ст. 18 «Індустріальні (промислові) парки» викласти в такій редакції:

«1. До суб'єктів, що перебувають у складі індустріального (промислового) парку, застосовуються такі заходи стимулювання: звільнення від сплати митних зборів імпортованих машин, обладнання та комплектуючих до них; звільнення від податку на землю підприємств-учасників індустріальних парків; звільнення від сплати земельного збору; зниження екологічних податків (стимули з упровадження оподаткування екологічним податком могли б надаватись у вигляді зниженої ставки екологічного податку за наявності у підприємства-учасника індустріального парку інновацій з екологічною складовою протягом попереднього звітного періоду); звільнення від місцевих податків та зборів; звільнення від податку на прибуток у відношенні до створених нових робочих місць; звільнення від сплати або зниження податку на нерухомість; зниження вартості зв'язку; застосування знижених тарифів на комунальні послуги; покриття державою внесків на соціальне страхування (строком до 5 років); покриття державою відсоткової ставки за кредитами на НДДКР; компенсація державою вартості навчальних програм, спрямованих на підвищення кваліфікації персоналу, у тому числі у сфері опанування цифрових навичок; компенсація витрат інвесторів за підключення до інженерних мереж (енергомереж); забезпечення збору та утилізації відходів; надання різного виду послуг (фінансові, лізинг, кредитування, маркетингові, виставкові послуги, охорона, управління об'єктами нерухомості тощо); повернення ПДВ, здійсненого за витратами на будівництво; фінансування облаштування територій індустріальних парків; прискорена амортизація основних фондів; надання державних гарантій інвесторам щодо збереження поточних умов інвестування; взаємодія учасників ІП у рамках СРР «Єдине вікно ІП» з широким застосуванням цифрових технологій.

2. З метою запобігання зловживанням стимулами їх кількість за вибором інвестора обмежується у 5-7-10 позицій, залежно від обсягу інвестицій, кількості нових робочих місць, що створюються, рівня розвитку та особливостей території (грінфілд, браунфілд, невелика ОТГ, місто обласного значення, обласний центр, іншого призначення)». Далі по тексту.

Також пропонується доповнити даний законопроєкт статтею: «Стаття 19*. Пріоритетні галузі смарт-спеціалізації» такого змісту:

«1. Пріоритетні галузі смарт-спеціалізації регіонів визначаються у стратегіях регіонального розвитку на відповідний період, розроблених згідно з нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України.

2. Заходи стимулювання діяльності у сфері промисловості, включені як пріоритетні напрями смарт-спеціалізації до регіональних стратегій регіонального розвитку, вживаються відповідно до п.1 ст. 18 цього закону».

Крім цього, доцільно включити статтю «Імпортозаміщення»:

«1. Держава стимулює внутрішнє виробництво готових товарів через лізингові та кредитні програми, які поширюються на вироблені в країні товари з високим рівнем локалізації (від 30 до 50%). Важливо також надавати таким виробникам кредити в національній валюті на умовах, не гірших від тих, на яких їх залучають основні іноземні конкуренти. Необхідно передбачити податкові канікули для новостворюваного бізнесу та нових виробничих ліній уже наявних компаній. Джерелом коштів для цього має стати посилення оподаткування імпорту та кардинальне збільшення ренти на сировинні галузі.

2. Держава застосовує зниження, а то й повне скасування ПДВ на продукцію сировинних галузей, особливо ту, яка на 60-80%, а подекуди і більше, експортується за кордон. Відсутність ПДВ на руди, зерно чи олійні знижуватиме їхню вартість для споживачів і переробників цих товарів у країні та зменшуватиме на 20% прибутковість їхнього експорту в необробленому вигляді. При цьому втрати для бюджету будуть незначними, а ефект для національної економіки, особливо її галузей із глибшою переробкою, – дуже значним» [48-52].

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у науково-методичному обґрунтуванні та розробленні моделей організації виробництва в індустріальних парках для різних рівнів об’єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та смарт-спеціалізації.

Література

1. Індустріальні парки в Україні: удосконалення політики стимулювання у контексті світового досвіду: аналіт. доп. / А.П. Павлюк та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2014. 49 с.

2. Пятинкин С.Ф., Быкова Т.П. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт. Минск: Тесей, 2008. 72 с.

3. Гасанов М.А., Канов В.И. Кластер как структурный институт конкурентоспособности экономики. *Вестник Томского государственного университета. Сер.: Экономика*. 2013. № 4(24). С. 13-21.

4. Devlin G., Bleackley M. Strategic Alliances Guidelines for success. *Long Range Planning*. 1988. Vol. 21. No. 5. P. 18-23.

5. Swann G.M.P., Preveser M.A. Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. *Research Policy*. 1996. Vol. 25. No. 7. P. 1139-1157.

6. Feser E.J. *Old and New Theories of Industry Clusters*. London: SelectedWorks, 1998. 28 p.

7. Feldman V.P., Audretsch D.B. Innovation in Cities: Science based Diversity. *Specialization and Localized Competition – European Economic Review*. 1999. Vol. 43. P. 409-429.

8. Dussauge P., Garrette B., Mitchell W. Learning from competing partners: Outcomes and durations of scale and link alliances in Europe, North America and Asia. *Strategic Management Journal*. 2000. Vol. 21. No. 2. P. 99-103. doi: https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(200002)21:2<99::AID-SMJ80>3.0.CO;2-G.

9. Dźwigoł H. Research methods and techniques in new management trends: research results. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. Issue 1. P. 31-48. doi: https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(2).

10. Dzwigol H. Innovation in Marketing Research: Quantitative and Qualitative Analysis. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. No. 1. P. 128-135. doi: http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-10.

11. Dzwigol H. Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19. Issue 4. P. 1-8.

12. Dźwigoł H. Interim Management as a New Approach to the Company Management. *Review of Business and Economics Studies*. 2020. Vol. 8. No. 1. P. 20-26. doi: https://doi.org/10.26794/2308-944X-2020-8-1-20-26.

13. Dźwigoł H., Dźwigoł-Barosz M. Scientific research methodology in management sciences. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. No. 25. P. 424-437.

14. Dzwigol H., Dzwigol-Barosz M. Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19. Issue 5. P. 1-7.

15. Dzwigol H., Dźwigoł–Barosz M., Kwilinski A. Formation of Global Competitive Enterprise Environment Based on Industry 4.0 Concept. *International Journal of Entrepreneurship*. 2020. Vol. 24. No. 1. P. 1-5.

16. Prokopenko Z.V. Cluster strategy of regional development: essence, the benefits of the practice of institutional support. *Regional economy and management*. 2016. Vol. 4. No. 48. Article 4846. URL: https://eee-region.ru/article/4846/.

17. Панкова Л.І., Потапенко Т.П. Формування кластерних моделей національних економік на засадах стимулювання регіонального розвитку. *Економіка і організація управління*. 2018. № 2(30). С. 47-56.

18. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. 502 с.

19. Ринейська Л.С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971.

20. Гріднєв М.А. Концептуальні засади гармонізації регіональних економічних інтересів кластероутворення в Україні. *Вісник Черкаського університету. Сер.: Економічні науки*. 2017. Вип. 4(2). С. 29-36.

21. Ільчук В.П., Хоменко І.О., Лисенко І.В. Кластерна стратегія економіки регіону: монографія. Чернігів: ЧДТУ, 2013. 367 с.

22. Амоша О.І., Землянкін А.І., Підоричева І.Ю. Удосконалення системи управління інноваціями як умова прискорення структурних реформ в Україні. *Економіка України*. 2015. № 9. С. 49-65.

23. Смарт-промисловість: напрями становлення, проблеми і рішення: монографія / В. П. Вишневський, О. В. Вієцька, О. А. Вієцький та інші; за ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 464 с.

24. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще не до кінця вивчена. *Економіст*. 2008. № 10. С. 10-11.

25. Zaloznova Yu. Problems of formation of the neoindustrial model for industry development in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 115-122. https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-1-1(13)-115-122.

26. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. Інноваційний розвиток транспортно-логістичної системи в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Інституціональна модель інноваційної економіки*: колективна монографія / за ред. В.І. Ляшенка, О.В. Прокопенко, В.А. Омельяненка; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. С. 114-130.

27. Ivanov S., Dzwigol H., Trushkina N. Proposals for the Formation of a Transport and Logistics Cluster as an Institution of Regional Development (on the Example of Donetsk Economic Region). *Economic Herald of the Donbas*. 2019. No. 4(58). P. 51-60. https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4(58)-51-60.

28. Кіндзерський Ю.В. Стимулювання технологічних і організаційних інновацій в промисловості: пріоритети та засоби політики держави. *Концепти інноваційного розвитку підприємництва*: монографія / За ред. В.В. Храпкіної; Київ : НаУКМА, 2018. С. 107-119.

29. Кравченко С.І. Стратегування розвитку інноваційної системи України в умовах глобалізації світового економічного простору. *Інституціональна трансформація розвитку економіки України:* колективна монографія / за заг. ред. О.Л. Гальцової. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 55-71.

30. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: монография / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. Донецк, 2012. 370 с.

31. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / О.М. Алимов, О.І. Амоша, В.І. Ляшенко та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя: КПУ, 2014. 798 с.

32. Ляшенко В.І., Підоричева І.Ю. Регіональні наукові центри НАН України та МОН України як ядро розбудови регіональних інноваційних систем в умовах децентралізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 13-20.

33. Омельяненко В.А. Концептуальні основи науково-методичного підходу до геополітичного аналізу міжнародного інноваційно-технологічного співробітництва. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С. 36-42. doi: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-36-42.

34. Підоричева І.Ю. Інноваційна екосистема Придніпровського економічного району: актори, їх якість та повнота. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 116-130. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130.

35. Харазішвілі Ю.М. Теоретичні засади визначення інноваційного внеску в економічне зростання. *Управління економікою: теорія та практика. Восьмі Чумаченківські читання*. Київ: Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2019. С. 12-22. doi: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.12-22.

36. Шилепницький П.І., Петрова І.П. Можливості публічно-приватного партнерства для інноваційного розвитку промисловості. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 56-61. doi: https://doi.org/10.32843/infrastruct47-10.

37. Єгоров І. Ю., Бойко О. М., Грига В. Ю. Індустріальні парки в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія / НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», М-во екон. розвитку і торгівлі України, Н.-д. екон. ін-т. Київ: б. в., 2015. 139 с.

38. Гужва І.Ю. Україна в глобальній торгівлі: монографія. Київ: Зовнішня торгівля, 2015. 235 с.

39. Панченко В.Г., Чмир О.С., Гусєв Ю. В., Пила В. І. Вітчизняна практика та світовий досвід СЕЗ і ТПР: монографія / за заг. ред. О.С. Чмир. Київ – Дніпро: Вістка: Постер Принт, 2013. 252 с.

40. Федулова Л.І. Напрями розвитку індустріальних парків щодо реалізації інноваційного потенціалу регіонів України. Економічні інновації: зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. Вип. 53. С. 296-305.

41. Чичиренко Ю.В., Котко О.К. Проблеми створення та функціонування індустріальних парків: аналіз та імплементація світового досвіду. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка*. 2014. № 1. С. 74-82.

42. Лекарь С.І. Міжнародні та вітчизняні реалії функціонування індустріальних парків. *Економіка промисловості*. 2017. № 1. С. 80-94.

43. Марчишинець О.В., Марчишинець С.М. Індустріальні парки як інструмент залучення інвестицій у реальний сектор економіки регіону. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 9. С. 16-22.

44. Галасюк В. В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярощук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Т. 28. № 1. С. 40-50.

45. Індустріальні парки в Україні: що це таке і чи вдасться їх реанімувати. 2018. 18 липня. URL: https://mind.ua/publications/20186816-industrialni-parki-v-ukrayini-shcho-ce-take-i-chi-vdastsya-yih-reanimuvati.

46. Economic Zones in the Asean: Industrial Parks, Special Economic Zones, Eco Industrial Parks, Innovation Districts as Strategies for Industrial Competitiveness / UNIDO Country Office in Viet Nam. 2015. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2015-08/UCO_Viet_ Nam_Study_FINAL_0.pdf.

47. Сай-Боднар Л. Індустріальні парки: нові можливості. *Вісник. Офіційно про податки* [Електр. видання]. 2016. № 23(881). URL: http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/9929.

48. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Алгоритм формування спеціального регуляторного режиму індустріальних парків. The 9th International scientific and practical conference *"Science, society, education: topical issues and development prospects"* (August 2-4, 2020) SPC "Sci-conf.com.ua. Kharkiv, Ukraine. 2020. P. 288-296.

49. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Визначення пріоритетів та принципів формування спеціального режиму господарювання індустріальних парків. *Економіка в контексті глобальних змін суспільства*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 липня 2020 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2020. С. 44-48.

50. Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Спеціальний регуляторний режим «єдиного вікна» для індустріальних парків: іноземний досвід як приклад для України.

Методи оцінки та шляхи стабілізації фінансово-економічного стану країн: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 травня 2020 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С.25-30.

51. Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Податкові режими індустріальних парків: іноземний досвід та перспективи для України. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки*: зб. тез Податкового конгресу (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 60-64.

52. Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Зарубіжний досвід надання митних пільг підприємствам-учасникам індустріальних парків: висновки для України *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1. С. 57-68. doi: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-57-68.

References

1. Pavliuk, A.P. et al. (2014). Industrialni parky v Ukraini: udoskonalennia polityky stymuliuvannia u konteksti svitovoho dosvidu [Industrial parks in Ukraine: improving incentive policy in the context of world experience]. Kyiv, NISS [in Ukrainian].

2. Pyatinkin, S.F., Bykova, T.P. (2008). Razvitiye klasterov: sushchnost', aktual'nyye podkhody, zarubezhnyy opyt [Cluster development: essence, current approaches, foreign experience]. Minsk, Tesey [in Russian].

3. Hasanov, M.A., Kanov, V.I. (2013). Klaster kak strukturnyy institut konkurentosposobnosti ekonomiki [Cluster as a structural institution of the competitiveness of the economy]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser.: Ekonomika – Bulletin of Tomsk State University. Ser .: Economy*, 4(24), pp. 13-21 [in Russian].

4. Devlin, G., Bleackley, M. (1988). Strategic Alliances Guidelines for success. *Long Range Planning*, Vol. 21, No. 5, pp. 18-23.

5. Swann, G.M.P., Preveser, M.A. (1996). Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. *Research Policy*, Vol. 25, No. 7, pp. 1139-1157.

6. Feser, E.J.(1998). *Old and New Theories of Industry Clusters*. London, SelectedWorks. 28 p.

7. Feldman, V.P., Audretsch, D.B. (1999). Innovation in Cities: Science based Diversity. *Specialization and Localized Competition – European Economic Review*, Vol. 43, pp. 409-429.

8. Dussauge, P., Garrette, B., Mitchell, W. (2000). Learning from competing partners: Outcomes and durations of scale and link alliances in Europe, North America and Asia. *Strategic Management Journal*, Vol. 21, No. 2, pp. 99-103. doi: https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(200002)21:2<99::AID-SMJ80>3.0.CO;2-G.

9. Dźwigoł, H. (2019). Research methods and techniques in new management trends: research results. *Virtual Economics*, Vol. 2, Issue 1, pp. 31-48. doi: https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(2).

10. Dzwigol, H. (2020). Innovation in Marketing Research: Quantitative and Qualitative Analysis. *Marketing and Management of Innovations*, 1, pp. 128-135. doi: http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-10.

11. Dzwigol, H. (2020). Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*, Vol. 19, Issue 4, pp. 1-8.

12. Dźwigoł, H. (2020). Interim Management as a New Approach to the Company Management. *Review of Business and Economics Studies*, Vol. 8, No. 1, pp. 20-26. doi: https://doi.org/10.26794/2308-944X-2020-8-1-20-26.

13. Dźwigoł, H., Dźwigoł-Barosz, M. (2018). Scientific research methodology in management sciences. *Financial and credit activity: problems of theory and practice,* Vol. 2, No. 25, pp. 424-437.

14. Dzwigol, H., Dzwigol-Barosz, M. (2020). Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy. *Academy of Strategic Management Journal*, Vol. 19, Issue 5, pp. 1-7.

15. Dzwigol, H., Dźwigoł–Barosz, M., Kwilinski, A. (2020). Formation of Global Competitive Enterprise Environment Based on Industry 4.0 Concept. *International Journal of Entrepreneurship*, Vol. 24, No. 1, pp. 1-5.

16. Prokopenko, Z.V. (2016). Cluster strategy of regional development: essence, the benefits of the practice of institutional support. *Regional economy and management*, Vol. 4, No. 48, Article 4846. Retrieved from https://eee-region.ru/article/4846/.

17. Pankova, L.I., Potapenko, T.P. (2018). Formuvannia klasternykh modelei natsionalnykh ekonomik na zasadakh stymuliuvannia rehionalnoho rozvytku [Formation of cluster models of national economies on the basis of stimulating regional development]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, 2(30), pp. 47-56 [in Ukrainian].

18. Voinarenko, M.P. (2011). Klastery v instytutsiinii ekonomitsi [Clusters in institutional economics]. Khmelnytskyi, KhNU, «Triada-M» [in Ukrainian].

19. Ryneiska, L.S. (2016). Klastery u suchasnii hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the modern global economy]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 5. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971 [in Ukrainian].

20. Hridniev, M.A. (2017). Kontseptualni zasady harmonizatsii rehionalnykh ekonomichnykh interesiv klasteroutvorennia v Ukraini [Conceptual bases of harmonization of regional economic interests of cluster formation in Ukraine]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Ser .: Economic Sciences, Issue 4(2), pp. 29-36 [in Ukrainian].

21. Ilchuk, V.P., Khomenko, I.O., Lysenko, I.V. (2013). Klasterna stratehiia ekonomiky rehionu [Cluster strategy of the region's economy]. Chernihiv, ChSTU [in Ukrainian].

22. Amosha, O.I., Zemliankin, A.I., Pidorycheva, I.Yu. (2015). Udoskonalennia systemy upravlinnia innovatsiiamy yak umova pryskorennia strukturnykh reform v Ukraini [Improving the innovation management system as a condition for accelerating structural reforms in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine,* 9, pp. 49-65 [in Ukrainian].

23. Vyshnevskyi, V. P., Viietska, O. V., Viietskyi, O. A. et al. (2019). Smart-promyslovist: napriamy stanovlennia, problemy i rishennia [Smart industry: directions of formation, problems and solutions]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 464 p. [in Ukrainian].

24. Heiets, V. (2008). Klastery i merezhevi struktury v ekonomitsi – tema dosyt tsikava, ale na sohodni shche ne do kintsia vyvchena [Clusters and network structures in the economy – a topic quite interesting, but not yet fully understood]. *Ekonomist – Economist*, 10, pp. 10-11 [in Ukrainian].

25. Zaloznova, Yu. (2018). Problems of formation of the neoindustrial model for industry development in Ukraine. *Науковий вісник Полісся*, 1 (13), part 1, pp. 115-122. doi: https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-1-1(13)-115-122.

26. Ivanov, S. V., Liashenko, V. I., Trushkina, N. V. (2019). Innovatsiinyi rozvytok transportno-lohistychnoi systemy v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh

vyrishennia [Innovative development of the transport and logistics system in Ukraine: problems and solutions]. In: Liashenko V. I., Prokopenko O. V., Omelyanenko V. A. (Ed.). *Instytutsionalna model innovatsiinoi ekonomiky* [*Institutional model of innovative economy*] (pp. 114-130). Kyiv, IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].

27. Ivanov, S., Dzwigol, H., Trushkina, N. (2019). Proposals for the Formation of a Transport and Logistics Cluster as an Institution of Regional Development (on the Example of Donetsk Economic Region). *Economic Herald of the Donbas,* 4(58), pp. 51-60. doi: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4(58)-51-60.

28. Kindzerskyi, Yu.V. (2018). Stymuliuvannia tekhnolohichnykh i orhanizatsiinykh innovatsii v promyslovosti: priorytety ta zasoby polityky derzhavy [Stimulation of technological and organizational innovations in industry: priorities and means of state policy]. *Kontsepty innovatsiinoho rozvytku pidpryiemnytstva – Concepts of innovative development of entrepreneurship*. (pp. 107-119). Kyiv, NaUKMA [in Ukrainian].

29. Kravchenko, S.I. (2019). Stratehuvannia rozvytku innovatsiinoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii svitovoho ekonomichnoho prostoru [Strategizing the development of Ukraine's innovation system in the context of globalization of the world economic space]. Instytutsionalna transformatsiia rozvytku ekonomiky Ukrainy – Institutional transformation of economic development of Ukraine. (пп. 55-71). Kherson, Helvetica Publishing House [in Ukrainian].

30. Liashenko, V.I. (2012). Finansovo-regulyatornyye rezhimy stimulirovaniya ekonomicheskogo razvitiya: vvedeniye v ekonomicheskuyu rezhimologiyu [Financial and regulatory regimes for stimulating economic development: an introduction to economic regimeology]. Donetsk, IIE of NAS of Ukraine [in Russian].

31. Alymov, O.M., Amosha, O.I., Liashenko, V.I. et al. (2014). Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy [The first stage of modernization of the economy of Ukraine: experience and problems]. Zaporizhzhia, CPU [in Ukrainian].

32. Liashenko, V.I., Pidorycheva, I.Yu. (2017). Rehionalni naukovi tsentry NAN Ukrainy ta MON Ukrainy yak yadro rozbudovy rehionalnykh innovatsiinykh system v umovakh detsentralizatsii [Regional research centers of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine as the core of development of regional innovation systems in the conditions of decentralization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 1 (47), pp. 13-20 [in Ukrainian].

33. Omelianenko, V.A. (2020). Kontseptualni osnovy naukovo-metodychnoho pidkhodu do heopolitychnoho analizu mizhnarodnoho innovatsiino-tekhnolohichnoho spivrobitnytstva [Conceptual Foundations of a Scientific and Methodological Approach to Geopolitical Analysis of International Innovation and Technology Cooperation]. Problemy ekonomiky – Problems of the economy, 1, pp. 36-42. doi: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-36-42 [in Ukrainian].

34. Pidorycheva, I.Yu. (2020). Innovation ecosystem of Pridneprovsky economic region: actors, their quality and completeness.*Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 116-130. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130 [in Ukrainian].

35. Kharazishvili, Yu.M. (2019). Teoretychni zasady vyznachennia innovatsiinoho vnesku v ekonomichne zrostannia. [The theoretical basis for determining the innovative contribution to economic growth]. Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka. Vosmi Chumachenkivski chytannia – Economic management: theory and practice. Eight Chumachenko readings. (pp. 12-22). Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. doi: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.12-22 [in Ukrainian].

36. Shylepnytskyi, P.I., Petrova, I.P. (2020). Mozhlyvosti publichno-pryvatnoho partnerstva dlia innovatsiinoho rozvytku promyslovosti [Opportunities for public-private partnership for innovative industrial development]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, Issue 47, pp. 56-61. doi: https://doi.org/10.32843/infrastruct47-10 [in Ukrainian].

37. Yehorov, I. Yu., Boiko, O. M., Hryha, V. Yu. (2015). Industrialni parky v Ukraini: problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [Industrial parks in Ukraine: problems of formation and prospects of development]. Kyiv, N.p. [in Ukrainian].

38. Huzhva, I. Yu. (2015). Ukraina v hlobalnii torhivli [Ukraine in global trade]. Kyiv, Zovnishnia torhivlia [in Ukrainian].

39. Panchenko, V.H., Chmyr, O.S., Husiev, Yu. V., Pyla, V. I. (2013). Vitchyzniana praktyka ta svitovyi dosvid SEZ i TPR [Domestic practice and world experience of SEZ and TPR]. Kyiv – Dnipro, Vistka: Poster Print [in Ukrainian].

40. Fedulova, L. I. (2013). Napriamy rozvytku industrialnykh parkiv shchodo realizatsii innovatsiinoho potentsialu rehioniv Ukrainy [Directions of development of industrial parks concerning realization of innovative potential of regions of Ukraine]. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovations*, Issue 53, pp. 296-305. Odessa, IPREED NAS of Ukraine [in Ukrainian].

41. Chychyrenko, Yu.V., Kotko, O.K. (2014). Problemy stvorennia ta funktsionuvannia industrialnykh parkiv: analiz ta implementatsiia svitovoho dosvidu [Problems of creation and functioning of industrial parks: analysis and implementation of world experience]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Ekonomika – Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Ser.: Economics*, 1, pp. 74-82 [in Ukrainian].

42. Lekar, S.I. (2017). Mizhnarodni ta vitchyzniani realii funktsionuvannia industrialnykh parkiv [International and domestic realities of industrial parks functioning]. Ekonomika promyslovosti – Industrial economics, 1, pp. 8 [in Ukrainian].

43. Marchyshynets. O.V., Marchyshynets. S.M. (2017). Industrialni parky yak instrument zaluchennia investytsii u realnyi sektor ekonomiky rehionu [Industrial parks as a tool for attracting investment in the real sector of the region's economy]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, Issue 9, pp. 16-22 [in Ukrainian].

44. Halasiuk, V. V. (2018). Industrialni parky: svitovyi dosvid ta perspektyvy stvorennia v Ukraini [Industrial parks: world experience and prospects of creation in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, Vol. 28, No. 1, pp. 40-50. Ternopil, Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University "Economic Thought" [in Ukrainian].

45. Industrialni parky v Ukraini: shcho tse take i chy vdastsia yikh reanimuvaty [Industrial parks in Ukraine: what they are and whether they can be revived]. (2018. 18 July). Retrieved from https://mind.ua/publications/20186816-industrialni-parki-v-ukrayini-shcho-ce-take-i-chi-vdastsya-yih-reanimuvati [in Ukrainian].

46. Economic Zones in the Asean: Industrial Parks, Special Economic Zones, Eco Industrial Parks, Innovation Districts as Strategies for Industrial Competitiveness. (2015). Retrieved from https://www.unido.org/sites/default/files/2015-08/UCO_Viet_Nam_Study_FINAL_0.pdf.

47. Sai-Bodnar, L. (2016). Industrialni parky: novi mozhlyvosti [Industrial parks: new opportunities]. *Visnyk. Ofitsiino pro podatky – Herald. Officially about taxes*, 23(881). Retrieved from http://www.visnuk.com.ua/ru/ pubs/id/9929 [in Ukrainian].

48. Ivanov, S.V., Liashenko, V.I., Liashenko, A.Yu. (2020). Alhorytm formyrovanyia spetsialnoho rehuliatornoho rezhymu industrialnykh parkiv [Algorithm for the formation of a special regulatory regime of industrial parks]. *Science, society,*

education: topical issues and development prospects: Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. (pp. 288-296). Kharkiv, Ukraine [in Ukrainian].

49. Ivanov, S.V., Liashenko, V.I., Liashenko, A.Yu. (2020). Vyznachennia prioritetiv ta pryntsypiv formuvannia spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia industrialnykh parkiv [Determining the priorities and principles of forming a special regime of management of industrial parks]. *Ekonomika v konteksti hlobalnykh zmin suspilstva – Economy in the context of global changes in society*: Proceedings of the International scientific and practical conference. Dnipro, Perspektyva NGO [in Ukrainian].

50. Liashenko, V.I., Liashenko, A.Yu. (2020). Spetsialnyi rehuliatornyi rezhym «yedynoho vikna» dlia industrialnykh parkiv: inozemnyi dosvid yak pryklad dlia Ukrainy [Special regulatory regime "single window" for industrial parks: foreign experience as an example for Ukraine]. *Metody otsinky ta shliakhy stabilizatsii finansovo-ekonomichnoho stanu krain – Assessment methods and ways to stabilize the financial and economic condition of countries*: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference. (pp. 25-30). Kyiv, NGO "Kyiv Economic Research Center" [in Ukrainian].

51. Liashenko, V.I., Liashenko, A.Yu. (2019). Podatkovi rezhymy industrialnykh parkiv: inozemnyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Tax regimes of industrial parks: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Upravlinnia publichnymy finansamy ta problemy zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky – Management of public finances and problems of ensuring national economic security*: Proceedings of the Tax Congress. (pp. 60-64). Irpin, SFS University of Ukraine [in Ukrainian].

52. Liashenko, V. I., Liashenko, A. Yu. (2019). Zarubizhnyi dosvid nadannia mytnykh pilh pidpryiemstvam-uchasnykam indu-strialnykh parkiv: vysnovky dlia Ukrainy [Foreign experience in providing customs benefits to enterprises participating in industrial parks: conclusions for Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (55), pp. 57-68. doi: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-57-68 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 21.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.68-81*

Н.В. Осадча, *д.е.н., доцент*
ORCD 0000-0001-5066-2174
e-mail: nosadcha86@gmail.com,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Дніпро,

Д.М. Артеменко
ORCID 0000-0003-4947-2175
e-mail: D.artemenko@akoexpert.com.ua,
ТОВ «Інвестиційно-правова група», м. Київ

ОЦІНКА ЦІЛЬОВОГО КРИТЕРІЮ ТА ПРОВІДНИХ ІНДИКАТОРІВ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

Протягом ІІІ кварталу 2020 р. один банк було визнано неплатоспроможним і ліквідовано. Наприкінці вересня залишилося 74 платоспроможних банки. Частка держбанків, включаючи Приватбанк, залишалася стабільно на високому рівні 53,5%, а в депозитах населення – 60,6%. Частка чистих активів найбільших 20 банків становила 92,1%, а непрацюючі кредити – 45,6% кредитного портфеля [1].

Національний банк України очікує подальшого погіршення якості кредитних портфелів і зростання відрахувань у резерви, проте на сьогодні все ще складно дати точні оцінки можливих кредитних збитків банківського сектору внаслідок поточної кризи, викликаної пандемією.

Із серпня 2020 р. тривають тестові розрахунки коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). За їх результатами національний регулятор найближчим часом затвердить початкове мінімальне значення нормативу, якого банки мають дотримуватися з 2021 р. Чинний норматив короткострокової ліквідності (Н6) застосовуватиметься паралельно із NSFR, а з часом чого його буде скасовано [1].

Метою статті є визначення з обґрунтуванням методів вимірювання провідних індикаторів і цільового критерію регуляторного впливу на банківську діяльність на основі розробки еталонної мат-

© Н.В. Осадча,
Д.М. Артеменко, 2020

риці дискримінантного аналізу рівня фінансового стану і ризику настання банкрутства банку.

Під провідними індикаторами механізму реалізації регуляторної політики держави у сфері банківських послуг слід розуміти рівень фінансового стану та ступінь ризику банкрутства, а під цільовим критерієм регуляторного впливу – ринкову вартість банків (табл. 1).

Національний банк України відстежує економічні нормативи капіталу, кредитного ризику, ліквідності, інвестування та валютного ризику з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності [2].

Таблиця 1

Класифікація провідних індикаторів регуляторного впливу на банківську діяльність

I. *Економічні нормативи Національного банку України*	
1. Нормативи капіталу	1.1. Мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1)
	1.2. Достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)
	1.3. Достатності основного капіталу (Н3)
2. Нормативи ліквідності	2.1. Короткострокова ліквідність (Н6)
	2.2. Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) за всіма валютами (LCR_{BB}) та в іноземній валюті (LCR_{IB})
	2.3. Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)
3. Нормативи кредитного ризику	3.1. Максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)
	3.2. Великих кредитних ризиків (Н8)
	3.3. Максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами (Н9)
	3.4. Максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами (Н9)
4. Нормативи інвестування	4.1. Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)
	4.2. Загальної суми інвестування (Н12)
5. Нормативи валютного ризику	5.1. Нормативи ризику загальної довгої відкритої валютної позиції (Л13-1)
	5.2. Загальної короткої відкритої валютної позиції (Л13-2)

Закінчення табл. 1

II. *Індикатори фінансової стійкості банку згідно з дискримінантним аналізом*	
1. Рівень фінансового стану і ступінь ризику банкрутства банку	X1 – Адекватність регулятивного капіталу (Н2)
	X2 – Поточна ліквідність
	X3 – Рентабельність активів
	X4 – Рентабельність капіталу
	X5 – Миттєва ліквідність
	X6 – Процентна маржа
	X7 – Рівень резервування кредитів
	X8 – Чистий спред
	X9 – Темп зміни депозитного портфелю
	X10 – Темп зміни відсоткових ставок за депозитами
	X11 – Співвідношення капіталу до депозитів
III. *Критерій регулятивного впливу на банківську діяльність*	
	Ринкова вартість банку

Джерело: систематизовано на основі [2; 3].

Економічні нормативи є основою пруденційного регулювання банківського сектору національної економіки. Однак моніторинг економічних нормативів окремих банків слід доповнити моделями дискримінантного аналізу, які дозволяють відстежувати та прогнозувати на 3-5 років з імовірністю 95% фінансовий стан банку та ризик його банкрутства.

Логічна схема досягнення комплексності оцінки ринкової вартості банку полягає у здійсненні якісного аналізу рівня його фінансового стану й оцінки ризику банкрутства для віднесення його до групи банків із незадовільним або задовільним ризиком банкрутства та подальшим вибором певного методичного підходу до визначення його ринкової вартості.

Вихідним положенням комплексної оцінки ринкової вартості банку доцільно вважати розроблену еталонну матрицю дискримінантного аналізу рівня фінансового стану банку та ступеня ризику його банкрутства з використанням фінансової звітності 20 банків та розділенням їх на п’ять груп (табл. 2).

Загальну схему досягнення комплексності оцінки ринкової вартості банку з використанням провідних індикаторів наведено на рисунку.

Таблиця 2

Вірогідність віднесення об'єктів дослідження до відповідної групи банків

Банк	Базова група банків	Вірогідність віднесення банку до відповідної групи				
		5	4	3	2	1
Надра (01.01.2015)	5	1,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Фінанси та Кредит (01.07.2015)	5	1,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Дельта Банк (01.01.2015)	5	1,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ВіЕйБі Банк (01.10.2014)	5	1,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Банк Кредит Дніпро	4	0,0000	0,9991	0,0008	0,0000	0,0000
Фідобанк	4	0,0000	0,9992	0,0007	0,0000	0,0000
Платинум Банк	4	0,0000	0,9999	0,0000	0,0000	0,0000
Таскомбанк	4	0,0000	0,9999	0,0000	0,0000	0,0000
Промінвестбанк	3	0,0000	0,0000	0,9999	0,0000	0,0000
Сбербанк Росії	3	0,0000	0,0000	0,9997	0,0000	0,0002
ВТБ Банк	3	0,0000	0,0000	0,9999	0,0000	0,0000
ПУМБ	3	0,0000	0,2850	0,7149	0,0000	0,0000
Альфа-банк	2	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999	0,0000
Ощадбанк	2	0,0000	0,0000	0,0000	1,0000	0,0000
ОТП Банк	2	0,0000	0,0000	0,0000	1,0000	0,0000
Райфайзен Банк Аваль	2	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999	0,0000
Креді Агріколь Банк	1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999
Кредобанк	1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999
Мегабанк	1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999
Укрсиббанк	1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999

Джерело: розраховано авторами.

На першому етапі комплексного оцінювання ринкової вартості банку здійснюється вибір мети оцінки: укладання угоди купівлі-продажу; проведення додаткової емісії; злиття або поглинання, ліквідація чи проведення оздоровчих процедур; обґрунтування нової стратегії та тактики поведінки на ринку банківських послуг. При цьому ціль оцінки обумовлює вид вартості: ринкова, інвестиційна, спеціальна, у використанні, оціночна, ліквідаційна, заміщення, відтворення та ін.

Згідно з даними табл. 2 лише ПАТ «ПУМБ» з імовірністю 29% належить до четвертої групи і з імовірністю 71% – до третьої групи банків за ризиком банкрутства.

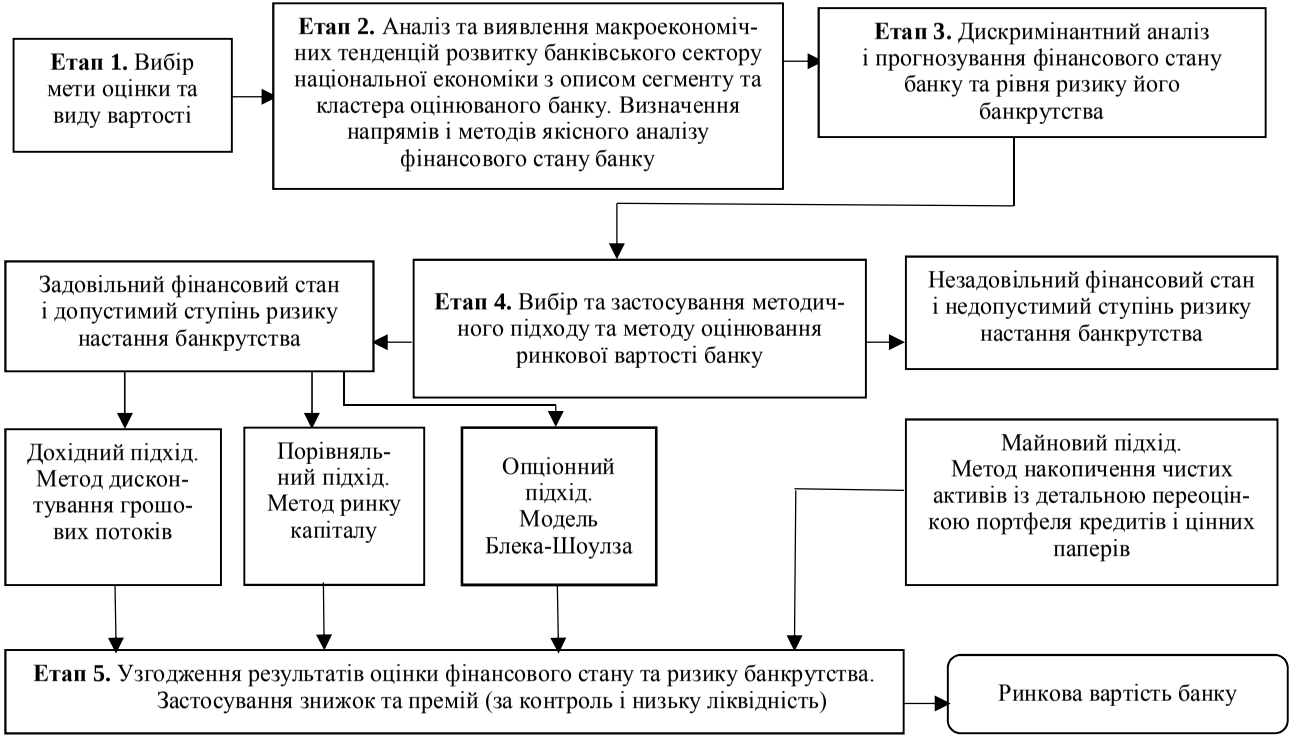

Рисунок. Комплексна оцінка ринкової вартості банку

Джерело: авторська розробка.

На другому етапі виявляються та аналізуються макроекономічні тенденції розвитку банківського сектору національної економіки з описом сегменту та кластера оцінюваного банку. Визначаються напрями і методи якісного аналізу фінансового стану банку.

На третьому етапі комплексного фінансового оцінювання ринкової вартості банку аналізуються рівень і динаміка економічних нормативів, які визначає та контролює НБУ та які перебували в межах допустимих значень. На цьому етапі використовуються методи дискримінантного аналізу та прогнозування фінансового стану банку (задовільний чи незадовільний) з визначенням ступеню ризику настання його банкрутства (допустимий чи недопустимий) (табл. 3).

Таблиця 3

Моделі класифікаційних функцій рівня фінансового стану та ступеня ризику настання банкрутства

Показники ймовірності віднесення банків до відповідної групи (G_i)
G1 = 1,3230X1 + 0,2563X2 - 0,2749X3 + 0,0151X4 - 0,1639X5 + 0,2251X6- 0,0352X7 + 0,0147X8 + 0,0862X9 + 0,0441X10 - 0,2207X11 - 17,7179
G2 = -2,1049X1 - 0,2138X2 - 0,3310X3 + 0,0294X4 + 0,3281X5 + 1,5629X6 + 0,352X7 + 0,0769X8 + 0,5990X9 + 0,0921X10 + 1,0356X11 - 35,4080
G3 = -1,3031X1+0,066X2 - 0,1246X3 + 0,0036X4 + 0,1947X5 + 1,0809X6 + 0,0696X7 - 0,0277X8 + 0,2568X9 + 0,3231X10 + 0,5885X11 - 21,9319
G4 = -1,6714X1 - 0,0890X2 + 0,0872X3 + 0,0006X4 + 0,3397X5 - 0,0901X6 + 0,1969X7 + 0,4772X8 + 0,2025X9 + 0,2193X10 + 0,9551X11 - 17,5324
G5 = 2,9197X1 + 0,5948X2 - 1,8447X3 + 0,1206X4 - 0,4603X5 - 0,7439X6- 0,1949X7 + 0,0009X8 - 0,2023X9 + 0,6303X10 - 1,3619X11 - 35,1356

Джерело: авторська розробка.

Результатом третього етапу є віднесення банку за еталонною матрицею до однієї з п’яти груп за рівнем фінансового стану (високий, достатній, середній, нестабільний, дефолтний) та за ризиком банкрутства (мінімальний, помірний, значний, високий і максимальний).

На четвертому етапі здійснюється вибір і застосування методичного підходу та методу оцінки ринкової вартості банку залежно від діапазонів значень рівня ймовірності банкрутства та показника фінансового стану згідно з еталонною матрицею (табл. 4).

Традиційні підходи (дохідний, витратний і порівняльний) до оцінювання вартості банків мають певні обмеження. Для поєднання переваг кожного із зазначених підходів доцільно більш активно використовувати метод реальних опціонів, який займає проміжне ста-

Таблиця 4

Еталонна матриця дискримінантного аналізу рівня фінансового стану банку та ступеня ризику його банкрутства

Група та вид банку за фінансовим станом		Клас банку за рівнем фінансового стану	Діапазони значень інтегрального показника фінансового стану [1]	Рівень фінансового стану	Група банку за ризиком банкрутства [2]		Діапазони значень рівня ймовірності банкрутства [3]	Ступінь ризику настання банкрутства
1	Стійкі	Високий	0,94-1,00	Задовільний	1	Мінімальний	0,00-0,06	Допустимий
2	Стабільні	Достатній	0,88-0,93		2	Помірний	0,07-0,12	
3	Проблемні	Середній	0,70-0,87		3	Значний	0,13-0,20	
4	Кризові	Нестабільний	0,02-0,69	Незадовільний	4	Високий	0,21-0,98	Недопустимий
5	Банкрути	Дефолтний	0,00-0,01		5	Максимальний	0,99-1,00	

Джерело: складено авторами.

[1] Інтегральний показник фінансового стану банку визначено як обернену величину до його рівня ймовірності його банкрутства.

[2] Групу банку за ризиком банкрутства визначено на підставі діапазону значень коефіцієнта дефолту для банків-боржників згідно з Постановою Національного банку України від 30.06.2016 р. №351 (з доповненнями та уточненнями) [4].

[3] Рівень імовірності віднесення до групи банків-банкрутів розраховано на основі моделей дискримінантних класифікаційних функцій.

новище між ними, враховує динаміку розвитку компанії та очікування інвесторів [5].

Оцінку ринкової вартості банку із задовільним фінансовим станом та допустимим ступенем ризику настання банкрутства рекомендується здійснювати з використанням дохідного (метод дисконтування грошових потоків), порівняльного (метод ринку капіталу) та опціонного підходів (модель Блека-Шоулза).

При цьому для стійких банків (високий клас фінансового стану) з мінімальним рівнем імовірності банкрутства (0,00-0,06) доцільно використовувати опціонний підхід за моделлю Блека-Шоулза, оскільки можливе виникнення ситуації необґрунтованого завищення їх ринкової вартості.

Найважливіша особливість моделі Блека-Шоулза полягає в його здатності оцінювати доцільність обраних менеджментом стратегій і всіх можливостей банку у швидко мінливих економічних умовах, що сприяє одержанню більш об'єктивних результатів.

Згідно з опціонними моделями вартість бізнесу являє собою вартість колл-опціону, складеного з активів і зобов'язань компанії. Опціонний метод на основі цих моделей може бути використаний для фінансової оцінки ринкової вартості банків, оскільки саме в цьому секторі активи і зобов'язання є близькими за своїм значенням (через особливості ведення бізнесу) в основному за рахунок залучених коштів [5].

Крім того, опціонні методи, на відміну від традиційних, не потребують великих витрат часу для збору й обробки аналітичної бази, що дозволяє їх застосовувати як інструментарій експрес-аналізу фінансової діяльності банку.

Наприклад, у разі зміни кон'юнктури фінансового ринку, при прийнятті управлінських рішень, ефективність яких визначається динамікою ринкової вартості банку.

Завищені результати розрахунків за моделлю Блека-Шоулза порівняно з оцінками за іншими підходами, як правило, обумовлені тим, що традиційні підходи до оцінювання ринкової вартості банку не враховують гнучкість бізнесу і можливість прийняття різних управлінських рішень у відповідь на зміни зовнішнього середовища.

Важливою особливістю опціонного підходу до оцінювання ринкової вартості банку є те, що використання моделі Блека-Шоулза при підвищенні ймовірності банкрутства (0,07-0,98) приводить до збільшення його ринкової вартості. Одержаний результат

необхідно порівнювати з величиною вартості, визначеною в рамках традиційних підходів.

Стабільні банки з інтегральним показником фінансового стану від 0,88 до 0,93 (достатній клас банку за рівнем фінансового стану) згідно з еталонною матрицею віднесено до групи з помірним ризиком банкрутства в діапазоні значень рівня ймовірності банкрутства від 0,07 до 0,12 (допустимий ступінь ризику банкрутства). Для стабільних банків доцільним є використання дохідного підходу до фінансового оцінювання ринкової вартості та методів дисконтування грошових потоків, як і для проблемних банків з інтегральним показником фінансового стану від 0,70-0,87 (середній клас банку за рівнем фінансового стану).

Проблемні банки згідно з еталонною матрицею віднесено до групи банків із значним ризиком банкрутства в діапазоні значень рівня ймовірності банкрутства від 0,13 до 0,20 (допустимий ступінь ризику банкрутства).

Дохідний підхід до оцінювання ринкової вартості стабільних і проблемних банків із використанням методу дисконтування грошових потоків дозволяє уникнути ситуації необґрунтованого завищення його ринкової вартості при збільшенні рівня ймовірності банкрутства від 0,07 до 0,98, оскільки підвищення ризику обумовлює збільшення ставки дисконтування.

Порівняльний підхід до оцінювання ринкової вартості банку з використанням методу ринку капіталу згідно з еталонною матрицею, який можливо використовувати для стійких і стабільних банків, не рекомендується застосовувати для проблемних.

Незважаючи на задовільний рівень фінансового стану і допустимий ступінь ризику настання банкрутства, порівняльний підхід відображає настрій ринку: результати фінансової оцінки ринкової вартості банку можуть бути дуже високими, коли ринок переоцінює подібні підприємства, або дуже низькими, коли ринок їх недооцінює.

Застосування порівняльного підходу до фінансового оцінювання ринкової вартості проблемних банків стає недоцільним у зв’язку зі збільшенням похибки одержаного результату, яка відображає мультиплікативний зв’язок похибок невизначеності, з одного боку, динаміки його фінансового стану (може перейти як до групи стабільних банків, так і до кризових), а з іншого – похибки невизначеності результату застосованого методу (на зростаючому ринку – високий результат, а на спадаючому – низький).

Порівняльний підхід має суттєві переваги для значного поширення у практиці фінансової оцінки ринкової вартості банків, оскільки його використання не потребує складних розрахунків, а також завдяки таким позитивним характеристикам:

фінансова оцінка ринкової вартості банку з використанням методу ринку капіталу виконується з меншою кількістю явних передумов та значно швидше, ніж за допомогою методу дисконтування грошових потоків;

метод ринку капіталу є більш зрозумілим для клієнтів і замовників;

метод ринку капіталу відображає поточний стан ринку, оскільки відображає відносну, а не внутрішню вартість.

Оцінку ринкової вартості кризових банків і банків-банкрутів із незадовільним фінансовим станом та недопустимим ступенем ризику настання банкрутства рекомендується здійснювати із застосуванням майнового підходу та методу накопичення чистих активів із детальною переоцінкою портфеля кредитів і цінних паперів.

Кризові банки з інтегральним показником фінансового стану від 0,02 до 0,69 (нестабільний клас банку за рівнем фінансового стану) віднесено за еталонною матрицею до групи банків із високим ризиком банкрутства в діапазоні значень рівня ймовірності банкрутства від 0,21 до 0,98 (недопустимий ступінь ризику банкрутства). Для кризових банків доцільним стає використання майнового підходу до фінансового оцінювання ринкової вартості та методу накопичення чистих активів із детальною переоцінкою портфеля кредитів та цінних паперів, як і для банків-банкрутів з інтегральним показником фінансового стану від 0,00-0,01 (дефолтний клас банку за рівнем фінансового стану).

Банки-банкрути як дефолтний клас банків за рівнем фінансового стану за еталонною матрицею віднесено до групи банків із максимальним ризиком банкрутства в діапазоні значень рівня ймовірності банкрутства від 0,99 до 1,00 (недопустимий ступінь ризику банкрутства).

На п’ятому етапі комплексного оцінювання ринкової вартості банку узгоджуються результати оцінки фінансового стану та ризику банкрутства конкретного банку з використанням методичних підходів (дохідного, порівняльного, опціонного і майнового) та застосованих методів (дисконтування грошових потоків, ринку капіталу, модель Блека-Шоулза, накопичення активів).

Підсумковий висновок про оцінку ринкової вартості банку, що спирається на всю сукупність наявної аналітично-статистичної

інформації та результатів її якісного аналізу, являє собою висновок не тільки про вартість, але і про деякі межі оціненої вартості.

Результати, одержані на основі дохідного, порівняльного та опціонного підходів, рекомендується узгоджувати із застосуванням чотирьох основних критеріїв важливості вимірювання ринкової вартості:

1) можливість відобразити дійсні наміри потенційного інвестора і продавця;

2) тип, якість, обсяг даних, на основі яких виконано аналіз;

3) здатність параметрів, які входять до складу використаних підходів, ураховувати кон'юнктурні коливання;

4) здатність методичного підходу враховувати специфічні особливості банку, що впливають на його вартість (масштаб діяльності, потенційна прибутковість).

Процедура узгодження включає таку послідовність (розрахунок вагових коефіцієнтів наведено в табл. 5):

1. Визначається ступінь важливості кожного з чотирьох вищенаведених критеріїв оцінки, який ураховує цілі оцінки, достовірність інформації та інші чинники. Сума ступенів становить 100%.

2. Для кожного з підходів визначається їх показність (у відсотках), тобто наскільки повно кожен підхід відображає суть критерію. Сума ступенів відповідності становить 100%.

Таблиця 5

Матриця розрахунку вагових коефіцієнтів, %

Критерії		Адекватність підходів до вимірювання ринкової вартості		
Номер	Важливість	дохідний	порівняльний	опціонний
1	0,4	40	40	20
2	0,2	60	20	20
3	0,1	20	40	40
4	0,3	80	10	10
Разом		54	27	19

Джерело: складено авторами емпіричним шляхом.

3. Встановлюються підсумкові вагові коефіцієнти для кожного з підходів за формулою

$$B_n = \sum_{i=1}^{4} K_i * t_j,$$

де B_n – підсумковий ваговий коефіцієнт для кожного з підходів;

K_i – ступінь важливості i-го критерію в оцінці ринкової вартості;

t_j – показність кожного з підходів.

Експериментальні розрахунки узгодження результатів фінансової оцінки ринкової вартості банку за розглянутою логічною схемою наведено в табл. 6. Можна з великою імовірністю, наближеною до 100%, стверджувати, що об'єкти дослідження згідно з еталонною матрицею правильно віднесено до відповідних груп банків за ризиком банкрутства.

Таблиця 6

Рівень ризику настання банкрутства

Банк	Базова група банку	Група 5	Група 4	Група 3	Група 2	Група 1
Хрещатик	Група 5	0,8946	0,0817	0,0169	0,0000	0,0066
Піреус Банк	Група 1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9999

Джерело: складено авторами.

Результати експериментальних розрахунків свідчать, що ПАТ «КБ «Хрещатик» з імовірністю 89%, за півроку до введення тимчасової адміністрації та при виконанні всіх економічних нормативів, можна було віднести до групи 5 (незадовільний фінансовий стан із максимальним ризиком банкрутства), а ПАТ «Піреус Банк МКБ» з імовірністю 99% – до групи 1 (задовільний фінансовий стан із мінімальним ризиком банкрутства).

Якісні характеристики еталонної матриці на основі не лише визначення приналежності до певної групи банків за рівнем фінансового стану, але і зазначення ступеня ймовірності настання банкрутства дозволяють застосовувати можливості апарату нечіткої логіки. У ситуації, коли вірогідності віднесення банку до певної групи мають близькі значення, остаточне рішення про клас банку за рівнем фінансового стану приймається з урахуванням інших критеріїв, зокрема даних рейтингових агентств.

Виходячи з вищевикладеного ринкову вартість банку із задовільним рівнем фінансового стану та допустимим ризиком банкрутства ПАТ «Піреус Банк» доцільно розраховувати за методом дисконтування грошових потоків або методом ринку капіталу (або з використанням моделі Блека-Шоулза) з подальшим узгодженням результатів.

Оцінку ринкової вартості банку з незадовільним рівнем фінансового стану та недопустимим ризиком банкрутства ПАТ «КБ «Хрещатик» доцільно було здійснювати за методом накопичення активів із детальною переоцінкою кредитного портфеля та портфеля цінних паперів.

Результат комплексної оцінки ринкової вартості банку є більш надійним інтегральним індикатором – критерієм регулятивного впливу на банківську діяльність, який дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення як з боку власників, менеджерів і клієнтів, так і з боку національного регулятора щодо підтримання його ефективного функціонування та стабільного розвитку.

Одним із результатів комплексної оцінки ринкової вартості банку стає реальна можливість підвищення результативності антикризового менеджменту, зокрема:

кількісно визначати потенційний рівень фінансового стану банку та ступінь ризику настання його банкрутства для обґрунтування необхідності поточного та стратегічного коригування його діяльності;

якісно визначити адекватність підходів до вимірювання ринкової вартості із застосуванням можливостей апарату нечіткої логіки;

здійснити чітку класифікацію банків за ознаками фінансового стану та ступеня ризику настання їх банкрутства з визначенням специфічних особливостей кожної з груп на основі дискримінантного аналізу.

Висновки. Діапазон значень рівня ймовірності банкрутства, який є оберненою величиною до інтегрального показника фінансового стану банку, більш диференційовано визначає класи банків за рівнем фінансового стану і групи банків за ризиком банкрутства. При цьому ознаки визначення рівня фінансового стану банку є адекватними агрегатним критеріям визначення їх фінансової стійкості: високий – абсолютна стійкість; достатній – нормальна стійкість; середній – нестійкий; нестабільний – кризова стійкість.

Розроблена еталонна матриця як вихідна складова методичного забезпечення комплексної оцінки ринкової вартості банків дозволяє уникати помилок при виборі методичного підходу і методів розрахунку ринкової вартості конкретного банку та виявляти потенційні банки-банкрути для детальної переоцінки їх кредитних портфелів і портфелів цінних паперів.

Отже, якщо прогнозна динаміка ринкової вартості банку є позитивною, то це свідчить про результативність регуляторного впливу на банківську діяльність. І навпаки, негативна динаміка ринкової вартості банку потребуватиме запровадження заходів, спрямованих на підтримання ліквідності й адекватності капіталу.

Література

1. Огляд банківського сектору (жовтень 2020 р.). URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru- zhovten-2020-roku.

2. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/page#Text.

3. Артеменко Д. М. Методичне забезпечення комплексної оцінки вартості банку в кризових умовах. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 1(43). С. 101-109.

4. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16.

5. Артеменко Д. М. Розвиток моделі Блека-Шоулза при оцінці ринкової вартості банку у вітчизняних умовах. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 83-90.

6. Stolyarov V.F., Artemenko D. M. Specifics of Determining the Market Assessment Rights Requirement for Obligations Arising from the Implementation of the Bank Credit Operations of Different Quality that are Secured and Unsecured Collaterally. *Economic Herald of the Donbas*. 2015. № 4(42). P. 105-110.

References

1. Ohliad bankivskoho sektoru [Banking Sector Review]. (October, 2020). Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru- zhovten-2020-roku [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok rehuliuvannia diialnosti bankiv v Ukraini: Postanova NBU vid 28.08.2001 r. №368 [On approval of the Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine: Resolution of the NBU of August 28, 2001 №368]. Retrieved from https://zakon.rada. gov.ua/laws/ show/z0841-01/page#Text [in Ukrainian].

3. Artemenko, D. M. (2016). Metodychne zabezpechennia kompleksnoi otsinky vartosti banku v kryzovykh umovakh [Methodical maintenance of a complex estimation of cost of bank in crisis conditions]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 1(43), pp. 101–109 [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30.06.2016 r. №351 [On approval of the Regulation on determining the amount of credit risk by banks of Ukraine for active banking operations: Resolution of the National Bank of Ukraine of June 30, 2016 №351]. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/v0351500-16 [in Ukrainian].

5. Artemenko, D. M. (2016). Rozvytok modeli Bleka-Shoulza pry otsintsi rynkovoi vartosti banku u vitchyznianykh umovakh [Development of the Black-Scholes model in estimating the market value of the bank in domestic conditions]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 2(34), pp. 83-90 [in Ukrainian].

6. Stolyarov, V. F., Artemenko, D. M. (2015). Specifics of Determining the Market Assessment Rights Requirement for Obligations Arising from the Implementation of the Bank Credit Operations of Different Quality that are Secured and Unsecured Collaterally. *Economic Herald of the Donbas*, 4(42), pp. 105-110.

Надійшла до редакції 18.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.82-94*

О.М. Гуцалюк, *д.е.н., доцент*
ORCID 0000-0002-6541-4912
e-mail: alex-g.88@ukr.net,
Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет», м. Київ,

Ю.А. Бондар, *к.е.н., доцент*
ORCID 0000-0003-2269-6208
e-mail: cooperjulia@ukr.net,
Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький

БЕЗПЕКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Транспортна система об’єднує всі види транспорту, які використовуються для здійснення транспортування в інтересах населення, окремих господарюючих суб’єктів, економіки на державному або інтернаціональному рівнях. Авіаційний транспорт в економіці відіграє вагому роль. Він обслуговує транспортну систему, яку слід розглядати як комплекс транспортних споруд, що забезпечують роботу рухомого складу за допомогою шляхів сполучення та взаємодію різних видів транспорту, виконання вантажних робіт, господарських робіт із вантажами, обслуговування транспортних засобів та пасажирівза допомогою терміналів, а також як логістичну мережу, яка здійснює комплексне або часткове обслуговування перевезень. В умовах нестабільності економіки країни та мінливості законодавства посилюється актуальність аналізу фінансових умов розвитку транспортних систем та безпекового менеджменту.

На авіаційну галузь, як складову транспортної інфраструктури, впливає широкий спектр технічних, природних, людських та економічних небезпек. Проте, з іншого боку, авіаційну галузь сама є генератором суттєвих загроз для зовнішнього середовища. Основне завдання авіації полягає в розвитку перевезень на національ-

© О.М. Гуцалюк,
Ю.А. Бондар, 2020

ному, регіональному та глобальному рівнях з метою забезпечення економічних, соціальних й екологічних пріоритетів.

Безпека авіації є важливою складовою загальної концепції національної безпеки, а також системи забезпечення особистої безпеки, безпеки суспільства та безпеки на авіаційному транспорті від зовнішніх і внутрішніх загроз. Тому підтримка прийнятного рівня безпеки національної авіації, розробка теоретичних засад безпекового менеджменту авіаційного транспорту має практичне значення для сталого розвитку не тільки окремої інфраструктури транспорту, але і національної та глобальної економіки.

На сучасному етапі функціонування та розвитку економіки однією з головних цілей є забезпечення її соціальної та інформаційної безпеки, а також управління нею. Досягнення безпеки в авіаційній галузі потребує більш детального вивчення багатьох питань.

З позиції безпекознавства «безпека» розглядається як безліч елементів, взаємозв'язок яких обумовлює властивості цілісності системи. Головний акцент – на виявленні розмаїття зв'язків, які мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і в його взаємозв'язку із зовнішнім середовищем [5].

Початок XXI ст., з одного боку, ознаменував черговий віраж агресивного розвитку цивілізації, а з іншого (що цілком природно) – збігся з початком створення випереджального соціально-економічного безпечного суспільства, на тлі якого відбувається активізація наукових досліджень з проблематики управління безпекою підприємств. Безпекознавча парадигма розглядається як комплекс ідей, цілей, функцій, принципів і методів, за допомогою яких вивчають явища та процеси забезпечення функціонування систем безпеки з урахуванням впливу на результати їх функціонування антропо-соціо-культурних і кібернетичних чинників [7].

Міжнародна організація цивільної авіації ICAO наголошує на необхідності зміни глобального підходу до проблеми безпеки авіації. Було запропоновано новий додаток 19 до Конвенції про міжнародну організацію цивільної авіації «Управління безпекою польотів [13].

Удосконаленню інструментарію забезпечення сталого розвитку глобальної економіки присвячено системну діяльність Організації Об'єднаних Націй, яка гарантує, що жодна країна-член ООН не залишиться осторонь реалізації 17 цілей сталого розвитку [12].

Періодичний моніторинг національної системи безпеки авіації проводиться з боку Міністерства інфраструктури та Державної авіаційної служби України.

Метою статті є дослідження сучасних парадигм безпеки та безпекової діяльності, а також обґрунтування теоретичного базису безпекового менеджменту авіаційного транспорту.

Безпека є необхідною і найважливішою умовою існування об'єктів як живої, так і неживої природи, тому питання безпеки турбує людство споконвічно. Пройшовши протягом XX ст. певні етапи ґенези, категорія безпеки набула різних форм, проявів, видів і, нарешті, трансформувалась у царину економічної безпеки, наукові дослідження якої є одними з найбільш затребуваних у сучасних умовах.

Безпекова діяльність – це форма активного ставлення суб'єктів безпеки до безпекової дійсності, зміст якого полягає у реалізації в ній відповідних змін на основі засвоєння та розвитку безпекової культури. Тобто це діяльність, спрямована на протидію загрозам, відновлення діяльності з метою захисту корпоративних інтересів, збереження цілісності процесів чи системи на основі засвоєння та розвитку безпекової культури [12]. Запропоновані безпекові механізми є попередженням щодо загроз саме до початку їх виникнення або реалізації.

Дослідження безпеки, методів управління нею, а саме безпекового менеджменту авіаційного транспорту, під яким розуміється ступінь економічної свободи, що досягається в результаті керованого процесу взаємоузгодження економічних інтересів стейкхолдерів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з метою протистояння загрозам, потребує вирішення багатьох питань.

Із проблемами, які стосуються функціональних складових управління безпекою авіаційного транспорту, протистояння загрозам, створення ресурсного забезпечення, необхідного для здійснення такого протистояння й узгодження інтересів, можна пов'язувати започаткування та активний розвиток відповідних наукових шкіл.

Розвиток економічних механізмів спровокував, а світова економічна криза активізувала потребу у вирішенні проблем щодо забезпечення управління безпекою авіаційного транспорту. Такий стан речей варто визнати природним, особливо слід звернути увагу на значимість наукових доробок щодо безпекового менеджменту авіаційного транспорту. Однак теорія управління безпекою авіаційного транспорту наразі перебуває на стадії формування. Сучасні умови діяльності підприємств авіаційного транспорту, з одного боку, та потреба у використанні нових підходів до посилення їх управління безпекою – з іншого зумовили необхідність зміни розуміння суті управління безпекою авіаційним транспортом. Сенс та-

кого судження полягає у визнанні безпекового менеджменту авіаційного підприємства як об'єкта управління. Проте управління безпекою підприємства авіаційного транспорту є доволі специфічним, його особливості в сучасній науці практично не досліджено..

Умовами забезпечення безпекового менеджменту підприємства є легітимність усіх видів його діяльності, використання системного підходу до забезпечення управління безпекою підприємства та відповідне ресурсне забезпечення. Саме система забезпечення авіаційного транспорту підприємства може розглядатися як упорядкована сукупність взаємодіючих елементів, узагальнена дія яких спрямована на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

«Разом з тим зазначені види загроз включають окремі елементи, які можуть бути використані практично стосовно будь-якого авіаційного транспорту. Так, до зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників можна віднести: несприятливу зміну політичної системи; макроекономічні потрясіння; протиправну діяльність кримінальних структур, конкурентів і фірм, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, а також правопорушення з боку корумпованих працівників контролюючих і правоохоронних органів» [12].

До внутрішніх загроз належать дії або бездіяльність співробітників підприємства авіаційного транспорту, що суперечать інтересам його діяльності. Їх наслідком можуть бути завдання економічного збитку, порушення порядку використання технічних засобів, встановленого режиму збереження інформації, підрив його ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у відносинах із реальними або потенційними партнерами тощо.

На глобальному, регіональному та національному рівнях системно впроваджується упорядкований підхід до управління безпекою, що включає необхідні організаційні структури, сфери відповідальності, політику та процедури. При цьому важливим інструментом підвищення рівня безпеки світової цивільної авіації є розвиток управління безпекою авіації на національному рівні. Безпековий менеджмент – це структури, контроль і прийняття рішень щодо процесів і процедур, які підтримують діяльність як окремих авіаційних організацій, так і національної галузі цивільної авіації в цілому. Результатом управління безпекою є надання відповідальним особам можливості приймати найбільш ефективні управлінські рішення щодо забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі зокрема та національної економіки загалом [2].

Характеризуючи класифікацію цілей управління безпекою підприємства авіаційного транспорту, перш за все, слід розглянути ступінь досяжності таких цілей. За ознакою ступеня досяжності традиційно розрізняють ідеальні, потенційні та реальні цілі. Ідеальна мета управління – це бажаний результат, який, однак, є не завжди досяжним протягом певного періоду часу. Потенційна мета управління – це також бажаний результат діяльності (або стан об'єкта) загалом, досяжний у перспективі, але через невизначеність його може бути сплановано з певним ступенем вірогідності [6].

Цілі управління безпекою підприємства авіаційного транспорту, як і цілі управління будь-яким підприємством у цілому, мають відповідати сукупності визначених вимог, обов'язковість дотримання яких є запорукою успішності такого управління. Сукупність вимог до цілей управління економічною безпекою підприємства наведено на рисунку.

Рисунок. Вимоги до цілей управління безпековим менеджментом

Отже, цілі безпекового менеджменту підприємства мають бути комплексними, а саме: з одного боку, вони визначають взаємоузгодження інтересів стейкхолдерів підприємства, протистояння загрозам та забезпечення обох попередніх процесів ресурсами від-

повідної кількості та якості, а з іншого – такі цілі мають бути інтегровані в загальні цілі управління підприємством.

Авіаційно-транспортна галузь є системою відкритого типу, на яку впливає широкий спектр технічних, природних, людських та економічних небезпек. Кожна небезпека спричиняє створення певних ризиків. За таких умов застосування нової Стратегії безпеки цивільної авіації ICAO вважається найбільш ефективним інструментом для забезпечення прийнятного рівня безпеки у глобальній цивільній авіації. Відповідно до стратегій ІКАО реалізація системи управління безпекою авіації регулюється на трьох ієрархічних рівнях – глобальному, регіональному та національному [2]. На кожному з рівнів визначено основні концепції управління безпековим менеджментом (див. таблицю).

Таблиця

Концепції методологічного управління безпековим менеджментом авіаційного підприємства [1]

Концепція та її суть	Можливості застосування
1	2
Альтернативні концепції	
Концепція життєздатної системи (Viable System Model – VSM). Підприємство розглядається як контрольована система	Використання концепції може бути доцільним у процесі досягнення такої мети управління економічною безпекою підприємства, як узгодження інтересів внутрішніх стейкхолдерів підприємства, а також створення системи адаптивної організації управління економічною безпекою підприємства загалом
Управління за цілями (Management by Objectives – MBO). Цілісна система управління, орієнтована на кінцеві результати і заснована на використанні творчого потенціалу трудового колективу, нових методів і технологій управління	Систематичне й організоване використання цієї концепції може стати підґрунтям для прийняття тих чи інших управлінських рішень щодо фокусування на досягненні цілей управління економічною безпекою підприємства й одержанні найкращих результатів за допомогою доступних ресурсів
Концепція загального управління якістю (Total Quality Management – TQM).	Концепція може бути використана у процесі досягнення однієї з головних цілей управління економіч-

Закінчення таблиці

1	2
Постійне вдосконалення якості продукції, організації процесів та підвищення рівня кваліфікації персоналу, що дозволяє досягти швидкого і результативного розвитку бізнесу	ною безпекою підприємства – узгодження інтересів його внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів
Взаємодоповнюючі концепції	
Концепції сталого розвитку (Sustainable Development Conception). Сталий розвиток розглядається як керований процес	Концепція може бути використана як імперативна настанова в управлінні економічною безпекою підприємства, орієнтованого на розвиток
Концепції управління вартістю (Value-Based Management). Концепція спрямована на вдосконалення стратегічних й оперативних рішень на всіх рівнях підприємства за рахунок концентрації зусиль тих, хто приймає рішення, на ключових факторах вартості	Використання цієї концепції може стати підґрунтям для прийняття стратегічних й оперативних управлінських рішень щодо створення ресурсного забезпечення, адекватного управлінню економічною безпекою підприємства
Концепції стратегічного управління (Strategic Management Conceptions). Стосуються безперервних процесів оцінювання зовнішнього середовища, формулювання організаційних цілей, прийняття рішень щодо створення й утримання конкурентних переваг, здатних забезпечити прибутковість у довгостроковій перспективі	Концепція є підґрунтям управління економічною безпекою підприємства на засадах «жорстких змін» та настановою такого управління, орієнтованого на досягнення стратегічних цілей підприємства

[1] Узагальнено на основі джерел [2; 8; 9].

Подальший розвиток інструментарію безпеки авіації включає прогнозований метод, що фіксує характеристики системи, які проявляються в режимі реального часу в нормальних умовах. Набула зміни й осмислення роль людського чинника у процесі розвитку кризових ситуацій, а саме запропоновано концепцію організаційного чинника. Під організаційним чинником розуміється така сентенція: якщо у відповідній ситуації людина припускається катастрофічної помилки, то винна не тільки людина, але і система, яка дозволила людині припуститися такої помилки та не надала додаткових засобів захисту. Комплексне застосування трьох вищезазначе-

них методів дозволило підвищити глобальний рівень безпеки до однієї катастрофи на 10 млн польотів. Ці цифри є підтвердженням беззаперечного прогресу світової системи безпеки авіації [2].

Усвідомлюючи таку тенденцію, ІСАО наголосило на необхідності зміни глобального підходу до вирішення проблеми безпеки авіації. Було запропоновано новий Додаток 19 до Конвенції про міжнародну організацію цивільної авіації «Управління безпекою польотів» [8], а також об'єднання стандартів та рекомендованих практик із шести різних додатків з метою [7]:

посилення ролі держави на вищому рівні (координація між усіма ресурсами і всіма зацікавленими сторонами);

забезпечення наявності юридичної основи в одному документі;

розвитку узгоджених стандартів, які можуть застосовуватися до різних ресурсів;

поліпшення виявлення і розвитку майбутніх потреб;

організації спеціалізованої групи експертів ІКАО в галузі безпеки авіації для співпраці з Європейським Союзом, Європейським агентством з безпеки та іншими регіональними авіаційними організаціями;

забезпечення глобального підходу шляхом реалізації нових стратегій ІКАО щодо безпеки цивільної авіації.

Відповідно до положень нових стратегій ІКАО щодо безпеки авіації система управління безпекою авіації (СУБА) являє собою упорядкований підхід до управління, який включає необхідні організаційні структури, сфери відповідальності, політику та процедури. Згідно із системним підходом до вирішення проблем безпеки авіації ІСАО будь-який продукт / послуга, що надається авіаційними організаціями, має бути безпечним. Для забезпечення цієї мети ІСАО прийнято нові документи. Широке застосування новітніх проактивних методів забезпечило виявлення нових загроз і проведення коригування менеджменту змін до загроз, які були визначені в минулому [3; 4].

Одним з ефективних інструментів упровадження системного підходу до вирішення проблем безпеки авіації є Глобальний план забезпечення безпеки польотів – директивний документ високого рівня з питань стратегії, планування та впровадження, розроблений одночасно з Глобальним аеронавігаційним планом. Глобальний план забезпечення безпеки польотів і Глобальний аеронавігаційний план координують міжнародні, регіональні й національні ініціативи щодо системного розвитку міжнародної цивільної авіації [3; 4].

Глобальний план забезпечення безпеки польотів спрямовано на:

упровадження ефективних систем контролю за забезпеченням безпеки польотів;

реалізацію державних програм з безпеки польотів;

розробку вдосконалених систем контролю за забезпеченням безпеки польотів, включаючи випереджаюче управління ризиками [3].

Підхід до європейської безпеки авіації ґрунтується на трьох елементах:

1) політичні цілі державної влади. Стратегічні елементи прописані Європейською Комісією спільно з Радою Європи та Європейським парламентом;

2) інтегрований набір правил і заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки (удосконалення програми). Європейська програма безпеки авіації (EASP) відповідає глобальній програмі безпеки авіації, розробленій ICAO;

3) Європейський план безпеки авіації (EPAS). Для досягнення високого рівня безпеки необхідно здійснювати оцінку безпеки і складати відповідний план дій. Цей План оновлюється щороку [14].

Найбільш важливими напрямами авіаційної діяльності, які регулюються в Європейському плані з безпеки авіації (EPAS), є такі:

управління безпекою. Систематичне і проактивне управління безпекою дозволяє повноважним органам та організаціям усувати потенційні загрози щодо виникнення авіаційних подій (як зазначено у Додатку 19 до Чиказької конвенції);

відстеження повітряного судна, аварійно-рятувальні роботи та розслідування авіаційних подій. Необхідне подальше вдосконалення систем збору польотних даних з метою підтримки здійснення досліджень щодо безпеки;

безпека операцій на злітно-посадковій смузі (ЗПС). Виїзду за її межі часто передує невідповідний прийнятим нормам контакт із ЗПС. Він являє собою найбільш критичну зону ризику для авіаційних подій із нелетальним результатом у державах-членах EASA. Несанкціоновані виїзди на ЗПС є шостою найбільш частою причиною всіх авіаційних подій та серйозних інцидентів. Найбільш поширеними порушеннями при зіткненні із ЗПС є: втрата управління на землі; швидка або повільна посадка; посадка в умовах сильного бічного вітру; перерваний зліт на високій швидкості; інциденти через поломку шасі повітряного судна;

безпека наземних операцій. Безпека наземних операцій включає як зіткнення на землі, так і наземне обслуговування. Випадки, пов'язані з наземним обслуговуванням, є четвертою найбільш частою причиною авіаційних подій із летальним наслідком. Вони також завдають значної шкоди повітряним суднам і обладнанню. Найбільш поширеними порушеннями при наземних операціях є недозволений виїзд / вихід на доріжки для руління повітряних суден чи ЗПС; уникнення маневрування при рулінні, зіткнення повітряних суден і зіткнення з повітряними суднами;

нові вироби, системи, технології та види діяльності. У наступні роки нормативні оновлення будуть необхідні для контролю за впровадженням нової техніки, систем, технологій, видів діяльності та пов’язаних із ними тенденцій, а також для зниження ризиків безпеки авіації [14].

Безпека авіації є важливою складовою концепції загальної національної безпеки, системи забезпечення особистої безпеки, а також безпеки суспільства та безпеки на транспорті від зовнішніх та внутрішніх загроз. Значення авіаційної галузі для комплексної національної економічної безпеки важко переоцінити. Глобальний план забезпечення безпеки авіації на 2020-2022 роки визначає головні пріоритети розвитку авіації та сприяє сталому розвитку держав. Ці положення реалізуються на національному рівні у всіх 193 країнах-членах ІКАО [2].

Безпековий менеджмент авіаційного транспорту в умовах сталого розвитку національної економіки містить такі складові, які інтегруються з метою вирішення комплексного завдання забезпечення безпеки авіації:

економічна і технологічна (планування економічного розвитку авіації, авіаційна інфраструктура, економічна безпека, авіаційна безпека);

соціальна (можливості здобуття освіти, основні послуги, здоров’я та гуманітарна допомога, підвищення якості життя);

екологічна (протидія змінам клімату (CORSIA), авіаційний шум та емісія CO_2, NO_x та ін., екологічні технології та експлуатація, екологічне авіаційне паливо).

Висновки. Суть безпекового менеджменту авіаційного транспорту зводиться до здатності управління безпекою на підприємстві, стан якої є вразливим як до внутрішніх, так і до зовнішніх загроз, змін під впливом упорядкованої сукупності керівних дій менеджменту підприємства протягом певного проміжку часу.

Теоретичні засади управління безпекою підприємства авіаційної галузі мають комплементарно-вибірковий характер. Це зумовлено тим, що однозначний вибір тієї чи іншої концепції щодо функціонування підприємства практично неможливий через існування лише короткого проміжку часу, у межах якого є актуальними ті чи інші атрибути його безпеки. Вибір раціональних рішень щодо теоретичних засад управління безпекою підприємства має спиратися на результати аналітичного процесу. З урахуванням часткової керованості безпеки авіаційного транспорту, викликаної складністю та постійною мінливістю в часі та просторі чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, особливо тих, що являють собою загрози, здатність підприємства протистояти таким загрозам є процесом, який варіює від недосконалого до досконалого стану.

Література

1. Бондар Ю.А. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного управління. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі:* зб. тез та текстів виступів Міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2018 р.). Суми, 2018. С. 132-136.

2. Бугайко Д., Харазішвілі Ю. Теоретичні засади стратегічного управління безпекою авіаційної галузі у контексті управління сталого розвитку національної економіки. *Вісник економічної науки України*. № 1. 2020. С. 166-175. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).166-175.

3. Глобальний план забезпечення безпеки польотів ICAO на 2020-2022 роки. 137 с.

4. Глобальний аеронавігаційний план (Doc 9750) ICAO, Монреаль. 142 с.

5. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам. URL: http://www. justinian.com.ua/ article.php?id=2432.

6. Ладико И.Ю., Сумцов В.Г. Общий менеджмент: учеб. пособие. Луганск: СНУ, 2004. 278 с.

7. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Європейський університет, 2003. 208 с.

8. Машкин В.И. Менеджмент качества и качество менеджмента. URL: http://quality.eup.ru/MATERIALY9/pokm.htm.

9. Отенко И.П. Модели выбора и согласования целей развития предприятия. *Стратегическое управление потенциалом предприятия*. Харьков: ХНЭУ, 2006. С. 144-158.

10. Приложение 19 к Конвенции о международной организации гражданской авиации. «Управление безопасностью полетов». URL: http://caa.gov.by/ uploads/files/ICAO-Pr19-ru-izd-2-2016.pdf.

11. Франчук В.І., Пригунов П.Я., Мельник С.І. Безпекова діяльність: системний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна.* 2017. Вип. 1. С. 154-163.

12. Resolution adopted by the General Assembly (UN) on 25 September 2015 A/RES/70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

13. Nikolaiev K., Isaienko V., Karaieva N., Levchenko L. Emerging risks for sustainable development. Paradygmat zrywnoważonego rozwoju w świecie nieprzewidywalnych przemian: monografia. Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwyw Olsztyn, 2017. P. 27-42.

14. European Aviation Safety Agency European Plan for Aviation Safety. URL: https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/EPAS%202016-2020%20FINAL.PDF.

15. Гуцалюк О.М. Теоретико-методологічне забезпечення формування механізму управління корпоративними інтеграційними процесами. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2 (33). С. 28-33.

16. Шматько Н.М. Закономірності процесу здійснення організаційних змін у структурі управління підприємством. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 58-62. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).58-62.

Referensces

1. Bondar, Yu.A. (2018). Ekonomichna bezpeka pidpryiemstva yak chynnyk efektyvnoho upravlinnia [Economic security of the enterprise as a factor of effective management]. *Realities and prospects of building the rule of law in Ukraine and the world:* Proceedings International Scientific-Practical Conf., (pp. 132-136). Sumy [in Ukrainian].

2. Bugayko, D. O., Kharazishvili, Y. M. (2020). Theoretical foundations of the aviation industry strategic safety management in the context of ensuring sustainable development of the national economy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 166-175. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).166-175 [in Ukrainian].

3. Global Aviation Safety Plan for 2020-2022. ICAO. 137 p.

4. Global Air Navigation Plan (Doc 9750). (2016). 5th edition. Montreal ICAO. 142 p.

5. Kuzmenko. A. Problemy vidpovidnosti stratehii ta systemy zabezpechennia bezpeky Ukrainy natsionalnym potrebam [Problems of compliance of the strategy and system of security of Ukraine with national needs]. Retrieved from http: // www. justinian.com.ua/article.php?id=2432 [in Ukrainian].

6. Ladiko, I.Yu., Sumtsov, V.G. (2004). Obshchiy menedzhment: uchebnoye posobiye [General management: a tutorial]. Luhansk, SNU. 278 p. [in Russian].

7. Lipkan, V.A. (2003). Bezpekoznavstvo [Security]. Kyiv, European University. 208 p. [in Ukrainian].

8. Mashkin, V.I. Menedzhment kachestva i kachestvo menedzhmenta [Quality management and quality management]. Retrieved from http://quality.eup.ru/MATERIALY9/pokm.htm [in Russian].

9. Otenko, I.P. (2006). Modeli vybora i soglasovaniya tseley razvitiya predpriyatiya [Models of choice and coordination of the goals of enterprise development]. *Strategicheskoye upravleniye potentsialom predpriyatiya – Strategic management of enterprise potential*: scientific publication, (pp. 144-158). Kharkiv, Publishing house KhNEU [in Russian].

10. Prilozheniye 19 k Konventsii o mezhdunarodnoy organizatsii grazhdanskoy aviatsii. «Upravleniye bezopasnost'yu poletov» [Appendix 19 to the Convention on the International Civil Aviation Organization. «Safety Management»]. Retrieved from http://caa.gov.by/ uploads/files/ICAO-Pr19-ru-izd-2-2016.pdf [in Russian].

11. Franchuk, V.I., Prygunov, P.Ya., Melnyk, S.I. (2017). Bezpekova diialnist: systemnyi pidkhid [Security activities: a systematic approach]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia ekonomichna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. economic series,* Issue 1, pp. 154-163. [in Ukrainian].

12. Resolution adopted by the General Assembly (UN) on 25 September 2015 A/RES/70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

13. Nikolaiev, K., Isaienko, V., Karaieva, N., Levchenko, L. (2017). Emerging risks for sustainable development. *Paradygmat zrywnoważonego rozwoju w świecie nieprzewidywalnych przemian*: monografia. (ррю 27-42). Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwyw Olsztyn.

14. 5th edition, EPAS 2016-2020, EASA 2016-10-17. Retrieved from https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/EPAS%202016-2020%20FINAL.PDF.

15. Hutsaliuk, O.M. (2017). Teoretyko-metodolohichne zabezpechennia formuvannia mekhanizmu upravlinnia korporatyvnymy intehratsiinymy protsesamy [Theoretical and methodological support for the formation of a mechanism for managing corporate integration processes]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy,* 2 (33), pp. 28–33 [in Ukrainian].

16. Shmatko, N. M. (2020). Regularities of the Process of Organizational Changes in the Management Structure of the Enterprise. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (39), pp. 58-62. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).58-62 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 16.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.95-111*

М.В. Савченко, *д.е.н.*
ORCID 0000-0002-9063-3551
e-mail: m_savchenko@donnu.edu.ua,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця,

О.В. Шкуренко, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-0460-4800
e-mail: dondyy@ukr.net,
Державний університет інфраструктури та технологій, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Сучасність диктує нові вимоги до розвитку бізнесу, першорядними з яких визнано корпоративну соціальну відповідальність як філософію організації підприємницької діяльності, однією з найважливіших компонент якої є організаційна культура підприємств. Тільки вибудувавши організаційну культуру належного рівня, можна очікувати підвищення продуктивності праці персоналу й ефективності менеджменту.

Сьогодні організаційну культуру розглядають як потужний стратегічний інструмент, що дозволяє орієнтувати всі підрозділи та окремих осіб на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, забезпечувати відданість і полегшувати спілкування. Вони прагнуть створити власну культуру для кожної організації так, щоб усі співробітники розуміли і дотримувалися її.

У зв'язку з вищезазначеним питання щодо вдосконалення управління розвитком організаційної культури підприємств у системі корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів міжнародного бізнесу є актуальним та потребує подальших досліджень.

Значний внесок у формування поняття організаційної культури здійснили такі зарубіжні автори: М. Армстронг [13], К. Камерон, Р. Куїн [4], Д. Равасі, М. Шульц [10], Е. Шейн [20] та ін. Серед вітчизняних науковців слід відзначити С. Іванова, Н. Ринкевич [24], В. Кошельник [27], М. Семикіну [17], Г. Монастирського [25],

© М.В. Савченко,
О.В. Шкуренко, 2020

В. Стадника, М. Йохну [16], Г. Хаєта [14], О. Харчишину [5] та ін. Незважаючи на значну кількість праць із даної проблематики, дослідження в цьому напрямі тривають. Це обумовлено практичною потребою і соціально-економічними, політичними та конкурентними умовами функціонування організацій.

Метою статті є дослідження поняття «організаційна культура» в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності та визначення її впливу на діяльність суб'єктів міжнародного бізнесу.

Організаційна культура суб'єктів міжнародного бізнесу являє собою унікальне економічне явище, що виходить за межі виробничих чи партнерських зв'язків. Вона стосується всього глобального простору всередині та ззовні суб'єкта міжнародного бізнесу, її формування починається уже в момент виникнення підприємницької ідеї. Організаційна культура всередині суб'єкта міжнародного бізнесу формується в результаті внутрішніх міжособистісних та ділових комунікацій щодо досягнення мети окремого проєкту чи успіху суб'єкта загалом і стратегії вирішення супутніх проблем. Це дозволяє сформувати власні корпоративні цінності, норми поведінки, способи взаємодії тощо.

Організаційна культура може зруйнувати суб'єкт міжнародного бізнесу або ж навпаки стати фундаментом його успіху: саме цінності організації, а не ділова практика, є рушійною силою бізнесу в сучасному світі. І хоча організаційна культура стала сьогодні модним терміном для опису фундаментальних цінностей, якими керується у своїй роботі кожен суб'єкт міжнародного бізнесу, це поняття потребує з'ясування певних моментів.

Генезис терміна «організаційна культура» припадає на 60-70-ті роки XX ст. у межах дослідження організаційного середовища, об'єктом якого був «організаційний клімат». Значного поширення категорія «організаційна культура» набула у 1980-х роках при формуванні теорії організації. Її сучасне тлумачення надав у 1990 р. генеральний директор IBM Л. Герстнер [1].

Сьогодні думки щодо статичності організаційної культури та сприйняття її як об'єктивної реальності виглядають абсурдними, оскільки у формування культури будь-якого суб'єкта міжнародного бізнесу кожен співробітник здійснює свій внесок. Наразі дослідження теоретичного концепту організаційної культури тривають.

Іноді організаційну культуру ототожнюють із культурою організації. Слід погодитися з думкою Ф. Хміля про те, що культура організації не тотожна організаційній культурі [2, с. 476], оскільки

перша існує за будь-якого рівня розвитку останньої. Недоцільно також вважати рівнозначними феномен культури організації та корпоративної культури, тому що носієм останньої є організація.

Отже, серед науковців не існує єдиного підходу до трактування категорії «організаційна культура», а різні точки зору на її суть засновані на розумінні культури у вузькому та широкому значенні слова в різних площинах (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до трактування дефініції «організаційна структура» як чинника розвитку корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів міжнародного бізнесу

Концепція організаційної культури за Л. Смірсічем передбачає розгляд трьох аспектів: як незалежної складової, внесеної в організацію ззовні; як внутрішньої складової організації; як суті організації [3, с. 342].

Відповідно до першого аспекту організаційна культура розглядається як система уявлень, цінностей і соціальних та економічних взаємозв'язків, які формує в людині суспільство.

Другий аспект полягає в розумінні організаційної культури як системи правил, цінностей і ритуалів, які є спільними для всіх працівників.

Третій аспект характеризує організаційну культуру як концептуальну суть організації, що визначає загальну систему цінностей підприємства.

Для максимально ефективного використання можливостей організаційної культури в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності необхідно добре розумітися на її суті та змісті. При цьому слід зауважити, що в літературі зустрічається безліч підходів до трактування організаційної культури.

Існуючі трактування організаційної культури за наведеними аспектами узагальнено в табл. 1.

У результаті аналізу визначень даної категорії встановлено найбільш властиві їй риси:

організаційна культура – це набір найбільш важливих припущень, прийнятих членами організації, вираженими в заявлених організацією цінностях, які задають персоналу орієнтири їх поведінки і дій. Ці ціннісні орієнтації передаються індивідам через «символічні» засоби духовного і матеріального оточення в організації;

систематизація основних цінностей і уявлень про організацію та працю;

залежно від етапу розвитку організації цінності можуть існувати в різних формах: у формі припущень (на етапі активного пошуку своєї культури), переконань, установок і ціннісних орієнтацій (коли культура в основному склалася), норм поведінки, правил спілкування та стандартів трудової діяльності (коли організаційна культура повністю сформувалася);

визначення загальних моделей і правил поведінки;

найбільш значущими елементами організаційної культури визнаються цінності, місія, цілі організації, кодекси, норми поведінки, традиції та ритуали;

Таблиця 1

Визначення поняття «організаційна (корпоративна) культура»

Автор, джерело	Трактування
1	2
Як незалежна складова, внесена в організацію ззовні	
К. Камерон, Р. Куїн [4, с. 45]	Проявляється в тому, що є для неї цінним, якими є стиль її лідерства, мова, символи, процедури і повсякденні норми, а також у тому, як визначається успіх
О. Харчишина [5, с. 38]	Комплекс базових цінностей, які домінують у суспільній системі та мають на меті вирішення певних проблем або досягнення певних цілей
Як внутрішня складова організації	
Понятійно-термінологічний словник з менеджменту [6, с. 256]	1) сукупність базових гіпотез, цінностей і артефактів; 2) цінності й норми, які засвоєні та застосовуються членами підприємства і водночас вирішальною мірою визначають їхню поведінку; 3) атмосфера або соціальний клімат в організації; 4) домінуюча система цінностей і практик тощо
R. Denison Daniel, S. Haaland, P. Goelzer [7, с. 101]	Колективна поведінка людей, що є частиною будь-якої організації
Е. Шейн [8]	Зразок колективної поведінки і обов'язків, які викладаються новим членам (співробітникам організації) як єдиний спосіб сприйняття дійсності, а також системи «мислення» і «відчуття»
W.L. Hill Charles, R. Jones Gareth [9]	Визначає шлях, яким окремі індивіди і групи здійснюють взаємодію один з одним, з клієнтами і з власниками / засновниками
Д. Равасі та М. Шульц [10]	Низка загальних інтелектуальних розумінь, які інтерпретуються у формальних і неформальних інструкціях, що визначають відповідні стереотипи поведінки в різних ситуаціях
М. Мескон [11]	Клімат в організації, який відображає притаманні їй звичаї
В. Катков [12]	Система формальних і неформальних правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки працівників у даній організації, що відрізняються стилем поведінки, показниками задоволеності роботою, рівнем взаємного співробітництва, ступенем ідентифікації працівників з організацією та цілями її розвитку

Продовження табл. 1

1	2
Як суть організації	
М. Армстронг [13]	Сукупність переконань, відносин, норм поведінки і цінностей, які є спільними для всіх співробітників цієї організації. Це основна компонента у виконанні місії організації та досягненні нею основних цілей, підвищенні ефективності організації та управлінні інноваціями
Г. Хаєт [14, с. 11]	Система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також ділових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склались в організації та її підрозділах за час діяльності та які сприймаються більшістю співробітників
Економічна енциклопедія [15, с. 72]	Культура підприємства включає уявлення про завдання корпорації, її призначення, цілі, характер продукції і ринків; стиль діяльності й управління; критерії досягнення цілей і оцінки результатів; засоби внутрішньої інтеграції (мова спілкування, прийом на роботу, спосіб розподілу влади, система винагород і покарань, церемонії, ритуали та ін.). Усі ці елементи впливають на взаємозв'язки, взаємовідносини працівників, керівників і підлеглих, підрозділів і підприємств, координацію їх діяльності, форми їх співробітництва у процесі прийняття рішень, шляхи попередження і вирішення конфліктів
В. Стадник, М. Йохна [16, с. 96]	Сукупність норм, цінностей, традицій, поглядів, які часто не підлягають формулюванню і бездоказово приймаються та поділяються всіма членами колективу
М. Семикіна [17, с. 197]	Сукупність визначених цінностей, норм і моделей поведінки, що декларуються, поділяються й реалізуються на практиці керівниками підприємств і персоналом, доводячи свою ефективність у процесі адаптації до потреб внутрішнього розвитку підприємства та вимог зовнішнього середовища
В. Козлов [18, с. 115]	Система формальних і неформальних правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, індивідуальних і групових інтересів, особливостей поведінки працівників організації, що відрізняється стилем керівництва, показниками задоволеності роботою, рівнем взаємного співробітництва, ідентифікації працівників з організацією і цілями її розвитку

Закінчення табл. 1

1	2
А. Ліпенцев [19, с. 385]	Складна композиція базових припущень, які сприймаються членами організації та проявляються у проголошених організацією принципах і цінностях, що визначають орієнтири поведінки персоналу
Е. Шейн [20]	Сукупність основних переконань, сформованих самостійно, засвоєних або розроблених певною групою в міру того, як вона вчиться вирішувати проблеми адаптації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, які виявилися досить ефективними, щоб вважатися цінними, а тому передаватися новим членам як правильний спосіб сприйняття, мислення та ставлення до конкретних проблем
Л. Елдрідж, А. Кромбі [21]	Унікальна сукупність норм, цінностей, переконань, зразків поведінки, які визначають спосіб об'єднання груп і окремих особистостей в організацію для досягнення поставлених перед нею цілей
У. Оучі [22]	Символи, церемонії та міфи, які повідомляють членам організації важливі уявлення про цінності та переконання
Н. Ринкевич [23, с. 123]	«матеріальне й емоційне середовище всередині підприємства, яке спирається на ідеї, основоположні цінності, відносини і погляди, носіями яких є керівництво і персонал»

Джерело: складено на основі [4-23].

цінності й елементи організаційної культури не потребують доказів, приймаються на віру, передаються від покоління до покоління, формуючи корпоративний дух організації, що відповідає ідеальним устремлінням.

Таким чином, поняття «організаційна культура суб’єкта міжнародного бізнесу» формується у зв'язку з необхідністю позначення всіляких поведінкових реакцій персоналу на організаційні дії (стимул-реакції, рольові й адміністративні вимоги, розпорядження і санкції), а також із варіативністю типів цих реакцій. Організаційна культура є конкурентною перевагою суб’єктів міжнародного бізнесу настільки, наскільки вона є загальноприйнятою, узгодженою, цілісною системою сприйняття, цінностей, підходів і визначень [4].

Фахівці виокремлюють такі важливі особливості організаційної культури як чинника розвитку корпоративної соціальної відповідальності (рис. 2):

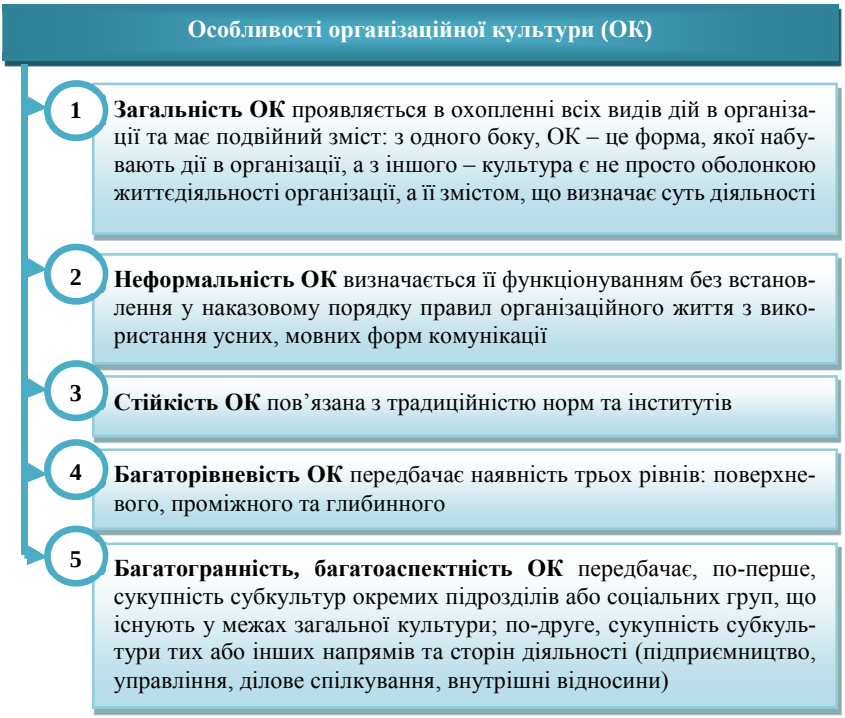

Рис. 2. Особливості організаційної культури в системі корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів міжнародного бізнесу

Джерело: складено на основі [24-26].

1) загальність – проявляється в охопленні всіх видів дій в організації. Поняття загальності має подвійний зміст: з одного боку, організаційна культура – це форма, якої набувають дії в організації, а з іншого – культура є не просто оболонкою життєдіяльності організації, а і її змістом, що визначає суть діяльності. Культура перетворюється на одну зі стратегічних цілей організації;

2) неформальність – функціонування організаційної культури практично не пов'язане з офіційними, встановленими у наказовому порядку правилами організаційного життя. Організаційна культура діє ніби паралельно з формальним механізмом діяльності організації. Відмінною рисою організаційної культури, порівняно з формальним механізмом, є переважне використання усних, мовних

форм комунікації, а не письмової документації та інструкцій, як це прийнято у формальній системі;

3) стійкість – пов'язана з такою загальною властивістю культури, як традиційність норм та інститутів. Становлення будь-якої організаційної культури потребує чималих зусиль із боку керівників. Проте, будучи сформованими, цінності культури та способи їх реалізації набувають характеру традицій і зберігають стійкість упродовж декількох поколінь працівників організації;

4) багаторівневість – наявність поверхневого (способи поведінки людей, ритуали, емблеми, дизайн, уніформа, мова, гасла), проміжного (укорінені цінності та вірування) та глибинного (філософія організації) рівнів;

5) багатогранність, багатоаспектність – синтез, по-перше, субкультур окремих підрозділів або соціальних груп, що існують у контексті загальної культури (вони можуть конкретизувати і розвивати останню, можуть мирно існувати разом з нею, а можуть їй суперечити); по-друге, субкультур тих або інших напрямів та сторін діяльності – підприємництва, управління, ділового спілкування, внутрішніх відносин.

Для того щоб управляти таким складним і багатоаспектним явищем, як організаційна культура суб'єктів міжнародного бізнесу, необхідно більш детально розкрити її структуру. При цьому слід відзначити, що в літературі зустрічається безліч підходів до визначення її елементів. Сьогодні поняття організаційної культури характеризується дуже широким набором функціональних елементів.

Виокремлюють три рівні організаційної культури, кожен з яких включає певні складові й елементи організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу (рис. 3):

перший рівень, або поверхневий, представлений матеріальною та морально-етичною складовими; включає, з одного боку, такі видимі зовнішні факти, як архітектура, поведінка, мова, технологія, гасла, а з іншого – все те, що можна відчувати та сприймати за допомогою відчуттів людини. На цьому рівні речі та явища виявити легко, але не завжди їх можна розшифрувати й інтерпретувати в термінах організаційної культури;

другий рівень, або проміжний, представлений біхевіористичною складовою; передбачає вивчення цінностей і вірувань, сприйняття яких має свідомий характер та залежить від бажання людей;

третій рівень, або глибинний, представлений когнітивною складовою; включає базові припущення, що визначають поведінку людей: ставлення до інших людей, роботи, місії суб'єкта міжна-

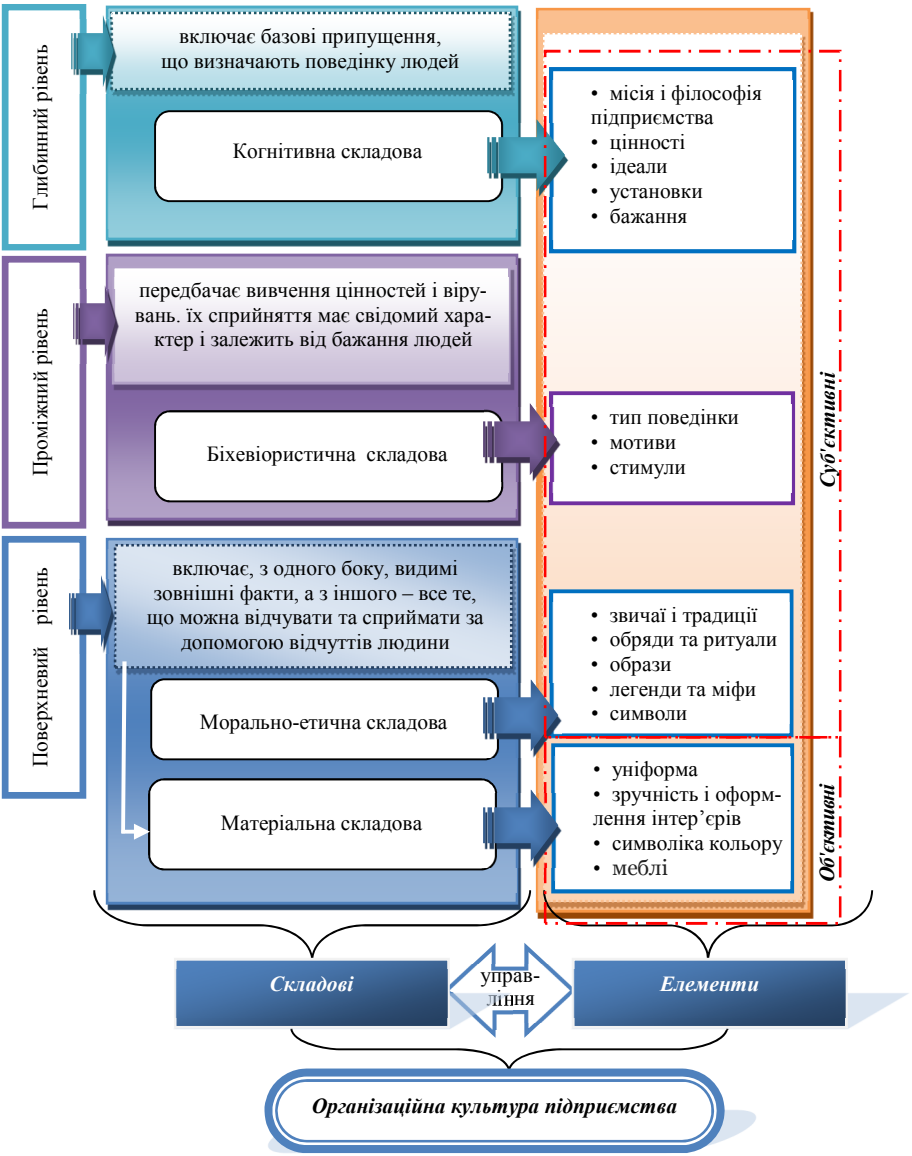

Рис. 3. Склад структуроутворюючих елементів організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу в контексті корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: складено на основі [27].

родного бізнесу. Без спеціального зосередження ці припущення важко усвідомити навіть членам організації.

Окрім відповідності до певної складової, елементи організаційної культури поділяються на суб'єктивні та об'єктивні, які активно взаємодіють один з одним. Проте суб'єктивні аспект організаційної культури чинить більший вплив на формування як загальних рис культури, так і специфічних її відмінностей у різних людей і різних організацій.

Суб'єктивні елементи організаційної культури є базою для формування управлінської культури, тобто стилів керівництва, технології прийняття управлінських рішень, характеру відносин керівника і колективу співробітників, професіоналізму, чіткості роботи апарату управління. Об'єктивні елементи організаційної культури відображають матеріальну сторону функціонування суб'єктів міжнародного бізнесу.

Базовою складовою організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу виступає когнітивна (ціннісна) підсистема, а інші чотири перебувають у тісній залежності від неї.

Основу організаційної культури становлять цінності керівників, власників і працівників суб'єктів міжнародного бізнесу, які у взаємодії утворюють систему організаційних цінностей. Система цінностей – важливий елемент культури загалом та організаційної культури зокрема.

А. Радугін стверджує, що «здатність підприємства створити ключові цінності, які об'єднають зусилля всіх структур того чи іншого підприємства, є одним із найбільш глибоких джерел успішної діяльності підприємства» [28, с. 54]. У контексті трудової поведінки система цінностей формує ставлення працівника до праці та до цілей підприємства, тобто виступає мотивоутворюючим чинником.

Ступінь узгодженості цінностей при формуванні певного типу організаційної культури залежить від характеру перебігу цього процесу. При свідомому формуванні основу організаційної культури становитимуть цінності управлінської ланки та власників підприємства, що переноситимуться на всі сфери діяльності компанії, поступово відбуватиметься адаптація персоналу та його ідентифікація із культурою компанії. При стихійному формуванні організаційної культури цінності керівництва, власників та працівників конкуруватимуть між собою та зрештою в основі організаційної культури будуть закладені цінності, що виявилися більш життєздатними в короткостроковому періоді. Негативним наслідком некерованості процесу формування організаційної культури може стати її нежит-

тєздатність у довгострокову періоді, що може спричинити кризовий стан суб'єктів міжнародного бізнесу.

На основі цінностей формулюється місія, яка у стислому вигляді відображає сенс існування підприємства.

Г. Хофштед ідентифікує організаційні культури за такими характеристиками:

1) дистанція влади (ДВ), що визначається ставленням до проблеми нерівності людей, її допустимого рівня;

2) роль індивідуалістичного начала (ІН), що характеризується тіснотою зв'язку індивіда і суспільства, готовністю людей діяти поодинці;

3) ступінь несприйняття невизначеності (НН), прагнення її уникнути за допомогою правил, традицій, законів, ідеології, релігії (будь-яка релігія сприяє терпимості до невизначеності);

4) ступінь орієнтованості на майбутнє (ОМ). Організація може жити вчорашнім, сьогоднішнім днем або прагнути до перспективної живучості, що забезпечується заощадженнями, накопиченням багатства;

5) рівень мужності (М), що виражається в характері розподілу соціальних ролей між статями під впливом культурних традицій. Культура з жорстким закріпленням ролей є чоловічою, зі слабким – жіночною. У чоловічих культурах домінують соціальні цінності, традиційні для чоловіків (орієнтація на успіх, відчутні результати, ефект). У жіночних культурах пріоритети надаються людським відносинам, турботі про колектив, симпатії до слабких [28].

Результати вимірювання організаційних культур за Р. Хофштедом по країнах світу наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Результати вимірювання організаційних культур за Р. Хофштедом по країнах світу, балів [28]

Країна	ДВ	ІН	НН	ОМ	М
США	40 (Н)	91 (В)	46 (Н)	29 (Н)	62 (С)
Німеччина	35 (Н)	67 (В)	65 (С)	31 (С)	66 (В)
Японія	54 (С)	46 (С)	92 (В)	80 (В)	95 (В)
Франція	68 (В)	71 (В)	86 (В)	30 (С)	43 (С)
Нідерланди	38 (Н)	80 (В)	53 (С)	44 (С)	14 (Н)
Гонконг	68 (В)	25 (Н)	29 (Н)	96 (В)	57 (С)
Індонезія	78 (В)	14 (Н)	48 (Н)	25 (Н)	46 (С)
Китай	80 (В)	20 (Н)	60 (С)	118 (В)	50 (С)

Умовні позначення: ДВ – зона влади; ІН – індивідуалізм; НН – усунення невизначеності; ОМ – довгостроковість орієнтації; М – мужність / жіночність; В – високий ступінь прояву; С – середній; Н – низький.

У вітчизняних літературних джерелах виокремлюють два типи організаційної культури:

хліборобська – організаційна культура, що характеризується такими рисами, як м'якість, чуйність, гармонійність, поблажливість, працьовитість, щиросердечність, мрійливість, справедливість;

лицарська (козацька) – організаційна культура, що характеризується такими рисами, як діловитість, зосередженість, рішучість, наполегливість, вірність, точність, практичність, конкретність, справедливість.

Тільки оптимальне поєднання цінностей обох типів організаційних культур може бути ефективним у сучасній системі менеджменту. Українська культура має поєднати максимальну свободу і демократичність із максимальною дисципліною та відповідальністю, узгодити хліборобську м'якість із лицарською жорстокістю, але найбільше вона має стимулювати творчий дух і прагнення кожного до найвищої самореалізації в межах цілого, тобто організації.

Основним джерелом формування корпоративної культури, запорукою успіху та результативної діяльності суб'єктів міжнародного бізнесу є високоякісний і конкурентоспроможний персонал. Якщо створено відповідний мікроклімат й атмосфера в колективі, здійснюються заходи для навчання та розвитку персоналу, які сприяють підвищенню якості робочої сили, то можна стверджувати, що на підприємстві корпоративна культура має високий рівень.

Отже, вплив організаційної культури на підприємство є суттєвим і позитивним чинником у підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів міжнародного бізнесу. Вона сприяє розвитку підприємства загалом і підвищує його конкурентоспроможність зокрема. Висока організаційна культура суб'єктів міжнародного бізнесу уможливлює так званий «управлінський прибуток», який суб'єкт міжнародного бізнесу отримає не в результаті відновлення технологій, устаткування, розширення асортименту, а шляхом використання інтелектуального капіталу й таланту працівників, кращого узгодження цілей організації та її підрозділів, створення позитивного іміджу суб'єкта міжнародного бізнесу. Тому формування та розвиток організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу має бути представлене як програма розвитку організації для підвищення її конкурентоспроможності.

Організаційна культура, по-перше, має бути спрямована на особистість, що дозволяє розкривати найкращі риси її характеру, реалізувати можливості у праці та орієнтуватись на духовні цін-

ності; по-друге, поєднувати інтереси керівників, топменеджерів, виконавців. Саме це дозволить визначити шляхи оптимізації для встановлення бажаної організаційної культури. У той же час завдання керівництва організації не повинні виходити за межі її цілей. Необхідною умовою організаційної культури високого рівня є введення принципу прийняття рішень за допомогою досягнення консенсусу, який спирався б на підтримку співробітниками один одного [30].

Вітчизняна практика формування організаційної структури свідчить, що цілеспрямована робота із свідомого розвитку організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу ведеться недостатньо, оскільки не спостерігається цілісності організаційної культури. Скоріше можна говорити про наявність окремих субкультур на рівнях керівництва, топменеджерів і виконавців, що викликає відчуття втрати цілісності колективу і дискомфорту в організації [5].

Висновки. Результати діяльності будь-якого суб'єкта міжнародного бізнесу корелюють із його організаційною культурою як з одним із важливих чинників підвищення його конкурентоспроможності. Організаційна культура є ядром управління всіма чинниками діяльності суб'єкта міжнародного бізнесу (трудовими ресурсами, матеріалами, капіталом та інформацією). Тільки «сильна» організаційна культура обумовлює успішне функціонування суб'єкта міжнародного бізнесу як складної відкритої системи.

Звичайно, організаційна культура – не єдиний елемент підвищення ефективності діяльності суб'єктів міжнародного бізнесу. Можливі випадки, коли суб'єкти міжнародного бізнесу мають високий рівень організаційної культури, але все одно зазнають поразок на ринку, або з низькою організаційною культурою демонструють досить високу ефективність. «Сильна» організаційна культура є визначальним чинником у досягненні високого рівня конкурентоспроможності та довгострокової ефективності суб'єктів міжнародного бізнесу. Ось чому серед важливих детермінант успішного функціонування і виживання суб'єктів міжнародного бізнесу (стратегії розвитку діяльності, чітка організаційна побудова, відповідні системи управління та висококваліфіковані працівники) ключове місце посідає їх сформована організаційна культура.

Література

1. Culture Clash: When Corporate Culture Fights Strategy, It Can Cost You. Arizona State University, 2011.

2. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник. Київ: Академвидав, 2003. 608 с.

3. Smircich L. Concept of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quaterly*. 1983. № 28. P. 339-358.

4. Камерон К., Куин Р. Диагностика и изменение организационной культуры / пер. с англ. под ред. И.В. Андреевой. СПб: Питер, 2001. 121 с.

5. Харчишина О.В. Формування організаційної культури в системі менеджменту підприємств харчової промисловості: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2011. 290 с.

6. Менеджмент: понятійно-термінологічний словник; за ред. Г.В. Щокіна та ін. Київ: МАУП, 2007. 744 с.

7. Denison Daniel R., Haaland S., Goelzer P. Corporate Culture and Organizational Effectiveness: Is Asia Different from the Rest of the World? *Organizational Dynamics*. 2004. P. 98-109.

8. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / пер. с англ. под ред. Т.Ю. Ковалевой. 3-е изд. СПб: Питер, 2007. 336 с.

9. Charles W.L. Hill, Gareth J. Strategic Management. Houghton Mifflin. 2001.

10. Ravasi D., Schultz M. Responding to organizational identity threats: exploring the role of organizational culture. *Academy of Management Journal*. 2006, Vol. 49. № 3. P. 433-458.

11. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Москва: Дело, 1998. 800 с.

12. Катков В. Формирование организационной культуры на промышленном предприятии. *Управление персоналом*. 2000. № 2. С. 15.

13. Армстронг М. Основы менеджмента. Как стать лучшим руководителем / пер. с англ. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 512 с.

14. Корпоративна культура: навчальний посібник / під заг. ред. Г.Л. Хаєта. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 150 с.

15. Економічна енциклопедія / за ред. Б.Д. Гаврилишина. У 3-х т. Київ: Академія, 2002. 951 с.

16. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент. Київ: Академвидав, 2010. 472 с.

17. Семикіна М. В. Еволюція організаційної культури на українських підприємствах: проблеми та протиріччя. *Держава та регіони. Сер. «Економіка та підприємництво»*. 2009. № 6. С. 197-200.

18. Козлов В.Д. Управление организационной культурой. Москва: Изд-во РАГС, 1990. 124 с.

19. Ліпенцев А.В. Організаційна культура. *Енциклопедія державного управління*: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. С. 385-389.

20. Шейн Э. Организационная культура и лидерство: построение, эволюция, совершенствование / пер. с англ. С. Жильцова, А. Чеха; под ред. В.А. Спивака. СПб: Питер, 2002.

21. Eldridge J., Crombie A. A sociology of organization. London: Allen&Unwin, 1974. 403 p.

22. Ouchi W. Theory «Z»: How American business can meet the Japanese challenge. Reading, MA: Addison-Wesley, 1981. 283 p.

23. Ринкевич Н. С. Організаційна культура підприємств: виклики, загрози та тенденції. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3. С. 123-136. doi: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-123-136.

24. Иванов С.В., Рынкевич Н.С. Современные тенденции развития организационной культуры предприятий. *Emergence of public development: financial and legal aspects*: monograph / Coventry University, The Academy of Economic Science of Ukraine. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2019. P. 545-554.

25. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль: Крок, 2019. 368 с.

26. Свидрук І.І., Миронов Ю.Б., Кундицький О.О. Теорія організації: підручник. Львів: Новий Світ-2000, 2013. 175 с.

27. Кошельник В.М. Сутність та значення організаційної культури у системі управління підприємством в умовах транзитивної економіки. *Менеджмент*. 2011. № 3. С. 263-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_3_49.

28. Радугин А. А. Организационная культура. *Организационное поведение. Хрестоматия*. Редактор-составитель Райгородский Д.Я. Самара: Бахрах-М, 2006. С. 50-72.

29. Hofstede G.H. Cultures and organizations: software of the mind. Mc Graw Hill, 2015. 279 p.

30. Гайдай Ю.В. Роль організаційної культури в діяльності підприємств торгівлі. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2011. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=267&fbclid=IwAR1-D6FQ0TaPTLP2u8CUtJMi514XGHYpergTsmHbYOIIwQiAbLUY0s O7iU4.

References

1. Culture Clash: When Corporate Culture Fights Strategy, It Can Cost You. (2011). Arizona State University.

2. Khmil, F.I. (2003). Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]. Kyiv, Akademvydav. 608 p. [in Ukrainian].

3. Smircich. L. (1983). Concept of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quaterly*, 28, pp. 339-358.

4. Kameron, K., Kuin, R. (2001). Diagnostika i izmenenie organizatsionnoy kulturyi [Diagnostics and change of organizational culture]. Per. s angl. pod red. I.V. Andreevoy. SPb., Piter. 121 p. [in Russian].

5. Kharchyshyna, O.V. (2011). Formuvannia orhanizatsiinoi kultury v systemi menedzhmentu pidpryiemstv kharchovoi promyslovosti [Formation of organizational culture in the management system of food industry enterprises]. Zhytomyr, Vyd-vo ZhDU, 290 p. [in Ukrainian].

6. Menedzhment [Management]. (2007). Poniatiino-terminolohichnyi slovnyk; za red. H.V. Shchokina ta in. Kyiv, MAUP. 744 p. [in Ukrainian].

7. Denison Daniel, R., Haaland, S., Goelzer, P. (2004). Corporate Culture and Organizational Effectiveness: Is Asia Different from the Rest of the World? *Organizational Dynamics*, pp. 98-109.

8. Sheyn, E. (2007). Organizatsionnaya kultura i liderstvo [Organizational culture and leadership]. 3rd ed. SPb., Piter. 336 p. [in Russian].

9. Charles, W.L. Hill, Gareth, J.S. (2001). Strategic Management. Houghton Mifflin.

10. Ravasi, D., Schultz, M. (2006). Responding to organizational identity threats: exploring the role of organizational culture. *Academy of Management Journal,* Vol. 49, no. 3, pp. 433-458.

11. Meskon, M.H., Albert, M., Hedouri F. (1998). Osnovyi menedzhmenta [Fundamentals of management]. Moscow, Delo. 800 p. [in Russian].

12. Katkov, V. (2000). Formirovanie organizatsionnoy kulturyi na promyishlennom predpriyatii [Formation of organizational culture at an industrial enterprise]. *Upravlenie personalom*, no. 2, pp. 15 [in Russian].

13. Armstrong, M. (1998). Osnovy menedzhmenta. Kak stat luchshim rukovoditelem [Fundamentals of Management]. Rostov-na-Donu, Feniks. 512 p. [in Russian].

14. Khaiet, H.L. (Ed.). (2003). Korporatyvna kultura [Corporate culture]. Kyiv, Tsentr navchalnoi literatury. 150 p. [in Ukrainian].

15. Havrylyshyn, B.D. (Ed.). (2002). Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. In 3rd vol. Kyiv, Akademiia. 951 p. [in Ukrainian].

16. Stadnyk, V.V., Yokhna, M.A. (2010). Menedzhment [Management]. Kyiv, Akademvydav. 472 p. [in Ukrainian].

17. Semykina, M. V. (2009). Evoliutsiia orhanizatsiinoi kultury na ukrainskykh pidpryiemstvakh: problemy ta protyrichchia [Evolution of organizational culture at Ukrainian enterprises: problems and contradictions]. *Derzhava ta rehiony. Ser. «Ekonomika ta pidpryiemnytstvo» – State and regions. Ser. "Economy and Entrepreneurship"*, 6, pp. 197-200 [in Ukrainian].

18. Kozlov, V.D. (1990). Upravlenie organizatsionnoy kulturoy [Management of organizational culture.]. Moscow, Izd-vo RAGS. 124 p. [in Russian].

19. Lipentsev, A.V. (2011). Orhanizatsiina kultura [Organizational culture]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia*: in 8 vol. (pp. 385-389). Kuiv, NADU [in Ukrainian].

20. Sheyn, E. (2002). Organizatsionnaya kultura i liderstvo: Postroenie, evolyutsiya, sovershenstvovanie [Organizational culture and leadership: Building, evolution, improvement]. SPb., Piter [in Russian].

21. Eldridge, J., Crombie, A. (1974). A sociology of organization. London, Allen&Unwin. 403 p.

22. Ouchi, W. (1981). Theory «Z»: How American business can meet the Japanese challenge. Reading, MA: Addison-Wesley. 283 p.

23. Rynkevych, N. S. (2019). Orhanizatsiina kultura pidpryiemstv: vyklyky, zahrozy ta tendentsii [Organizational culture of enterprises: challenges, threats and trends]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3, pp. 123-136. doi: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-123-136 [in Ukrainian].

24. Ivanov, S.V., Rynkevich, N.S. (2019). Sovremennyye tendentsii razvitiya organizatsionnoy kul'tury predpriyatiy [Modern trends in the development of organizational culture of enterprises]. *Emergence of public development: financial and legal aspects*: monograph. Coventry, Agenda Publishing House, pp. 545-554 [in Russian].

25. Monastyrskyi, H.L. (2019). Teoriia orhanizatsii [Theory of organization]. 2 ed., ext. and processing. Ternopil, «Krok». 368 p. [in Ukrainian].

26. Svydruk, I.I., Myronov, Yu.B., Kundytskyi, O.O. (2013). Teoriia orhanizatsii [Theory of organization]. Lviv, Novyi Svit-2000. 175 p. [in Ukrainian].

27. Koshelnyk, V.M. (2011). Sutnist ta znachennia orhanizatsiinoi kultury u systemi upravlinnia pidpryiemstvom v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky [The essence and importance of organizational culture in the management system of the enterprise in a transitive economy]. *Menedzhment*, 3, pp. 263-269. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_3_49 [in Ukrainian].

28. Raduhin, A.A. (2006). Organizational culture. *Organizational behavior. Chrestomatiya* (pp. 50-72). Samara, Publishing house "Bakhrakh-M" [in Russian].

29. Hofstede, G.H. (2015). Cultures and organizations: software of the mind. Mc Graw Hill. 279 p.

30. Haidai, Yu.V. (2011). Rol orhanizatsiinoi kultury v diialnosti pidpryiemstv torhivli [The role of organizational culture in the activities of trade enterprises]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 3. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/ index.php?op=1&z=267&fbclid=IwAR1-D6FQ0TaPTLP2u8CUtJMi514XGHYpergTsmHbYOIIwQiAbLUY0s O7iU4 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 19.10.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.112-131*

Н.В. Швець, *к.е.н.*
ORCID 0000-0003-1215-2397
e-mail: shvetsnnn@ukr.net,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

Характерною ознакою розвинутої національної/регіональної економіки є висока частка в її структурі наукоємних високотехнологічних галузей, що формують спроможність соціально-економічної системи конкурувати на зовнішньому ринку та швидко відповідати на сучасні глобальні виклики. Україні поки що не вдалося подолати структурні диспропорції, імпортозалежність, сировинну орієнтацію експорту та розпочати інноваційне оновлення економічної системи. Динамізм переходу світу до нового технологічного устрою посилює відставання нашої країни і збільшує прірву між Україною та розвинутими країнами. Зміна ситуації можлива тільки шляхом інтенсивного інноваційного розвитку та структурної модернізації, у тому числі на регіональному рівні. Особливу актуальність ці науково-практичні питання мають у постконфліктних регіонах – Донецькій і Луганській областях, які втратили суттєву частину людського капіталу та промислово-виробничого потенціалу.

Проблематиці відновлення економіки Донбасу присвячено багато досліджень вітчизняних учених. У публікаціях науковців Інституту економіки промисловості НАН України, таких як О. Амоша, В. Антонюк, Н. Брюховецька, І. Булєєв, В. Вишневський, Ю. Драчук, Ю. Залознова, В. Ляшенко, О. Лях, О. Новікова, І. Підоричева, М. Солдак, Ю. Харазішвілі, Д. Череватський, Г. Шевцова, М. Якубовський [1-16], детально проаналізовано структурні зміни та наслідки збройного конфлікту для промислових комплексів Донецької та Луганської областей, а також висвітлено шляхи відродження їхнього потенціалу.

Проблеми та можливості соціально-економічного розвитку сходу України також розглядають науковці Луганської філії Інсти-

© Н.В. Швець, 2020

туту економіко-правових досліджень: І. Заблодська, І. Попова, С. Гречана, Ю. Рогозян [17; 18] та Національного інституту стратегічних досліджень: А. Двігун, О. Шевченко, О. Бондаренко [19]. Стратегічне бачення розвитку Донецької та Луганської областей як старопромислових регіонів викладено у працях Л. Беззубко, Б. Данилишина, Я. Жаліла, О. Снігової [20-23].

Узагальнення результатів вищезазначених досліджень свідчить, що економіка Донбасу зазнала суттєвих втрат унаслідок збройного конфлікту та тимчасової окупації частини території, що спричинило суттєве зниження промислового потенціалу й агроризацію регіонального господарства. Проте постконфліктна соціально-економічна ситуація в кожній області є різною, оскільки вони мають свої особливі умови для відновлення. Тому пошук можливостей і визначення вектора якісних змін для подальшого економічного зростання на основі інновацій необхідно здійснювати окремо для кожного регіону, спираючись на наявні матеріальні, природні та людські ресурси. На визначення унікального потенціалу певної території та інтенсифікацію інноваційних процесів за ключовими пріоритетами, що формують регіональні конкурентні переваги, орієнтовано застосування сучасного європейського підходу смарт-спеціалізації, активна імплементація якого в Україні розпочалася з 2018 р.

Мета статті – оцінювання сучасного стану економіки Луганської області й визначення напрямів її структурної модернізації та інноваційного розвитку на засадах смарт-спеціалізації.

Об’єктом даного дослідження є Луганська область, яка впродовж багатьох років була серед лідерів промислового виробництва, але суттєво втратила свої позиції спочатку після першої хвилі економічної кризи (2008-2009 рр.), а потім і другої у 2012 р. Це посилилося із загостренням політичної ситуації в Україні та початком збройного конфлікту у 2014 р. [24, с. 212-213]. У результаті валовий регіональний продукт (ВРП) Луганської області у 2015 р. знизився на 57% порівняно з 2013 р., що зменшило внесок регіону в загальноукраїнський показник із 3,6 до 1,2% у 2015 р. та до 1% у 2018 р. (рис. 1). Від’ємну динаміку з багаторазовим падінням та невеликими коливаннями значень також продемонстрували показники обсягу реалізованої продукції, експорту та кількості суб’єктів господарювання і зайнятих працівників.

До 2014 р. всі основні економічні показники Луганщини відповідали середньоукраїнському рівню, але сьогодні область належить до найбідніших депресивних регіонів країни.

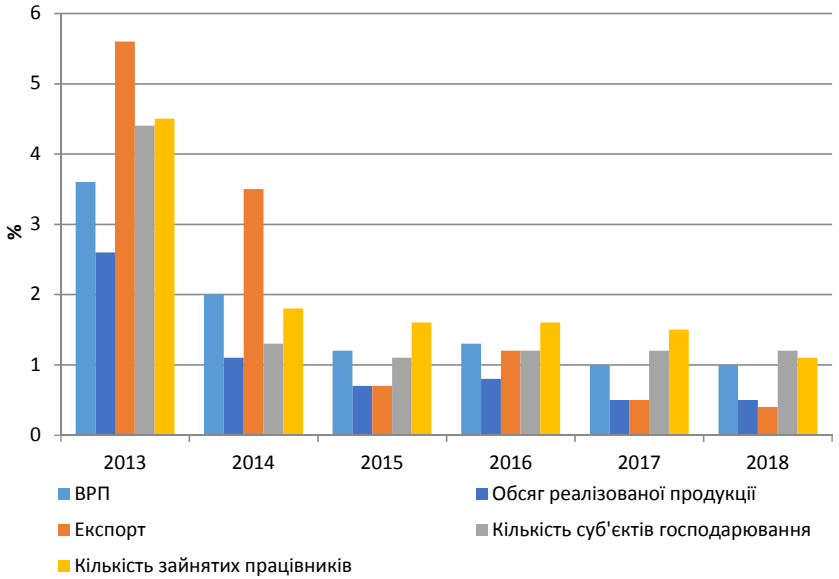

Рис. 1. Внесок Луганської області в показники України

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Погіршення економічного стану значною мірою пов'язане з втратою промислового потенціалу через відчуження частини активів. У Луганській області ще за часів Радянського Союзу сформувалися три великих промислових вузли: Луганський – підприємства машинобудування, металообробки та легкої промисловості; Алчевсько-Стаханівський (Кадіївка) – підприємства вугільної, металургійної та машинобудівної галузей; Лисичансько-Рубіжансько-Сєвєродонецький – підприємства хімічної, нафтохімічної промисловості [1]. Сьогодні на підконтрольній території з перелічених вузлів залишився тільки останній, тобто регіональна економіка втратила домінуючу частку машинобудівної, легкої, добувної та металургійної галузей (рис. 2).

Структурні зрушення відбулися у валовій доданій вартості (рис. 3). Перш за все, протилежно змінилися внески сільського господарства та промисловості в загальну суму доданої вартості, поступово перетворюючи Луганську область на аграрний регіон. Якщо у 2013 р. співвідношення промислової та сільськогосподарської продукції становило 34,4 та 6,9%, то у 2018 р. – 11,8 і 21,7%.

У структурі реалізації товарів і послуг за цей час теж відбулися значні зміни вбік зростання частки сільськогосподарських продуктів (з 3,4 до 20,1%) та зменшення внеску промисловості (з 67 до 42,6%).

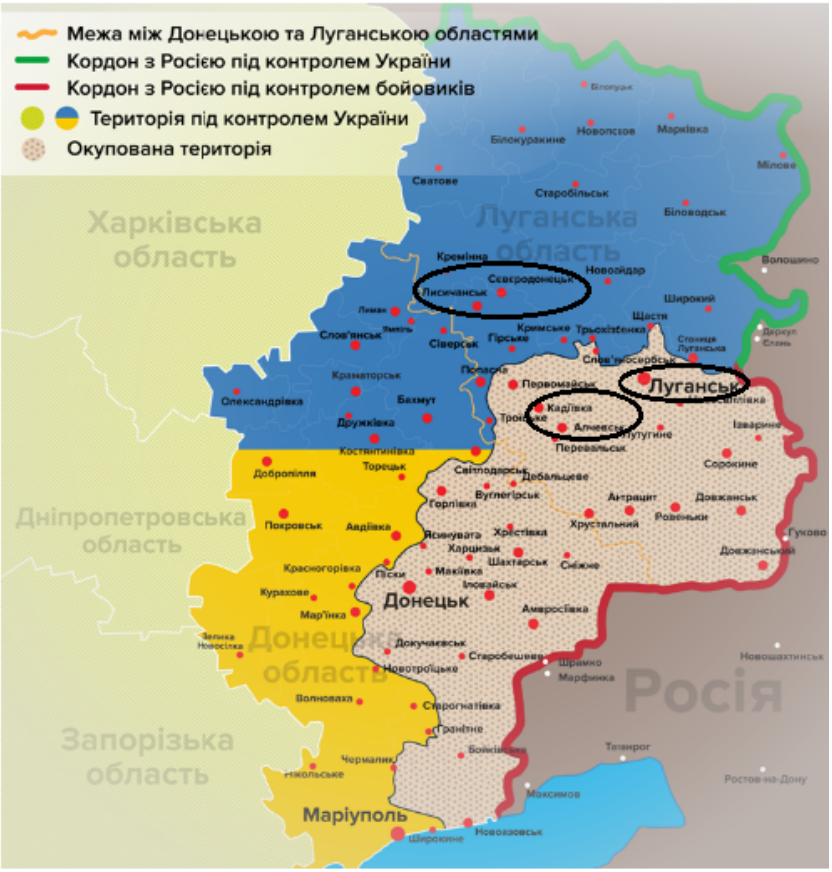

Рис. 2. Карта східних областей України із зазначенням великих промислових вузлів

Джерело: використано карту 24 Каналу.

Також значних змін зазнали структура й обсяг регіонального експорту товарів (рис. 4), який за шість років у доларовому еквіваленті зменшився у 23 рази. Якщо у 2013 р. більшість валютних надходжень (57,3%) забезпечували добувна та металургійна галузі,

Рис. 3. Динаміка структури валової доданої вартості за видами економічної діяльності Луганської області

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

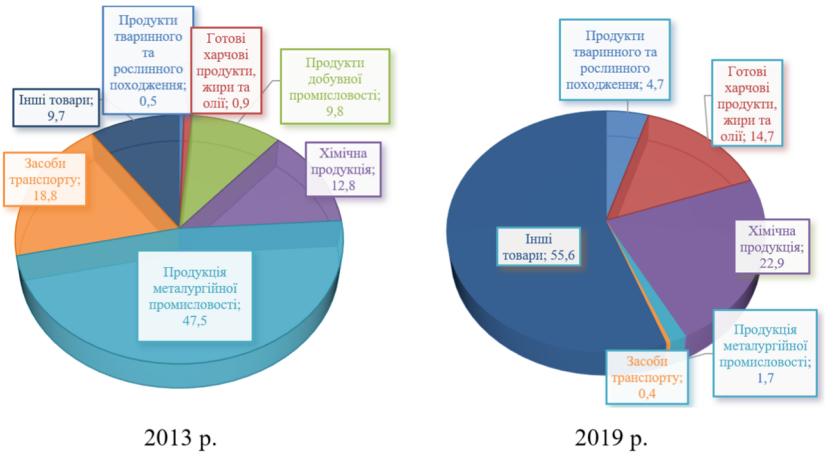

Рис. 4. Структура експорту Луганської області, %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

то у 2019 р. частка продуктів добувної промисловості практично досягла нуля, а металургійних – знизилася з 47,5 до 1,7%. Серед негативних наслідків втрати провідних експортоорієнтованих галузей слід відзначити падіння обсягів продукції машинобудування. Так, Луганська область у доконфліктний період була постачальником залізничних локомотивів та інших засобів наземного транспорту – у 2013 р. їх частка становила 18,7%, а в 2019 р. – лише 0,4%. Той факт, що з великих промислових вузлів у регіоні залишився тільки один – Лисичансько-Рубіжансько-Сєвєродонецький (традиційно хімічної спеціалізації), позначився зростанням частки хімічної продукції з 12,8% у 2013 р. до 22,9% у 2019 р. Це один із найбільших показників серед усіх товарних груп, що наразі експортуються областю. Агроризація економіки регіону також простежується за відносним зростанням показників сільськогосподарської продукції та продуктів переробки (сукупна частка у 2013 р. – 1,4%; у 2019 р. – 19,4%). За останніми даними в регіональному експорті переважають інші товари, групу яких формують: легка промисловість (10,1%), приладобудівна галузь (6,7%), виробництва паперу та картону (28%), машин, механізмів та електротехнічного обладнання (4%), а також меблі, іграшки та інші промислові товари (6,8%).

Отже, результати аналізу економіки Луганської області свідчать, що останнім часом на тлі падіння виробництва у традиційних для регіону галузях відбулися суттєві структурні зрушення в реальному секторі, які є наслідком впливу як ситуаційних, так і системних чинників та ілюструють деградацію регіонального промислового комплексу. Продовження деіндустріалізації та агроризації економіки області – це наслідок некерованого процесу її самовиживання. Збереження тенденції переходу економіки до аграрного типу є дуже небезпечним, оскільки створює передумови для зростання відпливу з регіону кваліфікованих трудових ресурсів і посилення соціального напруження. Слід погодитися з авторами статті [11], на думку яких безперспективно розвивати тільки сільське господарство, його розвиток має стимулювати суміжні, більш технологічні галузі економіки до підйому, викликаючи мультиплікативний ефект. Відродження економіки Луганської області має супроводжуватися її структурно-технологічною модернізацією, спрямованою на осучаснення та диверсифікацію економічної діяльності в регіоні.

Питання структурної трансформації регіональних економік є дуже актуальними та активно обговорюються в наукових колах України. Науковці мають як спільні, так і різні погляди на майбутнє

старих галузей промисловості та вибір шляхів економічних перетворень у регіонах.

Так, О. Амоша [1] та Ю. Залознова [8] підкреслюють значущість промислового комплексу, зокрема Луганської області, як ключового елемента економічної системи сходу країни і наголошують на збереженні його перспективної частини та необхідності модернізації виробництв через доступ підприємницького сектору до нових прогресивних технологій, створення промислового інноваційного сектору шляхом об'єднання та активізації науки, виробництва, великого і малого бізнесу для інноваційного розвитку.

На думку М. Якубовського та М. Солдак [15], позаконфліктні території мають розвивати свої регіональні спеціалізації та доповнювати їх новими. Луганська і Донецька області дістали можливість повністю змінити свій промисловий профіль та можуть перетворитися на регіони креативної економіки.

Схожу точку зору висловлює Я. Жаліло: науковець стверджує про необхідність переосмислення рушіїв розвитку Донбасу і побудови нової ідентичності регіону з орієнтацією на інноваційні технології, створення альтернативних ресурсно-технологічних ланцюгів і розвиток конкурентоспроможних нових індустрій [22].

Автори публікації [4] наголошують на важливості «інноваційного поштовху» для традиційних галузей східних областей і відзначають важливість розбудови інноваційної системи. У роботах [9; 25] звертається увага на катастрофічну ситуацію з науково-дослідницькою активністю та її кадровим забезпеченням у регіонах, особливо в Луганській області.

У 2019 р., згідно із статистичними даними, спадна тенденція за показником «кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень» зберіглася (рис. 5), його значення зменшилося у 12 разів порівняно з 2013 р. та на 29% відносно 2018 р. Проте впродовж останнього року зазначеного періоду відбувся поки не зрозумілий сплеск питомої ваги інноваційно активних підприємств і обсягу реалізації промислової інноваційної продукції. Це може бути результатом активізації наявного в регіоні та неідентифікованого статистикою науково-дослідницького потенціалу.

Луганська область навіть у сучасних умовах має значну кількість інтелектуальних ресурсів, здатних залучитися до інноваційного розвитку регіону. На підконтрольній території розташовано 5 провідних регіональних переміщених закладів вищої освіти (Луганський національний аграрний університет, Державний заклад

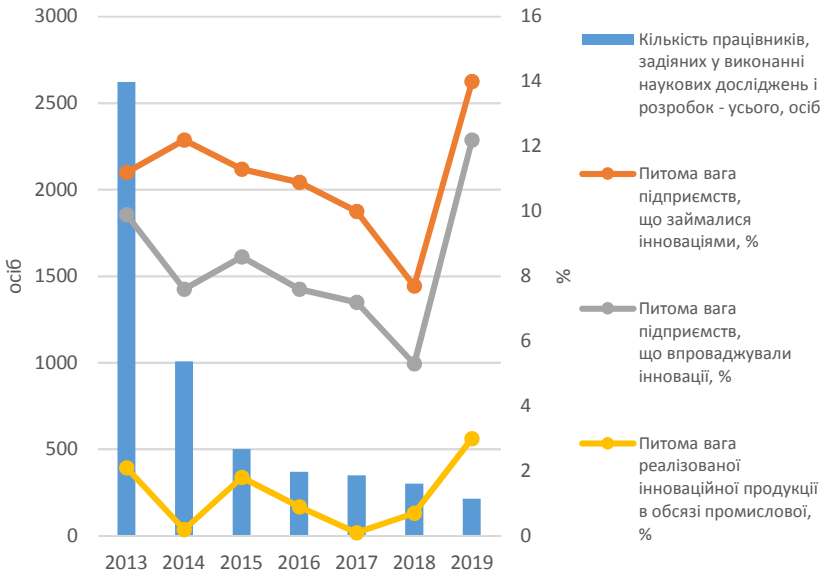

Рис. 5. Динаміка кількості працівників та показників інноваційної активності підприємств Луганської області

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Луганській області.

«Луганський державний медичний університет», Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля), які здійснюють підготовку здобувачів на І-ІІІ та науковому рівнях вищої освіти. За інформацією Департаменту міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх зносин Луганської ОДА [26] у 2018 р. аспірантуру та докторантуру закінчили 54 та 16 осіб відповідно. Науковий потенціал регіональних вишів також підтверджується наявністю в них значної кількості патентів. Наприклад, Луганський державний медичний університет має 79 патентів, Східноукраїнський національний університет імені В. Даля – понад 2300 патентів України та 175 патентів США, Німеччини, Франції, Канади, Китаю та інших країн. Разом з університетами в області науково-дослідницьку діяльність здійснюють відомі в Україні та за її межами інжинірингові, проєктні компанії та науково-дослідні інститути, зокрема, ТОВ «Хімтехнологія», ПрАТ

«Сєвєродонецький Оргхім», Науково-дослідний і проєктний інститут «Водоочисні технології» та ін.

Попри втрату великої кількості компетентних наукових кадрів, Луганщина поки ще зберігає внутрішній потенціал для здійснення економічних трансформацій на інноваційних засадах.

На думку авторів статті [9], для пришвидшення регіонального інноваційного розвитку необхідно використати комплексний підхід до модернізації всього соціально-економічного комплексу. Тобто треба забезпечити одночасне вдосконалення науково-освітньої сфери, формування людського капіталу, просування технологічного прогресу. Усе це має відбуватися на основі реіндустріалізації та смарт-спеціалізації регіональної економіки.

Саме смарт-спеціалізація, як новий європейський підхід до розроблення національної/регіональної стратегії досліджень й інновацій (Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation – RIS3), спрямована на налагодження плідного співробітництва між владою, бізнесом, наукою та освітою для активізації інноваційної діяльності на мезо- і макроекономічному рівнях.

Процес імплементації в Україні підходу смарт-спеціалізації поступово набирає обертів, перші практичні кроки вже здійснено і в Луганській області.

Згідно з «Методикою розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» у 2020 р. було затверджено Стратегію розвитку Луганської області на період до 2027 року, яка визначила стратегічні орієнтири для регіону на наступні сім років. У документі зазначено, що регіональна стратегія враховує вимоги ЄС щодо дотримання європейської методології стратегування, тому «…першу стратегічну ціль «Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище» та завдання її виконання було сформовано на засадах смарт-спеціалізації». Зазначену ціль деталізують три операційні цілі: «Розвиток інноваційних галузей економіки з високою доданою вартістю», «Розвиток сільських територій на базі партнерства та кооперації» і «Системна підтримка бізнесу та його диверсифікація». Наведені операційні цілі окреслюють ключові галузі, у межах яких надалі необхідно здійснити пошук пріоритетів смарт-спеціалізації під час процесу підприємницького відкриття (*Entrepreneurial Discovery Process – EDP*). Серед них основний акцент зроблено на хімічному комплексі й аграрному секторі, які домінують в економіці регіону та мають потенціал для подальшого зростання.

Ідентифікація смарт-пріоритетів на основі розвитку хімічної галузі

Унаслідок збройного конфлікту та втрати частини території у 2014 р. ресурсний і виробничий потенціал хімічного сектору Луганської області суттєво скоротився [4].

Так, за підсумками 2015 р. порівняно з показниками 2013 р. обсяги реалізації хімічної продукції зменшилися в 4 рази. З того часу відбулося певне переформатування хімічного бізнесу області: частина підприємств на підконтрольній території відновила роботу, нарощуючи і диверсифікуючи випуск продукції, інша частина підприємств (іноді разом із виробничими потужностями) була переміщена подалі від зони ООС, решта – припинила діяльність або стагнує через неможливість забезпечити стабільний виробничий процес.

Однак, незважаючи на вищезазначені факти, хімічний сектор залишається значущим для промислового комплексу Луганської області. За даними 2019 р., у ньому працюють 111 суб'єктів господарювання з кількістю зайнятих понад 6,3 тис. осіб (20% працюючих у промисловості). На підконтрольній Україні території наразі здійснюють господарську діяльність лише два фармацевтичних підприємства (рис. 6) і майже рівна кількість суб'єктів секторів основної хімії та виробництва гумових і пластмасових виробів, які включають різні за КВЕД групи підприємницьких структур. Слід відзначити, що малий бізнес переважно сконцентрований у групі 22.2. Виробництво пластмасових виробів.

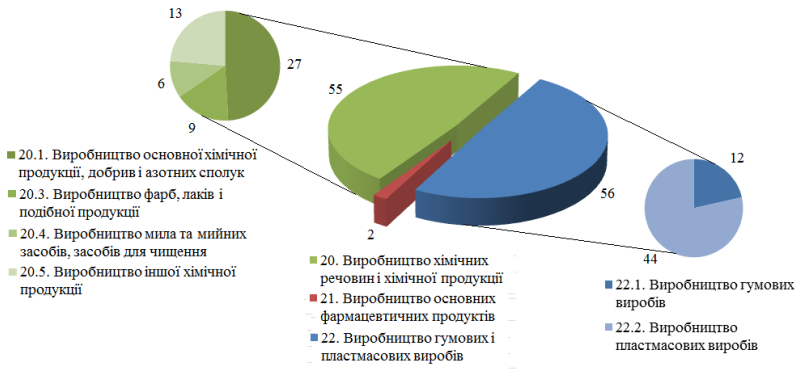

Рис. 6. Кількість суб'єктів господарювання у хімічному комплексі за даними 2019 р.

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Луганській області.

Хімічний комплекс забезпечує понад 14% регіонального обсягу реалізованої промислової продукції та близько 23% експортних надходжень (див. рис. 4). Що стосується структури комплексу області, то, як і раніше [28], за вартісними показниками в ньому домінують базові хімічні виробництва, здебільшого зосереджені у промисловому «трикутнику» – Сєвєродонецьк, Лисичанськ та Рубіжне. Тут давно існує неформальний хімічний кластер, який крім виробничих майданчиків включає провідні галузеві науково-дослідні та проєктні організації, навчальні заклади та розвинутий сектор ІКТ.

Порушення питання про залучення потенціалу неформального хімічного кластера є неновим для стратегічного планування області. У розділі 2 «SWOT-аналіз» Стратегії розвитку Луганської області до 2020 року відзначено, що одна з її переваг – це наявність хімічного науково-виробничого кластера, однак його інноваційні та виробничі ресурси так і залишилися незадіяними в комплексі проєктів та заходів щодо економічного відродження регіону.

У сучасних умовах необхідно актуалізувати положення щодо розвитку хімічного комплексу області, використовуючи для цього підхід смарт-спеціалізації та сучасні кластерні технології.

На важливості кластерів для розвитку регіонів наголошено в затвердженій 2020 р. Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, у якій зазначено, що досягнення стратегічної цілі 2 «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» буде відбуватися у тому числі шляхом забезпечення сталого розвитку промисловості (оперативна ціль 5), зокрема розвитку пріоритетних видів економічної діяльності, визначених на засадах смарт-спеціалізації та сприяння «створенню регіональних, міжрегіональних та національних кластерів світового рівня, а також інтернаціоналізації кластерних ініціатив».

У затвердженій Стратегії розвитку Луганської області до 2027 року у переліку завдань та орієнтовних сфер реалізації проєктів до стратегічної цілі 1. «Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище» також зазначено: «сприяння розвитку виробничих кластерів…», включаючи хімічну галузь.

Згуртування розташованих у регіоні суб’єктів хімічного комплексу для пошуку нових інноваційних напрямів регіонального зростання має відбуватися на добровільних засадах, із застосуванням стимулюючих та підтримуючих заходів з боку держави. Зусилля місцевої влади мають бути націлені на сприяння формуванню

кластерних утворень, активізації інноваційної діяльності, модернізації та диверсифікації наявного виробництва, заснування нових бізнес-моделей та інвестиційній підтримці обраних пріоритетів для одержання синергетичного ефекту.

Разом із тим консолідацію ключових регіональних стейкхолдерів доцільно здійснювати з урахуванням євроінтеграційних перспектив розвитку хімічної промисловості. Аналіз європейського досвіду показав, що трансформація хімічної індустрії та регіональна смарт-пріоритизація [28] відбуваються в напрямі широкого впровадження продуктових, технологічних інновацій у контексті завдань сталого розвитку, що досягається в результаті міжгалузевого і міжрегіонального співробітництва.

Перспективи кроссекторального співробітництва в контексті визначення смарт-пріоритетів

Можливість комбінації галузей для кроссекторальної співпраці з метою посилення наявних і створення нових регіональних конкурентних переваг згідно з європейською методологією [29] розглядається як один із важливих критеріїв відбору пріоритетів при визначенні смарт-спеціалізації.

Великі невикористані резерви для розвитку Луганської області приховані у кроссекторальній взаємодії регіональних суб'єктів хімічної галузі та агровиробництва. Їхня співпраця має бути налагоджена під час процесу підприємницького відкриття, результатом якого може стати набір перспективних для регіону проєктів.

Сільське господарство визначено як один із пріоритетних секторів економіки, що було закріплено у Стратегії розвитку Луганської області до 2020 року (стратегічна ціль 3 «Економічне відновлення та перехід до сталого розвитку», оперативна ціль 3.1 «Підвищення стійкості регіональної економіки та перехід до її сталого зростання», завдання 3.1.3 «Сприяти підвищенню продуктивності та ефективності сільського господарства» і 3.1.4 «Сприяти розвитку переробки сільськогосподарської продукції та розширенню ринків її збуту»). Провідну роль агросектору також позначено в затвердженій Стратегії розвитку регіону до 2027 року (стратегічна ціль 1 «Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище», оперативна ціль 1.2 «Розвиток сільських територій на базі партнерства та кооперації», завдання 1.2.1 «Сприяти підвищенню продуктивності та ефектив-

ності сільського господарства» і 1.2.2 «Сприяти підвищенню ефективності переробки сільськогосподарської продукції»).

Регіон має значні сільськогосподарські угіддя та велику кількість виробників агропродукції. За даними обласного управління статистики у 2019 р. у зазначеному секторі було зосереджено 29% підприємств, з яких 95% – представники малого бізнесу.

Однак останнім часом у результаті безсистемного використання та відсутності ефективних заходів відновлення земельні угіддя області стали низькопродуктивними, а аграрний сектор демонструє низьку врожайність порівняно з іншими регіонами України. Так, за урожайністю основних культур, таких як зернові та соняшник, Луганська область посідає 21 та 19 місця відповідно. Через це втрачається велика частина потенційного валового регіонального продукту. Інтенсифікація сільського господарства потребує грамотної збалансованої агротехнічної підтримки, що водночас має відбуватися з дотриманням екологічних вимог до використання добрив та іншої агрохімії.

Перспективним напрямом підвищення ефективності аграрного виробництва є впровадження інноваційних рішень, які відповідають цілям сталого розвитку (*Sustainable Development Goals – SDGs*).

Серед ухвалених ООН у 2015 р. *SDGs* до 2030 року регіональним стейкхолдерам треба звернути увагу на підціль *SDG2*, яка містить: «сприяти стійкому сільському господарству» [30]. У частині стійкого сільського господарства наголошується на тому, що сільськогосподарські системи у всьому світі мають стати більш продуктивними та менш виснажливими. Для цього необхідно збільшити врожайність на наявних сільськогосподарських землях, що має передбачати відновлення деградованих ділянок за допомогою стійких сільськогосподарських практик і раціональне управління дефіцитною водою завдяки вдосконаленим технологіям зрошення та зберігання.

Сьогодні дедалі більше науковців та практиків пов’язують вирішення цих завдань із точним землеробством *(Precision Farming)*. Це відносно нова концепція, яка будується на комбінації великих даних та агротехнічній науці, а її реалізація здатна перетворити агротехнічну галузь з індустрії промислової епохи на індустрію цифрової епохи [31]. На практиці управління фермерськими господарствами здійснюється шляхом збору й аналізу великого масиву даних, які надходять у режимі реального часу, та адекватного ситуації

здійснення певних агротехнічних заходів щодо використанням точних засобів.

Слід відзначити, що системи *Precision Farming* ще недосконалі та дуже дорогі. Вони мають розвиватися та ставати доступними і зрозумілими для всіх фермерських господарств незалежно від розмірів і розташування.

У регіонах України вже є перші спроби реалізації концепції точного землеробства. Так, у межах наукового парку «Агроперспектива», створеного Миколаївським національним аграрним університетом, розроблений і реалізується проєкт «Упровадження елементів точного землеробства при вирощуванні зернових культур» [32]. Цей проєкт ґрунтується на взаємодії сфер освіти, науки, виробництва та передбачає проведення моніторингу продуктивності земель, стану посівів за допомогою «безпілотників» й адекватне його результатам підживлення рослин і внесення гербіцидів. Крім очікуваного економічного ефекту, зазначений проєкт розширює можливості для наукових досліджень і дає змогу створити базу для практики майбутніх і перепідготовки наявних фахівців агросектору.

Луганська область має значні ресурсні можливості для реалізації концепції точного землеробства, які формуються наявною науково-освітньою та виробничою сферами не тільки хімічного, аграрного, але й ІКТ-спрямування [33]. Залучення сектору інформаційно-комунікаційних технологій є об’єктивно необхідним, оскільки системи *Precision Farming* ґрунтуються на цифровізації процесу управління аграрним і суміжним виробництвом. Таким чином, започаткування партнерства між бізнесом, наукою, освітою і визначення регіонального смарт-пріоритету в Луганській області мають здійснюватися також і в межах екосистеми «аграрна галузь – хімічне виробництво – ІКТ».

Налагодження продуктивних комунікацій між провідними стейкхолдерами передбачає обмін знаннями, технологіями і досвідом, розробку спільного бачення можливостей розвитку вже існуючих або створення нових виробництв/видів економічної діяльності та концентрацію ресурсів на узгоджених пріоритетах.

Висновки. Встановлено, що в Луганській області тривають деіндустріалізація та агроризація економіки, які є негативним наслідком сукупного впливу системних і ситуаційних чинників та відсутності з боку держави дієвого регулюючого впливу. Збереження такої тенденції є неприпустимим, оскільки загрожує подальшим загостренням соціально-економічних проблем у регіоні.

Відновлення регіональної економіки та зміна траєкторій її розвитку має здійснюватися на основі використання та розвитку стратегічного потенціалу як традиційних, так і нових перспективних секторів/видів діяльності, що, перш за все, визначається наявними регіональними ресурсами та внутрішніми можливостями створювати інновації.

Попри втрату регіоном великої кількості наукових кадрів, він зберігає спроможність до інноваційного розвитку за окремими напрямами. Активізації інноваційної діяльності сприятиме подальша імплементація на регіональному рівні підходу смарт-спеціалізації.

Ідентифікацію смарт-пріоритетів для визначення майбутніх точок економічного зростання регіону під час процесу підприємницького відкриття доцільно здійснювати на основі, по-перше, розвитку хімічної галузі із застосуванням кластерних технологій і врахуванням євроінтеграційних перспектив; по-друге, кроссекторального співробітництва хімічного, аграрного та ІКТ-секторів для реалізації концепції точного землеробства.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення рекомендацій щодо практичної реалізації зазначених напрямів регіональної смарт-спеціалізації.

Література

1. Амоша О.І. Промисловість Донбасу на шляху до відновлення. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 93-108.
2. Амоша О., Лях О., Солдак М., Череватський Д. Інституційні детермінанти впровадження концепції смарт-спеціалізації: приклад старопромислових шахтарських регіонів України. *Журнал європейської економіки*. Т. 17. 2018. № 3 (66). С. 310-344. doi: 10.35774/jee2018.03.305.
3. Амоша О.І., Новікова О.Ф., Антонюк В.П. та ін. Проект Концепції державної цільової Програми з відновлення та розбудови миру у східних регіонах України. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 1 (43). С. 4-15.
4. Амоша О.І., Новікова О.Ф., Залознова Ю.С. та ін. Формування моделі стратегічного розвитку Донбасу: від сучасних реалій до візії майбутнього. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3 (61). С. 234-245. doi: 10.12958/1817-3772-2020-3(61)-234-245.
5. Амоша О.І., Шевцова Г.З., Швець Н.В. Передумови смарт-спеціалізації Донецько-Придніпровського макрорегіону на основі розвитку хімічного виробництва. *Економіка промисловості*. 2019. № 3 (87). С. 5-33. doi: 10.15407/econindustry2019.03.005.
6. Булєєв І.П., Брюховецька Н.Ю. Шляхи відновлення економіки України та Донбасу. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 1 (39). С. 4-11.
7. Драчук Ю. З., Сав'юк Л. О. Інноваційний розвиток машинобудування в умовах реструктуризації старопромислових шахтарських регіонів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2018. Вип. 1 (36). С. 55-69.

8. Залознова Ю.С. Економічні та соціальні проблеми розвитку промисловості: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 288 с.

9. Іванов С.В., Антонюк В.П., Ляшенко В.І. Проблеми відтворення наукових кадрів старопромислових регіонів Донбасу і Придніпров'я для забезпечення їх інноваційної модернізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2 (60). С. 200-208. doi: 10.12958/1817-3772-2020-2(60)-200-208.

10. Ляшенко В.І., Харазішвілі Ю.М. Стратегічні сценарії структурного розвитку промислових регіонів України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2 (31). С. 113-126.

11. Ляшенко В.І., Прокопенко Р.В., Якубовський М.М. Обґрунтування напрямів розвитку промислових регіонів України з метою структурно-технологічної модернізації. *Управління економікою: теорія та практика*: зб. наук. пр. Київ: ІЕП НАН України, 2017. С. 3-26.

12. Ляшенко В.І., Підоричева І.Ю., Петрова І.П. «Інноваційний ліфт» як інструмент стимулювання нових видів діяльності в малому бізнесі Донбасу. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 3 (49). С. 11-24.

13. Промисловість Донецької та Луганської областей: проблеми подальшого функціонування та відновлення: наук.-аналіт. доп. / О.І. Амоша, І.П. Булєєв, Н.Ю. Брюховецька та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 152 с.

14. Якубовський М.М., Ляшенко В.І. Модернізація економіки промислових регіонів: спроба концептуалізації. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (30). С. 188-195.

15. Якубовський М.М., Солдак М.О. Регіональні особливості розвитку промисловості України. *Економіка України*. 2017. № 3. С. 35-48.

16. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: наук. доп. / Е.М. Лібанова, О.І. Амоша, В.П. Вишневський та ін.; НАН України. Київ, 2015. 168 с.

17. Заблодська І.В., Попова І.А., Васильчук Н.О. та ін. Інтеграція українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. *Вісник Східноукраїнського університету ім. В. Даля*. 2015. № 6 (223). С. 40-83.

18. Гречана С.І., Рогозян Ю.С. Соціально-економічний розвиток Донбасу крізь призму сучасності: виклики та можливості. *Економіка та право*. 2018. № 3 (51). С. 49-57.

19. Двігун А.О., Шевченко О.В., Бондаренко О.О. Регулювання соціально-економічного розвитку Донбасу за умов гібридної війни: аналіт. зап. Київ: НІСД, 2016. 22 с. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/2459/

20. Беззубко Л.В., Беззубко Б.І. Розвиток стратегій старопромислових регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 40-44.

21. Данилишин Б.М., Снігова О.Ю. Формування моделі економічного розвитку Донбасу в умовах становлення нової регіональної політики: монографія. Київ: Вид-во «Політехніка» КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 208 с.

22. Жаліло Я. Донбас у пошуку нової моделі: шість вихідних позицій для стратегії майбутнього. *Дзеркало тижня*. 2017. № 22 (10 червня – 16 червня). URL: https://dt.ua/macrolevel/donbas-u-poshuku-novoyi-modeli-shist-vihidnih-poziciy-dlya-strategiyi-maybutnogo-245055_.html.

23. Снігова О.Ю. Можливості формування постіндустріальних конкурентних переваг старопромислових регіонів України. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 39-51.

24. Забезпечення сталого розвитку регіону: економічні, управлінські, правові та інформаційно-технічні аспекти: колективна монографія / [П.В. Кривуля,

Н.Б. Чернецька-Білецька, С.С. Штапаук та ін.]; за заг. ред. Ю.І. Клюс, Н.В. Швець. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 282 с.

25. Крамчанінова М.Д., Швець Н.В., Паничок М.Ю. Стан кадрового забезпечення в контексті активізації інноваційного розвитку регіону. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2019. № 1 (257). С. 49-53. doi: 10.33216/1998-7927-2020-257-1-49-53.

26. Наукова та інноваційна діяльність у Луганській області за 2018 рік. Департамент міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх зносин Луганської ОДА. 2019. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/naukova_ta_innovaciyna_diyalnist_u_luganskiy_oblasti.pdf.

27. Шевцова Г.З., Швець Н.В. Потенціал хімічного комплексу Луганської області: сучасний стан та перспективи структурної модернізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1 (55). С. 4-15. doi: 10.12958/1817- 3772-2019-1(55)-4-15.

28. Шевцова Г.З. Сучасні тренди та пріоритети розвитку європейської хімічної індустрії: аналітичний огляд. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 36-45. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45.

29. Foray D. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). Joint Research Center. 2012. URL: https://s3platform. jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide.pdf/fceb8c58-73a9-4863-8107-752aef77e7b4.

30. SDG 2. Sustainable development Goals KNOWLEDGE PLATFORM. 2019. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/topics/foodagriculture.

31. Ross A. The industries of the future. Simon & Schuster, UK Ltd, 2016. 304 p.

32. Науковий парк МНАУ «Агроперспектива». URL: https://np.mnau.edu.ua/ua/?page_id=471.

33. Shevtsova H., Shvets N., Kramchaninova M., Pchelynska H. In search of smart specialization to ensure the sustainable development of the post-conflict territory: the case of the Luhansk region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. V. 9. N. 2, June 2020. P. 512-524. doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n2p512.

References

1. Amosha, O. I. (2016). Promyslovist Donbasu nashliakhu do vidnovlennia [Donbass industry on the way to recovery]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, pp. 93-108 [in Ukrainian].

2. Amosha, O., Lyakh, O., Soldak, M., Cherevatskyi, D. (2018). Institutional determinants of implementation of the smart specialisation concept: case for old industrial coal-mining regions in Ukraine. *Journal of European Economy*, 17(3), pp. 305-332. doi: 10.35774/jee2018.03.305 [in English].

3. Amosha, O. I., Novikova, O. F., Antoniuk, V. P. et al. (2016). Proekt Kontseptsii derzhavnoi tsilovoi Prohramy z vidnovlennia ta rozbudovy myru u skhidnykh rehionakh Ukrainy [Project of the Conception of National Program on Renewal and Development of the peace in the East regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (43), pp. 4-15 [in Ukrainian].

4. Amosha, O. I., Novikova, O. F., Zaloznova, Yu. S., Pankova, O. V., Kasperovych, O.Yu. (2020). Formuvannia modeli stratehichnoho rozvytku Donbasu: vid suchasnykh realii do vizii maibutnoho [Formation of the Model of Strategic Development of Donbass: from Modern Realities to the Vision of the Future]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (61), pp. 4-15. doi: 10.12958/1817-3772-2020-3(61)-234-245 [in Ukrainian].

5. Amosha, O. I., Shevtsova, H. Z., Shvets, N. V. (2019). Peredumovy smart-spetsializatsii Donetsko-Prydniprovskoho makrorehionu na osnovi rozvytku khimichnoho vyrobnytstva [Prerequisites for smart specialization of Donetsk-Prydniprovsky macro-region based on chemical production development]. *Ekonomika promyslovosti — Economy of Industry*, Vol. 3 (87), pp. 5-33. doi: 10.15407/ econindustry2019.03.005 [in Ukrainian].

6. Bulieiev, I. P., Briukhovetska, N. Yu. (2015). Shliakhy vidnovlennia ekonomiky Ukrainy ta Donbasu [Ways of reviving the economy of Ukraine and the Donbass]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (39), pp. 4-11 [in Ukrainian].

7. Drachuk, Yu. Z., Saviuk, L. O. (2018). Innovatsiinyi rozvytok mashynobuduvannia v umovakh restrukturyzatsii staropromyslovykh shakhtarskykh rehioniv [Innovative development of mechanical engineering in the conditions of restructuring of old industrial mining regions]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and Applied Issues of Economics*, 1 (36), pp. 55-69 [in Ukrainian].

8. Zaloznova, Yu. S. (2017). Ekonomichni ta sotsialni problemy rozvytku promyslovosti: monohrafiia [Economic and social problems of industrial development: monograph]. Kyiv, IIE of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

9. Ivanov, S. V., Antoniuk, V. P., Liashenko, V. I. (2020). Problemy vidtvorennia naukovykh kadriv staropromyslovykh rehioniv Donbasu i Prydniprovia dlia zabezpechennia yikh innovatsiinoi modernizatsii [Problems of Reproduction of Research Personnel in the Old Industrial Regions of Donbass and Dnieper to Ensure their Innovative Modernization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2 (60), pp. 200-208. doi: 10.12958/1817-3772-2020-2(60)-200-208 [in Ukrainian].

10. Liashenko, V. I., Kharazishvili, Yu. M. (2016). Stratehichni stsenarii strukturnoho rozvytku promyslovykh rehioniv Ukrainy [Strategic Scenarios of Development of the Industrial Regions of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – The Herald of Economic Science of Ukraine*, 2 (31), pp. 113-126 [in Ukrainian].

11. Liashenko, V. I., Prokopenko, R. V., Yakubovskyi, M. M. (2017). Obgruntuvannia napriamiv rozvytku promyslovykh rehioniv Ukrainy z metoiu strukturno-tekhnolohichnoi modernizatsii [Substantiation of directions of development of industrial regions of Ukraine for the purpose of structural and technological modernization]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka – Economic management: theory and practice*: collection of scientific works. Kyiv, IIE of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

12. Liashenko, V.I., Pidorycheva, I.Iu., Petrova, I.P. (2017). «Innovatsiinyi lift» yak instrument stymuliuvannia novykh vydiv diialnosti v malomu biznesi Donbasu [«Innovative lift» as an instrument for stimulating new activities in the small business of the Donbas]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (49), pp. 11-24 [in Ukrainian].

13. Amosha, O. I., Bulieiev, I. P., Briukhovetska, N. Yu. et al. (2016). Promyslovist Donetskoi ta Luhanskoi oblastei: problemy podalshoho funktsionuvannia ta vidnovlennia [Donetsk and Luhansk Oblasts Industry: Problems of Further Functioning and Renewal]. Kyiv, IIE of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

14. Yakubovskyi, M. M., Lyashenko, V. I. (2016). Modernizatsiia ekonomiky promyslovykh rehioniv: sproba kontseptualizatsii [Modernisation of industrial regions economy: the attempt of conceptualization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – The Herald of Economic Science of Ukraine*, 1(30), pp. 188-195 [in Ukrainian].

15. Yakubovskyi, M. M., Soldak, M. O. (2017). Rehionalni osoblyvosti rozvytku promyslovosti Ukrainy [Regional peculiarities of industry development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, pp. 35-48 [in Ukrainian].

16. Libanova, E. M., Amosha, O. I., Vyshnevskyi, V. P. et al. (2015). Vidrodzhennia Donbasu: otsinka sotsialnoekonomichnykh vtrat i priorytetni napriamy derzhavnoi polityky [Donbass Revival: Assessment of Socio-Economic Losses and Priority Areas of State Policy]. Kyiv, NAS of Ukraine [in Ukrainian].

17. Zablodska, I. V., Popova, I. A., Vasylchuk, N. O. et al. (2015). Intehratsiia ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi [The policy of ukrainian society integration in the context of challenges and threats in the Donbas]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho universytetu im. V. Dalia – Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian national university*, 6 (223), pp. 40-83 [in Ukrainian].

18. Hrechana, S. I., Rohozian, Yu. S. (2018). Sotsialnoekonomichnyi rozvytok Donbasu kriz pryzmu suchasnosti: vyklyky ta mozhlyvosti [Socio-economic development of the Donbas through the prism of the present: challenges and opportunities]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 3 (51), pp. 49-57 [in Ukrainian].

19. Dvihun, A. O., Shevchenko, O. V., Bondarenko, O. O. (2016). Rehuliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Donbasu za umov hibrydnoi viiny [Managing the socio-economic development of Donbass in a hybrid war]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/articles/2459/ [in Ukrainian].

20. Bezzubko, L. V., Bezzubko, B. I. (2018). Rozvytok stratehii staropromyslovykh rehioniv [Development of strategies of old industrial regions]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (51), pp. 40-44 [in Ukrainian].

21. Danylyshyn, V. M., Snihova, O. Iu. (2019). Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku Donbasu v umovakh stanovlennia novoi rehionalnoi polityky [Shaping the economic development model of the Donbas under the new regional policy]. Kyiv, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" [in Ukrainian].

22. Zhalilo, Ya. (2018). Donbas u poshuku novoi modeli: shist vykhidnykh pozytsii dlia stratehii maibutnoho [Donbass in search of a new model: six starting positions for the strategy of the future]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, No. 22 (June 10 - June 16). Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/donbas-u-poshuku-novoyi-modeli-shist-vihidnih-poziciy-dlya-strategiyimaybutnogo-24505 5_.html [in Ukrainian].

23. Snihova, O. Yu. (2017). Mozhlyvosti formuvannia postindustrialnykh konkurentnykh perevah staropromyslovykh rehioniv Ukrainy [The possibilities of post-industrial competitive advantages' formation of old-industrial regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (47), pp. 39-51 [in Ukrainian].

24. Klius, Yu. I., Shvets, N. V. et al. (2017). Zabezpechennia staloho rozvytku rehionu: ekonomichni, upravlinski, pravovi ta informatsiino-tekhnichni aspekty [Sustainable development of the region: economic, governance, legal and Information technology aspects]. Sievierodonetsk, View of the SNU them. Volodymyr Dahl [in Ukrainian].

25. Kramchaninova, M. D., Shvets, N. V., Panychok, M. Iu. (2020). Stan kadrovoho zabezpechennia v konteksti aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku rehionu [Staffing condition in context of intensifying innovation development of the region]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho universytetu im. V. Dalia – Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian national university*, 1 (257), pp. 49-53. doi: 10.33216/1998-7927-2020-257-1-49-53 [in Ukrainian].

26. Naukova ta innovatsiina diialnist u Luhanskii oblasti za 2018 rik [Scientific and Innovative Activity in Luhansk Oblast for 2018]. (2019). Department of International Technical Assistance, Innovative Development and External Relations of Luhansk Regional State Administration. Retrieved from http://loga.gov.ua/sites/default/files/naukova_ta_innovaciyna_diyalnist_u_luganskiy_oblasti.pdf [in Ukrainian].

27. Shevtsova, H. Z., Shvets, N. V. (2019). Potentsial khimichnoho kompleksu Luhanskoi oblasti: suchasnyi stan ta perspektyvy strukturnoi modernizatsii [The potential of the chemical complex of Luhansk region: current state and prospects for structural modernization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1, pp. 4-15. doi: 10.12958/1817-3772-2019-1(55)-4-15 [in Ukrainian].

28. Shevtsova, H. Z. (2020). Cuchasni trendy ta priorytety rozvytku yevropeiskoi khimichnoi industrii: analitychnyi ohliad [Current trends and priorities of the European chemical industry's development: an analytical review]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – The Herald of Economic Science of Ukraine*, 2 (39), pp. 36-45. doi: 10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45 [in Ukrainian].

29. Foray, D. (2012). Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). Joint Research Center. Retrieved from https: //s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide.pdf/fceb8c58-73a9-4863-8107-752aef77e7b4.

30. SDG 2. Sustainable development Goals KNOWLEDGE PLATFORM. (2019). Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/topics/foodagriculture.

31. Ross, A. (2016). The industries of the future. Simon & Schuster, UK Ltd. 304 p.

32. Naukovyi park MNAU "Ahroperspektyva" [Science Park MNAU "Ahroperspektyva"]. Retrieved from https://np.mnau.edu.ua/ua/?page_id=471 [in Ukrainian].

33. Shevtsova, H., Shvets, N., Kramchaninova, M., Pchelynska, H. (2020). In search of smart specialization to ensure the sustainable development of the post-conflict territory: the case of the Luhansk region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), pp. 512-524. doi: 10.14207/ejsd.2020.v9n2p512.

Надійшла до редакції 17.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.132-151*

О.С. Сердюк, *к.е.н.*
ORCID 0000-0003-3049-3144
e-mail: oleksandrserdyk@ukr.net,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНИЙ СУПРОВІД ІНТЕРНАЛІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЗОВНІШНІХ ЕФЕКТІВ СТАРОПРОМИСЛОВИХ МОДЕЛЕЙ ВИРОБНИЦТВА

Вітчизняна промисловість продукує велику кількість потенційних збудників негативних зовнішніх ефектів, сукупний обсяг яких перевищує показники інших секторів економіки. Така ситуація обумовлена специфікою старопромислових моделей виробництва: їх частка у структурі промисловості України сягає 95%. Фундаментальною особливістю старопромислових моделей виробництва є високооб'ємна переробка сировини з використанням енергії викопного палива. Процес переробки та видобутку енергії супроводжується продукуванням великої кількості відходів у вигляді твердих і газоподібних речовин. Саме відходи є основними потенційними збудниками негативних зовнішніх ефектів. Негативний вплив відходів старопромислових моделей виробництва на довкілля – це квінтесенція негативних зовнішніх ефектів (екстерналій) в економіці.

Оскільки в Україні промислове виробництво продукує значну частину відходів, питання виявлення та інтерналізації негативних зовнішніх ефектів є надзвичайно актуальним. Основна проблема полягає в тому, що в контексті інтерналізації негативних зовнішніх ефектів промислового виробництва складно встановити наявність штучного забруднення (неприродного походження) та оцінити його вплив на господарські процеси. Крім того, в країні відсутні інституційні умови інтерналізації негативних зовнішніх ефектів та не сформовано відповідне інституційне середовище.

Аналіз нинішнього стану дослідження процесів інтерналізації негативних зовнішніх ефектів [1-15] свідчить, що в цілому для України залишається невирішеною низка питань теоретичного та прикладного характеру. Зокрема, виникає необхідність розробки науково-методологічного підходу до інтерналізації негативних зов-

© О.С. Сердюк, 2020

нішніх ефектів старопромислових моделей виробництва в Україні та забезпечення її відповідним інституціональним супроводом.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень інституційного супроводу інтерналізації негативних зовнішніх ефектів старопромислових моделей виробництва.

Налагодження процесу інтерналізації негативних зовнішніх ефектів потребує створення окремих регулюючих систем, що відповідатимуть особливостям організаційної структури та властивостям відходів певних типів виробництва (хімічний склад, ступінь негативного впливу та ін.). Відповідно, в рамках кожного окремого сектору промисловості має бути сформована унікальна регулююча система, що передбачає створення окремих організацій, які в сукупності забезпечуватимуть її роботу. Для потреб створення та забезпечення діяльності таких організацій має залучатися трансакційний капітал. Іншою складовою витрат регулюючої системи є трансакційні витрати, які походять від недосконалості інформації всередині системи, особистих мотивів та опортуністичної поведінки членів організацій.

Процес розбудови та подальшої підтримки таких систем потребуватиме залучення трансакційного капіталу, що нівелює економічну значимість неокласичного підходу до максимізації ефективності на основі комбінування (пріоритизації) граничних показників. До того ж чинник трансакційних витрат регулюючої системи викривляє граничну корисність, додаючи прогнозам невизначеності.

Отже, в умовах ресурсних обмежень реалізація неокласичного підходу до максимізації ефективності інтерналізації негативних зовнішніх ефектів, які виникають унаслідок зберігання твердих відходів виробництва, є неможливою, оскільки діапазон пріоритетності об’єктів виходить за рамки єдиного сектору. Тобто не можна окремо інтерналізовувати негативні зовнішні ефекти на підприємствах, які найбільшою мірою впливають на довкілля без створення відповідної регулюючої системи для галузі загалом. В умовах ресурсних обмежень може бути створена лише певна кількість таких систем (не для всіх галузей), що суперечить неокласичним умовам максимізації корисності.

Попри неспроможність максимізувати корисність в умовах ресурсних обмежень, неокласична ідея становить основу для розвитку неоінституціонального підходу. Ключовим критерієм максимізації залишається показник граничної корисності, тому слід урахувати чинники трансакційного капіталу та трансакційних витрат. Оскільки вони є похідними регулюючої системи (в рамках певної

галузі), то показник граничної корисності має характеризувати галузь загалом. Виходячи з невизначеності щодо витрат на створення та підтримку регулюючої системи, в рамках пріоритизації доцільно спиратися виключно на показник безпосереднього ефекту. В умовах інтерналізації таким ефектом є середній показник кількості населення, що зазнає негативного впливу з боку звалищ твердих відходів, які належать одному підприємству.

Хімічні властивості газоподібних відходів виробництва обумовлюють їхнє необмежене поширення у просторі. З урахуванням цього нівелюється здатність до контролю за переміщенням та зберіганням таких відходів. Вимірювання обсягів викидів газоподібних відходів виробництва в атмосферу є можливим лише на етапі їхнього відокремлення від джерела продукування (викид газів із труби підприємства), через що на етапі виникнення зовнішніх ефектів (викликаних наявністю відходів) втрачається безпосередній зв'язок між відходами та продуцентом. Крім того, більшість газоподібних промислових викидів є безбарвними, що унеможливлює візуальний контроль за їхнім переміщенням і місцем перебування.

Вищенаведені чинники створюють перешкоди для застосування диференційованого (як у випадку із твердими відходами виробництва) підходу до інтерналізації негативних зовнішніх ефектів. Виходячи з цього постає актуальним питання про визначення ефективного напряму інтерналізації, що відповідає специфіці причинно-наслідкового зв’язку між продуцентом (виробником відходів) та реципієнтом зовнішніх ефектів.

На відміну від твердих відходів виробництва, до газоподібних апріорі неможливо застосувати чинник охоплення населення як мірило ефективності інтерналізації. У першу чергу це пов’язано з тим, що від моменту свого виходу в атмосферу газоподібні відходи виробництва втрачають свій прямий зв'язок із продуцентом. Навіть у випадку, коли такий зв'язок на етапі виходу відходів можна було б простежити (наприклад, зафарбувати гази, що викидаються в повітря) через деякий час, зв'язок ставав би все менш очевидним.

За відсутності очевидного причино-наслідкового зв’язку між продуцентом відходів і реципієнтом негативних зовнішніх ефектів неможливо застосувати більш глобальні мірила ефективності інтерналізації, такі як наслідки впливу газоподібних відходів на сільськогосподарські землі, будинки, споруди тощо.

Якщо відсутнє інформативне мірило, то зникає критерій оцінки ефективності інтерналізації негативних зовнішніх ефектів. Разом із тим нівелюється можливість застосування неокласичного

підходу до інтерналізації, що передбачає максимізацію корисності (ефективності).

У випадку, коли неможливо виокремити внесок кожного продуцента відходів у негативні зовнішні ефекти, доцільно застосувати уніфікований підхід до інтерналізації, що передбачає абстрагування від наслідків. Тобто потенційний продуцент зовнішніх ефектів має нести безпосередню відповідальність не за завдану ним шкоду через викиди газоподібних відходів виробництва (оскільки достеменно неможливо встановити, яку саме шкоду завдали його відходи), а за зміну хімічного складу атмосфери. Окрім контекстного значення, раціональності такому підходу додає той факт, що навіть невеликі концентрації відходів несуть потенційну загрозу.

У результаті застосування наведеного підходу апріорі не може бути досягнуто ефекту абсолютної інтерналізації, тобто умов, за яких втрати реципієнта зовнішніх ефектів повною мірою перекладаються на продуцента газоподібних відходів. Причиною цього є, по-перше, абстрактне уявлення про вплив газоподібних відходів виробництва на соціально-економічні процеси; по-друге, відсутність захисту повітряного простору від зовнішнього впливу. Відтак, інтерналізація матиме умовний характер: із продуцента газоподібних відходів виробництва стягуватиметься грошовий еквівалент умовно завданої шкоди, що вимірюватиметься його внеском у створення потенційної загрози (повітря з високим вмістом шкідливих речовин).

Виходячи з вищезазначеного постає питання: як виміряти ступінь умовної шкоди та в якому розмірі вона має відшкодовуватися.

Шкода, яку несуть із собою газоподібні відходи виробництва, є квінтесенцією хімічних елементів, що містяться в таких відходах. Тому хімічні елементи слід сприймати як першоджерело шкоди. Сукупна значимість чинників впливу має служити орієнтиром для встановлення обсягу стягнень із продуцента відходів на користь реципієнта зовнішніх ефектів. Щодо конкретної суми стягнень, то в ідеалі вона має відповідати натуральним втратам реципієнта. Однак об’єктивно виміряти такі втрати практично неможливо, оскільки від початку реципієнт не перебуває у статус-кво. Тобто апріорі неможливо змоделювати стан, за якого на господарство не впливають інші чинники (політичні, економічні, соціальні, виробничі та ін.), окрім газоподібних відходів виробництва. Як наслідок, зникають підстави для визначення ступеня впливу газоподібних відходів виробництва на господарство.

За таких умов доцільно встановити умовний еквівалент шкоди. Підставою для його розрахунку мають стати альтернативні витрати продуцента, які в іншому разі могли б бути спрямовані на нівелювання (послаблення) джерела негативних зовнішніх ефектів. Продуцент газоподібних відходів виробництва за відсутності очисного устаткування має регулярно (наприклад щомісяця) сплачувати до фонду (реципієнтів зовнішніх ефектів) його ануїтетну дисконтовану вартість. Для збалансування платежів доцільно встановити надбавку, яка відповідатиме обсягам викидів. Таким чином, досягатиметься ефект часткового врівноважування втрат і здобутків між продуцентом та реципієнтом зовнішніх ефектів.

Раціональності застосуванню наведеного підходу інтерналізації негативних зовнішніх ефектів додає той факт, що в довгостроковій перспективі продуцент відходів обиратиме варіант установлення очисного устаткування (замість сплати інтерналізаційних платежів). До таких дій його спонукатиме усвідомлення переваг цього рішення, а саме: по-перше, у розрізі дисконтованого грошового потоку він заощаджуватиме, не сплачуючи за умовну шкоду (надбавка до податку); по-друге, продуцент стає незалежним від кон'юнктури інтерналізаційних процесів.

З огляду на очевидний конфлікт інтересів сторін, що походить від юридичної неспроможності окреслити права власності на повітряний простір, реалізація запропонованої моделі інтерналізації негативних зовнішніх ефектів є можливою лише в умовах централізованої системи організації та контролю, тобто державної юрисдикції в цьому питанні.

Як і для будь-якої централізованої системи перерозподілу суспільних коштів, у рамках даної моделі інтерналізації негативних зовнішніх ефектів постає актуальним питання про об'єктивне визначення бенефіціарів, або переспрямування коштів від продуцента до реципієнта в обсязі, що відповідає фактичним втратам останнього. Оскільки запропонована модель інтерналізації має умовний характер, говорити про еквівалентний (втратам) розмір компенсації не можна. Попри це, слід максимально наблизити фактичний розмір компенсації до реальних втрат реципієнта. Інформаційна асиметрія економічного середовища ускладнюватиме цей процес.

Цілком очевидно, що при поданні «заявки» на відшкодування збитків, завданих дією газоподібних відходів виробництва, кожен із продуцентів шляхом маніпулювання інформацією намагатиметься перебільшити обсяг завданої йому шкоди. У такому випадку ступінь перебільшення залежатиме від обсягу інформаційного середо-

вища, у якому відбуватиметься комунікація між реципієнтом платежів та контролюючим органом. Відповідно, щоб наблизити фактичний розмір компенсації до реальних втрат реципієнта, необхідно звузити інформаційне середовище.

Слід зауважити, що навіть в умовах найбільш вузького інформаційного середовища виявити точний розмір заподіяної шкоди практично неможливо, оскільки навіть сам реципієнт негативного впливу не здатен встановити, яких саме втрат у кількісному вимірюванні він зазнав. Тому в даному випадку слід покладатися не лише на орієнтовну інформацію про заподіяну шкоду, надану реципієнтом, але і на думку громадськості, яка тією чи іншою мірою стосується господарської діяльності останнього. Громадськість виступатиме противагою опортуністичним мотивам реципієнта.

У рамках реформи децентралізації влади в Україні створюються організовані осередки громадськості – об'єднані територіальні громади, на яких мають бути покладені функції моніторингу та розподілу інтерналізаційних коштів на місцях. Очікується, що громада як місцевий представницький орган перебуватиме у безпосередній близькості до локального інформаційного середовища та стане його частиною. Як наслідок, на локальному рівні мінімізуватиметься асиметрія інформації між продуцентом та реципієнтом негативних зовнішніх ефектів.

У контексті запропонованої концепції залишається відкритим таке питання: за яким принципом централізовано зібрані інтерналізаційні кошти мають розподілятися між громадами. Для його вирішення перш за все слід визначити, які саме підприємства (за видами економічної діяльності) можуть претендувати на отримання інтерналізаційного платежу. Наступним кроком має стати визначення натурального розміру засобів виробництва, на які негативно впливають газоподібні відходи виробництва (у випадку сільського господарства це розмір поля). Така інформація стане підставою для пропорційного розподілу інтерналізаційних коштів між громадами. Тобто обсяг інтерналізаційних коштів, спрямованих із центрального фонду до громади, має відповідати частці засобів виробництва (що зазнають негативного впливу газоподібних відходів виробництва) у певній громаді відносно інших громад.

Коли на отримання інтерналізаційного платежу претендують підприємства більш ніж одного виду економічної діяльності, то обсяг інтерналізаційних надходжень до громади можна визначити за допомогою диверсифікованого інтерналізаційного фонду.

Диверсифікація інтерналізаційного фонду передбачає створення окремих підфондів, орієнтованих на певні види засобів виробництва. Наприклад, це можуть бути підфонди, орієнтовані на сільськогосподарські землі, господарський транспорт тощо. Очевидно, що різні види засобів виробництва зазнають різного ступеня впливу з боку газоподібних відходів виробництва. Більше того, значення певних засобів виробництва для господарської діяльності також є відмінним. Виходячи з цього до процесу формування підфондів слід застосувати диверсифікований підхід.

Диверсифіковане формування інтерналізаційних підфондів має спиратися на ступінь впливу відходів на засоби виробництва. Результатом такого впливу є зміна характеристик засобів виробництва, а отже, слід визначити, як зміна характеристик позначається на господарській діяльності потенційного реципієнта зовнішніх ефектів. Відносні результати впливу (показник впливу одних засобів виробництва відносно інших) можна представити у вигляді вагового коефіцієнта, який має стати підставою для формування інтерналізаційних підфондів.

Слід відзначити, що для ефективного функціонування наведеного підходу до інтерналізації негативних зовнішніх ефектів недостатньо лише самого факту офіційного його впровадження. Необхідно створити інституціональні умови, за яких всі ланки інтерналізаційного процесу (продуценти відходів, центральні регулівні органи, місцеві громади, реципієнти негативного впливу) будуть зацікавлені в сумлінному виконанні покладених на них функцій.

Із точки зору суспільної корисності, потенційним негативним чинником централізованого збору інформації та розподілу платежів є загроза опортуністичної поведінки з боку агентів. Тобто посадові особи (чиновники), відповідальні за збір інформації та розподіл платежів, не мають достатньо стимулів (суттєвих стримувань) до належного виконання повноважень[1] та стають «вразливими» до зовнішніх впливів. Відповідно, самі лише формальні інститути не здатні забезпечити ефективне функціонування моделі централізованої (державної) інтерналізації негативних зовнішніх ефектів. Дієвість

[1] Об'єктивне висвітлення інформації та розподілення платежів апріорі не змінять розміру винагороди посадової особи або її статус. Слід зауважити, що загроза адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії може певним чином стримувати посадових осіб від заангажованого (невідповідного призначенню) виконання обов'язків. Однак системний характер державного апарату (якщо він має місце) може мінімізувати вірогідність покарання.

формальних інститутів слід розглядати через призму неформальних правил, що склались у суспільстві. Останні, у свою чергу, є квінтесенцією природних мотивів поведінки людини.

Згідно з неокласичною теорією безумовним стимулом трудової (як й індивідуальної трудової) діяльності є матеріальна винагорода. Однак якщо сприймати таке визначення істинним, то виникає питання: чому існують благодійні фонди, волонтерські організації тощо. Насправді людину стимулюють до дії не матеріальні блага як такі, а прагнення задовольнити внутрішні потреби. Останні умовно можна розподілити на три групи: матеріальні (їжа, одяг, житло, побутова техніка, відпочинок, освіта[1], власний транспорт тощо); моральні (відчувати задоволення від таких соціально корисних справ, як безкорислива турбота про інших, соціальна протекція, захист тварин, природи тощо); егоцентричні (відчувати задоволення від своєї моральної або соціальної переваги – досягається шляхом кар'єрного зростання, політичної боротьби, професійних здобутків тощо). Ідеться про те, що людина, крім матеріальних потреб, прагне здобути визнання й авторитет у суспільстві (егоцентричні потреби), відчувати свій стосунок до гармонійного устрою суспільства (моральні потреби).

Якщо між матеріальними здобутками та базовими потребами існує прямий зв'язок, то відносно моральних й егоцентричних потреб такий зв'язок є опосередкованим. Неусвідомлення цього факту, як і часткове невизнання глибокої природи людських потреб, приводить послідовників неокласичної школи економіки до хибних висновків.

Протиріччя щодо матеріальної винагороди, як безумовного стимулу[2] підприємницької діяльності, закладені в самій неокласичній теорії. Наприклад, фірма, яка оперує мільйонними прибутками. Зазвичай її власник тривалий час (можливо, все життя) зберігає основну масу своїх коштів на банківських рахунках. Така поведінка певним чином узгоджується з неокласичною теорією, оскільки за високого ступеня задоволення матеріальних потреб кожна наступна одиниця придбаного товару/послуги матиме надзвичайно низьку корисність для власника. У такому випадку виникає питання: що

---

[1] До матеріальних потреб зараховано освіту, оскільки її мотивом є виключно матеріальна складова.

[2] Мається на увазі прямий зв'язок між матеріальною винагородою та кількістю благ, які можна за таку винагороду придбати.

стимулює підприємця продовжувати діяльність та нарощувати прибутки. Відповідь на нього криється у природі людських потреб.

Із часом вартість матеріальних потреб знижувалася, на що ринок відповідав створенням нових товарів, які фактично розширювали спектр таких потреб. Наприклад, сьогодні громадянин, який не має побутової техніки або мобільного телефону, відчуває критичне незадоволення власних матеріальних потреб, тоді як ще 100 років тому представники заможних верств населення відчували високий ступінь задоволення власних матеріальних потреб, при цьому не маючи такого роду товарів. Однак, незважаючи на розширення спектру матеріальних потреб, сукупна вартість товарів/послуг, які їх задовольняють, є невисокою по відношенню до прибутків успішних підприємств. Тобто власники таких підприємств, витрачаючи незначну частину свого прибутку, досягають високого рівня задоволення власних матеріальних потреб. На рис. 1 наведено умовну функцію цінності матеріальних потреб (у частині відсотків доходу, що витрачаються на задоволення матеріальних потреб).

У частині віддачі (корисності) від споживання товарів/послуг наведена функція цінності матеріальних потреб цілком узгоджується з неокласичною теорією, оскільки зменшення віддачі від споживання призводить до зменшення суб'єктивної цінності товару/послуги. Однак теорія не дає вичерпного пояснення чинника невикористаного прибутку. Відповідно до постулатів неокласичної школи прибуток, що не витрачається на задоволення власних матеріальних потреб (збереження), направляється на інвестиційну діяльність[1], але кінцевою метою таких інвестицій все одно залишається споживання благ (тільки вже в більшому обсязі). У даному контексті доцільно навести твердження П. Самуельсона: «зберігаючи або інвестуючи кошти, людина відмовляється від поточного споживання на користь майбутнього» [16]. Із цього випливає, що в довгостроковій перспективі обсяг прибутку, який витрачатиметься на задоволення матеріальних потреб, має тяжіти до 100%.

Історичний досвід підтверджує хибність такого висновку. Власники високоприбуткових підприємств схильні спрямовувати більшу частину своїх прибутків на купівлю нових активів або тривалий час зберігати їх на банківських рахунках. Така тенденція зберігається протягом усього їхнього життя. Наприклад, Дж. Рокфел-

[1] У даному випадку мається на увазі: безпосередній прибуток, прибуток від інвестиційної діяльності, кошти, зняті за банківського рахунку.

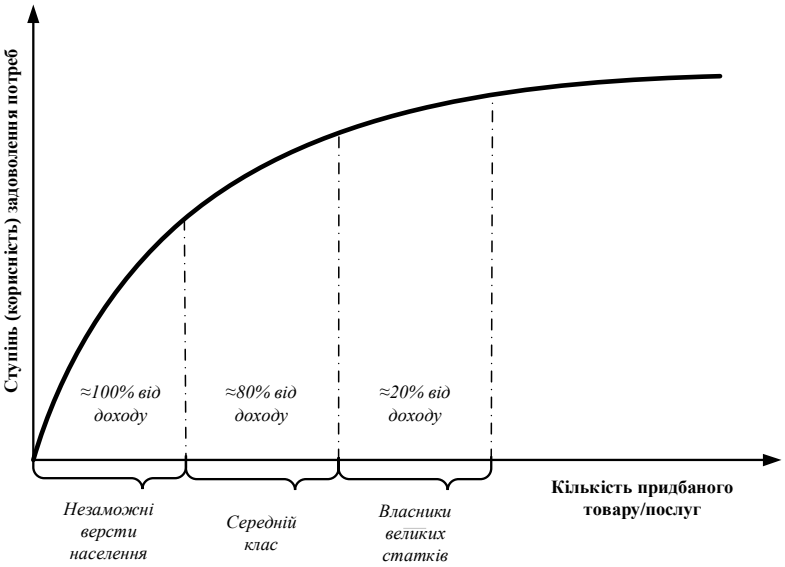

Рис. 1. Функція корисності сукупності матеріальних благ

лер, власник фірми Standard Oil, залишив після своєї смерті активів на суму 1,4 млрд дол. США[1], що на той момент часу дорівнювало 1,54% ВВП США. Згідно з логікою неокласичної теорії він мав би безповоротно витратити ці кошти до завершення свого життя, тобто спожити все те, заради чого він відмовлявся від споживання у попередньому періоді.

Слабким місцем неокласичної теорії є те, що вона визначає споживання[2] як безумовний стимул трудової діяльності. Однак у реальності споживання є лише одним із таких стимулів. Решта – це внутрішні нематеріальні потреби людини, які не визнаються теорією з огляду на їхній абстрактний зміст[3].

---

[1] 389 млрд дол. США за цінами 2018 р.

[2] Яке визначається розміром матеріальної винагороди.

[3] На відміну від матеріальних стимулів, які можна піддати аналізу (працівник прямо заявляє претензії на вищу зарплату, покупець намагається придбати товар дешевше тощо), нематеріальні стимули не мають явного вираження. Тобто підприємець ніколи явно не озвучить свої претензії на завоювання авторитету, повагу в суспільстві тощо. Навпаки, щоб не дискредитувати себе марнославством, він заявлятиме, що його інтерес – це виключно прибуток або альтруїзм (у рідких випадках).

Ключовим аргументом, на якому базуються висновки неокласичної теорії, є той очевидний факт, що будь-який працівник намагається максимізувати свої прибутки. А оскільки безпосереднє призначення грошей – це купівля товарів/послуг, то вибудовується прямий причинно-наслідковий зв'язок між фінансовими здобутками та споживанням товарів/послуг. Однак неокласична теорія випускає з поля зору один суттєвий факт: гроші (активи) самі собою можуть становити цінність, не пов'язану із споживанням[1]. Ідеться про те, що в певних випадках гроші, які не витрачаються, та активи, які збільшують їхню кількість, можуть стати чинниками задоволення егоцентричних потреб. Наприклад, багатії, які задовольняють свої егоцентричні потреби, потрапляючи до списку журналу Forbes, або власники великих компаній, які набувають суспільного впливу лише за рахунок самого факту наявності великих статків. Задля причинно-наслідкового аналізу такої поведінки доцільно застосувати теорію ігор.

У певних випадках егоцентричні мотиви можуть штовхати підприємців на свідомі кроки, що призводять до безповоротних фінансових втрат. Наприклад, намагаючись «виштовхати» конкурента з ринку, підприємець може знизити ціну до рівня, що не покриватиме собівартість виробництва продукції. Можна апелювати до того, що такими діями він намагається забезпечити собі прибутки у майбутньому періоді (коли конкурент вийде з ринку). Однак не завжди в цій ситуації ризики є виваженими. Не маючи конкретного уявлення про вигоди, які принесе усунення конкурента, підприємець може піти на такий крок, аби тільки відчути свою перевагу над конкурентом. Найчастіше такі ситуації виникають, коли підприємець має диверсифіковані джерела прибутку. Унаслідок цього фінансові втрати, зумовлені конкуренцією в певному секторі, не є критично важливими для задоволення його матеріальних потреб.

Інший крайній випадок – це благодійність. Підприємець може безповоротно витрачати кошти на соціально корисні справи, щоб набути позитивного іміджу в суспільстві.

Слід зауважити, що вищенаведені приклади не є абсолютною закономірністю, проте самого лише факту існування таких ситуацій достатньо, щоб піддати критиці неокласичну теорію.

---

[1] Відповідно до неокласичної теорії гроші – це лише інструмент обміну, який не має цінності поза контекстом купівельної спроможності.

Нераціональна з точки зору неокласичної теорії поведінка підприємців ставить питання про розроблення альтернативної теоретичної моделі, яка б описувала причинно-наслідковий зв'язок між стимулами, діями та наслідками. Однак у даному контексті неможливо розробити «математично» точну модель, оскільки існують невизначеності відносно її складових. Почнемо із стимулів.

Встановлено, що стимулом підприємницької діяльності є прагнення до задоволення матеріальних, егоцентричних і моральних потреб. На певному етапі матеріальні потреби можуть поступатися за значимістю егоцентричним і моральним (рис. 2). Однак коли саме наступає цей момент, достеменно сказати не можна – усе залежить від індивідуальних і психологічних якостей людини.

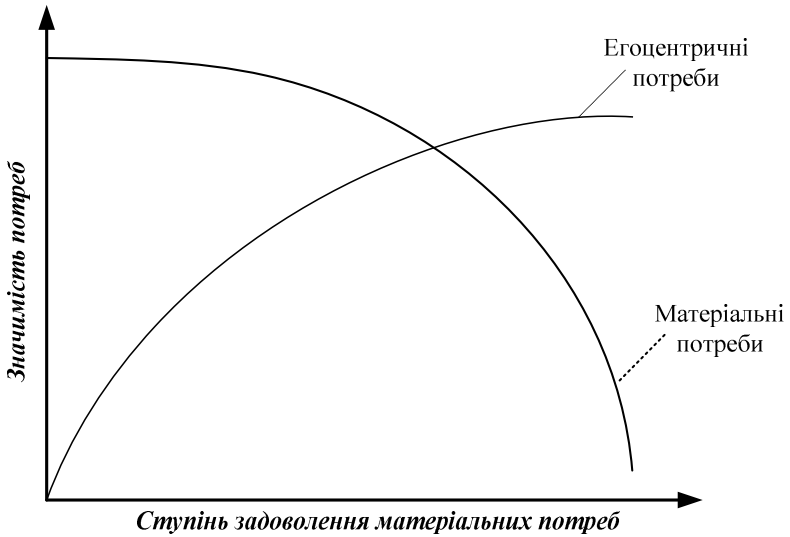

Рис. 2. Криві значимості потреб

Егоцентричні та моральні потреби виходять на перший план, коли високою мірою задовольняються матеріальні. При цьому слід ураховувати той факт, що кожна людина від природи має певні індивідуальні схильності щодо тих або інших потреб. Припустимо, що існує три умовні групи людей, для яких матеріальні та егоцентричні потреби мають різну початкову значимість[1]: І група – люди з

[1] За рівного ступеня задоволення всіх видів потреб на момент початку аналізу.

природною схильністю до домінування; II група – люди з урівноваженими потребами (усередненим ставленням); III група – люди з природною схильністю до розкошів. Приймаючи рішення про відмову від задоволення одних потреб на користь інших, кожна із цих груп керується власною системою цінностей. Наприклад, представники першої групи згодні поступитися незначною частиною свого соціального статусу в обмін на значні розміри матеріальних благ. Друга група погодиться поступитися більшою (порівняно з першою) частиною соціального статусу в обмін на менші розміри матеріальних благ. Представники ж третьої групи, надаючи перевагу матеріальним благам, погодяться відмовитися від незначної їхньої частини лише у випадку, якщо їм запропонують високі соціальні дивіденди (значне підвищення статусу). На рис. 3 зображено криві байдужості, що характеризують ставлення до матеріальних та егоцентричних благ, серед трьох умовних груп населення.

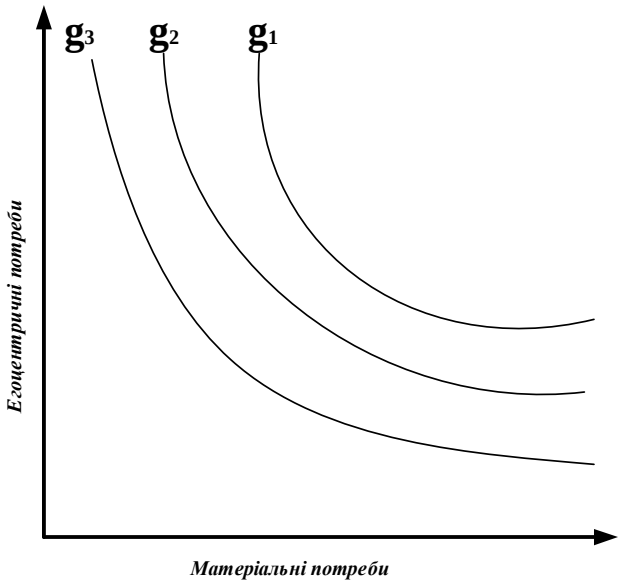

g_1 – Людина із природною схильністю до домінування;
g_2 – Людина із урівноваженими потребами;
g_3 – Людина від природи схильна до розкоші

Рис. 3. Криві байдужості, що характеризують ставлення до матеріальних та егоцентричних благ

Незважаючи на різницю у природній схильності людини до різних видів потреб, можна стверджувати, що на певному етапі матеріальні потреби відходять на другий план. Такий висновок випливає з двох ключових взаємодоповнюючих чинників: спадна віддача від споживання (про що йшлося вище) та обмеженість ринку матеріальних благ у частині їхнього різновиду. Тобто для людини, яка споживає широкий спектр різновиду наявних на ринку матеріальних благ, їхня суб'єктивна цінність стає дедалі меншою.

Зміщення значимості від матеріальних потреб убік егоцентричних і моральних відбувається в міру споживання більшого різновиду матеріальних благ. У цьому випадку природні схильності впливають лише на діапазон різновиду, який визначає момент зміщення значимості (рис. 4).

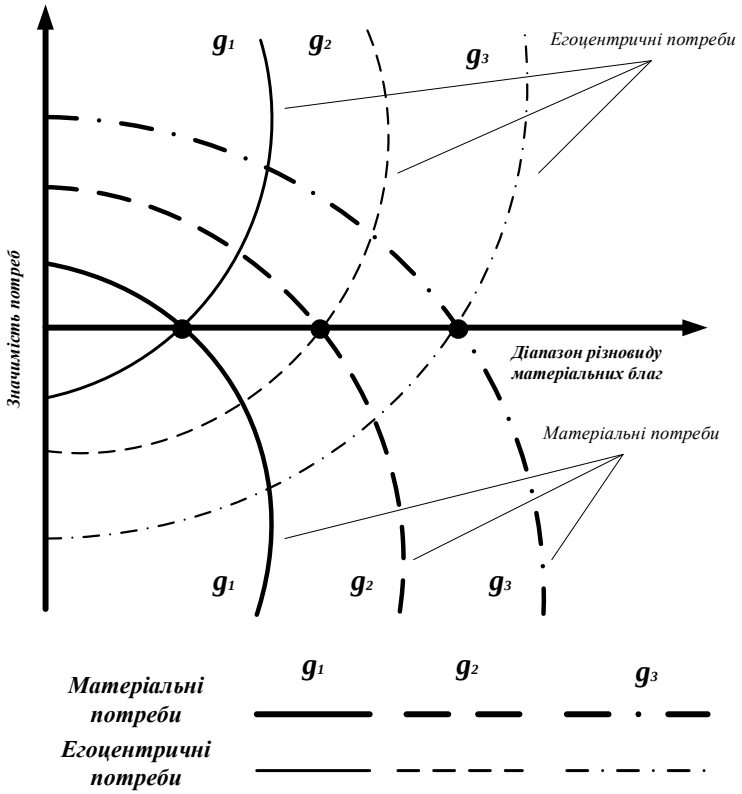

Рис. 4. Криві, що характеризують залежність значимості потреб від споживання матеріальних благ

Оскільки споживання є квінтесенцією фінансових здобутків, можна стверджувати, що в бізнесових колах лише підприємці, які мають великі статки, можуть собі дозволити споживання широкого різновиду матеріальних благ. Відповідно, значимість егоцентричних потреб для таких людей є значно вищою за середньостатистичну[1], що визначає їхні суб'єктивні пріоритети. Тобто задовольнивши високою мірою матеріальні потреби, вони спрямовують свої сили на задоволення егоцентричних потреб.

При аналізі діяльності великих компаній факт максимізації ними прибутку може призвести до похибки, що на перший погляд суперечить запропонованій теорії[2]. Насправді, такі дії походять від інституціонального середовища, яке визначає модель суспільних відносин, а отже, шляхи задоволення потреб.

У капіталістичному суспільстві гроші є джерелом задоволення як матеріальних, так й егоцентричних потреб. Якщо з матеріальними потребами все зрозуміло (гроші є квінтесенцію споживання), то відносно егоцентричних потреб зв'язок між матеріальними статками та ступенем задоволення не є безпосереднім. Наприклад, підприємець, який має високий рівень доходу, може усувати конкурентів із ринку, інвестуючи у власне виробництво або знижуючи ціну на власну продукцію[3], тим самим задовольняючи власні егоцентричні потреби (відчуття тріумфу). Разом із цим підприємець може фінансувати різного роду політичні партії, набуваючи таким чином політичного впливу.

Натомість у соціалістичних суспільствах закритого типу[4] роль грошей у задоволенні егоцентричних потреб є мінімальною.

---

[1] Випливає з припущення про ступінь задоволення матеріальних потреб.

[2] Може виникнути цілком логічне питання: чому підприємець, який високою мірою задовольнив свої матеріальні потреби, намагається максимізувати свій прибуток.

[3] Зниження ціни, що не супроводжується зменшенням собівартості. При цьому таке зниження не має суттєво вплинути на рівень задоволення матеріальних потреб підприємця.

[4] Суспільства з неконвертованою місцевою валютою, що обмежує споживання місцевим ринком загальнодоступних благ. Доступ до дефіцитних товарів у таких суспільствах визначається не грошима (хоч цей чинник може мати певний обмежений вплив), а соціальним статусом. До таких суспільств належать Радянський Союз, ранній Китай (КНР), Північна Корея та Куба.

Відсутність конкурентних ринків нівелює чинник «підприємницьких змагань»[1], що усуває один із шляхів задоволення егоцентричних потреб. Перспектива набуття політичного впливу за рахунок грошей у таких суспільствах обумовлена доступністю зовнішніх ринків і можливістю вільної конвертації місцевої валюти. Тобто якщо агент політичного впливу (посадова особа, політик, профспілковий лідер та ін.; діє в інтересах особи, яка його фінансує) не має можливості витрачати за межами країни гроші, які були отримані ним за надання послуг політичної протекції, у нього зникають стимули до співпраці з донорами[2]. Можна апелювати до того, що матеріальні блага, які потенційний агент політичного впливу може придбати на внутрішньому ринку, можуть бути достатнім стимулом, щоб спонукати його до співпраці. Однак на практиці у соціалістичних країнах закритого типу впливові особи апріорі мають доступ до широкого різноманіття товарів і послуг внутрішнього ринку.

За низької значимості матеріального чинника (який у капіталістичних суспільствах може зумовлювати конкурентну боротьбу[3]) у соціалістичних країнах на перший план виходить суспільне визнання соціально корисних дій. Тобто задоволення егоцентричних потреб індивідом відбувається через трудові звершення, перемогу в міжнародних спортивних змаганнях тощо. Із цього приводу Й. Шумпетер зазначає, що для громадянина соціалістичної країни медаль за заслуги перед суспільством має таке саме значення, як маєток та всілякі інші розкоші для капіталіста [17].

Психологічні особливості мотивів людської поведінки обумовлюють доцільність відповідної адаптації інституціональної системи. Комплекс інститутів має бути побудований таким чином, щоб індивід мав можливість задовольнити свої потреби через соціально корисні дії.

У контексті запропонованої моделі інтерналізації негативних зовнішніх ефектів старопромислових моделей виробництва реципієнтами інституціональних перетворень мають стати уповноважені особи (групи осіб), на яких буде покладено обов'язки щодо збору інформації та розподілення інтерналізаційних платежів.

---

[1] Країни, де допускається приватне підприємництво, однак при цьому здійснюється жорстке державне регулювання ринку.

[2] Умовні особи, які готові фінансувати політичні сили (агентів політичного впливу) в обмін на лобіювання їхніх інтересів.

[3] Хизування статками як шлях до відчуття переваги над іншими.

Як зазначено вище, з огляду на централізований характер інтерналізації, збір інформації має здійснюватися силами державних службовців. Оскільки вони апріорі не можуть отримувати високої винагороди за свою працю (достатньої, щоб матеріальні потреби відійшли на другий план)[1], то слід посилити контроль за їхньою діяльністю з метою зниження ризиків зовнішнього впливу. Контроль за діяльністю повинен мати багаторівневий характер. Наприклад, паралельний контроль можуть здійснювати три незалежні організації: правоохоронні органи, орган контролю, уповноважений Міністерством захисту довкілля, громадська рада. Системна віддаленість зазначених організацій знижуватиме вірогідність досягнення «деструктивного консенсусу» (змови з метою отримання неправомірної вигоди). Натомість на інституціональному рівні організація, відповідальна за збір інформації, має створити умови для пожвавлення внутрішньоорганізаційної конкуренції.

Відсутність внутрішньоорганізаційної альтернативи щодо матеріального здобутку разом із пожвавленням конкуренції в колективі змінюватиме матеріально орієнтований мотив діяльності працівників на користь егоцентричного задоволення. Однак на заваді розвитку таких подій (у капіталістичних суспільствах) може стати ринок праці, який пропонуватиме працівникам державної організації вищий рівень оплати праці[2]. Відповідно, для дієвості концепції внутрішньоорганізаційної переорієнтації мотивів (від матеріальних до егоцентричних) держава має надати своїм працівникам належний рівень оплати праці, який має перевищувати середній рівень оплати відповідної праці на ринку.

Щодо місцевих територіальних громад, які в рамках запропонованої моделі мають одержати повноваження з розподілення інтерналізаційного платежу, то їхня мотивація до сумлінного виконання обов’язків залежить від політичного плюралізму всередині. Чим більше антагоністично налаштованих політичних партій (незалежних депутатів) у громаді, тим більша вірогідність об’єктивного розподілення інтерналізаційного платежу. Однак самого лише чинника політичного плюралізму недостатньо, щоб забезпечити не-

---

[1] По-перше, через обмежені можливості державного бюджету; по-друге, занадто висока плата державному службовцю нівелюватиме ефект інтерналізації.

[2] Відсутність внутрішньоорганізаційної альтернативи матеріального здобутку не позбавляє мотивації працівників щодо пошуку ренти за межами організації.

заангажований розподіл коштів серед реципієнтів зовнішніх ефектів. Як і у випадку організацій, відповідальних за збір інформації, за діяльністю органів місцевого самоврядування необхідно здійснювати багаторівневий контроль.

Література

1. Wendner R. Consumption Externalities and Pigouvian Ranking – A Generalized CobbDouglas Example. MPRA Paper No. 8540/.2008). URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/8540/1/MPRA_paper_8540.pdf (дата звернення: 07.12.2020).

2. Demsetz H. The core disagreement between Pigou, the profession, and Coase in the analyses of the externality question. *European Journal of Political Economy*. 1996. Vol. 12. P. 565-579. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/85f8/8907224583be185bf10a8061ab8db47e75e3.pdf (дата звернення: 07.12.2020).

3. Berta N., Bertrand E. Market internalization of externalities: What is failing? *Journal of History of Economic Thought*. 2014. Vol. 36 (3). P. 332-357.

4. Medema S. G. The curious treatment of the Coase theorem in the environmental economics literature, 1960–1979. *Review of Environmental Economics and Policy*. 2014. Vol. 8, N 1. P. 39-57.

5. Харічков С., Мартієнко А. Методологічні основи інституціональної теорії у формуванні концепції власності на природні ресурси. *Економічна теорія*. 2006. № 2. С. 65-73.

6. Тархов П.В. Институциональное обеспечение качества человеческого капитала как залог устойчивого развития экономики. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. Економіка*. 2006. Вип. 103-1. С. 130-136.

7. Завгородня О. Функціональний аспект інноваційної динаміки. *Економічна теорія*. 2005. № 4. С. 18-29.

8. Мельник Л.Г., Дегтярьова І.Б. Урахування екстернальних ефектів підприємств при еколого-економічному обґрунтуванні регіонального розвитку. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 29-36.

9. Сакаль О.В. Екстерналії землекористування у лісовому секторі. *Економіка природокористування і охорони довкілля*: зб. на ук. пр. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. С. 139-146.

10. Третяк Н.А. Розвиток системи управління земельними ресурсами як економічної функції власності на землю: монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 254 с.

11. Сакаль О., Третяк Н., Петренко А. Екологічна мережа України як екологічний каркас сталого землекористування. *Землевпорядний вісник*. 2015. № 6. С. 33-37.

12. Гаркушенко О.М. Особливості екологічного регулювання економіки в країнах BRICS та ЄАЕС: загрози та можливості для України. *Економіка промисловості*. 2016. №1 (73). С. 53-72.

13. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. Львів: ЗУКЦ, 2003. 188 с.

14. Міщенко В. Зміцнення бази екологічного оподаткування в Україні: методологія та практика. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 75-87.

15. Сердюк О.С., Петрова І.П. Методичні підходи до виявлення газоподібних відходів виробництва, що негативним чином впливають на макроекономічні процеси. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3 (61). С. 88-98.

16. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика / пер. с англ. Москва: Вильямс, 2012. 1360 с.

17. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія. Київ: Основи, 1995. 320 с.

References

1. Wendner, R. (2008). Consumption Externalities and Pigouvian Ranking – A Generalized CobbDouglas Example. *MPRA Paper,* No. 8540. Retrieved from https: //mpra.ub.uni-muenchen.de/8540/1/MPRA_paper_8540. pdf.

2. Demsetz, H. (1996). The core disagreement between Pigou, the profession, and Coase in the analyses of the externality question. *European Journal of Political Economy*, Vol. 12, pp. 565-579. Retrieved from https: //pdfs.semanticscholar.org/ 85f8/8907224583be185bf10a8 061ab8db47e75e3.pdf.

3. Berta, N., Bertrand, E. (2014). Market internalization of externalities: What is failing? *Journal of History of Economic Thought*, Vol. 36 (3), pp. 332-357.

4. Medema, S. G. (2014). The curious treatment of the Coase theorem in the environmental economics literature, 1960–1979. *Review of Environmental Economics and Policy*, Vol. 8, No. 1, pp. 39–57.

5. Kharichkov, S., Martiienko, A. (2006). Metodolohichni osnovy instytutsionalnoi teorii u formuvanni kontseptsii vlasnosti na pryrodni resursy [Methodological bases of institutional theory in the formation of the concept of ownership of natural resources]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 2, pp. 65-73 [in Ukrainian].

6. Tarkhov, P. V. (2006). Institutsional'noye obespecheniye kachestva chelovecheskogo kapitala kak zalog ustoychivogo razvitiya ekonomiki [Institutional provision of the quality of human capital as a guarantee of sustainable economic development]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriia ekonomichna – Scientific works of Donetsk National Technical University. Economic series*, Issue 103-1, pp. 130-136 [in Russian].

7. Zavhorodnia, O. (2005). Funktsionalnyi aspekt innovatsiinoi dynamiky [Functional aspect of innovation dynamics]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, pp. 18-29 [in Ukrainian].

8. Melnyk, L. H., Dehtiarova, I. B. (2010). Urakhuvannia eksternalnykh efektiv pidpryiemstv pry ekoloho-ekonomichnomu obgruntuvanni rehionalnoho rozvytku [Taking into account the external effects of enterprises in the ecological and economic justification of regional development]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 3, pp. 29-36 [in Ukrainian].

9. Sakal, O. V. (2013). Eksternalii zemlekorystuvannia u lisovomu sektori [Externalities of land use in the forest sector]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Economics of nature management and environmental protection*, pp. 139-146. Kyiv, IEPSR National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

10. Tretiak, N. A. (2013). Rozvytok systemy upravlinnia zemelnymy resursamy yak ekonomichnoi funktsii vlasnosti na zemliu [Development of land management system as an economic function of land ownership]. Kherson, OLDI-PLIuS [in Ukrainian].

11. Sakal, O., Tretiak, N., Petrenko, A. (2015). Ekolohichna merezha Ukrainy yak ekolohichnyi karkas staloho zemlekorystuvannia [Ecological network of Ukraine as

an ecological framework of sustainable land use]. *Zemlevporiadnyi visnyk – Land Management Bulletin*, 6, pp. 33-37 [in Ukrainian].

12. Garkushenko, O. M. (2016). Peculiarities of environmental regulation of economy in countries of BRICS and EEU: threats and opportunities for Ukraine. *Econ. promisl.*, 1 (73), pp. 53-72. doi: https://doi.org/10.15407/econindustry2016.01.062 [in Ukrainian].

13. Syniakevych, I.M. (2003). Instrumenty ekopolityky: teoriia i praktyka [Tools of ecopolitics: theory and practice]. Lviv, ZUKTS [in Ukrainian].

14. Mishchenko, V. (2016). Zmitsnennia bazy ekolohichnoho opodatkuvannia v Ukraini: metodolohiia ta praktyka [Strengthening the base of environmental taxation in Ukraine: methodology and practice]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine,* 3, pp. 75-87 [in Ukrainian].

15. Serdiuk, O.S., Petrova, I.P. (2020). Metodychni pidkhody do vyiavlennia hazopodibnykh vidkhodiv vyrobnytstva, shcho nehatyvnym chynom vplyvaiut na makroekonomichni protsesy [Methodical Approaches to the Identification of Gaseous Production Waste that in a Negative Effect Affect Macroeconomic Processes]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 3 (61), pp. 88-98. doi: 10.12958/1817-3772-2020-3(61)-88-98 [in Ukrainian].

16. Samuelson, P., Nordhaus, V. (2012). Economics. Trans. from English. Moscow, Williams [in Russian].

17. Shumpeter, Y.A. (1995). Kapitalizm, sotsializm i demokratiia [Capitalism, socialism and democracy]. Kyiv, Osnovy [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 14.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.152-169*

В.В. Компаниец, *д.э.н., проф.*
ORCID 0000-0003-2289-5477
e-mail: victorya.kom.ek@gmail.com,
Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЦЕННОСТНО-МОТИВАЦИОННОГО ПОРТРЕТА И МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОКОЛЕНИЯ Z И РИСКИ ДЛЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

На состояние и развитие социально-экономических систем (СЭС) разных уровней значительное влияние оказывают модели социально-экономического поведения населения, которое выступает в социально-экономических отношениях в определенных ролях (персонал организации, производитель, потребитель, инвестор и т.д.). Согласно представлению школ классической психологии поведение человека в любой сфере, в том числе в экономике, детерминируют три группы факторов – внешние, внутренние и то, как человек реагирует на ситуацию. Но если рассматривать массовое поведение, то на первый план выходят именно внешние факторы (культура, образование, социум, важные исторические события, технологические прорывы), оказывающие значительное влияние на ценностно-мотивационный портрет населения, формируя особые черты разных поколений, что соответствует теории поколений У. Штрауса и Н. Хау [1].

В настоящее время на рынке труда прослеживается тенденция смены поколений. Самому старшему представителю поколения Z, родившемуся в период с 1996 по 2010 г., всего 24 года, и все же доминирование группы уже ощущается. По состоянию на январь 2020 г. она стала самым многочисленным поколением, составляя 32% мирового населения, или 2,47 млрд из 7,7 млрд человек на Земле, превзойдя миллениалов и бэби-бумеров соответственно [2], тем самым пробуждая особый интерес мировых исследовательских центров, таких как Ernst & Young LLP [3] и Deloitte [4] к изучению вопросов о будущем влиянии поколения Z на развитие мировой экономики, бизнеса и ритейла.

© В.В. Компаниец, 2020

Ценности и в целом сознание этого поколения формировались под влиянием значительных культурных и образовательных изменений, на которые в том числе повлиял процесс цифровизации. Многие исследователи отмечают, что представители цифрового поколения сильно отличаются от других по своим личностным, когнитивным, социально-поведенческим характеристикам [5]. Именно поэтому можно предположить, что социально-экономические модели поведения «цифрового поколения» будут отличными от уже привычных моделей поведения представителей старших поколений.

Также следует учитывать, что поведение человека в обществе всегда регулировалось двумя основными институтами – моралью общества и правом, было связано с воспитанием нравственной и правовой ответственности, в том числе в экономических отношениях. Трансформация этих институтов и изменение правового и нравственного сознания общества – процессы, находящиеся в диалектической взаимосвязи, вызывающие изменение экономического поведения населения. Но если раньше эти процессы растягивались на столетия, то в настоящее время они измеряются десятилетиями.

Какие же черты присущи представителям цифрового поколения? Как они относятся к соблюдению норм права и морали в социально-экономических отношениях, к работе? Какие модели поведения в социально-экономическом пространстве можно ожидать от представителей нового поколения? И, наконец, какие риски и угрозы для СЭС разных уровней могут возникнуть в связи с этим?

Цель статьи – дать ответы на эти взаимосвязанные вопросы на основе обобщения ряда исследований и авторского видения.

Необходимо отметить, что в целом наработана достаточно широкая исследовательская база, позволяющая охарактеризовать ценностно-мотивационный портрет «цифрового поколения». Сложность, однако, состоит в том, что трансформация пространства культуры и образования в мире, в том числе под влиянием цифровых технологий, происходит достаточно неравномерно. Лидерами перемен стали страны Западной цивилизации, прежде всего США и страны Западной Европы, где впервые сформировалось это поколение и накоплена более обширная исследовательская база.

В странах Православной цивилизации (согласно терминологии А. Тойнби, А. Панарина, С. Хантингтона), к которым относятся близкие по ментальности Украина и Россия, цифровая трансформация происходила позднее. Кроме того, и ментальность, и модели социально-экономического развития стран указанных цивилизаций

очень различаются. Поэтому, несмотря на глобализационные процессы в культуре и экономике, представители «поколения Z» в разных цивилизациях будут отличаться.

В рамках данной публикации использованы несколько исследований. Во-первых, одно из наиболее масштабных социологических исследований современной молодежи России, которое проводилось в 2016 г. Сбербанком России и Всероссийским центром исследования общественного мнения (30 фактов о современной молодежи) [6]. Во-вторых, труды зарубежных ученых, которые обобщены в публикации [5]. В-третьих, обработанные результаты социологических опросов, проведенных в ходе последнего Мирового и Европейского исследования ценностей (WVS, EVS) в 2017-2020 гг. Обработаны данные по 31 стране, которые относятся к Западной и Православной цивилизациям (Австрия, Армения, Болгария, Беларусь, Великобритания, Венгрия, Грузия, Германия, Греция, Дания, Исландия, Испания, Италия, Литва, Нидерланды, Норвегия, Польша, Российская Федерация, Румыния, Словацкая Республика, Сербия, Словения, США, Украина, Финляндия, Франция, Черногория, Чехия, Швейцария, Швеция, Хорватия) [7].

Поскольку Украина участвовала в опросе WVS в период пандемии, количество опрошенных респондентов поколения «цифровиков» оказалось небольшим (около 100 чел.). В связи с этим дополнительно использованы некоторые результаты общенационального опроса, проведенного компанией GfK Ukraine по заказу центра «Новая Европа» в 2017 г. «Украинское поколение Z: ценности и ориентиры», где объем выборки респондентов в возрасте от 14 до 29 лет составил 2 тыс. чел. [8].

Итак, ответим на поставленные вопросы.

1. Для нового поколения характерны размытая система ценностей и отсутствие устойчивых предпочтений, нравственный релятивизм. Система ценностей формируется во многом в виртуальной среде и потому молодежи тяжело ориентироваться в реальной жизни. Все это делает ее удобным объектом для манипуляций. Подверженность манипуляциям также связана с такими качествами центениалов, как самоуверенность (при снижающемся уровне грамотности и эрудиции) и сильное желание признания.

Прогнозируемость поведения центениалов обусловлена тем, что они, считая себя уникальными, на самом деле очень похожи, поскольку их мнения и взгляды во многом формирует всесильная сеть. Они конформисты и им трудно принимать свое решение, де-

лать выбор, особенно тот, который будет на самом деле нестандартным.

Высокая подверженность манипуляциям, нравственный релятивизм нового поколения – необходимая база для внешнего управления поведением. Это в условиях современного глобального кризиса капитализма, а значит, и усиленной конкуренции, в том числе между разными странами, значительно усиливает риск социально-политической и, как следствие, социально-экономической нестабильности для национальных социально-экономических систем.

Нравственный релятивизм несовместим с такими востребованными в экономике и социуме качествами, как честность и ответственность. Эти качества становятся особо ценными в условиях развития искусственного интеллекта и конвергентных технологий. По мнению многих экспертов, именно ценности человека, а также развитая интуиция будут главным фактором принятия решений в соответствии с критерием полезности его последствий для человека и общества в новом мире. Нравственный релятивизм в сочетании с поверхностным и клиповым мышлением, присущим центениалам, делает невозможным принятие таких решений и значительно повышает риск негативных последствий использования новых технологий для человека, природы, экономики и общества.

Исходя из таких характеристик digital-поколения, как нравственный релятивизм и размытость ценностей, можно предположили, что его представители будут более склонны к нарушению норм морали в экономике, чем представители предыдущих поколений.

По результатам социологических опросов, проведенных в ходе последнего объединенного Мирового и Европейского исследования ценностей (2017-2020 гг.), выполнен межпоколенческий анализ ответов на вопросы о соблюдении некоторых норм нравственности и права в экономике. Выделена 31 страна Западной и Православной цивилизаций. Общее количество опрошенных составило более 57 тыс. чел. Респонденты сгруппированы по поколениям в соответствии с теорией У. Штрауса и Н. Хау:

I группа – Baby Boomers (55 лет и старше);

II вторая группа – поколение X (от 35 до 54 лет);

III группа – поколение Millennials, или Y (от 25 до 34 лет);

IV группа – симбиоз представителей поколения Y с уже появляющимися представителями digital-поколения, или Z.

При выделении поколений могла быть допущена погрешность, поскольку изначально в опросе группировка происходила без учета указанной теории. Но это не повлияло на выявление общих тенденций. Именно усредненный ценностно-мотивационный портрет новых поколений позволяет предвидеть тенденции массового экономического поведения их представителей.

В качестве вопросов, которые задавались респондентам, были утверждения об оправданности следующих действий (если будет такая возможность): неуплата налогов, проезд в общественном транспорте без оплаты, получение взятки, получение государственных пособий, на которые человек не имеет права. Ответы оценивались по десятибалльной шкале, где 1 – никогда, 10 – всегда. Для укрупненного анализа рассчитаны средние значения баллов ответов. Согласно методике оценивания ответов, чем ниже средний балл, тем менее оправданным является соответствующее действие.

Анализ средних значений ответов на соответствующие вопросы показал, что представители поколения Z действительно более склонны к оправданию нарушения норм морали и права в экономике, чем представители предыдущих поколений (табл. 1). Причем эта тенденция наблюдается в странах как Западной цивилизации, так и Православной (табл. 2, 3).

В странах Западной цивилизации менее «лояльное» отношение к нарушению норм морали и права в экономике, что можно объяснить хорошо развитым институтом права и в целом сформированным правовым сознанием у представителей этой цивилизации.

В культуре и социуме Православной цивилизации исторически сложился приоритет духовно-нравственного, а не правового сознания. Для большинства наших предков, живших в дореволюционное время, идеалом поведения в той или иной степени были Евангельские нормы. Но этот идеал разрушен, и при отсутствии правового и духовно-нравственного ориентиров закономерен процесс более лояльного отношения к нарушению норм права и морали в экономических отношениях.

Также следует отметить еще одну цивилизационную разницу. Для поколений Z и Y стран Православной цивилизации характерно более негативное отношение к такому проявлению коррупционного поведения, как взятка, чем у представителей этих же поколений Западной цивилизации. Это в какой-то мере может быть выражением протестного отношения к этому явлению, распространенному в том числе в Украине.

Таблица 1

Межпоколенческий анализ ответов на вопросы о необходимости соблюдения некоторых норм морали и права в экономике

Вопрос	Среднее значение балла ответов на вопросы по группе			
	15-24 года	25-34 года	35-54 года	55 лет и выше
В какой степени может быть оправдано такое действие, как неуплата налогов, если это возможно (57870 ответивших)	2,65	2,50	2,20	1,94
В какой степени может быть оправдано такое действие, как проезд без оплаты в общественном транспорте (57942 ответивших)	3,74	3,42	2,83	2,28
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение взятки, используя служебное положение (57986 ответивших)	2,10	1,94	1,66	1,48
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение государственных пособий, на которые человек не имеет права (57603 ответивших)	2,95	2,69	2,29	2,04

Источник: составлено на основе данных WVS 2017-2020 гг.

Таблица 2

Межпоколенческий анализ ответов на вопросы о необходимости соблюдения некоторых норм морали и права в экономике по странам Западной цивилизации

Вопрос	Среднее значение балла ответов на вопросы по группе			
	15-24 года	25-34 года	35-54 года	55 лет и выше
1	2	3	4	5
В какой степени может быть оправдано такое действие, как неуплата налогов, если это возможно (38950 ответивших)	2,24	2,16	1,94	1,74
В какой степени может быть оправдано такое действие, как проезд без оплаты в общественном транспорте (38896 ответивших)	3,66	3,30	2,62	2,07

Окончание табл. 2

1	2	3	4	5
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение взятки, используя служебное положение (38926 ответивших)	2,1	1,89	1,57	1,42
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение государственных пособий, на которые человек не имеет права (38792 ответивших)	2,81	2,46	2,09	1,87

Источник: составлено на основе данных WVS 2017-2020 гг.

Таблица 3

Межпоколенческий анализ ответов на вопросы о необходимости соблюдения некоторых норм морали и права в экономике по странам Православной цивилизации

Вопрос	Среднее значение балла ответов на вопросы по группе			
	15-24 года	25-34 года	35-54 года	55 лет и выше
В какой степени может быть оправдано такое действие, как неуплата налогов, если это возможно (13742 ответивших)	3,37	2,97	2,61	2,26
В какой степени может быть оправдано такое действие, как проезд без оплаты в общественном транспорте (13811 ответивших)	3,80	3,37	3,08	2,52
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение взятки, используя служебное положение (13851 ответивший)	1,82	1,78	2,07	1,42
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение государственных пособий, на которые человек не имеет права (13677 ответивших)	2,98	2,80	2,48	2,20

Источник: составлено на основе данных WVS 2017-2020 гг.

Динамика отклонений в индексах, отражающих отношение респондентов к допустимости нарушения норм морали и права в экономике, при межпоколенческом сравнении у digital-поколения оказалась наименьшей (табл. 4, 5).

Для стран Православной цивилизации особенно высоки отклонения у поколения X по сравнению с беби-бумерами, а для стран

Таблица 4

Динамика отклонений ответов на вопросы о необходимости соблюдения некоторых норм морали и права в экономике по группам поколений стран Западной цивилизации

Вопрос	Отклонение в средних значениях по сравнению с предыдущей возрастной группой, раз		
	15-24	25-34	35-54
В какой степени может быть оправдано такое действие, как неуплата налогов, если это возможно	1,04	1,13	1,11
В какой степени может быть оправдано такое действие, как проезд без оплаты в общественном транспорте	1,10	1,26	1,27
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение взятки, используя служебное положение	1,11	1,20	1,11
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение государственных пособий, на которые человек не имеет права	1,14	1,18	1,12

Таблица 5

Динамика отклонений ответов на вопросы о необходимости соблюдения некоторых норм морали и права в экономике по группам поколений стран Православной цивилизации

Вопрос	Отклонение в средних значениях по сравнению со старшей возрастной группой, раз		
	15-24	25-34	35-54
В какой степени может быть оправдано такое действие, как неуплата налогов, если это возможно	1,13	1,14	1,15
В какой степени может быть оправдано такое действие, как проезд без оплаты в общественном транспорте	1,13	1,09	1,22
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение взятки, используя служебное положение	1,02	1,11	1,13
В какой степени может быть оправдано такое действие, как получение государственных пособий, на которые человек не имеет права	1,06	1,13	1,13

Западной цивилизации – между поколениями Y и X. Причины этого заслуживают отдельного исследования. Но можно предположить, что причина заключается как в возрасте ответивших, так и в накоплении проблем в экономике и моральном состоянии общества в середине XX – начале XXI в.

Большая склонность представителей поколения Z к оправданию нарушения норм морали и права в экономике повышает риск утаивания налогов, что может привести к росту экономической преступности. Эти риски особо актуальны для Украины. Предвидя в том числе и эти факторы, представители власти разных стран пытаются ускоренно вводить системы контроля поведения населения через тотальную цифровизацию, что порождает уже риски для безопасности и свободы личности. Например, китайская «система социального кредита» (социального доверия), которую уже назвали «кошмаром Дж. Оруэлла».

2. Представители поколения Z характеризуются такими качествами, как личностный индивидуализм и эгоцентризм на фоне виртуального, но не реального коллективизма. Это ставит под вопрос эффективность командной работы, общения с клиентами, которые базируются на развитых коммуникативных навыках, умении слышать, чувствовать, понимать другого человека и востребованы в новой экономике.

Исследования ведущих мировых компаний, обобщенные в работах [5; 9; 11; 12], показывают возрастание значимости на рынке труда «мягких» качеств личности, в том числе таких как умение работать в команде, гибко реагировать на быстрые изменения внешнего мира, адаптироваться к ним, а также навыков социального служения. Слаженная командная работа критически необходима и для стабильного, эффективного функционирования СЭС разных уровней в усложняющемся современном мире. Ее отсутствие, соответственно, порождает риск нестабильности и неэффективности функционирования СЭС.

3. Новое поколение характеризует гедонизм, стремление к комфорту и спокойствию. Его представители считают, что трудности, которые встречаются в жизни и на работе, – признак неправильно выбранного пути, а успех ассоциируется с разнообразием жизни и удовольствия. При этом им свойственен отказ от постепенного движения к успеху, отсутствие терпения: им нужно получить все и сразу. По их мнению, работа должна приносить удовольствие, доход и не отнимать много времени и сил.

Следовательно, для представителей поколения Z невозможен напряженный труд, подлинное творчество, так как это находится за пределами зоны их личного комфорта. Все это ставит под сомнение возможность реализации сложных современных прорывных проектов во всех отраслях.

Кроме того, такие качества значительно снижают возможность эффективного обучения на протяжении жизни центениалов. Сложность реализации стратегии обучения на протяжении жизни для молодежи вступает в конфликт с ее необходимостью для реализации себя в условиях новой экономики. Это в любом случае уменьшает результативность всех образовательных методик, следовательно, финансирования программ обучения как работодателями, так и государством. В сою очередь, невысокая результативность обучения негативно скажется на качестве работы, принимаемых решений, функционирования СЭС разных уровней.

Стремление к комфорту и спокойствию, наряду со стремлением получить все и сразу, воздействует на предпринимательскую активность в реальном секторе и существующие бизнес-модели. Это может привести, с одной стороны, к низкому уровню бизнес-инициативы, а с другой – к вложению средств в спекулятивные проекты, приносящие быструю прибыль, а также негативно повлияет на развитие бизнеса в реальном секторе экономики и увеличит объемы финансовых спекуляций. Краткосрочные по отдаче от усилий и средств проекты для поколения Z будут доминантными.

Такими качествами поколения «цифровиков», как гедонизм, стремление к комфорту и спокойствию, можно объяснить и их отношение к работе.

В опросе WVS отношению к труду посвящены три вопроса. Результаты ответов по двум из них в соответствующей разбивке по поколениям представлены в табл. 6 и 7. Это отношение опрашиваемых к утверждениям «Работать – это долг человека перед обществом» и «Работа всегда должна быть на первом месте, даже если остается меньше свободного времени».

Согласны (ответы «полностью согласен» или «согласен») с тем, что труд – это долг человека перед обществом, 58,4% опрошенных представителей поколений Y и Z (IV группа) и 73,2% представителей Baby Boomers (см. табл. 6).

Еще больший разрыв наблюдается в ответах представителей этих поколений на вопрос о приоритетах «работа – свободное время». Если 53,65% представителей Baby Boomers считают, что на

первом месте должна быть работа, то среди поколений Y и Z (IV группа) таких всего 33,0% (см. табл. 7).

Эти результаты подтверждают такие характеристики поколений Y и Z (их большая выраженность по сравнению с представителями Baby Boomers), как индивидуализм, гедонизм, отсутствие видения общего будущего, своей ответственности за него и ответственности перед обществом в целом.

Таблица 6

Межпоколенческий анализ отношения к утверждению «Работать – это долг человека перед обществом», %

Вариант ответа	Удельный вес респондентов, которые выбрали соответствующий ответ, по группам			
	15-24 года	25-34 года	35-54 года	55 лет и выше
Полностью согласен	19,20	18,90	21,56	29,17
Согласен	39,60	39,60	41,60	44,06
Частично согласен, а частично нет	21,30	22,00	19,86	15,97
Не согласен	15,00	14,70	12,96	8,33
Полностью не согласен	5,00	4,70	4,02	2,37

Источник: составлено на основе данных WVS 2017-2020 гг.

Таблица 7

Межпоколенческий анализ отношения к утверждению «Работа всегда должна быть на первом месте, даже если остается меньше свободного времени», %

Вариант ответа	Удельный вес респондентов, которые выбрали соответствующий ответ, по группам			
	15-24 года	25-34 года	35-54 года	55 лет и выше
Полностью согласен	9,80	10,10	12,53	19,62
Согласен	23,20	23,50	26,17	34,03
Частично согласен, а частично нет	25,90	23,10	23,03	21,99
Не согласен	29,80	31,30	29,33	20,05
Полностью не согласен	11,20	12,00	8,94	4,36

Источник: составлено на основе данных WVS 2017-2020 гг.

А по каким критериям выбирает работу молодежь в Украине? Чтобы показать отношение к работе украинских «цифровиков», использованы результаты общенационального опроса «Украинское поколение Z: ценности и ориентиры» [8].

Согласно опросу при выборе работы молодежь прежде всего руководствуется экономическими мотивами. Среди факторов, которые считаются наиболее важными при выборе работы, на первом месте доход (96% опрошенных считают это важным), далее – стабильность (94%), возможность достижения определенных целей (84%), карьерные возможности (82%) и работа в приятном коллективе (82%). А вот на последних позициях социальные факторы и мотивация служения. Так, возможность сделать что-либо ценное для общества очень важным считают лишь 38% респондентов, а работу с людьми – 42% [8, с. 79].

Неготовность молодого поколения нести социальную нагрузку вступает в конфликт с увеличивающейся социально-экономической нагрузкой на молодежь и людей среднего возраста в связи с ухудшающейся демографической ситуацией в развитых странах и Европе в целом.

Экономическая нагрузка – это прежде всего повышение налогов на работающих, в том числе для увеличивающихся пенсионных и социальных выплат. Социальная нагрузка – помощь нетрудоспособным членам общества, количество которых в развитых странах будет значительно увеличиваться. С этим связана перспективность экономики ухода, для участия в которой нужны работники, обладающие не только здоровьем и соответствующими навыками, но и мотивацией служения. Эта же мотивация, как отмечают эксперты, будет очень важна и для успешной работы компаний других секторов, поскольку в условиях технически усложняющегося мира как никогда необходима взаимопомощь. Однако достаточно большая часть молодежи, во-первых, не готова нести груз ответственности, а во-вторых, жертвовать своим свободным временем. То есть найти работников для экономики служения и осуществления сложной работы, требующей таких качеств, как ответственность, взаимопомощь, трудолюбие, готовность пожертвовать своими интересами, временем ради помощи другому, в любых отраслях будет не так просто [9].

Какие риски возникают для работодателя в связи со всеми вышеописанными особенностями отношения поколения Z к труду? Во-первых, снижение уровня ответственности приводит к значительному сокращению жизненного цикла работы сотрудника на предприятии. Во-вторых, мутация двух важнейших для работы факторов (ответственность и трудовой распорядок) уже привела к порождению на рынке труда нового явления под названием ghosting – резкое прекращение трудовых отношений с бывшим работодателем

без предупреждения или объяснения причин, игнорирование попыток выйти на связь. В-третьих, работодатели должны быть готовы к тому, что соискатели нового поколения будут нацелены на поиск работы, приносящей максимальную прибыль и отнимающей как можно меньше времени от их личной свободы [11].

4. Поколение центениалов ищет себя и считает важным получать новый опыт и яркие впечатления, при этом они не привязаны к коллективу, месту работы и жительства и потому мобильнее – набравшись опыта, они легко прощаются с коллективом, со средой, с городом. Эти качества наряду со стремлением к комфорту, успеху, отсутствием терпения приведут к высокой текучести кадров на рабочих местах и нестабильности рынка труда.

Кроме того, короткий горизонт планирования, вытекающий из перечисленных качеств, а также желание получить все и сразу неизбежно повлияет на процесс накопления. Уже сейчас у поколения центениалов практически отсутствует стремление к формированию сбережений, что может привести к истощению одного из ключевых источников формирования долгосрочных инвестиций. А это, в свою очередь, угроза для финансирования крупных инвестиционных проектов в реальном секторе экономики.

Дополнительные риски создаются и для классической пенсионной системы, в которой о новых пенсионерах, уходящих с рынка труда, заботятся люди нового возрастного поколения, пришедшие на него [10]. Сложившаяся система оказывается под угрозой не только по причине демографических сдвигов, но и другой мотивации нового поколения, что препятствует ее эффективному функционированию в рамках долгосрочного периода.

Актуальной в связи с процессом цифровизации и роботизации становится проблема безработицы. А готово ли новое поколение браться за любую работу и нести на себе груз безработицы других, соответственно обеспечивая стабильные отчисления в бюджет? На этот вопрос точного ответа пока нет. Но, учитывая все перечисленные качества «цифровиков», можно утверждать, что это зона повышенного риска.

Сниженный мобилизационный потенциал, затрудненность преодоления кризисных ситуаций, перехода к качественно новой модели развития, требующей напряженной, коллективной работы, неготовность нести социальную нагрузку – все это риски ценностно-мотивационного портрета представителей нового поколения.

5. Когнитивные характеристики поколения Z являются абсолютно противоположными по сравнению с теми требованиями, которые предъявляет к ним новая социально-экономическая система [5; 9; 12-17]. Клиповость и фрагментарность мышления, поверхностность, соответственно отсутствие глубинного и системного (понятийного) мышления, несосредоточенность внимания и короткая память – все эти качества не дают возможности ориентироваться в турбулентной среде, сложной экономической производственной ситуации, составлять сценарии ее развития и предвидеть последствия принимаемых решений для предприятия, коллектива, лично для себя, принимать сложные взвешенные решения (табл. 8). Это существенно снижает возможности подготовки управленческих кадров для социально-экономических систем всех уровней, начиная с предприятия и заканчивая государством, приводит к уменьшению эффективности функционирования социально-экономических систем, создавая риск потери их управляемости. Корпорации и государства в таких условиях будут вести борьбу за таланты.

Таблица 8

Необходимые в современном производстве и управлении когнитивные навыки и характеристики цифрового поколения

Необходимые	Реальные
Аналитическое, глубинное, системное мышление; умение работать с большими массивами информации (структурировать, строить связи, выделять главное и т.п.)	Отсутствие логического мышления; клиповое, фрагментарное, поверхностное мышление
Творческое, критическое мышление	Шаблонность, стереотипность, алгоритмичность
Способность к обучению на протяжении жизни	Слабо развитая способность к обучению на протяжении жизни
Внимательность, сосредоточенность, память	Несосредоточенность внимания, короткая память

В рамках данного исследования сосредоточено внимание на критических характеристиках молодого поколения, которые способны вызвать революционные изменения. Подчеркнуто, что ценностно-мотивационный портрет нового поколения и, соответственно, его социально-экономическое поведение могут привнести существенные риски в сложившуюся модель социально-экономического развития социально-экономических систем разных уровней.

Однако надо понимать, что такие характеристики цифрового поколения возникли не сами по себе, но «созданы» в том числе предыдущими поколениями. Поэтому уже сейчас необходимо изменять ситуацию, принимая правильные управленческие решения на всех уровнях.

Выводы. Итак, в социально-экономическую сферу жизни общества стремительно входит новое поколение, которое называют поколением «цифровиков», или поколением Z. Его характеристики существенно отличаются от характеристик предыдущих поколений по ценностно-мотивационным, социально-поведенческим, когнитивным аспектам. Это доказывают как социологические опросы и иные исследования (психологов, педагогов, врачей), так и реальная практика поведения представителей данного поколения в жизни.

На основе данных Мирового и Европейского исследования ценностей выделена 31 страна Западной и Православной цивилизаций; проведен анализ отношения представителей разного поколения к соблюдению некоторых моральных и правовых норм в социально-экономической сфере, а также к работе.

Установлено, что молодое поколение более склонно к нарушению норм морали и права в социально-экономических отношениях, менее мотивировано в работе к социальной ответственности, служению и сконцентрировано на материальной выгоде, соблюдении собственных интересов, комфорте.

Изменение портрета нового поколения является функцией деградации культуры, воспитания, образования. Влияет на него и увеличивающееся время жизни в цифровом пространстве. Как результат, изменение моделей социально-экономического поведения молодежи. И это не случайные отклонения, которые можно откорректировать при помощи известных инструментов, а глобальные тренды. Экономическое поведение формирующегося поколения сильно отличается от ранее существующих, что может привнести существенные риски в сложившуюся модель социально-экономического развития как государства в целом, так и отраслей, предприятий в частности. Но современные социально-экономические институты не готовы к таким изменениям и преодолению рисков.

Системные изменения необходимы в:

государственной национальной доктрине, в том числе духовно-культурного, духовно-интеллектуального и социально-экономического развития, путем формулировки новых целей-ценностей и инструментов развития общества;

социально-экономической политике государства в направлении усиления регулирующей роли государства в управлении социально-экономической системой путем реализации соответствующей налогово-бюджетной, инвестиционной политики, а также регулирования рынка труда;

моделях и системе образования в целом с целью формирования иного ценностно-мотивационного портрета новых поколений и адаптации существующих к стремительным и глубинным изменениям внешней среды;

подходах к формированию и обмену опытом по поводу поиска новых моделей развития и управления в условиях системных изменений с учетом междисциплинарного, межкорпоративного, межгосударственного диалогов, синтеза науки и практики, активного участия работодателей.

Главной заботой государства, духовной и интеллектуальной элиты, управленцев, работодателей должно стать обеспечение условий для формирования и развития каждого человека как личности и профессионала.

Литература

1. Howe N., Strauss W. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. Publisher: Quill; Reprint edition (September 30). 1992. 544 p.

2. Spitznagel E. Generation Z is bigger than millennials – and they're out to change the world. New York Post. URL: https://nypost.com/2020/01/25/generation-z - is-bigger-than-millennials-and-theyre-out-to-change-the-world/.

3. Ernst & Young LLP. Rise of Gen Z: New Challenge for Retailers. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/digital/ey-rise-of-gen-z-new-challenge-for-retailers.pdf.

4. Deloitte. Welcome to Generation Z. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/consumer-business/welcome-to-gen-z.pdf.

5. Kompaniets V., Polevaya V., Poliakova E. Shramenko E. Readiness of workers for a new economy in condition of systemic changes (man – technologies – economy). SHS Web Conf. 2019. Vol. 67. Fifteenth Scientific and Practical International Conference "*International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics*" (NTI-UkrSURT 2019). doi: https://doi.org/ 10.1051/shsconf/20196706028.

6. 30 фактов о современной молодежи: исследование Сбербанка и Validata. URL: https://youngspace.ru/faq/sberbank-issledovanie-molodezhi/.

7. World Values Survey. URL: https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp.

8. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf.

9. Компаниец В.В., Полевая В.В. О рисках для социально-экономических систем в связи с изменением ценностно-мотивационного портрета нового поколения работников. *Финансы, экономика, стратегия*. 2019. Том 16, № 3. С. 12-16.

10. Башина О.Э., Васютина Е.С., Матраева Л.В. Трансформация экономической и трудовой модели поведения современной молодежи в условиях становления цифрового общества. URL: https://cyberleninka.ru/ article/n/transformatsiya-ekonomicheskoy-i-trudovoy-modeli-povedeniya-sovremennoy-molodezhi-v-usloviyah-stanovleniya-tsifrovogo-obschestva.

11. Компанієць В.В., Крацер В.В. Ставлення до праці представників різних поколінь і ризики роботодавців у зв'язку зі зміною цінностей (за результатами опитувань World Value Survey). *Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання:* тези доповідей за матеріалами Міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С. 55-57.

12. Дьюик К., Уорд Э., Гнизи Э., Бос М. Вредный зов: как даже выключенный смартфон мешает вашему мозгу. URL: https://hbr-russia.ru/innovatsii/ issledovaniya/p26501/.

13. Курпатов А. Четвертая мировая война. Будущее уже рядом. URL: https://www.livelib.ru/book/1002142858/quotes-chetvertayamirovaya-vojna-buduschee-uzhe-ryadom-andrej-kurpatov.

14. Carr N. How Smartphones Hijack Our Minds. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/amp/articles/how-smartphones-hijack-our-minds-150 7307811.

15. Ясюкова Л.А. Изменение структуры интеллекта подростков с 1990 по 2020 годы. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4345-yzmenenye-struktury-yntellekta-podrostkov-s-1990-po-2020-hody.

16. Ясюкова Л.А. Разрыв между умными и глупыми нарастает. URL: http://www.rosbalt.ru/main/2013/12/04/1207437.html.

17. Ясюкова Л.А. В быстро меняющемся мире нужно понятийное мышление. URL: https://psy.su/feed/8101/.

References

1. Howe, N., Strauss, W. (1992). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. Publisher: Quill; Reprint edition.

2. Spitznagel, E. Generation Z is bigger than millennials – and they're out to change the world. New York Post. Retrieved from https://nypost.com/2020/01/25/generation-z-is-bigger-than-millennials-and-theyre-out-to-change-the-world/.

3. Ernst & Young LLP. Rise of Gen Z: New Challenge for Retailers. Retrieved from https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_ gl/topics/digital/ey-rise-of-gen-z-new-challenge-for-retailers.pdf.

4. Deloitte. Welcome to Generation Z. Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/consumer-business/welcome-to-gen-z.pdf.

5. Kompaniets, V., Polevaya, V., Poliakova, E. Shramenko, E. (2019). Readiness of workers for a new economy in condition of systemic changes (man – technologies – economy). SHS Web Conf. Vol. 67. *International Transport Infrastructure, Industrial Centers and Corporate Logistics*: Proceedings of the Fifteenth Scientific and Practical International Conference. doi: https://doi.org/ 10.1051/shsconf/20196706028.

6. 30 faktov o sovremennoy molodezhi: issledovanie Sberbanka i Validata [30 facts about today's youth: a study by Sberbank and Validata]. (2017). Retrieved from https://youngspace.ru/faq/sberbank-issledovanie-molodezhi/ [in Russian].

7. World Values Survey. Retrieved from https://www.worldvaluessurvey.org/ WVSOnline.jsp.

8. Ukrainske pokolinnia Z: tsinnosti ta oriientyry. Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia [Ukrainian Generation Z: values and guidelines. Results of a nationwide survey]. (2017). Retrieved from http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf [in Ukrainian].

9. Kompaniyets, V.V., Polevaya, V.V. (2019). O riskakh dlya sotsial'no-ekonomicheskikh sistem v svyazi s izmeneniyem tsennostno-motivatsionnogo portreta novogo pokoleniya rabot-nikov. Finansy, ekonomika, strategiya [About the risks for socio-economic systems in connection with a change in the value-motivational portrait of a new generation of workers]. *Finansyi, ekonomika, strategiya – Finance, economics, strategy*, Vol. 16, No. 3, pp. 12-16 [in Russian].

10. Bashina, O.E., Vasyutina, E.S., Matraeva, L.V. (2018). Transformatsiya ekonomicheskoy i trudovoy modeli povedeniya sovremennoy molodezhi v usloviyah stanovleniya tsifrovogo obschestva [Transformation of the economic and labor model of behavior of modern youth in the conditions of the formation of a digital society]. Retrieved from https://cyberleninka.ru/article/n/ transformatsiya-ekonomicheskoy-i-trudovoy-modeli-povedeniya-sovremennoy-molodezhi-v-usloviyah-stanovleniya-tsifrovogo-obschestva [in Russian].

11. Kompaniiets, V.V., Kratser, V.V. (2020). Stavlennia do pratsi predstavnykiv riznykh pokolin i ryzyky robotodavtsiv u zviazku zi zminoiu tsinnostei (za rezultatamy opytuvan World Value Survey) [Attitudes of different generations towards work and employers' risks due to changes in values (according to the World Value Survey)]. *Aktualni pytannia orhanizatsii ta upravlinnia diialnistiu pidpryiemstv u suchasnykh umovakh hospodariuvannia – Current issues of organization and management of enterprises in modern business conditions*: Abstracts of reports on the materials of the Interuniversity Scientific and Practical Conference (pp. 55-57). Kharkiv [in Ukrainian].

12. Dyuik, K., Uord, E., Gnizi, E., Bos, M. Vrednyiy zov: kak dazhe vyiklyuchennyiy smartfon meshaet vashemu mozgu [Harmful call: how even a switched off smartphone interferes with your brain]. (n.d.). Retrieved from https://hbr-russia.ru/innovatsii/issledovaniya/p26501/ [in Russian].

13. Kurpatov, A. (2019). Chetvertaya mirovaya voyna. Buduschee uzhe ryadom [The fourth world war. The future is near]. Retrieved from https://www.livelib.ru/book/1002142858/quotes-chetvertaya-mirovaya-vojna-buduschee-uzhe-ryadom-andrej-kurpatov [in Russian].

14. Carr, N. How Smartphones Hijack Our Minds. *The Wall Street Journal*. Retrieved from https://www.wsj.com/amp/articles/how-smartphones-hijack-our-minds-1507307811.

15. Yasyukova, L.A. Izmeneniye struktury intellekta podrostkov s 1990 po 2020 gody [Change in the structure of the intelligence of adolescents from 1990 to 2020]. (n.d.). Retrieved from https://osvitanova.com.ua/posts/4345-yzmenenye-struktury- yntellekta-podrostkov-s-1990-po-2020-hody [in Russian].

16. Yasyukova, L.A. Razryv mezhdu umnymi i glupymi narastayet [The gap between smart and stupid is growing]. (n.d.). Retrieved from http://www.rosbalt.ru/main/2013/12/04/1207437.html [in Russian].

17. Yasyukova, L.A. V bystro menyayushchemsya mire nuzhno ponyatiynoye myshleniye [A rapidly changing world requires conceptual thinking]. (n.d.). Retrieved from https://psy.su/feed/8101/ [in Russian].

Надійшла до редакції 07.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.170-183*

О.Г. Задорожна, *к.е.н., доцент*
ORCID 0000-0001-6486-0710
e-mail: o.zadorozhna@karazin.ua,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЦІННІСНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК СВІТОГЛЯДНА ЗАСАДА УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВОЮ ДЕРЖАВНОЮ ГОСПОДАРСЬКОЮ ПОЛІТИКОЮ

Проблема формування нової постнекласичної *людиномірної науки*, насамперед науки управління, є надзвичайно актуальною з точки зору реалізації імперативу виживання людини/людства. Сучасна глобальна криза і світова пандемія коронавірусу явно засвідчили, що неоекономічна, неоліберальна наука не лише не здатна запропонувати продуктивні рекомендації щодо виходу з нинішньої кризи, але й гадки немає про те, яким чином зараз мають організовуватися національна і світова економіки для *виходу на траєкторію виживання* людства. У цьому аспекті стає очевидним, що перш за все існуюча *індивідуально-діалектична матеріальна методологія* привела економічну науку і систему управління господарством до кризового стану. Практичні управлінські рекомендації, що розробляються за її схематизмами, мало сприяють хоча б незначному поліпшенню ситуації як у національному, так і в світовому господарстві.

Тому сьогодні питання про *необхідність кардинальної зміни управління антикризовими і антикоронавірусними трансформаціями* існуючої системи господарювання стає *пріоритетним* як для економічної, так і для соціальної, *управлінської людинознавчої науки*. Світ уже кардинально змінився. У ньому головним завданням стає *збереження людини*, на що й мають бути спрямовані всі управлінські рішення та дії як національних урядів, так і наднаціональних інститутів.

Прийшло усвідомлення, що проблема виживання людства не може вирішуватися згідно з традиційною методологією економізму, в рамках якого сформувалося існуюче нині поле управлінських досліджень. У цьому аспекті виникає необхідність переходу до іншого – *благоносного формату* методології вивчення господарських

© О.Г. Задорожна, 2020

трансформацій, особливо в сучасних умовах поглиблення глобальної кризи людства, яка внаслідок пандемії набула незвичної антилюдяної форми. Якщо визнати, що основний ідол сучасного світу – *економізм* – призвів до втрати життєдайного пульсу сучасного суспільства, то виникає надзвичайно гостре проблемне питання: що залишиться в економістів й управлінців, якщо в них *відібрати економізм*?

У рамках традиційної *методології індивідуалізму*, яка зараз панує майже повсюдно, таке запитання є зайвим. Коронавірус став своєрідним знаменням того, що так далі жити не можна, що *розмисли над сенсом життя* стають чи не найголовнішим вектором розуміння глибинного змісту часу-простору нинішнього карантину. Такі розмисли відбуваються в сфері духу, а тому духовність та усвідомлення її істинних цінностей першочергово мають впливати на управлінську науку і управлінські рішення та дії, змінювати їх якість на *людяність* і виживання людини. Сама *людина* – це насамперед *дух*, а тому без *духового виміру* людини як *базового свободовідповідального творчого суб'єкта* навряд можна говорити про сотеріологічну функцію управління й управлінської науки. Між тим саме ця функція надзвичайно актуалізується саме зараз, коли виживання людини/людства стає *доленосним імперативом*.

Чи не найголовніша *помилка* традиційної управлінської науки зводиться до того, що вона *не вбачає* у людині її основоположної *духовної іпостасі*, повністю орієнтуючись на *матеріально-грошовий світ*, на *кількісні* показники функціонування держави чи приватного власника. Класик управлінської науки Пітер Ф. Друкер наголошував, що «з тих пір як у середині XVII століття Декарт оголосив розмисли *про духовну сутність людини недоречними*, західний світ *цікавився лише* тим, *що існує поза людиною* – природою і суспільством… Протягом двох останніх століть історія Заходу крутилася *навколо суспільства*, його прав, функцій та діяльності» [1, с. 215] (виділено автором). Такий підхід виходив з догми про *біосоціальну* природу людини, де проблеми *духовності* людини практично *ігнорувалися*. Вони не були предметом наукових досліджень взагалі, а також і науки управління *цілісним* господарським розвитком. Цілісність господарства визначається саме його *духовним витоком* і є його *онтологічним виміром*.

Сучасна економічна і управлінська наука поки що *не розуміє* того, що для сутнісного, глибинного аналізу *економіки* необхідно виходити з того, що вона є лише *підсистемою* суспільства, а тому

пізнавати її сенс можливо лише через застосування методологічного принципу *цілісності* реальності, цілісності господарства, цілісної господарюючої людини. Це потребує насамперед розуміння того, що саме *цілісна людина* приймає економічні управлінські рішення та бере активну участь у розгортанні господарських процесів, а вони є перш за все *ціннісно* раціональними, бо духовно-моральнісні цінності та мотиви *задають формат* благосного *господарювання*. Це досить доказово свідчить, що *управління антикризовими трансформаціями* сучасного господарства може бути ефективними і успішними за умови, коли такі трансформації проводяться у *ціннісно-культурному полі* осмислення сьогоднішньої дійсності, тобто мають *людяну* спрямованість. Саме захист і *збереження людини* сьогодні стає *головним вектором і полем управлінських дій*. Такий *новий ціннісно-орієнтований*, *сотеріологічний формат* наукових економічних і управлінських досліджень надає *філософія господарства*, яка виходить з того, що *господарство* є *цілісною* сферою життєдіяльності людини.

Об'єктами нового *постнекласичного* наукового пізнання стають *людинорозмірні комплекси*, де *людина* зі всім її внутрішнім *духовним світом* – цінностями, мотивами, вірою, орієнтаціями та ін. – є *ядром* таких комплексів і головним суб'єктом, який сприяє саморозвитку комплексу через «підключення» своєї *свідомості*, *ціннісного осмислення* найгостріших проблем сучасного розвитку. Саме у свідомості формуються ті *ідеальні культурні образи та сценарії господарського розвитку*, які потім виражаються у стратегічних і тактичних управлінських рішеннях та відповідних соціально-економічних показниках. С*відомість* є актуальним структурним елементом-засадою процесу життєдіяльності, коли вона *з підручного* засобу діяльності стає *головним* її джерелом, метою і засобом, а постнекласична людиномірна економічна наука визнає *розум і свідомість як фундаментальний аспект реальності*, який є ще *більш фундаментальним*, ніж звичні для людини простір, час і матерія. Таке розуміння стає необхідним для дослідження і реалізації процесу продуктивного для людини управління.

Визначення такого поля осмислення кризової дійсності дозволило стверджувати, що для виживання українців головною антикризовою управлінською стратегією повинна стати нова стратегія національного відродження України – *духовно-ноосферо-сталого господарського розвитку* [2]. Сама назва цієї стратегії свідчить про те, що головними методом її розробки повинна стати *триалектика*, *яка відкриває розуміння триіпостасної – духовно-біо-соціальної*

природи людини [3], і спонукає до реалізації *тріадного розгортання синкретичності*, які сприяють виділенню *трьох проблемно-цільових блоків управління національним господарським розвитком* [4]: *духовно-моральнісного та етико-морального* (відродження *людяності* на основі розгортання глибинного особистісного архетипу свободи-відповідальності); *біо-генетично-оздоровчого* (формування і забезпечення демографічно обумовлених потреб існування людини, сім'ї, особистого розвитку, забезпечення екологічно-сприятливих умов проживання людини від природно-спокійного перебігу вагітності до космо-планетарного порядку взаємодії людини і Природи) та *соціо-партнерсько-коеволюційного* (організаційно-управлінські та законодавчі передумови розгортання *продуктивної взаємодії усіх суб'єктів* національного відродження і розвитку шляхом добровільного об'єднання існуючих різноманітних ресурсів і свідомої відповідальної участі у задоволенні актуальних приватно-суспільних інтересів через *соціальне партнерство*). Необхідність розгортання цих взаємопов'язаних проблемно-цільових блоків управління національним господарським відродженням має стати *фундаментальною засадою вдосконалення управління підвищенням добробуту* українського народу.

Виділення цих трьох управлінських блоків національного відродження задає формат *ціннісного цілепокладання* в управлінні соціо-економічним функціонуванням і розвитком, коли *цінності є фундаментом* для знаходження *людяно-значущих цілей* державного управління, що має відображувати і гармонізувати загальні суспільно-особистісні інтереси та мотиви суб'єктів національного відродження.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні методологічного положення про те, що *формування ціннісного простору* вибору управлінських рішень повинно *передувати* визначенню конкретних *цілей* соціоекономічного функціонування і розвитку задля відродження національного господарського комплексу та зростання добробуту українського народу.

Традиційний підхід до державного управління визначається тим, що в ньому висхідно досить *механічно* визначаються деякі *цілі* розвитку, які виражаються *кількісними* показниками. Тобто мова йде перш за все про бажану *цілераціональну* політику, яка, як правило, *не досягає визначених цілей*, а тому більшість соціальноекономічних перетворень здебільшого обертається своїми *кризовими наслідками*. Особливо такому процесу сприяє метод «ручного управління», коли відбуваються дії по «латанню дірок», а загальна си-

туація не змінюється на краще. Реформи обертаються *деформами*. Добробут населення знижується. Традиційне цілераціональне мислення управлінців спрямоване на суто кількісне зростання, яке незмінно обертається дійсною картиною зубожіння як в окремих секторах суспільного виробництва, так і в цілому негативно впливає на стан всього суспільства і окремої людини чи сім'ї.

Спостерігається ситуація, коли владне державне управління є *відокремленим* від *ціннісного змісту цілепокладання*. Ціннісний зміст управління антикризовим розвитком має стати тим *реальним вістрям*, навколо якого приймаються управлінські рішення й розгортаються *продуктивні для людини управлінські дії*. Досягти цього можна, коли у країні розроблена і реалізується *єдина цілісна національна* довгострокова стратегія відродження народного господарства. Без такої стратегії уряд страждає *короткозорістю*, керується сьогоденним *лоскутним баченням* і не завжди ефективно розв'язує назрілі гострі економічні проблеми. Соціальна спрямованість відкидається на задній план, криза лише поглиблюється, різко падає добробут народу.

Вихід з кризового стану економічної й управлінської науки неможливий без кардинальної зміни формату мислення вчених і політиків, без розкриття широкого розмислювального предметного *ціннісно-людиномірного знання*. Традиційне мислення було штучно *відгороджене від розуміння цілісної реальності* й тих наукових положень, які *цілісно* досліджують людину-особистість. Без формату *цілісності* лише продовжує розгортатися невігластво тих вчених, які сприяють розробці та реалізації у кінцевому рахунку смертоносних сценаріїв, котрі дійсно спрямовані на деградацію людини, суспільства і Природи. Кардинальне оновлення економічної та управлінської науки, всієї людино- і суспільствознавчої науки вимагає входження в *метафізичне* виявлення сенсів та цінностей людського життя. У цьому плані вже звучать заклики до розробки розумної й моральнісної економічної науки, де не прибуток і капітал є висхідними й основними категоріями та цілями, а *людина* та її *цілісне свободо-відповідальне господарство*. Тим самим необхідно говорити про *зняття* пануючої зараз *неоліберальної економічної науки* через перехід до *цілісних господарствознавчих* наукових досліджень, які набагато всебічніше та глибше трактують життєдіяльність людини як господарюючого суб'єкта.

При цьому важливо зрозуміти, що наукова творчість і новаторство завжди є своєрідним актом інтелектуального бунту тому, що творчість виростає на старому грунті. Старий порядок зараз не

сприяє людяному розвитку тому, що творення нового *без ціннісних засад осмислення життя*, розуміння його *людяного сенсу* – це *найбільша помилка* наукового *механіко-матеріалістичного підходу*. В цьому ключі слід розуміти і висловлювання Р. Хайлбронера про результати діяльності економістів-дослідників – «мешканців економічного підпілля», теорії яких не визнаються так званим науковим е*економікс*ичним істеблішментом, але саме «підпільники» відкривають *нове*, не «офіційне» *знання*, *ігнорування якого* не бажаючою мислити науковою більшістю обертається *тупиком* для економічної науки й *трагедією* для людей [5, с. 28].

У цьому сенсі є усі підстави говорити про наростання *некомпетентності* економістів і управлінців, які вже згуртувалися у так звану «касту непробиваємих». Більше того, «для збереження свого місця в більш широкому суспільному колі шляхом *увічнення* комплексу ідей, які це *товариство* вважає *корисними*, якими б *дисфункціональними* не були вони для наукового розуміння того, як працює *економікс*. Іншими словами, *економікс не бажає притримуватися* епістемологічних принципів, що *відрізняють наукову діяльність* від інших форм інтелектуального життя, оскільки це *могло б піддати загрозі позиції економіксу* в якості *захисника пануючої політичної віри*». Збереження цих постулатів у якості неокласичного ядра «*гарантує*, що лише ті, *хто не хоче помічати недоліки економіксу* зараз, – включаючи *ненаукову* епістемологію та всю частину *емпірично недостовірних* ідей, – *будуть оцінені як компетентні спеціалісти*. Отже, воно допомагає гарантувати *відтворення* суспільної системи, котра представляє *економічну* професію в *незмінному вигляді*» [6, с. 366, 362] (виділено автором).

Чи не в «компетенції» подібних «спеціалістів»-менеджерів бачаться причини досить трагічних для людини і Природи *криз*? Чи не варто тим, хто входить в «співтовариство *економікс*ичного наукового істеблішменту» здійснити акт *покаяння*, а не продовжувати настійно ігнорувати нові реалії, що зараз відкриваються найновішою *людиномірною наукою*? Без врахування цих нових наукових відкриттів навряд чи економічна й управлінська наука зможе сприяти *національному відродженню людяного господарювання*. Тут дуже важливо розуміти, що «все, що є й робиться в Світі Натуральному, запозичує причину свою із Світу Духовного» [7, с. 529].

В методологічному плані, як сьогодні стає зрозумілим, шкідливими є як теорії крайнього індивідуалізму, так і некритична пропаганда й націленість на спроби використати теорію «соціального

гуманізму», у якій вбачають майже певну *панацею* (досить *поверхневу*!) антикризового розвитку. Щодо теорії крайнього індивідуалізму: вона, як показав ще П. Тейяр де Шарден, досить близька до доктрини селекції та вибраності рас, які цинічно й грубо, досить тонко викривляють велику істину, що зводиться до виключної властивості людським потомкам вступати в контакт й змішуватися, особливо у сфері психіки та соціальних закладів [8, с. 351, 353]. При цьому він показав, що мета конвергенції у *вищих* формах – справа *об'єднання* – зовсім новий спосіб філогенезу, й саме в *об'єднанні* полягає скритий секрет гомінізації [8, с. 355, 356]. «Геометрична сферичність Землі й психічна зігнутість духу гармонує одна з іншою, зрівноважуючи у світі індивідуальні та колективні сили розсіювання й заміняючи їх об'єднанням, – такий в кінцевому рахунку спосіб здійснення гомінізації та її секрет» [8, с. 35]. У цьому зовсім чітко відображається ланцюжок осягнення Універсуму: еволюція – зростання свідомості – дія до єдності.

Звідси П. Тейяр де Шарден досить обґрунтовано говорить про помилковість, брехливість й протиприродність як егоцентричного ідеалу майбутнього, так й расистського його ідеалу. Вихід для світу він вбачає в тому, що «двері для майбутнього… відкриються лише під натиском *всіх разом* та в тому напрямі, де *всі разом* можуть з'єднатися й завершити себе в *духовному оновленні* Землі» [8, с. 357] (виділено автором).

Якщо в цьому контексті досліджувати роль і призначення державного управління, то стає зовсім зрозумілим, що саме *державі* потрібно зробити перший крупний крок-феномен *об'єднання людей* через усвідомлення необхідності *єдиного блоку загального управління* розв'язанням гострих проблем життєзабезпечення. Цей крок об'єднання виник як необхідна ступінь в ході природної еволюції, коли вона «перейшла» в стадію свідомості й мислення. Тим самим еволюція ввійшла в період *свідомого цілепокладання*. Тому й держава усвідомлюється як закономірна форма органічного космічного процесу, що відповідає людській, свідомій фазі еволюції, тобто державна форма є співвідносною з створенням «змінного покрову» посилення *живої єдності Універсуму*.

Це відповідає принципу *холархії* як виразу *цілісності*, в основі якої лежать організуючі поля (*морфологічні* – Р. Шелдрейк), що визначають форму і структуру системи і відображають *всеоб'ємну свідомість*. Принцип холархії дозволяє виходити з того, що «наші пізнавальні здібності виходять за межі мозку, охвачують все те, що ми сприймаємо, відчуваємо, переживаємо й знаємо.

Ментальні поля в багато разів переважають мозок своїми розмірами: по мірі того, як розширяються наші уявлення про світ, про космос, ментальні поля охоплюють справжні космічні масштаби» [9, с. 56]. Мислення в системі координат холархії дозволяє бачити в державі певний *ментальний рівень цілісності*, котрий покликаний *свідомо забезпечувати* (а не руйнувати, не розривати) *цілісність* Універсуму.

Для розуміння *людиномірного управління* це значить, що *не існує* окремих, *відособлених проблем*: екологічної, економічної, соціальної, воєнної, психологічної і т. п. у життєдіяльності людини і суспільства. Держава через створення органів управління саме й покликана осягати-розуміти таку *єдність цілого* й виходити з такого розуміння при виконанні свого призначення – *загальної управлінської функції* розвитку. Орієнтир-ціль – *об'єднання* – головний момент не лише теоретичного осмислення держави в ментальному полі цілісності, але й основний напрямок її практичних дій щодо забезпечення розвитку *цілісного* національного господарського комплексу. Все це саме й свідчить про недостатність й шкідливість використання теорій крайнього індивідуалізму з його науковою методологією індивідуалізму, який намагається панувати повсюдно.

В практичному плані проблема об'єднання суб'єктів національного відродження повинна вирішуватися через створення інституційних умов для розгортання і реалізацію *широкого соціального партнерства*, яке зовсім не зводиться лише до *трипартизму*, час якого, як свідчить досвід багатьох, в тому числі й розвинених країн, уже *закінчується*. Роль профспілок значно знижується, котиться до нуля, особливо в періоди розквіту у країні олігархату й наростання тренду панування транснаціональних корпорацій. Тому мова може йти про широке *особистісно-соціальне партнерство*, коли усі свідомі господарюючі суб'єкти через добровільно-відповідальне об'єднання своїх різноманітних ресурсів беруть реальну участь у реалізації загальної мети – національного відродження. Спосіб організації такого особистісно-соціального партнерства *не* може зводитися *до колективності-колективізму*, бо колективні реальності *не мають екзистенціального центру*, а його «брехня полягає в тому, що він *переносить моральнісний екзистенціальний центр*, *совість людини* та її здатність до суджень та оцінок з глибини людської особистості *у quasi-реальність*, що стоїть *над людиною*». «Колективізм *не хоче знати живого відношення людини до людини*, він знає лише відношення людини до суспільства, до колективу, який вже й визначає відношення людини до людини. Колективізм носить

атиперсоналістичний характер, він *не знає цінності особистості*... Колективізм є *брехливим* розумінням спілкування і спільності людей» [10, с. 267, 269] (виділено автором).

Широке особистісно-соціальне партнерство засновується на *коммюнаторності*, яка означає відношення людини до людини через Бога, як внутрішнє начало життя. Суб'єктами коммюнотарності є *особистості*, які вступають в об'єднання на *ціннісно-моральнісних принципах*, їх мотиви витікають з *внутрішньої духовності*, де входження в універсальну спільність відбиває і відбувається через розгортання специфічного коду людини – *уному людяності*. Якщо у колективізмі бачиться дещо замаскована система *панування*, прагнення *до могутності та влади* над окремою людиною, то коммюнотарність співвідноситься з *цінністю особистості*, відображає *духовне начало людини*, *со-Вість*, оцінку духовної глибини особистості, її *свободу-відповідальність*. Якщо колективізм співвідноситься з *соціальною домінантою еволюції* людського суспільства, яка породила *глобальну кризу* людства, і зараз знаходиться у *ниспадній фазі* функціонування суспільства, то вихід з неї може бути пов'язаний лише з переходом людської свідомості у *духовну домінанту*, коли не класи чи колективи є головним суб'єктом розвитку, а ним стає *свободо-відповідальна творча особистість*, що керується своїми духовними цінностями і внутрішніми мотивами прагненнями до покращення свого життя і життя ближніх.

За цими розмислами відкривається ще один більш всезагальний і глибинний, отже й *істинний горизонт* господарського світобачення і бачення ролі антикризового управління: ***ціннісний***. Затяжна полісистемна криза, що значно посилалась в період пандемії коронавірусу, виразилася в розриві штучно-нав'язаного «цілісного» глобального світу й існування-лікування в межах «національних квартир». Однак таке відокремлення було визнане доцільним лише на перших стадіях боротьби з коронавірусом. Зараз все більше лідери країн і відповідальні політики стали говорити про необхідність *об'єднання дій* щодо розробки протикоронавірусних вакцин. Цим самим негласно визнається, що головною цінністю визнається людське життя і здоров'я, які не можуть бути куплені за будь-які гроші. Починає змінюватися масова свідомість через розуміння того, що зараз головне – не щось грошово-матеріальне, уречевлене, а саме те, що знаходиться в *духовному світі*, світі нематеріальних *моральнісних* цінностей і мотивів.

Коронавірус змушує людину задумуватися *про сенс життя*, його справжні цінності, усвідомлювати необхідність об'єднання зу-

силь і дій. Це ще раз досить зично свідчить, що виживання людини/людства залежить від змін в сфері сучасної міжнародної конкуренції, коли на перший план виходить усвідомлення необхідності *ціннісної конкурентоспроможності* націй і держав [11]. Вона відображає не цільову, а більш глибинну сутність людської життєдіяльності, бо цінності зводяться до сукупності ідей, образів, смислів, що *внутрішньо-духовно фіксують позитивні* для розвитку людства рішення і практичні дії. Вони певним чином окреслюють можливий *«коридор» свободи*, нерозривною стороною якої є *відповідальність* кожної свідомої людини за свою повсякденну життєдіяльність заради свого збереження, виживання у спільному часі-просторі, у *спільносвіті* людини і Природи. Ці ідеї-смисли-цінності формують *ментальне* поле сенсо-практикуючої діяльності людини, яке реалізується насамперед в форматі *самоідентифікації* людини *людяної*, а не лише як інтелектуальної чи біологічної істоти. У вказівці «*інтелектуальна*» ще *не закладена* суто *людяність*, де саме *духовність* робить живу істоту *людиною*. «Чистий інтелект – інформаційний феномен, що є характерним не тільки для суспільства людей, але й для… комашника (мурашника – *авт.*)», бо «життя комашника й бджолиного рою побудована на оптимальному розрахунку, на строгому раціоналізмі» [12, с. 100].

У цьому сенсі доцільно вважати, що теорія чи принцип *соціального гуманізму*, який панує майже повсюдно, не може бути прийнятним для *людиномірної управлінської науки*, бо він начисто *вихолощує* саму *онтологічну сутність* ***людини людяної***, тобто такої людини, яка є насамперед *духом*, має *визначальну духовну іпостась*. Це значить, що, з одного боку, життя комашника чи бджолиного рою є *соціальним* за характером, бо там *взаємодіють* окремі живі *істоти*, що не мають жодної «гадки» про духовність, але вони спільно «обслуговують» своє сумісне існування в силу *несвідомих* природно-біологічних *інстинктів*. Зрозуміло, що поняття *соціального* не вказує жорстко на взаємодію *людей*, тобто поширюється й на взаємодії інших живих видів чи родів.

З іншого боку, в плані більш глибинного аналізу виникає питання про визначення й межі використання поняття «*гуманізм*». Якщо перебувати в форматі традиційної суспільствознавчої науки, то гуманізм не визнає, явно *ігнорує духовну внутрішню природу людини*. Розмови про гуманізм здебільшого зводять його лише до *механічної* сукупності певних *зовнішніх* суспільних вимог чи *норм*, через які суспільство намагається забезпечувати свою змінну «спільність», в деякій мірі в певний час досягати позитивного сумісного

свого існування. Проте тут *не* йде мова про *цілісність* людського співтовариства тому, що гуманізм є теорією, *світською релігією людського* «*всемства*», де онтологічні *духовно-душевні начала викинуті* з поля зору так званих «гуманістів», тобто у гуманізмі йде мова про *людське*, проте зовсім не про *людяне* [13].

Це суттєве розрізнення відкриває нові можливості говорити про необхідність саме *людяного управління*, завдяки розгортанню якого людство може подолати глобальну апокаліптичну кризу, що зараз поглиблюється у світі. У цьому сенсі знову постає питання про істину, на пошук якої спрямовувалася наука ще у першій половині XX ст. Криза сучасної науки пов'язана з тим, що *наука перестала цікавитися пошуками істини*, а тому й сучасні наукові практичні рекомендації стосуються *поверховості* суспільного життя, що *не відображають сутнісних рівнів цілісної життєдіяльності людини*. Для розуміння істини зовсім недостатньо лише діалектико-матеріалістичного формату світосприйняття, який панує й досі у науці.

Для виходу з сучасної кризи наукового світогляду на перший план виходить *суб'єктивно-екзистеційне*, *динамічне розуміння істини*, яку не можливо пізнати без входження у глибинний божественний рівень життя, де його цінності закладені ще до розрізнення суб'єкта і об'єкта. Істина є *духовною*, вона не є об'єктивною, а є *транссуб'єктивною*. Вона лежить глибше *буття*, яке є продуктом *раціональної думки*. Вона є *торжеством цілісності духу* й «промені цієї цілісності, божественної, логосної Істини падають і на наукове, часткове пізнання, що звернене до цієї, об'єктивної світової діяльності. Розкриття Істини є творчим актом духу, людським творчим актом, що долає рабство у об'єктивному світі». «Наукове пізнання звично визначають, як пізнання того чи іншого об'єкта. Проте таке визначення не доходить до глибини й пристосовується до умов нашого об'єктивованого світу. Проте в глибині й саме позитивне, точне наукове пізнання природного світу заключає в собі відблиск Логосу» [10, с. 207, 206], у якому цінність життя, насамперед людини, має задавати головний вектор стратегії виживання людства. Цей смисл повинен сприйматися й *новітньою людиномірною наукою управління*.

Фундаментальна вимога постнекласичної людиномірної науки, яка є у істинному плані *цілісною господарствознавчою*, полягає у тому, що вивчення інтересів і потреб повинно розглядатися як *похідне* від виокремлення *мотивів* цілісної людської діяльності, що формуються у *внутрішньому духовному світі*. Мотиви вже потім

відображаються у *зовнішньому* об'єктивованому світі у формах інтересів та потреб. Такий підхід дозволяє шукати засади управлінських рішень і дій не у поверхових економічних інтересах, що мають кількісні характеристики, а у глибинних явищах та цінностях духовного плану, по відношенню до якого навіть психіка і психологія є більш поверхневими.

Усі ці методологічні розмисли нову людиномірну управлінську науку говорять про те, що необхідно розробити свою *цілісну* програму-стратегію управління відродженням національного господарства. Вона стане можливою лише тоді, коли ядро розуміння відродження і розвитку «вийде» за межі пануючого нині *спрощеного механіко-матеріалістичного наукового підходу* та переміститься у *сферу Духу*, духовного світу людини, яка тільки й може пізнавати та забезпечувати *цілісність антикризового господарювання*. Головна інновація в такій програмі національного відродження полягає зовсім не у техніці і технології: вона *в духовності*, в моральнісних *цінностях*, котрим повинні бути підкорені усі ті явища і процеси, що у звичному розумінні називаються інноваціями, насамперед соціальними. Їх тип і спрямованість визначаються більш глибинним – *духовним* рівнем світоосягнення. Наука, техніка, технології – лише *засоби*, а зовсім не самоціль. Інноваційна модель національного господарського відродження і розвитку – це *духовний феномен*, який співвідноситься з духовною іпостассю людини, її внутрішнім устремлінням до щастя, а не до техносного комфорту й щохвилинного купле-продажному успіху. В основі створення такої моделі повинна лежати нові людиномірне світобачення і світогляд, які спрямовані на осягненні висхідної потенційної специфіки людини – *уному людяності*, який розгортається і визріває у вигляді со-Вісті. Вона оцінює кожний свідомий вчинок людини та наставляє її на людяність творчості-діяльності, через що має підтримуватися гармонійна цілісність Універсуму.

Висновки. Осмислення основних методологічних проблем формування нової людиномірної науки управління цілісним господарським розвитком дозволило зрозуміти, що, по-перше, зміна світобачення і формату мислення в людиномірному аспекті – сьогодні головне завдання для держави-влади, коли вона має формувати і реалізовувати стратегію національного відродження заради підвищення загального добробуту українців. Використання традиційної інверсійної логіки й механіко-матеріалістичного підходу в сфері державного регулювання ніякої якісної перетворювальної дії не принесе, не забезпечить й виходу із сучасної системної кризи.

По-друге, в економічній науці потрібна не «цехове згуртування», тим більше не вузький «груповий егоїзм», а якісний прорив в широке розмислювальне людиномірне поле творчої життєдіяльності-людяності – в сферу цілісного господарства, яке запліднюється духовно-моральнісними цінностями. Іншого шляху для виходу економічної й управлінської науки з кризи, шляху оновлення її методології просто немає.

По-третє, зараз приходить розуміння, що відмова від заборони антилюдяних механізмів і практик грає свою зловісну роль, сприяє перш за все духовно-моральнісній деградації у сучасному кризовому суспільстві. Наступ на соціальну державу уже обернувся катастрофічними наслідками для людини. Це свідчить, що сучасна соціально-економічна і управлінська наука «працює» на інверсійно-холостому ходу, а тому має кардинально міняти свою методологію, свою філософію задля розробки практичних людяних рекомендацій.

Література

1. Друкер Питер Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества. Москва: ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 336 с.

2. Задорожный Г.В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков: ВННОО имени В. И. Вернадского, 2015. 108 с.

3. Задорожная О.Г. Триалектика как методология познания человечного хозяйства. *Економічний Вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 3 (59). С. 9-22.

4. Задорожна О.Г. Сучасне господарство: постнекласична методологія як основа розгортання антикризових трансформацій. Харків: «Точка», 2018. 356 с.

5. Хайлбронер Р. Философы от мира сего. Москва: Издательство КоЛибри, 2008. 432 с.

6. Эйхнер А. Почему экономикс еще не наука? *Теория капитала и экономического роста*. Москва: Изд-во МГУ, 2004. С. 341-364.

7. Сведенборг Э. О Небесах, о Мире духов и об Аде. Мудрость Ангельская о Божественной Любви и Божественной Мудрости. Москва: Изд-во Эксмо, СПб: Terra Fantastica, 2003. 768 с.

8. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: сб. очерков и эссе. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. 553 с.

9. Фокс М., Шелдрейк Д.Р. Физика ангелов. Там, где встречается наука и Дух. Москва: Издательский дом «София», 2003. 256 с.

10. Бердяев Н.А. Избранные произведения. Ростов н/Дону: Изд-во «Феникс», 1997. 544 с.

11. Задорожный Г.В., Москвина А.О. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции. *Социальная экономика*. 2010. № 1. С. 106-134.

12. Каныгин Ю.М., Кушерец В.И. Библия и будущее науки: ориентиры современного знания. Киев: Знание, 2009. 352 с.

13. Задорожный Г.В. Гуманизм или Чело-Вечность? Уномика о спасительном глобальном мировоззрении (методологические очерки). Харьков: ВННОО, 2020. 124 с.

References

1. Drucker, Peter F. (2007). The Age of Discontinuity: Landmarks for Our Changing Society. Moscow, LLC “I. D. Williams" [in Russian].

2. Zadorozhny, G.V. (2015). Spiritual-noosphere-sustainable economic development as a strategic vector for the revival of Ukrainian society. Kharkiv, VNNOO named after V.I. Vernadsky [in Russian].

3. Zadorozhnaya, O.G. (2017). Trialektika as a methodology of cognition of the human economy. *Ekonomichny Bulletin of the National State University*, No. 3(59), pp. 9-22 [in Russian].

4. Zadorozhna, O G. (2018). Suchasne statehood: post-nonclassical methodology as the basis of anti-crisis transformations. Kharkiv, Tochka [in Ukrainian].

5. Haylbroner, R. (2008). Philosophers of this world. Moscow, CoLibri Publishing House [in Russian].

6. Eichner, A. (2004). Why is economics not yet a science? *The theory of capital and economic growth*. Moscow, Publishing house of Moscow State University [in Russian].

7. Swedenborg, E. (2003). About Heaven, the World of Spirits and Hell. Angelic Wisdom about Divine Love and Divine Wisdom. Moscow, Eksmo Publishing House, St. Petersburg: Terra Fantastica [in Russian].

8. Teilhard de Chardin P. (2002). Phenomenon of man: collection of articles. essays and essays. Moscow, "AST Publishing House" [in Russian].

9. Fox, M., Sheldrake, D.R. (2003). Physics of angels. Where Science and Spirit Meet. Moscow, Publishing house "Sofia" [in Russian].

10. Berdyaev, N.A. (2010). Selected Works. Rostov-on-Don, Phoenix Publishing House [in Russian].

11. Zadorozhny, G.V., Moskvina, A.O. (2010). Value competitiveness as a new stage of international competition. *Social Economy*, 1, pp. 106-134 [in Russian].

12. Kanygin, Yu. M., Kusherets, V.I. (2009). The Bible and the Future of Science: Landmarks of Modern Knowledge. Kyiv, Znannia [in Russian].

13. Zadorozhny, G.V. (2020). Humanism or Man-Eternity? Unomics about the saving global outlook (methodological essays). Kharkiv, VNNOO [in Russian].

Надійшла до редакції 15.09.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.184-203*

І.І. Лях, *головний економіст*
ORCID 0000-0003-0568-1549
e-mail: iilyakh@ukr.net,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПРИДНІПРОВСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ В УМОВАХ СТВОРЕННЯ ЕКОСИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТУВАННЯ [1]

Згідно з показниками міжнародних рейтингових агентств інвестиційна привабливість України зростає. Сьогодні залученню інвестицій у довготривалі проєкти заважають такі процеси, як корупція, нестабільність валюти, адміністративний тиск, мінливість законодавства. Незважаючи на суттєві зрушення в законодавстві убік європейської практики, попереду все ще залишається довгий і складний шлях до поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Пріоритетним й ефективним напрямом удосконалення інвестиційної політики є поступова успішна реалізація масштабних інвестиційних проєктів. Залучення на національний ринок впливових іноземних інвесторів і дієве підтримуюче супроводження таких проєктів сприятиме покращенню іміджу України на світовому ринку капіталів та залученню довгострокових інвестицій.

Світовий досвід свідчить про важливу роль венчурного капіталу у фінансуванні інвестиційних проєктів. Венчурні інвестиції насамперед розглядаються в менеджменті як ефективний стратегічний чинник підвищення конкурентоспроможності та розвитку підприємства або запуску нового бізнесу. Практика використання венчурного капіталу для розвитку економіки України тільки розпочинається. Зусилля підприємців, уряду, громадських організацій поки що не дають значних позитивних результатів у розвитку механізму венчурного фінансування. Однією з причин такої ситуації можна

[1] Статтю підготовлено в рамках виконання науково-технічного проєкту «Концепція інституційного забезпечення формування інноваційної екосистеми в економічних районах (на прикладі Придніпровського економічного району)» (номери держреєстрації 0120U100941, 0120U100989).

© І.І. Лях, 2020

назвати недостатнє вивчення природи, механізму створення і використання національного венчурного капіталу.

Регіональне розмаїття економіки України представляє унікальні суб'єктні та ресурсні можливості для забезпечення інноваційного розвитку її регіонів. У той же час різні рівні розвитку регіонів та їх специфічний ресурсний потенціал спричиняють необхідність створення таких механізмів й інститутів інвестування, які працюватимуть на формування синергетичного ефекту в масштабах усієї країни в рамках загальної стратегії становлення екосистеми інноваційного інвестування.

Сучасний стан венчурного інвестування в Україні та особливості його розвитку на основі світових тенденцій висвітлено в роботах таких учених, як М. Петрюк, З. Мацук, Л. Діденко, А. Ватоян [1-3].

Інтереси науковців у межах дослідження проблем функціонування екосистеми інноваційного інвестування зосереджені на: особливостях венчурного фінансування, які полягають у готовності фінансувати високоризикові проєкти в перспективних галузях, недостатньому рівні дохідності на вкладений капітал, слабкому розвитку венчурних інститутів [4]; їх аналізі на прикладі Придніпровського економічного району на предмет наявності, достатності та якості для формування цілісних працюючих регіональних інноваційних екосистем на рівні областей та економічного району [5]; визначенні залежності інституціонального забезпечення формування інноваційної екосистеми від того, на який тип та вид інновацій націлені провідні види економічної діяльності, які розвиваються в обмеженому географічному просторі та реалізують локальні інноваційні процеси [6]. Фахівці розглядають важливі питання забезпечення формування інноваційної екосистеми, її структурних елементів.

Однак, незважаючи на чималу кількість наукових праць, залишається потреба в обґрунтуванні умов функціонування венчурних фондів в екосистемі інноваційного інвестування, а також аналізі інститутів спільного інвестування на предмет їх наявності, достатності на прикладі Придніпровського економічного району. Зокрема, необхідним є виокремлення основних причин стриманої діяльності цих інститутів у сфері інновацій і шляхів їх усунення.

Мета статті – визначити, які венчурні фонди за останні роки дістали успішного розвитку у Придніпровському економічному районі, а також притаманні їм особливості; проаналізувати

умови розвитку венчурного фінансування, необхідні для забезпечення екосистеми інноваційного інвестування району.

У процесі дослідження ринку венчурного капіталу країни та венчурного фінансування використано методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення, системного підходу, спеціальні методи в економіці – економіко-статистичного аналізу, групування, порівняння та спостереження. Оскільки не існує єдиної бази статистичних даних, основними джерелами інформації стали дані: Державної служби статистики України; Головного управління статистики Дніпропетровської, Запорізької та Кіровоградської областей за період 2017-2019 рр.; Української асоціації інвестиційного бізнесу (UAIB); Української асоціації венчурного та приватного капіталу (UVCA), що характеризують діяльність регіональних венчурних фондів Придніпровського економічного району (ПЕР), інтенсивність й ефективність функціонування інститутів спільного інвестування на території ПЕР, а також статистичні дані окремих венчурних фондів.

В індустріально розвинутих європейських країнах венчурний механізм розглядають як важливу складову національної інноваційної системи та прагнуть до його більшого поширення в економіці. Про це свідчить той факт, що уряди цих країн продовжують приймати спеціальні програми з підтримки суб'єктів венчурного підприємництва. Використання ризикового венчурного інвестування в умовах побудови інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки при обмежених коштах сприятиме активізації науково-технічної та інноваційної діяльності, структурній трансформації економіки, створенню додаткових робочих місць тощо.

Однією зі складових національної інноваційної системи України в умовах сталого розвитку країни, що виконує функції підтримки розвитку новаторських технологічних компаній, є інститути венчурного інвестування. Переваги венчурного інвестування як головного джерела фінансування у сфері малого та середнього інноваційного бізнесу полягають у тому, що підприємства, які розвиваються, можуть отримати інвестиції тоді, коли інші фінансові джерела утримуються від ризикованих капіталовкладень.

В умовах нестабільності економіки в Україні ще не сформовані умови для розвитку інституцій венчурного інвестування, які в більшості економічно розвинутих європейських країн вважаються одними з найефективніших інструментів забезпечення упровадження інновацій, залучення інвестицій в інноваційну сферу.

Відповідно до Глобального індексу інновацій (ГІІ), який є результатом спільної співпраці Корнельського університету, INSEAD, Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) та спеціалізованого агентства ООН, визначено, що інновації – це ключова рушійна сила економічного розвитку. За останнє десятиліття ГІІ зарекомендував себе як «інструмент дій» для країн, які включають його у свої інноваційні програми. ГІІ має на меті розкрити багатовимірні аспекти інновацій, які охоплюють близько 130 економік. Індекс є показником інноваційних можливостей та результатів світової економіки. Він вимірює інновації на основі критеріїв, які включають установи, людський капітал і дослідження, інфраструктуру, кредит, інвестиції, зв'язки; створення, поглинання та розповсюдження знань; творчі результати [7].

У табл. 1 наведено місця, які посіла Україна в міжнародному рейтингу у 2017-2019 рр. за Глобальним індексом інновацій.

Таблиця 1

Місця, які посіла Україна в міжнародному рейтингу «Глобальний індекс інновацій» у 2017-2019 рр.

Показник	2017	2018	2019
Глобальний індекс інновацій	50	47	43
Інноваційні входи (інноваційні інвестиції)	77	75	82
Інноваційні результати (інноваційна продукція)	40	35	36

Джерело: складено за [8].

Україна має більш ефективні показники щодо інноваційних результатів, ніж вхідні:

1) 82 місце за обсягом інвестицій в інновації у 2019 р., що гірше порівняно з 2017 та 2018 рр.;

2) 36 місце за інноваційними результатами у 2019 р. Ця позиція гірша, ніж минулого року, але краща порівняно з 2017 р.

Дані табл. 1 свідчать про взаємозв'язок між інноваційними входами та інноваційними результатами, тобто національна економіка перетворила інноваційні вклади на інноваційні результати.

Отже, Україна більш активно виробляє інноваційну продукцію порівняно з рівнем активності інвестування в інновації. У сучасних умовах цей факт вказує на необхідність сприяння розвитку інститутів венчурного інвестування для забезпечення належного функціонування інноваційної екосистеми інвестування на регіональному рівні.

Співробітництво держави в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС надає нового імпульсу інноваційним зрушенням у вітчизняному промисловому секторі завдяки розширенню можливостей участі в програмах науково-технічного розвитку ЄС та її інтеграції до Європейського дослідницького співтовариства. Ресурсне забезпечення інноваційного розвитку в Україні значно поступається провідним країнам світу, у яких позиції в рейтингах протягом останніх трьох років є найвищими (США, Канада, Ізраїль). Нестабільність венчурного інвестування має негативні наслідки навіть у розвинутих країнах, за рахунок яких, наприклад, Швеція та Фінляндія не змогли утримати позицію лідерства у 2014-2016 рр. [9].

Слід звернути увагу на те, що у 2019 р. лідерські позиції здала і Франція, яка міцно тримала їх до цього часу. Дуже різкий стрибок відбувся в Ісландії – у 2019 р. майже втричі порівняно з попереднім роком (табл. 2).

Таблиця 2

Місця, які посіли провідні країни світу та Україна за показником «угоди з венчурним капіталом» у міжнародному рейтингу «Глобальний індекс інновацій» у 2017-2019 рр.

Країна	2017	2018	2019
США	1	1	1
Франція	1	1	5
Канада	1	1	1
Фінляндія	5	7	11
Ізраїль	1	1	3
Швеція	8	8	8
Великобританія	7	5	4
Ісландія	9	21	6
Люксембург	13	11	8
Сінгапур	14	14	7
Данія	6	9	9
Швейцарія	10	13	10
Нідерланди	11	10	18
Україна	***75***	***79***	***62***

Джерело: складено за [7; 10; 11].

Отже, протягом 2017-2019 рр. Україна, яка тільки в останні роки почала стрімко розвивати ринок венчурних інвестицій, мала негативну тенденцію розвитку венчурного бізнесу. Так, за показником «угоди з венчурним капіталом» у щорічному міжнародному

рейтингу «Глобальний індекс інновацій» Україна демонструє негативну тенденцію у 2017-2018 рр.: у 2017 р. – 75 місце, а у 2018 р. – уже 79. Але дещо поліпшилася ситуація за цим показником у 2019 р. – у 1,2 раза порівняно з 2018 р. [12].

У результаті аналізу венчурних угод компаніями з управління активами серед інститутів спільного інвестування (ICI) встановлено, що поширеними галузями вкладення венчурного капіталу в Україні є будівництво, торгівля, готельний і туристичний бізнес, переробка сільгосппродукції, фінансові послуги, страхування, інформатизація, видавнича діяльність. Активи вкладаються здебільшого у середньоризикові інвестиційні проєкти з диверсифікацією своїх ризиків.

Індустрія венчурного капіталу зародилася в післявоєнні роки у США і в загальних рисах остаточно сформувалася до 60-х років XX ст. Багато з відомих й успішних компаній, таких як Apple, Google, Microsoft, Cisco, Intel, Hewlett Packard, розпочали своє існування завдяки венчурним інвестиціям. Система венчурного інвестування за кордоном добре розвинута і користується підтримкою з боку різних структур – від великих корпорацій до пенсійних фондів.

В Україні точкою відліку венчурної індустрії прийнято вважати останнє десятиліття XX ст. Причому перші кроки щодо використання принципів венчурного бізнесу були здійснені не у сфері фінансування інноваційних проєктів, а під час економічних реформ за переходу на нові організаційно-правові форми підприємницької діяльності.

За визначенням Європейської асоціації приватного та венчурного капіталу, венчурний капітал – це кошти професійних учасників ринку, що інвестуються спільно з підприємницькими коштами для фінансування початкових стадій діяльності підприємства або на етапі його активного розвитку [13].

Нестабільність законодавчого та нормативно-правового поля не створює належних стимулів для інноваційної діяльності та не сприяє спрямуванню інвестицій в інноваційний процес і високотехнологічні виробництва. Характерною особливістю для вітчизняної практики є наявність численних законів, підзаконних актів та інших документів, що регламентують методи і важелі здійснення економічної діяльності, які не пов’язані між собою в єдину систему і не спрямовані на реалізацію єдиної економічної політики, соціально-економічні програми.

У сучасних умовах у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначено, що до структурних еле-

ментів національної інноваційної екосистеми відносять інвесторів, які не беруть безпосередньої участі в операційній діяльності, але фінансують її за рахунок власних коштів чи здійснюють управління фондами. Визначено, що проблемою функціонування національної інноваційної екосистеми є недостатній розвиток венчурного фінансування в Україні та правовий захист власності іноземних інвесторів [14].

Невідкладного вирішення потребують проблеми щодо стимулювання діяльності венчурного бізнесу, вкрай необхідного для забезпечення існування екосистеми інноваційного інвестування на національному та регіональному рівнях.

Деякі сучасні тенденції інвестиційного законодавства позитивно впливають на інвестиційну привабливість України. Серед ключових потреб інвестиційного середовища та стимулювання розвитку венчурного бізнесу слід відзначити такі: внесення змін до антикорупційного законодавства; захист прав та інтересів інвестора; зменшення валютних ризиків; спрощення процесів відкриття та закриття бізнесу; удосконалення механізмів захисту права власності іноземних інвесторів та ін.

Стан ринку венчурного інвестування у Придніпровському економічному районі

Проаналізуємо стан венчурного фінансування екосистеми інноваційного інвестування на прикладі Придніпровського економічного району, до складу якого входять Дніпропетровська, Запорізька та Кіровоградська області, на предмет створення відповідних умов для функціонування інститутів спільного інвестування, що сприятиме поліпшенню інвестиційної привабливості територій для зовнішніх інвесторів, а також формуванню «точок дотику» бізнесу та громад, локальної ідентичності бізнесу.

Сектор управління активами в Україні, зокрема інститутів спільного інвестування, у 2019 р. продовжував здебільшого зростати кількісно і вартісно, попри незначне скорочення кількості компаній з управління активами (КУА) наприкінці року (табл. 3). У цей час, всупереч стрімкому припливу капіталу на міжнародних ринках, українські інвестиційні фонди перебували у пошуку дохідності, а інвестори загалом усе більше переключали свою увагу на ІСІ з приватним розміщенням, що інвестують в активи поза фондовим ринком. Основними активними вкладниками ІСІ були індивідуальні інвестори, а також місцеві корпоративні учасники, які продовжували нарощувати свої кошти у фондах – переважно венчурних.

Таблиця 3

Регіональний розподіл компаній з управління активами венчурних фондів, інститутів спільного інвестування та їх активів в управлінні Придніпровського економічного району (станом на 31.12.2019 р.), % до підсумку

№ з/п	Область	КУА	ІСІ	Активи в управлінні	Венчурні фонди	Недержавні фонди
1	Дніпропетровська	6,57	6,02	5,79	6,86	3,39
2	Запорізька	1,38	1,89	1,97	1,69	0
3	Кіровоградська	0,69	0,14	0,24	0,16	0
Придніпровський економічний район, усього		8,64	8,05	8,00	9,71	3,39
4	Донецька	1,73	1,28	0,65	0,97	3,39
5	Львівська	3,46	5,61	5,18	6,48	3,39
6	Одеська	2,42	0,88	0,54	0,49	0
7	Харківська	6,57	5,95	3,96	6,22	3,39
8	Івано-Франківська	1,73	3,18	0,45	3,40	5,08
9	м. Київ та Київська область	71,28	73,36	80,79	72,19	76,28
10	Інші	4,15	1,69	0,43	1,54	5,08
Україна, усього		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено за [15; 16].

В Україні триває реформа децентралізації сектору управління активами. Дані табл. 3 щодо функціонування інститутів інвестування по регіонах України свідчать, що:

у 2019 р. за кількістю КУА, які управляють активами венчурних та недержавних фондів (майже 8,64%); ІСІ, до яких належать пайові інвестиційні фонди і корпоративні інвестиційні фонди (8,05%); венчурних фондів (9,71%) питома вага Придніпровського економічного району є значною, але поступається тільки м. Києву та Київській області (71,3; 73,4; 72,2% відповідно);

частка недержавних фондів є значно меншою – лише 3,39%, де Дніпропетровська область разом із трьома іншими (Донецькою, Львівською та Харківською) поділяє третє місце після м. Києва та Київської області, а також Івано-Франківської.

Таким чином, концентрація інститутів спільного інвестування у Придніпровському економічному районі має значну вагу серед усіх регіонів країни, але його частка за показником питомої ваги венчурних фондів майже у 8 разів поступається столиці та Київській області, які розташовані у Центрально-Поліському економічному районі України, де, як і раніше, триває зростання рівня концентрації фондів венчурного бізнесу.

На думку зарубіжних науковців, існує залежність між підвищенням інноваційної активності в регіоні та доступністю венчур-

ного капіталу. Так, дослідження, що проводяться у США –«батьківщині венчурного бізнесу», свідчать, що венчурний капітал має велике значення для комерціалізації технологій у тих регіонах, де він є найбільш доступним [17].

Сьогодні у Придніпровському економічному районі учасниками ринку венчурного інвестування є компанії з управління активами, які були засновані у 2006-2016 рр. Головною метою таких сучасних компаній є забезпечення стабільного функціонування і подальшого розвитку ринку капіталу в Україні, залучення та ефективне розміщення фінансових ресурсів інвесторів, сприяння розвитку ринкових відносин на національному, регіональному, а також локальному ринках, дотримання економічних і соціальних інтересів своїх клієнтів й одержання відповідного прибутку. Основним видом діяльності всіх аналізованих компаній є ефективне управління активами інституційних інвесторів (інститутів спільного інвестування як пайових, так і корпоративних інвестиційних фондів), недержавних пенсійних фондів, страхових компаній. Інститут спільного інвестування – це нова можливість для українського інвестора вкладення своїх заощаджень з метою їх приросту, а також альтернатива звичним банківським вкладам.

Венчурний інвестиційний фонд являє собою корпоративний або пайовий інвестиційний фонд, активи якого складаються більш ніж на 50% з корпоративних прав і цінних паперів. Активи фонду можуть наростати з нерухомості, боргових зобов'язань підприємств, векселів, корпоративні права яких належать венчурному фонду.

Основними «гравцями» на венчурному ринку інвестування у Придніпровському економічному районі є (табл. 4):

у Дніпропетровській області – 18 КУА, до складу яких входять 84 венчурних фонди та 7 невенчурних;

у Запорізькій області – 4 КУА, до складу яких входить 31 венчурний фонд;

у Кіровоградській області – 2 КУА, до складу яких входять 2 венчурних фонди.

Отже, декілька фондів економічного району (7 венчурних фондів) ліквідовано, перереєстровано або припинена їх діяльність. На розгляді у Господарчому суді України перебувають справи чотирьох венчурних фондів.

У Дніпропетровській області у ТОВ «КУА «АУРУМ» тривають судові справи щодо аналізу можливих афілійованих зв'язків по засновниках і бенефіціарах; можливого зв’язку з компаніями, які

Таблиця 4

Учасники ринку управління активами у Придніпровському економічному районі

Компанії з управління активами	Вен-чурні фонди	Невенчурні фонди
Дніпропетровська область		
ТОВ КУА «Альтус ассетс активітіс»	16	-
ТОВ «КУА «АДВАЙТА»	2	-
ТОВ «КУА «Академія Інвестментс»	2	1
ТОВ «КУА «АКТИВ ІНВЕСТ»	10	-
ТОВ «КУА «АРБ ІНВЕСТМЕНС»	12	-
ТОВ «КУА «АУРУМ»	2	-
ТОВ «КУА «ГРАНД ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ»	1	-
ТОВ КУА «ДЕЛЬТА»	3	-
ТОВ «КУА «ЛОГОС-КАПІТАЛ»	2	-
ТОВ «КУА «ПРАЙМ ЕССЕТС МЕНЕДЖМЕНТ»	-	-
ТОВ «КУА «ПФМ»	2	1
ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖ-МЕНТ»	4	-
ТОВ «КУА «Фінансовий вектор»	3	1
ТОВ «КУА «ФІнансовий капІтал»	14	-
ТОВ «КУА «Фінгрін»	8	3
ТОВ «КУА «ХЕДЖ ІНВЕСТ»	1	-
ТОВ «КУА «Цімеконінвест»	5	-
ТОВ «КУА «Фінтехнології»	3	1
Запорізька область		
ЗАТ «КУА «Славутич-Інвест»	21	-
ТОВ «КУА «ІНВЕСТГРУП»	1	-
ТОВ «КУА «Стандарт Інвест»	1	-
ТОВ «КУА «Український капітал»	6	-
Кіровоградська область		
ТОВ «КУА «АГРО СИСТЕМА»	1	-
ТОВ «КУА «Партнер-Інвест»	1	-

мають кримінальні справи (ця інформація перебуває в загальному доступі).

Основними видами діяльності КУА на території Придніпровського економічного району у всіх областях, за рахунок яких відбувається кількісний вплив фінансових активів на суспільне виробництво та які мобілізуються, розподіляються за допомогою інститутів спільного інвестування, а також несуть основний тягар при виконанні інвестиційних рішень, є такі:

66.30 Управління фондами;

64.20 Діяльність холдингових компаній;

64.30 Трасти, фонди та подібні фінансові суб'єкти;

65.30 Недержавне пенсійне забезпечення;

68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна;

70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й управління.

Аналіз венчурних компаній з управління активами серед інститутів спільного інвестування доводить, що венчурні фонди практично не вкладають кошти у високотехнологічні галузі, за винятком деяких напрямів фінансових послуг й ІКТ. Найпоширеніші випадки надання фінансової підтримки з боку венчурного капіталу у районі стосуються таких видів економічної діяльності: будівництво, торгівля, готельний і туристичний бізнес, переробка сільгосппродукції, страхування, видавнича діяльність.

У Придніпровському економічному районі за вартістю чистих активів (ВЧА) лідирує ТОВ КУА «Альтус ассетс активітіс» (2,66%), що здійснює свою діяльність у Дніпропетровській області. Компанія, яка посіла друге місце, розташована в Запорізькій області – ТОВ «КУА «Український капітал» (1,84%) (табл. 5). Компанії Кіровоградської області мають дуже слабкі позиції, хоча і здійснюють свою діяльність з 2015 р., як і лідери інвестиційного ринку.

Таблиця 5

Регіональний розподіл компаній з управління активами за вартістю чистих активів у Придніпровському економічному районі станом на 31.12.2019 р.

Компанії з управління активами	Дата реєстрації	Вартість чистих активів, тис. грн	Частка чистих активів на ринку ІСІ, %	Рейтинг КАУ за ВЧА
1	2	3	4	5
Дніпропетровська область				
ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	09.11.2015	5 946 141,0	2,66	1
ТОВ «КУА «АДВАЙТА»	07.10.2014	927176,0	0,42	7
ТОВ «КУА «Академія Інвестментс»	11.07.2012	13010,0	0,01	24
ТОВ «КУА «АКТИВ ІНВЕСТ»	29.04.2015	298097,0	0,10	17
ТОВ «КУА «АРБ ІНВЕСТМЕНС»	29.04.2013	213155,0	0,09	18
ТОВ «КУА «АУРУМ»	20.07.2015	53396,0	0,02	23
ТОВ «КУА «ГРАНД ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ»	24.05.2007	273600,0	0,12	15
ТОВ КУА «ДЕЛЬТА»	16.02.2016	283 817,0	0,14	13
ТОВ «КУА «ЛОГОС-КАПІТАЛ»	18.08.2008	271 245,0	0,12	16
ТОВ «КУА «ПРАЙМ ЕССЕТС МЕНЕДЖМЕНТ»	10.08.2013	1 568 889,0	0,70	6
ТОВ «КУА «ПФМ»	12.12.2006	871 523,0	0,37	8

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5
ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»	06.08.2007	323 230,0	0,14	14
ТОВ «КУА «Фінансовий вектор»	17.04.2012	158 610,0	0,07	20
ТОВ «КУА «ФІнансовий капітал»	25.09.2015	803 935,0	0,36	9
ТОВ «КУА «Фінгрін»	12.12.2007	2357857,0	1,06	3
ТОВ «КУА «ХЕДЖ ІНВЕСТ»	19.06.2007	42 696,0	0,02	22
ТОВ «КУА «ЦІМЕКОНІНВЕСТ»	13.02.2012	151 446,0	0,07	21
ТОВ «КУА «Фінтехнології»	26.01.2016	1 731 937,0	0,78	5
Запорізька область				
ЗАТ «КУА «Славутич-Інвест»	11.06.2015	2 226 082,0	1,00	4
ТОВ «КУА «ІНВЕСТГРУП»	22.12.2015	479 927,0	0,22	12
ТОВ «КУА «Стандарт Інвест»	15.11.2012	74975,0	0,33	10
ТОВ «КУА «Український капітал»	09.06.2015	4 109 499,0	1,84	2
Кіровоградська область				
ПВНЗІФ «АГРОФОНД»	01.10.2015	669 136,0	0,30	11
ЗПНВІФ «Партнер-Фонд»	30.01.2015	194 427,0	0,09	19

У 2019 р. найбільшими за вартістю чистих активів були венчурні регіональні фонди, які зосереджені в Дніпропетровській і Запорізьких областях (табл. 6):

1.	ПЗВНІФ «Прем'єр капітал»	4 091 101,0 тис. грн	ТОВ «КУА «Український капітал»
2.	ЗНВПІФ «Альтус-Каскад»	2 703 134,0 тис. грн	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
3.	ПВНЗІФ «Концепт»	1 731 937,0 тис. грн	ТОВ «Фінтехнології»
4.	ЗНВКІФ «Інновація»	1 459 539,0 тис. грн	ТОВ «КУА «Фінгрін»
5.	АТ «ЗНВКІФ «Технології»	988 973,0 тис. грн	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»

Таким чином, великим гравцем серед діючих венчурних фондів району є Запорізька область, у якій здійснює активну венчурну діяльність ПЗВНІФ «Прем'єр капітал», а управляє її активами ТОВ «КУА «Український капітал». Частка вартості чистих активів цього венчурного фонду удвічі перевищує частку ЗНВПІФ «Альтус-Каскад», який належить до Дніпропетровської області. Ця ситуація обумовлена сформованим інституційним середовищем, фінансовою та інноваційно-інвестиційною політикою регіональної влади. Усі області Придніпровського економічного району мають значний потенціал у розвитку екосистеми інноваційного інвестування.

Таблиця 6

Основні гравці у венчурному бізнесі – компанії з управління активами за вартістю чистих активів у Придніпровському економічному районі (2017-2019 рр.)

Венчурний фонд	Вартість чистих активів, тис. грн			КУА
	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5
Дніпропетровська область				
АТ «ЗНВКІФ «Боноскітум»	70 365,0	104 387,0	213 071,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
АТ «ЗНВКІФ «Технології»	294 452,0	665 260,0	988 973,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
НВПІФ «888 Інвест»	248000,0	281763,0	281 255,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
ЗНВПІФ «Альтус-К»	693416,0	795882,0	851 173,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
ЗНВПІФ «Альтус-Каскад»	1478167,0	1924077,0	2 703 134,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
ПАТ «ЗНВКІФ «Транс Експрес Капітал»	146841,0	151416,0	196 892,0	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»
ПАТ »ЗНВКІФ «КОМІНМЕТКЕПІТАЛ»	628 662,0	513 661,0	577 599.0	ТОВ «КУА «АДВАЙТА»
ПАТ «ЗНВКІФ «СЛАВБУД»	659797,0	568 479,0	349577,0	ТОВ «КУА «АДВАЙТА»
ЗНВПІФ «Гранд Інвест»	0	271051,0	273600,0	ТОВ «КУА «ГРАНД ЕССЕТ МЕНЕДЖМЕНТ»
ПЗНВІФ «Співдружність-2»	1 219 806,0	508 574,0	274 162,0	ТОВ «КУА «ДЕЛЬТА»
ЗНВПІФ «ЛОГОС»	212 363,0	263 871,0	269 270,0	ТОВ «КУА «ЛОГОСКАПІТАЛ»
АТ «ЗНВКІФ «КАНДЕР»	730 426,0	905 935,0	787 540,0	ТОВ «КУА «ПРАЙМ ЕССЕТС МЕНЕДЖМЕНТ»
ПАТ «ЗНВКІФ «ПРИНЦИПАЛ»	311 732	318 443,0	296 027,0	ТОВ «КУА «ПРАЙМ ЕССЕТС МЕНЕДЖМЕНТ»
ПАТ «ЗНВКІФ «ТЕЛОР»	378 663,0	391 949	380 779,0	ТОВ «КУА «ПРАЙМ ЕССЕТС МЕНЕДЖМЕНТ»
ЗНВПІФ «ПФМ-Капітал»	698 865,0	792 780,0	767 632,0	ТОВ «КУА «ПФМ»
ЗНВПІФ «ФРМ-ПРИБУТОК»	254 498	232 677,0	290 340,0	ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»
ПВІФ «Бест Фонд»	194 286,0	189 611,0	250 305,0	ТОВ «КУА «Фінансовий капітал»
ЗНВПІФ «Фінгрін фінанс»	709 928,0	752 691,0	780 231,0	ТОВ «КУА «Фінгрін»
ЗНВКІФ «Інновація»	1 413 310,0	1 486 651,0	1 459 539,0	ТОВ «КУА «Фінгрін»
ЗНВПІФ «Цімеконтранс»	144 277	134 618,0	145 215,0	ТОВ «КУА «Цімеконінвест»
ПВНЗІФ «Концепт»	2 598 246	1 838 505,0	1 731 937,0	ТОВ «Фінтехнології»

Закінчення табл. 6

1	2	3	4	5
Запорізька область				
ПВІФНЗ «Промисловий капітал»	609 748,0	802 287,0	944 930,0	ЗАТ «КУА «Славутич-Інвест»
ПВІФНЗ «Фондовий капітал»	203 687,0	255 609,0	207 941	ЗАТ «КУА «Славутич-Інвест»
ПВІФНЗ «Інтерінвест»	346 404,0	422 574,0	479 927,0	ТОВ «КУА «ІНВЕСТ-ГРУП»
ПЗВНІФ «Прем'єр капітал»	3 946 957,0	4 009 394,0	4 091 101,0	ТОВ КУА «Український капітал»
ПВНЗІФ «АГРОФОНД»	564 672,0	640 253,0	669 136,0	ТОВ «КУА «АГРОСИСТЕМА»
Кіровоградська область				
ЗПНВІФ «Партнер-Фонд»	169 383,0	189 988,0	194 427,0	ТОВ «КУА «Партнер-Інвест»

Зіставлення даних, наведених у табл. 5 і 6, свідчить, що розвиток венчурних інвестиційних фондів по території України диференційовано. Це пов'язано з проблемами, які існують у конкретному економічному районі та на різних рівнях господарювання, а саме:

нерозвиненість регіональної інфраструктури, що забезпечує появу нових інноваційних підприємств;

відсутність економічних стимулів для залучення прямих інвестицій у високотехнологічні підприємства;

низький авторитет інноваційної підприємницької діяльності в області малого і середнього бізнесу в окремих регіонах;

недостатня інформаційна підтримка венчурного бізнесу;

відсутність кваліфікованих керівників венчурних фондів;

низький рівень інвестиційної культури підприємців.

У результаті аналізу звітності щодо фінансового аудиту венчурних фондів, які перебувають в управлінні компаній, що здійснюють свою інвестиційну діяльність у районі, встановлено: тільки діючі 14 венчурних фондів мають у своєму керівництві іноземних співвласників фондів (табл. 7). Так, співвласниками й учасниками венчурного бізнесу 4 КУА у Дніпропетровській області (ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс», ТОВ «КУА «АКТИВ ІНВЕСТ», ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ», ТОВ «КУА «Фінгрін», ТОВ «КУА «Фінтехнології») є компанії, зареєстровані на Кіпрі. У Запорізькій та Кіровоградській областях таких учасників немає. Також слід підкреслити, що іноземні учасники венчурного бізнесу, як правило, інвестують в економічну діяльність на території Придніпровського економічного району тільки перші трип’ять років на початку створення нової компанії.

Таблиця 7

Іноземні співвласники фондів венчурного інвестування у компаніях з управління активами Придніпровського економічного району (2019 р.)

Венчурний фонд	Компанія з управління активами	Іноземні співвласники фонду
Дніпропетровська область		
АТ «ЗНВКІФ «Боноскітум»	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	Noveroca enterprises limited, Нікосія, Кіпр
АТ «ЗНВКІФ «Технології»	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	Licita tranding limited, Нікосія, Кіпр
АТ «ЗНВКІФ «Унісон-Фінанс»	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	Descomo limited, Нікосія, Кіпр
АТ «ЗНВКІФ «Спектр-Фінанс»	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	Alsopa limited, Нікосія, Кіпр
ПАТ «ЗНВКІФ «Транс Експрес Капітал»	ТОВ «КУА «Альтус ассетс активітіс»	Tradish investments LTD, Нікосія, Кіпр
ЗНВКІФ «Верді»	ТОВ «КУА «АКТИВ ІНВЕСТ»	Tradish investments LTD, Нікосія, Кіпр
ЗНВПІФ «ЕСТЕЙТ-ФІНАНС»	ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»	ВІРСЕН КОММЕРС ЛІМІТЕД, Нікосія, Кіпр до 2019 р.
ЗНВПІФ «ФРМ-ПРИБУТОК»	ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»	ВІРСЕН КОММЕРС ЛІМІТЕД, Нікосія, Кіпр до 2019 р.
ЗНВПІФ «ФРМ-СТАБІЛЬНІСТЬ»	ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»	ВІРСЕН КОММЕРС ЛІМІТЕД, Нікосія, Кіпр до 2019 р.
ЗНВПІФ «ФРМ-СТРАТЕГІЯ»	ТОВ «КУА «ФАЙНЕНШЛ РЕСОРС МЕНЕДЖМЕНТ»	ВІРСЕН КОММЕРС ЛІМІТЕД, Нікосія, Кіпр до 2019 р.
ЗНВПІФ «Бізнес проект»	ТОВ «КУА «Фінгрін»	Едендорф Лімітед, Олімп Девеплопмент, Кіпр (2009-2013 рр.)
ПВНЗІФ «Фенікс»	ТОВ «КУА «Фінтехнології»	ФРОДО КОММЕРШІАЛ ЛІМІТЕД, Кіпр, Лімасол
ПВНЗІФ «Концепт»	ТОВ «КУА «Фінтехнології»	ФРОДО КОММЕРШІАЛ ЛІМІТЕД, Кіпр, Лімасол
ПАТ «ЗНВКІФ «СМАРТ ДЕВЕЛОПМЕНТ»	ТОВ «КУА «Фінтехнології»	ФРОДО КОММЕРШІАЛ ЛІМІТЕД, Кіпр, Лімасол

Слід відзначити, що компанії економічного району є дуже «молодими». Останні декілька років стали поворотними як для української економіки загалом, так для її екосистеми інноваційного інвестування. Дослідження на основі збору й аналізу інформації про

стан секторів приватного та венчурного капіталу свідчить, що відбувається стабільне збільшення національного ринку інвестицій. Незважаючи на запроваджені урядом карантинні обмеження для боротьби з пандемією COVID-19 в Україні, які разом з іншими чинниками спричинили значний економічний спад у II кварталі 2020 р., спостерігається тенденція помірного та екстенсивного зростання сектору управління активами, переважно за рахунок активності нових фондів [18].

Висновки. Встановлено, що всі області Придніпровського економічного району (Дніпропетровська, Запорізька та Кіровоградська) мають значний інвестиційний потенціал для розвитку екосистеми інноваційного інвестування. Ця обумовлено сформованим інституційним середовищем, фінансовою та інноваційно-інвестиційною політикою регіональної влади. Однак існують проблеми у формуванні інноваційно-інвестиційної привабливості регіонів, необхідної для розвитку району.

Забезпечення інноваційного розвитку в регіонах не може бути обмеженим інвестиціями в інновації або закупівлею новітньої техніки і технологій – має бути створено комплекс умов для реалізації ефективної інноваційної політики суб'єктів господарювання, розташованих у регіоні. Встановлено, що 14 діючих венчурних фондів, які здійснюють свою діяльність у Дніпропетровській області, мають у своєму керівництві іноземних співвласників. У Запорізькій та Кіровоградській областях таких учасників наразі немає.

Виявлено, що іноземні учасники венчурного бізнесу, як правило, інвестують в економічну діяльність на території Придніпровського економічного району тільки перші три-п'ять років на початку створення нової компанії. Це потребує збалансованих змін у науково-технічній, інноваційно-інвестиційній політиці, які необхідні для активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання регіонів, залучення інвестицій в усі сектори регіональної економіки.

Наявність венчурного капіталу має сприяти науковцям у пошуку більш радикальних інноваційних шляхів. Області, які входять до складу Придніпровського економічного району, тільки б виграли від припливу венчурного капіталу. Тому в державі та регіонах важливо запровадити політику залучення венчурного капіталу для підтримки інновацій і підприємництва.

Доведено, що Україна більш активно виробляє інноваційну продукцію порівняно з рівнем інвестування в інновації. У сучасних

умовах цей факт вказує на необхідність сприяння розвитку інституцій венчурного інвестування для забезпечення належного функціонування інноваційної екосистеми інвестування на регіональному рівні.

Тенденція розвитку регіональних венчурних фондів в Україні орієнтована тільки на певні суб'єкти, які є лідерами за пріоритетними напрямами економіки, де і розвивається венчурний бізнес, – м. Київ і Київська область, які належать до Центрально-Поліського економічного району. Вони мають певний досвід у реалізації механізму венчурного інвестування. Існує високий ступінь диференціації суб'єктів України за рівнем інвестиційної привабливості, що спричинено багатьма чинниками: ресурсними, сировинними, кадровими, виробничими, фінансовими, рівнем інвестиційних ризиків, пов'язаних з економічними і політичними змінами умов ведення господарської діяльності. У зв'язку зі сформованою ситуацією запропоновано здійснювати активну політику для розширення функціонування таких інститутів як основних інвесторів інноваційних підприємств не тільки у Центрально-Поліському економічному районі та м. Києві, але й у Придніпровському економічному та інших.

Пріоритетним й ефективним напрямом удосконалення інвестиційної політики є успішна реалізація масштабних інвестиційних проєктів. Залучення на національний ринок впливових іноземних інвесторів та дієве підтримуюче супроводження таких проєктів сприятиме поліпшенню іміджу України на світовому ринку капіталів, залученню довгострокових інвестицій.

Сучасні тенденції інвестиційного законодавства позитивно впливають на інвестиційну привабливість України. Незважаючи на суттєві зрушення законодавства вбік європейської практики, попереду все ще залишається складний шлях до поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Довгострокові зусилля, потрібні для активізації інновацій, обов'язково передбачають наявність сприятливого середовища як на національному, так і на регіональному рівнях. Одними з перших кроків у цьому напрямі можуть стати внесення відповідних коректив до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року про заходи щодо захисту інтелектуальної власності, що гарантують отримання компаніями прибутку від продажів нових продуктів на основі своїх винаходів.

Інвестиції венчурного капіталу сприяють розвитку малого підприємництва, створенню нових робочих місць, розширенню сфери консалтингових послуг. При цьому істотно зростає еконо-

мічна мобільність і гнучкість, підвищується конкурентоспроможність компаній, а також національної та регіональної економік. На сьогоднішній день це один із найбільш дієвих інструментів створення сильної екосистеми інноваційного інвестування за державної підтримки, у якій підприємці зможуть повністю реалізовувати свої ідеї та продукти.

Література

1. Петрюк М.В. Особливості функціонування ринку венчурного капіталу в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 17. С. 211-216.

2. Мацук З.А. Оцінка регіонального розподілу фінансових послуг інститутів спільного інвестування в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 55-60. doi: 10.32702/2306-6806.2018.11.55.

3. Діденко Л.В., Ватоян А.М., Єрьоміна М.А. Роль венчурних інститутів спільного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 143-151.

4. Мордань Є.Ю., Відменко Ю.В., Кобець Ж.О. Венчурне інвестування в Україні та світі: сучасні тенденції та особливості розвитку. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 17. С. 391-399. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2018/-17_2018_ukr/65.pdf.

5. Підоричева І.Ю. Інноваційна екосистема Придніпровського економічного району: актори, їх якість та повнота. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 116-130. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130.

6. Солдак М.О. Оцінка інноваційної активності галузей економіки Придніпровського економічного району в контексті формування регіональних інноваційних екосистем. *Економічний вісник Донбасу.* 2020. № 2(60). С. 84-95.

7. Global Innovation Index. 2019. URL: https://www.wipo.int/-edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf.

8. Global Innovation Index (GII) 2019. Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. URL: https://www.globalinnovationindex.org/.

9. Лях І.І. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали* Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (14 листоп. 2019). Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 422-425.

10. Global Innovation Index. 2017. URL: 7https://www.wipo.int/edocs/-pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.

11. Global Innovation Index. 2018. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf.

12. Venture monitor. National Venture Capital Association. URL: https://nvca.org/wpcontent/uploads/2020/01/Q4_2019_PitchBook_NVCA_Venture_Monitor.pdf.

13. European Private Equity and Venture Capital Association. – An official website of the Europian Union. URL: https://www.eesc.europa.eu/en/policies/policy-areas/enterprise/database-selfand-co-regulation-initiatives/75.

14. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text.

15. Аналітичний огляд діяльності індустрії управління активами в Україні. Інститути спільного інвестування. *Українська асоціація інвестиційного бізнесу*. URL: https://www.uaib.com.ua.

16. Компанії з управління активами. *Українська асоціація інвестиційного бізнесу*. URL: https://www.uaib.com.ua/companyandfunds/amc.

17. Samila S., Sorenson O. Venture capital as a catalyst to commercialization. Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology. At Imperial College London Business School, June 16-18, 2010. URL: https://www.semanticscholar.org/ paper/Venture-Capital-as-a-Catalyst-to-Commer-cialization-Samila-Sorenson/129da05 d606b52e0ddfbf1660b06f5bb08ef39aa.

18. Лях І.І. Можливості венчурного фінансування в умовах інтеграції України до європейського інноваційного простору. *Вісник економічної науки*. 2020. № 2. С. 75-79. doi: https://doi.org/10.37405/1729- 7206.2020.2(39).75-79.

References

1. Petriuk, M.V. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia rynku venchurnoho kapitalu v Ukraini [Peculiarities of functioning venture capital market in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 17, pp. 211-216 [in Ukrainian].

2. Matsuk, Z.A. (2018). Otsinka rehionalnoho rozpodilu finansovykh posluh instytutiv spilnoho investuvannia v Ukraini [Evaluation of the regional distribution of the collective investment funds' financial services in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, pp. 55-60. doi: 10.32702/2306-6806.2018.11.55 [in Ukrainian].

3. Didenko, L.V., Vatoian, A.M., Yeromina, M.A. (2018). Rol venchurnykh instytutiv spilnoho investuvannia v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [Role of ventures collective investment institutions in providing innovative development of Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 19, pp. 143-151. doi: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-22 [in Ukrainian].

4. Mordan, Ye.Yu., Vidmenko, Yu.V., Kobets, Zh.O. (2018). Venchurne investuvannia v Ukraini ta sviti: suchasni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku [Venture investment in Ukraine and the world: current trends and features of development]. Infrastruktura rynku – Market Infrastructure, Issue 17, pp. 391-399. Retrieved from http://www.marketinfr.od.ua/journals/2018/-17_2018_ukr/65.pdf [in Ukrainian].

5. Pidorycheva, I.Yu. (2020). Innovation ecosystem of Pridneprovsky economic region: actors, their quality and completeness.*Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 116-130. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130 [in Ukrainian].

6. Soldak, M.O. (2020). Otsinka innovatsiinoi aktyvnosti haluzei ekonomiky Prydniprovskoho ekonomichnoho raionu v konteksti formuvannia rehionalnykh innovatsiinykh ekosystem [Assessment of the Innovative Activity of the Pridneprovsky Economic Region's Economic Sectors in the Context of the Formation of Regional Innovation Ecosystems]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 2(60), pp. 84-95. doi: 10.12958/1817-3772-2020-2(60)-84-95 [in Ukrainian].

7. Global Innovation Index. (2019). Retrieved from https://www.wipo.int/-edocs/pubdocs/ en/wipo_pub_gii_2019.pdf.

8. Global Innovation Index (GII) (2019). Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. Retrieved from https://www.globalinnovationindex.org/.

9. Liakh, I.I. (2019). Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Problems of innovation and investment development of the national

economy.]. *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky – Competitiveness and innovation: problems of science and practice*: Proceedings of the International scientific-practical Internet conference. (pp. 422-425). Kharkiv, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics [in Ukrainian].

10. Global Innovation Index. (2017). Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/-pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.

11. Global Innovation Index. (2018). Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ en/wipo_pub_gii_2018.pdf.

12. Venture monitor. National Venture Capital Association. Retrieved from https://nvca.org/wpcontent/uploads/2020/01/Q4_2019_PitchBook_NVCA_Venture_Monitor.pdf.

13. European Private Equity and Venture Capital Association. Official website of the Europian Union. Retrieved from https://www.eesc.europa.eu/en/policies/policy-areas/enterprise/database-selfand-co-regulation-initiatives/75.

14. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnia 2019 r. № 526-r [Strategy for the development of innovation for the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 10, 2019 № 526-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].

15. Analitychnyi ohliad diialnosti industrii upravlinnia aktyvamy v Ukraini. Instytuty spilnoho investuvannia 4-y kvartal 2019 roku ta 2019 rik [Analytical review of the asset management industry in Ukraine. Mutual investment institutions 4th quarter of 2019 and 2019]. *Ukrainian Association of Investment Business. www.uaib.com.ua*. Retrieved from https://www.uaib.com.ua [in Ukrainian].

16. Kompanii z upravlinnia aktyvamy [Asset management companies]. *Ukrainian Association of Investment Business*. *www.uaib.com.ua.* Retrieved from https://www.uaib. com.ua/companyandfunds/amc [in Ukrainian].

17. Samila, S., Sorenson, O. (2010). Venture capital as a catalyst to commercialization. Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology. At Imperial College London Business School. Retrieved from https://www.semanticscholar.org/ paper/Venture-Capital-as-a-Catalyst-to-Commer-cialization-Samila-Sorenson/129da05 d606b52e0ddfbf1660b06f5bb08ef39aa.

18. Lyakh, I.I. (2020). Possibilities for Venture Financing under the Integration of Ukraine into the European Innova-tion Space. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, 2 (39), pp. 75-79. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).75-79 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 12.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.204-215*

О.О. Рібейро Рамос, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-6061-6873
e-mail: kovalenko.elena.new@gmail.com,
Луганський національний аграрний університет, м. Старобільськ

ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Негативний вплив виробничої діяльності аграрних підприємств унаслідок неконтрольованих викидів небезпечних газоподібних речовин у повітря, зливу стічних вод у природне середовище, відсутність безвідходних або маловідходних технологій, надмірне застосування агрохімікатів – усе це призводить до змін кругообігу природних речовин у природі, порушує енергетичний баланс біоти та екологічну рівновагу. Нераціональна діяльність аграрних підприємств може спричинити настання екологічної кризи, зміну планетарного клімату, забруднення Світового океану небезпечними речовинами та розрив природних екологічних ланцюгів. З іншого боку, проблематика фінансового забезпечення виробничої діяльності, низька популяризація праці на селі, виснаження ґрунтового покриву, вичерпання природних ресурсів, зменшення площі родючого чорнозему, що необхідно для здійснення ефективної сільськогосподарської діяльності призводить до виникнення сукупності негативних чинників, які спонукають підприємців до здешевлення ведення господарської діяльності через надмірне використання хімізації у виробництві, економію коштів на переобладнання основних фондів відповідно до екологічних нормативів. Отже, актуальним питанням сучасного екологічного менеджменту є пошук джерел раціонального природокористування аграрних підприємств і визначення показників, необхідних для оцінювання його ефективності, що є надзвичайно нагальним питанням для досягнення екологічної рівноваги та збереження природного середовища.

Діяльність аграрних підприємств суттєво впливає на екологічне становище держави. З одного боку, така діяльність є головним

© О.О. Рібейро Рамос, 2020

чинником деградації довкілля (забруднення, знищення, виснаження), з іншого – здійснює важливий внесок у збереження та поліпшення природного середовища. Вирішити проблему раціонального природозбереження в сучасних умовах функціонування аграрних підприємств за допомогою ефективного управління – головне завдання екологічного менеджменту, основна мета якого полягає в досягненні гармонії між людиною та природою.

Питання, пов'язані з раціональним використанням природних ресурсів та збереженням довкілля в сільському господарстві, є одними з найбільш актуальних у науковому суспільстві. Зокрема, О. Котикова та Ю. Юрченко досліджують сучасний стан і перспективи розвитку екологічно чистого виробництва в Україні [1]. М. Кочерга пропонує методику еколого-економічної оцінки ефективності екологічного менеджменту в сільському господарстві [2]. У праці В. Козловцевої визначено інституціональне підґрунтя організаційно-економічного забезпечення впровадження екологічно чистих виробництв, а також сформовано інструментарій економіко-екологічної оцінки результативності впровадження екологічно чистих виробництв в агропромисловій сфері на основі форсайт-прогнозування [3]. Проблематику виробництва органічної продукції, впровадження безвідходного агровиробництва, інноваційного розвитку, ресурсозбереження розглядають такі науковці: О. Абакуменко, Н. Марченко, К. Мороз, Я. Білоусько, Ю. Лузан, В. Товстопят, В. Геєць, І. Гнатенко, М. Зось-Кіор, Н. Кузін, Е. Милованов, В. Русан, О. Стефанків, О. Максимович [4-9; 11-16] та ін. Однак, незважаючи на ґрунтовні наукові дослідження, питання визначення системи показників, необхідних для оцінювання ефективності екологічного менеджменту на аграрних підприємствах, потребує систематичного перегляду з урахуванням сучасних тенденцій, а нові виклики та ризики для агросектору, що виникають останнім часом, і фундаментальний розвиток економічної теорії – оновлення підходів до управління агропідприємствами.

Мета статті – узагальнення обліково-інформаційного аспекту оцінювання фінансово-економічної ефективності екологічного менеджменту аграрних підприємств.

Одним із найвідоміших джерел забруднення довкілля є отрутохімікати та інші хімічні речовини, що використовуються для оброблення сільськогосподарських угідь аграрних підприємств. Згідно з даними Державної служби статистики України протягом 2018-2019 рр. спостерігається високий рівень використання пестицидів під урожай сільськогосподарських культур (рис. 1).

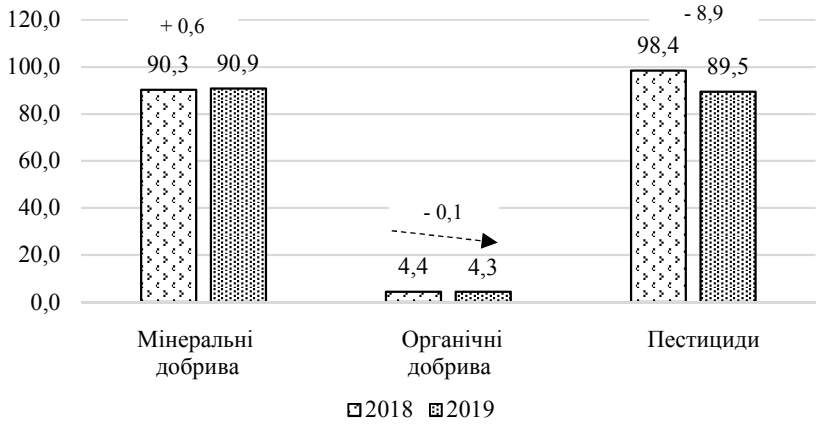

Рис. 1. Частка площі, на якій були застосовані добрива та пестициди під урожай сільськогосподарських культур, % до уточненої посівної площі

Джерело: побудовано на основі [16].

Дані наведено по підприємствах, які мають у власності та/або користуванні 200 га сільськогосподарських угідь і більше та/або більше 5 га посівних площ під овочами відкритого та/або закритого ґрунту та/або баштанними культурами (без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополя і частини Донецької та Луганської областей).

Водночас спостерігається тенденція до зниження використання пестицидів в агропромисловому виробництві, що вказує на прагнення товаровиробників до вироблення органічної продукції з мінімальною кількістю хімічних речовин. За інформацією Європейської Комісії, яка міститься у звіті «Імпорт органічних агропродовольчих товарів у ЄС: ключові зміни у 2019 році» Україна посіла 2 місце (піднявшись на дві позиції відносно минулого року) із 123 країн, які експортують органічні продукти до країн ЄС, що складає 10,4% усього органічного імпорту ЄС. Серед експорту переважають пшениця (31,8%) та олійні культури (18,2%), крім сої. Експортуються овочі, фруктові соки, макуха, за якими Україна є найбільшим експортером (за експортом сої – 4 місце, фруктів – 3) [17]. Вітчизняні виробники органічної продукції долучилися до сучасних світових трендів, скориставшись можливістю міжнародної, державної підтримки. Завдяки цьому Україна посіла високу пози-

цію серед лідерів експорту органічної продукції (див. таблицю). Відзначається щорічне зростання обсягу експорту української органічної продукції, топовими споживачами якої є Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, США. Загалом українська агроорганіка складає 10% від загального імпорту ЄС за цією позицією.

Таблиця

Топ-10 країн за обсягами органічного експорту

Ранг	Країна-експортер	2018 р., т	2019 р., т	Зміна 2019/2018, %	Частка до загальної кількості у 2019 р., %
1	Китай	404623	433705	7,2	13,4
2	Україна	265817	337856	27,1	10,4
3	Домініканська Республіка	271801	324354	19,3	10,0
4	Еквадор	276879	304297	9,9	9,4
5	Перу	204871	214240	4,6	6,6
6	Туреччина	262722	210760	-19,8	6,5
7	Індія	125477	176568	40,7	5,4
8	Колумбія	63114	87341	38,4	2,7
9	Казахстан	50250	85675	70,5	2,6
10	Бразилія	72204	78825	9,2	2,4

Джерело: складено за матеріалами [18].

Прикладом екологічно безпечного агровиробництва, де майже не використовуються хімічні добрива, гербіциди і пестициди та активно реалізується концепція екологічного природокористування, є ферма замкнутого циклу «Жива земля Потутори» – органічне і біодинамічне господарство Тернопільщини [17]. Пріоритетами діяльності відповідного товариства є безвідходне виробництво, органічне і біодинамічне землеробство при вирощуванні гречки, вівсу, пшениці, жита, ячменю, бобів і відсутність використання стимуляторів росту тварин. Головна мета діяльності ферми – піклування про довкілля через відсутність відходів виробництва та мінімальне використання хімікатів.

Якщо аналізувати загальнодержавний тренд з упровадження безвідходного або маловідходного виробництва, то слід визначити позитивну тенденцію до зниження кількості відходів від економічної діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

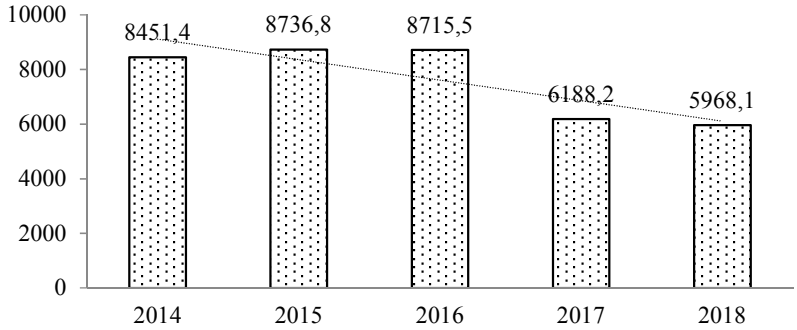

Рис. 2. Динаміка утворення відходів у сільському господарстві (без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополя і частини Донецької та Луганської областей), тис. т

Джерело: побудовано на основі [16].

Оскільки Україна обрала європейський вектор розвитку та прагне до нарощування виробництва органічної продукції, забезпечення екологічності в агропромисловому виробництві, необхідно сформувати комплекс показників оцінювання ефективності екологічного менеджменту, який має забезпечувати: швидке визначення рівня екологічної безпеки аграрних підприємств з урахуванням особливостей виробничої, економічної та екологічної діяльності; визначення достатнього рівня фінансового забезпечення для здійснення екологічно безпечної діяльності; оцінювання ймовірності виникнення аварій або інших небезпечних ситуацій тощо.

Запропонований комплекс показників оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств наведено на рис. 3.

Визначимо групи показників, які необхідно використовувати для оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств (ES_m).

Перша група показників впливу на природне оточення та біоту ($ES_{b)}$ дозволяє визначити глибину впливу на навколишнє середовище від діяльності аграрного підприємства.

Показники другої групи – залучення потенціалу підприємства на екологізацію та природозбереження (ES_p) – визначаються за окремим ресурсом підприємства та розраховуються як різниця між спожитим і відтвореним ресурсом підприємства. З урахуванням особливостей сільськогосподарської діяльності у процесі оціню-

вання ефективності екологічного менеджменту результати балансу здебільшого набуватимуть від'ємних значень, оскільки підприємства зазвичай споживають ресурси.

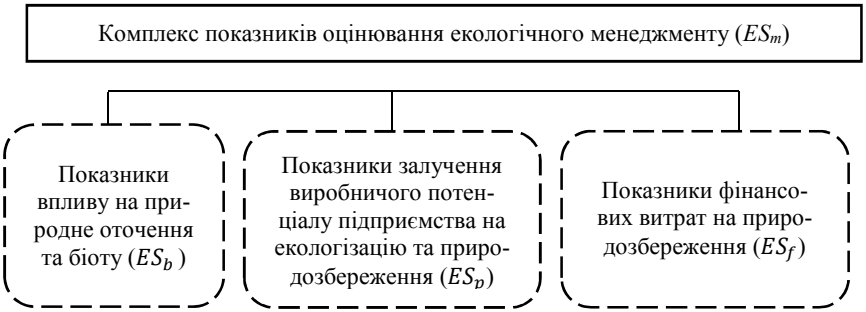

Рис. 3 Комплекс показників оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств

Джерело: запропоновано автором.

Третя група показників, що відображають фінансові витрати на природозбереження (ES_f), визначають обсяг витрат, зазнаних агропідприємством на збереження природного середовища та біоти. Зазвичай такі витрати розраховуються з урахуванням інвестицій (відсотка від прибутку, що направляється на підтримку екологічної безпеки підприємства або заміну основних фондів на більш екологічні) та платежів на забезпечення екологічності. Такі платежі віднесено до групи екологічних платежів, яка охоплює:

1) витрати на компенсацію внаслідок перевищення ліміту викидів у атмосферу;

2) штрафи за понадлімітне використання окремих природних ресурсів;

3) покриття витрат унаслідок аварій на підприємстві через недотримання екологічних стандартів. Обсяг екологічних витрат може визначатися нормативно-законодавчими актами, а їх значення відображатися у фінансовій звітності підприємства.

Для оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств доцільно визначити його комплексний показник

$$ES_m = f(ES_b, ES_f, ES_p),$$

де ES_m – комплексний показник оцінювання екологічного менеджменту;

ES_b – показники впливу на природне оточення та біоту;

ES_f – показники фінансових витрат на природозбереження.

ES_p – показники використання виробничого потенціалу підприємства на екологізацію та природозбереження.

Комплексний показник ES_m доцільно ранжувати за такою шкалою:

0 балів – відсутня система екологічного менеджменту;

1 бал – низькоефективна система екологічного менеджменту;

2 бали – задовільна система екологічного менеджменту;

3 бали – ефективна система екологічного менеджменту;

4 бали – високоефективна система екологічного менеджменту.

Причому ES_b залежить від такої групи коефіцієнтів:

$$ES_b = f(ES_n, ES_{bl}, ES_m, ES_x),$$

де ES_n – коефіцієнт викидів небезпечних речовин у повітря аграрним підприємством (газоподібних);

ES_{bl} – коефіцієнт викидів стічних вод у природне середовище аграрним підприємством;

ES_m – коефіцієнт безвідходного виробництва аграрним підприємством;

ES_x – коефіцієнт впливу на навколишнє середовище внаслідок настання аварій на підприємстві.

Показники впливу на природне оточення та біоту (ES_b) доцільно ранжувати за такими критеріями з відповідною шкалою оцінки:

0 балів – надзвичайно високий і небезпечний вплив на природне оточення та біоту (0 балів);

1 бал – високий негативний вплив на природне оточення та біоту;

2 бали – помірний негативний вплив на природне оточення та біоту;

3 бали – допустимий вплив на природне оточення та біоту;

4 бали – безпечний вплив на природне оточення та біоту.

Показник ES_f залежить від такої групи коефіцієнтів:

$$ES_f = f(ES_q, ES_z, ES_j),$$

де ES_q– коефіцієнт витрат на охорону природного оточення та біоту (у т.ч. утилізацію сировини);

ES_z – коефіцієнт інвестицій, залучених на охорону природного оточення та біоту;

ES_j – коефіцієнт поточної ліквідності (з метою визначення можливості швидкого залучення коштів на екологізацію).

Показники фінансових витрат на природозбереження доцільно ранжувати за такими критеріями з відповідною шкалою оцінки:

0 балів – відсутність залучення коштів до екологізації підприємства;

1 бал – низький рівень залучення коштів до екологізації підприємства;

2 бали – достатній рівень залучення коштів до екологізації підприємства;

3 бали – високий рівень залучення коштів до екологізації підприємства;

4 бали – повне фінансове забезпечення системи екологічного менеджменту підприємства.

Показник залучення потенціалу підприємства на екологізацію та природозбереження (ES_p) залежить від коефіцієнтів:

$$ES_p = f(ES_e, ES_r, ES_t, ES_k),$$

де ES_e– коефіцієнт оновлення застарілих основних засобів на екологічно безпечні;

ES_r – коефіцієнт амортизаційних відрахувань;

ES_t– коефіцієнт зношеності основних засобів;

ES_k – коефіцієнт екологічності виробничих процесів.

Ранжування зазначеного показника здійснюється згідно з критеріями з відповідною шкалою оцінки:

0 балів – відсутність залучення потенціалу підприємства до екологізації та природозбереження;

1 бал – низький рівень використання потенціалу підприємства для екологізації та природозбереження;

2 бали – достатній рівень використання потенціалу підприємства для екологізації та природозбереження;

3 бали – високий рівень використання потенціалу підприємства для екологізації та природозбереження;

4 бали – потенціал підприємства для екологізації та природозбереження використовується повною мірою.

Висновки. Визначено високий рівень використання пестицидів під урожай сільськогосподарських культур за підсумками 2018-2019 рр., що призводить до забруднення навколишнього середовища та порушує енергетичний баланс біоти. Відзначено значний внесок вітчизняних виробників у розповсюдження органічної продукції до країн ЄС, що підтверджує конкурентоспроможність агропідприємств на європейському ринку. Виявлено позитивну динаміку у зменшенні утворення відходів від діяльності сільськогосподарських підприємств протягом останніх років. З метою забезпечення екологізації агровиробників сформовано комплекс показників оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств, які розподілено на: показники впливу на природне оточення та біоту; показники залучення виробничого потенціалу підприємства до екологізації та природозбереження; показники фінансових витрат на природозбереження.

Перспектива подальших досліджень полягає в апробації оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту за запропонованими показниками на прикладі провідних аграрних підприємств України.

Література

1. Котикова О.І., Юрченко Ю.І. Впровадження екологічно чистого виробництва продукції сільського господарства в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* 2014. Вип. 2. С. 37-45.

2. Кочерга М.М. Ефективність екологічного менеджменту в сільському господарстві. *Агросвіт.* 2013. № 6. С. 29-33.

3. Козловцева В.А. Організаційно-економічні засади впровадження екологічно чистих виробництв в агропромисловій сфері: автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Одеса, 2018. 23 с.

4. Абакуменко О.В., Марченко Н.А., Мороз К.В. Агрокредитування в Україні: сучасний стан та основні проблеми. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2016. № 2. С. 246-252.

5. Білоусько Я.К., Лузан Ю.Я., Товстопят В.Л. Техніко-технологічне забезпечення сільського господарства. *Економіка АПК.* 2009. № 12. С. 29-33.

6. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування.* 2016. № 1. С. 7-22.

7. Гнатенко І.А. Методологічні аспекти розвитку інноваційного підприємництва: теорія та практика: монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. 253 с.

8. Гнатенко І.А., Рубежанська В.О. Національний ринок праці: ключові аспекти державного регулювання: колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. 248 с.

9. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2018. № 6 (18). С. 70-74.

10. Екологічні інновації у підвищенні економічної та продовольчої безпеки України: колективна монографія / Т.О. Чайка, І.О. Яснолоб, О.О. Горб та ін.; за ред. Т.О. Чайки, І.О. Яснолоб, О.О. Горба. Полтава: Видавництво ПП «Астрая», 2020. 216 с.

11. Зось-Кіор М.В., Куркіна В. Екологічна ефективність управління земельними ресурсами як основа сталого розвитку сільських територій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки».* 2019. Вип. 3. С. 156-167. doi: 10.31651/2076-5843-2019-3-156-167.

12. Зось-Кіор М.В. Мотиваційні аспекти управління еколого-економічним потенціалом аграрних підприємств. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки».* 2020. №1 (97). С. 26-31. doi: http://doi.org/10.37734/2409-6873-2020-1-3.

13. Кузін Н.В. Еколого-економічний механізм реабілітації деградованих і малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення: дис. … д-ра екон. наук: 08.08.06. Київ, 2017. 485 с.

14. Милованов Е.В. Органічне сільське господарство: перспективи для України. *Посібник українського хлібороба*. 2009. № 8. С. 257-260.

15. Русан В.М. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки: аналітична доповідь. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/les/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf.

16. Стефанків О.М., Максимович О.М. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2012. 180 с.

17. EU imports of organic agri-food products. Key developments in 2019. EU Agricultural Market Briefs. 2020. № 17. URL: https://ec.europa.eu/ info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-imports-june 2020_en.pdf.

18. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua.

19. Електронна зернова біржа України. URL: https://graintrade.com.ua/proizvoditel/tov-zhiva-zemlya-potutori-id13832.

References

1. Kotykova, O.I., Yurchenko, Yu.I. (2014). Vprovadzhennia ekolohichno chystoho vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v Ukraini [Introduction of environmentally friendly agricultural production in Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria – Ukrainian Black Sea region agrarian science*, Issue 2, pp. 37-45 [in Ukrainian].

2. Kocherha, M.M. (2013). Efektyvnist ekolohichnoho menedzhmentu v silskomu hospodarstvi [Effectiveness of environmental management in agriculture]. *Ahrosvit – World Agriculture,* 6, pp. 29-33 [in Ukrainian].

3. Kozlovtseva, V.A. (2018). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vprovadzhennia ekolohichno chystykh vyrobnytstv v ahropromyslovii sferi [Organizational and economic principles of introduction of environmentally clean productions in the agroindustrial field]. *Extended abstract of Candidate`s thesis*. Odessa [in Ukrainian].

4. Abakumenko, O.V., Marchenko, N.A., Moroz, K.V. (2016). Ahrokredytuvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni problemy [Agricultural lending in Ukraine: current situation and main problems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2, pp. 246-252 [in Ukrainian].

5. Bilousko, Ya.K., Luzan, Yu.Ia., Tovstopiat, V.L. (2009). Tekhniko-tekhnolohichne zabezpechennia silskoho hospodarstva [Technical supply for innovative technologies in plant growing]. *Ekonomika APK – The economy of Agro – Industrial Complex*, 12, pp. 29-33 [in Ukrainian].

6. Heiets, V.M. (2016). Ekonomika Ukrainy: kliuchovi problemy i perspektyvy [Ukraine`s economy: key problems and prospects]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and Forecasting*, 1, pp. 7-22 [in Ukrainian].

7. Hnatenko, I.A. (2019). Metodolohichni aspekty rozvytku innovatsiinoho pidpryiemnytstva: teoriia ta praktyka [Methodological aspects of innovative entrepreneurship development: theory and practice]. Kharkiv, SH NTM «Novyi kurs» [in Ukrainian].

8. Hnatenko, I.A., Rubezhanska, V.O. (2019). Natsionalnyi rynok pratsi: kliuchovi aspekty derzhavnoho rehuliuvannia [National labor market key aspects of state regulation: monograph]. Kharkiv, SH NTM «Novyi kurs» [in Ukrainian].

9. Hnatenko, I.A. (2018). Metodolohichni osnovy instytutsionalnoho analizu natsionalnoi systemy innovatsiinoho pidpryiemnytstva [Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 6 (18), pp. 70-74 [in Ukrainian].

10. Chaika, T.O., Yasnolob, I.O., Horb, O.O. et al. (2020). Ekolohichni innovatsii u pidvyshchenni ekonomichnoi ta prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Environmental innovations in improving the economic and food security of Ukraine]. Poltava, Vydavnytstvo PP «Astraia» [in Ukrainian].

11. Zos-Kior, M.V., Kurkina, V. (2019). Ekolohichna efektyvnist upravlinnia zemelnymy resursamy yak osnova staloho rozvytku silskykh terytorii [Environmental efficiency of land resources management as the basis of sustainable rural development]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Ekonomichni nauky» – Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Ser. Economic sciences*, Issue 3, pp. 156-167. doi: 10.31651/2076-5843-2019-3-156-167 [in Ukrainian].

12. Zos-Kior, M.V. (2020). Motyvatsiini aspekty upravlinnia ekoloho-ekonomichnym potentsialom ahrarnykh pidpryiemstv [Motivational aspects of management of ecological and economic potential of agricultural enterprises]. *Naukovyi visnyk PUET. Seriia «Ekonomichni nauky» – Bulletin of the PUET. Ser. Economic sciences*, 1(97), pp. 26-31. doi: http://doi.org/10.37734/2409-6873-2020-1-3 [in Ukrainian].

13. Kuzin, N.V. (2017). Ekoloho-ekonomichnyi mekhanizm reabilitatsii dehradovanykh i maloproduktyvnykh zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Ecological and economic mechanism for rehabilitation of degraded and unproductive agricultural land]. *Doctor`s thesis.* Kyiv [in Ukrainian].

14. Mylovanov, E.V. (2009). Orhanichne silske hospodarstvo: perspektyvy dlia Ukrainy [Organic agriculture: prospects for Ukraine. Manual in Ukrainian farmer]. *Posibnyk ukrainskoho khliboroba – Guide of Ukrainian grain-grower*, 8, pp. 257-260 [in Ukrainian].

15. Rusan, V.M. Problemy rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini i perspektyvni napriamy vykorystannia ahrarnoho potentsialu derzhavy dlia pidvyshchennia rivnia prodovolchoi bezpeky. Analitychna dopovid [Problems of agricultural production in

Ukraine and promising areas of use of agricultural potential of the state to improve food security. Analytical report]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/les/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf [in Ukrainian].

16. Stefankiv, O.M., Maksymovych, O.M. (2012). Ratsionalizatsiia pryrodokorystuvannia v APK ta formuvannia ekolohichnoi svidomosti naselennia: monohrafiia [Rationalization of nature management in agro-industrial complex and formation of ecological consciousness of the population: monograph]. Ivano-Frankivsk, Simyk [in Ukrainian].

17. EU imports of organic agri-food products. Key developments in 2019. EU Agricultural Market Briefs (June 2020), 17. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-imports-june2020_en.pdf.

18. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

19. Ukrainian Electronic Grain Exchange. Retrieved from https://grain-trade.com.ua/ proizvoditel/tov-zhiva-zemlya-potutori-id13832 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 18.10.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.216-222*

Н.П. Дяченко, *к.держ.упр., доцент*
ORCID 0000-0002-4306-7665
e-mail: n.diachenko@ukr.net,
Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»,

В.С. Дяченко, *к.е.н.*
ORCID 0000-0002-0055-9256
e-mail: kiev_dyachenko@ukr.net,
ТОВ «СІЕТ ХОЛДИНГ», м. Київ

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах глобалізаційних процесів актуальною є потреба в переорієнтації економіки на інноваційну модель розвитку. Законом України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (остання редакція 16.10.2012 р.) передбачено нормативно-правове забезпечення у сфері інновацій, розвиток інноваційного потенціалу України, формування національної інноваційної системи, економічну підтримку суб'єктів господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проєкти, та підприємств усіх форм власності, які мають статус інноваційних [1].

Необхідність інтенсифікації процесів інноваційного розвитку спонукає підприємства до формування стратегій та впровадження бізнес-моделей інноваційного розвитку шляхом комерціалізації власних наукових розробок чи трансферу технологій. Наразі гостро постає потреба в узгодженні механізмів взаємодії всіх суб'єктів у сфері інноваційної діяльності.

Проблеми формування державної інноваційної системи в Україні досліджують О. Зінченко, А. Поручник, С. Тютюнник, Г. Швець, А. Яковлева та ін.

Особливостям організації та управління інноваційними процесами на підприємствах присвячено роботи Н. Волинської, В. Ляшенка, І. Підоричевої, І. Петрової, Г. Ульянової та ін.

Теоретичні основи формування інноваційного потенціалу та методичні аспекти оцінки інноваційної діяльності, зокрема про-

© Н.П. Дяченко,
В.С. Дяченко, 2020

мислових підприємств, розглянуто у працях вітчизняних науковців, таких як: Г. Єршова, О. Захаркін, О. Семенюк, С. Ушеренко, Л. Федулова та ін.

Незважаючи на значний обсяг досліджень із даної проблематики, наразі спостерігається зменшення кількості підприємств / установ / організацій, які здійснюють науково-дослідну діяльність. Така сама тенденція стосується й інноваційних підприємств.

Метою статті є дослідження стану та тенденцій інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

У сучасних умовах господарювання інновації виступають одним із ключових чинників, що визначають перспективи соціального та економічного розвитку. В Україні необхідність формування засад сталого економічного зростання на базі інноваційних розробок є надзвичайно актуальною, оскільки інноваційна діяльність являє собою механізм формування економічно сталого розвитку промислових підприємств шляхом удосконалення існуючих виробничих процесів, підвищення ефективності всіх аспектів виробничої та господарської діяльності, виявлення латентних та впровадження нових перспективних форм і напрямів ведення бізнесу як запоруки набуття нових і збереження вже існуючих конкурентних переваг, ключовою передумовою умовою забезпечення яких є здатність до продукування, упровадження, капіталізації власних інновацій і трансферу технологій.

Очевидні переваги застосування новітніх досягнень науки в повсякденній діяльності вітчизняних підприємств спонукають сучасних підприємців нарощувати інноваційний потенціал, який апріорі є визначальним чинником забезпечення ефективності діяльності підприємства, економічного зростання, поліпшення якості продукції, економного використання ресурсів, запобігання екологічним наслідкам індустріалізації.

Системоформуючим науково-практичним завданням, що постає перед вітчизняною економічною наукою і потребує невідкладного розв’язання, є необхідність створення ефективного, адекватного сучасним вимогам організаційно-економічного механізму розвитку інноваційного підприємництва. А відтак, особливої ваги сьогодні набувають наукові розробки щодо переведення економіки України на інноваційну модель розвитку шляхом комплексної ідентифікації гальмуючих чинників інтенсифікації інноваційного процесу, їх нейтралізації чи передбачення та усунення їх негативних наслідків з урахуванням переваг умов транзитивної економіки.

З метою реалізації переходу до інноваційного зростання Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07. 2019 р. № 526-р затверджено Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, якою передбачено «започаткувати комунікаційний механізм технологічних платформ, де бізнес і держава можуть стати потенційними замовниками інновацій: з одного боку, бізнес та держава роблять заявку на розв'язання їх проблем, а з іншого – науковці, студенти, винахідники пропонують інноваційні рішення, які надалі масштабуються і стають основою для власного інноваційного бізнесу» [2].

Водночас, відповідно до інформації Державної служби статистики України [3], упродовж 2010-2019 рр. відбулося скорочення чисельності виконавців НДР на 56,6% та кількості організацій, що здійснювали НДР, на 27%.

Збільшення витрат на виконання наукових досліджень і розробок (8107,1 млн грн у 2010 р. та 17254,6 млн грн у 2019 р.) відбулося внаслідок інфляційних процесів (зростання курсу долара, знецінення гривні). У доларовому еквіваленті за цей період часу фінансування скоротилося на 34,3%, що вказує на нагальну потребу в модернізації державної інноваційної політики.

Така сама тенденція зменшення кількості спостерігалась і стосовно інноваційно активних підприємств, які, крім НДР, займаються іншими видами інноваційної діяльності, що передбачає придбання нових технологій (у тому числі права власності на корисні моделі, промислові зразки, винаходи, а також ліцензій на використання зазначених об'єктів), обладнання, машин, здійснення капітальних витрат, пов'язаних з упровадженням інновацій тощо.

Упродовж 2010-2019 рр. має місце тенденція зменшення кількості інноваційних підприємств. Зокрема, у 2019 р. таких підприємств на 55,5% менше, ніж у 2012 р. (рис. 1).

Відповідно до частини п'ятої ст. 5 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» Постановою Кабінету Міністрів України № 1056 від 38.12.2016 р. «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки» затверджено середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 рр. Ці заходи сприяли стабілізації ситуації та збільшенню кількості інноваційних підприємств протягом 2018-2019 рр. і має стати початком оновлення підприємствами інноваційної діяльності.

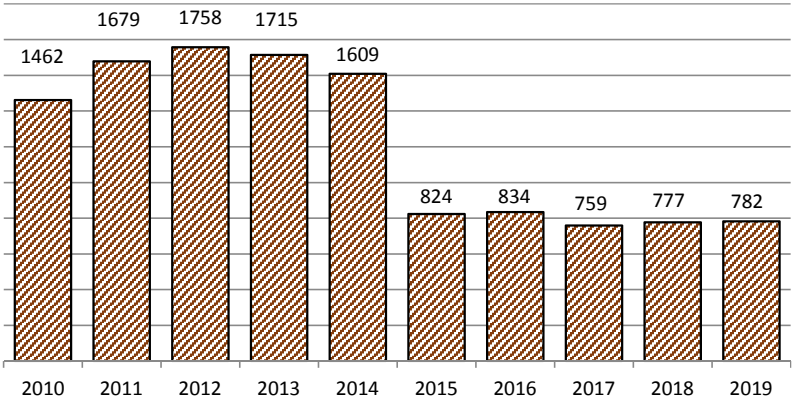

Рис. 1. Динаміка змін кількості інноваційно активних підприємств упродовж 2010-2019 років.
(сформовано авторами на основі джерела [3])

Динаміку змін витрат підприємств на інноваційну діяльність за 2010-2019 рр. відображено на рис. 2. Збільшення витрат у 2015 р. відбулося у зв'язку з інфляційними процесами. Починаючи з 2011 р. спостерігається зменшення витрат підприємств (у млн дол.) на інноваційну діяльність, з 2018 р. проявляється тенденція до зростання, однак обсяги фінансування не досягають рівня 2010 р.

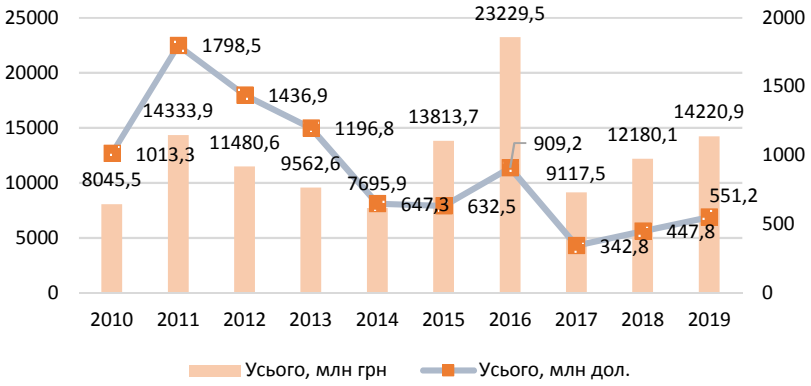

Рис. 2. Динаміка змін витрат підприємств на інноваційну діяльність протягом 2010-2019 рр.
(сформовано на основі джерела [3])

Україна має потужний інтелектуальний потенціал, про що, зокрема, свідчить статистика впровадження інновацій (продукції та/чи технологічних процесів) у 2019 році, відповідно до якої найбільшу кількість упроваджень здійснено підприємствами Києва та Київської області (сумарно 128).

Високий показник упроваджень в Харківській (111), Дніпропетровській (50) та Запорізькій (43) областях (рис. 3):

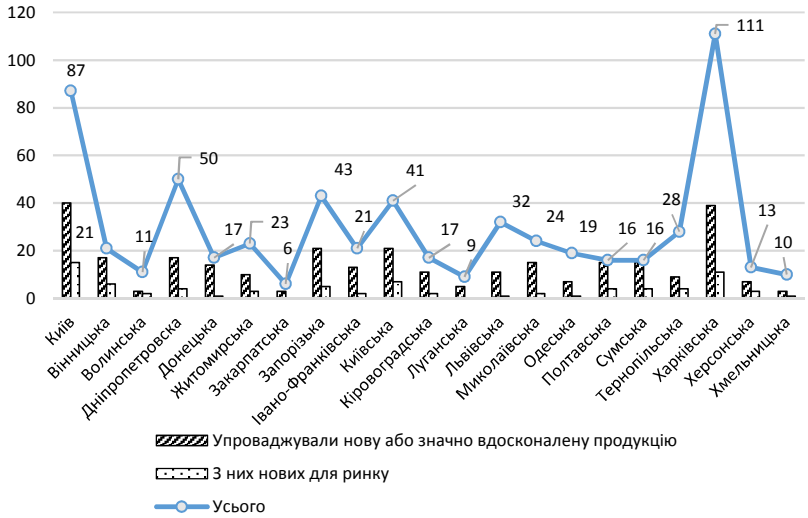

Рис. 3. Кількість упроваджених інновацій (продукції та/чи технологічних процесів) по регіонах у 2019 р.
(сформовано на основі джерела [3])

Загалом 687 промислових підприємств України у 2019 р. впровадили 336 інновацій, з них 90 – нових для ринку.

З метою формування передумов інтенсифікації інноваційної діяльності в Україні доцільно запозичити досвід країн ЄС –збільшення частки ВВП, яка виділяється для фінансування науково-дослідної діяльності (рис. 4).

Активність інноваційної діяльності підприємства, детермінуючи його інноваційний потенціал [4], є передумовою формування засад сталого економічного розвитку – світоглядної, політичної та практичної моделі державного розвитку.

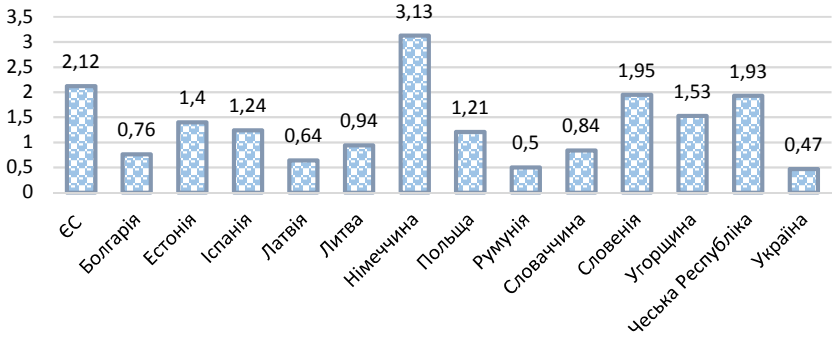

Рис. 4. Частка витрат на виконання НДР у ВВП у 2018 р.
(сформовано на основі джерела [3])

Висновки. Маючи потужний інтелектуальний потенціал і необхідне для переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку нормативно-правове забезпечення, Україна, відповідно до рейтингу European Innovation Scoreboard 2020 [5], щорічно погіршуючи рейтингові оцінки, у 2019 р. посіла 36 місце.

Інтенсифікація механізмів системного зростання інноваційного потенціалу в підприємницькій діяльності, зокрема шляхом об'єднання бізнес-студій, бізнес-інкубаторів, наукових парків, індустріальних парків/технопарків у систему «інноваційного ліфта» [6] та імпакт-інвестування (*impact investment*), забезпечить, окрім економічного, обов'язкове досягнення позитивного соціального ефекту, що сприятиме формуванню засад сталого розвитку та конкурентоспроможності національної економіки.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

2. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text.

3. Інноваційна діяльність промислових підприємств. Статистична інформація. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

4. Захаркін О. О. Інноваційна діяльність підприємства: теоретичний аспект. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2013-4_0-pages-274_280.pdf.

5. European Innovation Scoreboard 2020. URL: https://interactive-tool.eu/EIS/EIS_2.html.

6. Ляшенко В. І., Підоричева І. Ю., Петрова І. П. «Інноваційний ліфт» як інструмент стимулювання нових видів діяльності в малому бізнесі Донбасу. Економічний вісник Донбасу. 2017. № 3 (49). С. 11-24.

References

1. Pro innovatsiinu diialnist. Zakon Ukrainy № 40-IV vid 4.07.2002 r. [About innovative activity. Law of Ukraine № 40-IV of July 4, 2002]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].

2. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku [Strategy for the development of innovation for the period up to 2030]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].

3. Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpryiemstv. Statystychna informatsiia [Innovative activity of industrial enterprises. Statistical information]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

4. Zakharkin, O. O. Innovatsiina diialnist pidpryiemstva: teoretychnyi aspekt [Innovative activity of the enterprise: theoretical aspect]. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2013-4_0-pages-274_280.pdf [in Ukrainian].

5. European Innovation Scoreboard 2020. Retrieved from https://interactive tool.eu/EIS /EIS_2.html.

6. Liashenko, V. I., Pidorycheva, I. Yu., Petrova, I. P. (2017). «Innovatsiinyi lift» yak instrument stymuliuvannia novykh vydiv diialnosti v malomu biznesi Donbasu ["Innovative elevator" as a tool to stimulate new activities in small business in Donbass]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 3 (49), pp. 11-24 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 16.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.223-242*

Л.В. Олексенко, *к.е.н., доцент*
ORCID 0000-0002-9620-3077
e-mail: liliyaolek@ukr.net,
ТОВ «Інститут інноваційної біоекономіки», м. Київ

ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Активізація інноваційної діяльності значною мірою залежить від результативності взаємодії всіх елементів інноваційної інфраструктури як форми взаємозв'язку науки та виробництва. Забезпечення інноваційності національної економіки в сучасних умовах передбачає не тільки наявність науково-технічного потенціалу, стабільного функціонування механізму фінансової підтримки інноваційних процесів, але і створення нерозривного ланцюга «наука – виробництво», що потребує формування та розвитку великої кількості елементів інноваційної інфраструктури.

Проблеми розвитку інноваційної інфраструктури та інноваційної діяльності досліджують такі вчені, як І. Бланк, Дж. Кейнс, Д. Йорґенсон, У. Шарп, Е. Мельвіль, К. Макконнелл, С. Брю, Б. Карлоф, С. Ченрь, В. Геєць, О. Амоша, Ю. Макогон, Н. Мешко, І. Сазонець, С. Юрій, Є. Савельєв, Н. Навроцька, О. Царенко та ін.

Метою статті є аналіз інноваційної інфраструктури як одного з елементів активізації інноваційної діяльності в країні.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» інноваційну інфраструктуру визначено як «сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності» [1].

На думку Т. Ісмаїлова та Г. Гамідова [2, с. 46], інноваційна інфраструктура – це «сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-управлінських систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності та реалізації інновацій».

З. Варналій та О. Гармашова [3, с. 193] під інноваційною інфраструктурою розуміють сукупність взаємопов'язаних і взаємо-

© Л.В. Олексенко, 2020

діючих інститутів, функціонування яких націлене на підвищення ефективності інноваційної діяльності на всіх стадіях інноваційного процесу.

Н. Яркіна [4] трактує інноваційну інфраструктуру як сукупність елементів, що забезпечують пошук і впровадження нових ідей товарів, послуг, матеріалів, способів виробництва та організації діяльності. До функцій елементів інноваційної інфраструктури авторка відносить пошук інформації про ринок, наукової інформації, здійснення досліджень і розробок, проєктування нових виробів і технологій їх виготовлення та ін.

Отже, інноваційна інфраструктура являє собою сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, метою яких є забезпечення ефективного механізму інтеграції всіх стадій інноваційного процесу, збереження та розвиток інноваційного потенціалу країни, включаючи сприяння науково-технічній діяльності, стимулювання виробництва наукомісткої продукції, проєктування та впровадження у виробництво нових виробів, технологій їх виготовлення, організаційних і маркетингових рішень.

Інноваційна інфраструктура має сприяти вирішенню таких завдань:

забезпечення взаємодії наукової сфери, освіти та виробництва;

інформаційне забезпечення, тобто створення доступу до наукової, науково-технічної або маркетингової інформації, яку можна використовувати на різних етапах інноваційного процесу;

фінансове забезпечення інноваційної діяльності, що може бути здійснено за рахунок державних коштів, ресурсів вітчизняних та іноземних підприємств і організацій тощо;

кадрове забезпечення, що передбачає підготовку науково-технічних працівників, а також професійних інноваційних менеджерів;

проєктно-технологічна і виробнича підтримка інновацій;

експертиза інноваційних проєктів, програм, а також сертифікація, стандартизація та контроль якості інноваційної продукції;

дифузія (просування) інновацій як на національні, так і на іноземні ринки, що включає маркетингову діяльність, патентно-ліцензійну роботу, захист інтелектуальної власності;

зниження рівня ризиків, які виникають у процесі розроблення та впровадження інновацій [3, с. 193-194].

Щоб вирішити ці завдання, до складу інноваційної інфраструктури включають різні елементи, які фахівці пропонують об'єднувати в кілька груп. У Державній цільовій економічній програмі «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» в інноваційній інфраструктурі виокремлюють виробничо-технологічну, фінансово-економічну, нормативно-правову, територіальну та кадрову підсистеми [5].

Становлення та розвиток нового постіндустріального суспільства можливі за умови досить високого рівня творчої активності сучасної інтелектуальної особистості. Тому комплексні заходи, які спрямовані на формування та розвиток інноваційних територіальних структур (науково-технологічних, наукових, дослідницьких парків (технопарків), бізнес-інкубаторів і технополісів) і сприяють піднесенню економіки та активізації творчого процесу, у розвинутих країнах увійшли до пріоритетних державних програм. Реалізація та вдосконалення інноваційних територіальних структур у країнах – світових лідерах є найважливішим державним завданням і невід'ємною складовою державної інноваційної політики. На думку багатьох дослідників, інноваційні територіальні структури (ІТС) як комплекси інституцій правового, фінансового та соціального характеру, що забезпечують взаємодію наукових і підприємницьких структур та мають міцні національні корені, традиції, політичні й культурні особливості, є найважливішою частиною національних інноваційних систем.

Значною мірою така позиція щодо ІТС викликана вагомим їх внеском в інноваційний розвиток конкретної країни. Велике значення для створення ефективних ІТС має об'єднання на регіональному рівні зусиль активних представників різних сфер діяльності, оскільки саме тут можливий найшвидший і найефективніший обмін інформацією, є всі умови для передачі досвіду в освоєнні інноваційних методів і підходів [6, с. 77-78].

Стан розвитку інноваційної інфраструктури безпосередньо впливає на розвиток єврорегіональної співпраці в інноваційній сфері. Регіональна інноваційна інфраструктура – це сукупність спеціальних інноваційних установ та мереж, які взаємопов'язані та забезпечують розвиток і підтримку всіх етапів інноваційного процесу в регіоні з метою збільшення його інноваційного потенціалу [7, с. 96].

Розглянемо види структур, що входять до складу ІТС.

Фірми «спін-офф» – це підприємства, що виокремлюються із структури ВНЗ, незалежних інститутів, державних дослідницьких

центрів і спеціальних лабораторій найбільших промислових корпорацій, де виконується значний обсяг фундаментальних робіт за грантами і здійснюються відкриття та винаходи. Вони почали масово виникати наприкінці 1960-х років з метою комерційної організації наукових досягнень, які стали побічним результатом виконання дослідницьких програм материнськими закладами, тобто виконання дослідницьких проєктів фундаментального характеру вишами і реалізації науково-виробничих програм промисловими компаніями (за контрактними угодами).

Стимулююча роль системи субсидій полягає в тому, що фірми «спін-офф» організовуються здебільшого вченими та інженерами університетів, незалежних інститутів і корпорацій, які працюють над виконанням урядових контрактів. Особливістю цих підприємств є те, що їх виникнення пов'язане з рухом державних фінансів, а подальше становлення та розвиток спираються переважно на венчурне фінансування [8, с. 40-41].

Бізнес-інкубатор – це структура, яка спеціалізується на створенні сприятливих умов для виникнення й ефективної діяльності малого інноваційного підприємства (МІП), що реалізує оригінальні науково-технічні ідеї. Основна мета бізнес-інкубаторів – надавати МІП матеріальні, інформаційні, консультаційні та інші необхідні послуги, проводити експертизу інноваційних проєктів, шукати інвесторів і за необхідності надавати гарантії тощо [9, с. 25].

У розвинутих країнах модель бізнес-інкубування працює вже тривалий час і зарекомендувала себе як потужний рушій активізації інноваційної діяльності у промисловості. В Україні юридично створено низку бізнес-інкубаторів, але вони фактично перебувають лише на початковій стадії функціонування [10, с. 100].

Європейським різновидом бізнес-інкубаторів є інноваційно-технологічні центри – юридичні особи, які створюються у формі некомерційних організацій для надання суб’єктам інноваційної діяльності допомоги в розробленні та реалізації інноваційних проєктів, розвитку їх інноваційної діяльності, захисті та представництві їх інтересів в органах влади та управління, охороні інтелектуальної власності. Світовий досвід довів, що ефективність діяльності більшості підприємств, які входять до бізнес-інкубатора (інноваційно-технологічного центру), є досить високою. За даними Національної асоціації бізнес-інкубаторів США, співвідношення успішних компаній і компаній-банкрутів у звичайних умовах становить 20:80, а в бізнес-інкубаторах навпаки – 80:20 [11].

Розвиток інкубаторів інноваційного бізнесу як основи майбутніх технопарків, наукових парків і технополісів є оптимальним тактичним заходом. Їх поява разом з академічними інститутами і ВНЗ (або безпосередньо в їхніх межах) дозволила б забезпечити творчою і високооплачуваною роботою значну кількість фахівців.

За визначенням Асоціації наукових парків Великобританії (The United Kingdom Science Park Association), науковий парк – це організація, заснована на праві приватної власності, головною метою якої є підтримка start-up компаній та інкубація інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів за допомогою: формування інфраструктури і служб підтримки, які співпрацюють з агентствами економічного розвитку; підтримки офіційних і робочих зв'язків з університетом або провідним науково-дослідним центром; активного управління трансфером технологій і знань для розвитку бізнесу малих і середніх підприємств, розташованих на території парку [12].

Аналіз функціонування наукових парків у сучасних умовах потребує уточнення суті різновидів паркових утворень: промислової зони, промислового майданчика, промислового (індустріального) парку та наукового парку. Слід відзначити, що суттєвою відмінністю наукових парків від класичних промислових парків є наявність великих дослідницьких і науково-освітніх центрів, а також орієнтація на проведення НДДКР і малосерійний випуск інноваційної продукції. У національному інституційному середовищі України існує таке визначення наукового парку: «…юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проєктів наукового парку» [13].

Згідно із ст. 3 Закону України «Про наукові парки» науковий парк створюється з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень та їх упровадження на вітчизняному та світовому ринках [13]. У власне визначенні та меті формування наукового парку в національному законодавстві недостатньо чітко розставлені акценти щодо підтримки start-up компаній, інкубації інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів. При цьому не сформульовано інструментів підтримки, інфраструктури і служб підтримки [14, с. 109].

Технополіс являє собою науково-промисловий комплекс, створений для виробництва нової прогресивної продукції або розроблення нових наукоємних технологій на базі тісних відносин з університетами і науково-технічними центрами. У ньому поєднується наука, техніка й підприємництво, здійснюється тісне співробітництво між академічною наукою, підприємцями, місцевими і центральними органами влади.

Технополіс створюється так, щоб найбільшою мірою полегшити та зміцнити взаємодію науково-дослідного і промислових секторів, забезпечити якнайшвидше освоєння, комерціалізацію результатів наукових досліджень. Науково-дослідні організації реалізують спільні з промисловими компаніями науково-технічні проєкти, продають їм ліцензії та «ноу-хау», беруть участь у доопрацюванні та «обкатці» винаходів. У технополісі полегшується доступ до документів і технологій, вільно рухаються «ноу-хау». Широко практикується пайова участь наукових організацій у затратах і прибутках промислових компаній, що одержуються завдяки реалізації спільних науково-технічних проєктів, залучення студентів і співробітників наукових організацій, дослідних лабораторій, наукових приладів та обладнання.

Ключовими чинниками успішного розвитку технополісу є розроблення радикального плану його формування, створення критичної маси талановитих учених, інженерів і підприємців, наявність тісних зв'язків академічної науки, промисловості та органів влади, широке залучення ризикового капіталу та інших фінансових ресурсів [8, с. 41-46].

Найефективнішим елементом інноваційної інфраструктури як в Україні, так і в усьому світі, стали територіально-виробничі та наукові комплекси – технопарки.

Технологічний парк (технопарк) – юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об’єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проєктів технологічних парків із виробничого впровадження наукомістких розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [15].

Завданням технопарків є не тільки стимулювання формування нових МІП із використанням результатів наукових досліджень університетських, академічних та інших дослідницьких центрів, але і створення для цих підприємств умов, які б дозволили їм у більш стислі терміни і з меншими витратами проходити всі ста-

дії циклу просування наукових знань у матеріальну сферу, сприяли трансферу технологій. У технопарках поєднуються інтереси розробників і споживачів наукових досягнень. Останнім часом з'явилися віртуальні бізнес-інкубатори і технопарки, які пропонують послуги тим фірмам, що не об'єднані територіально.

Однією з основних причин поширення технопарків у світі є можливість вирішити за їх допомогою проблему реорганізації існуючої системи освіти – наближення її до потреб розвитку сучасного наукомісткого сектору. Багато технопарків, до складу яких входять вищі навчальні заклади чи які підтримують із ними тісні контакти, здійснюють підготовку висококваліфікованих фахівців безпосередньо для своїх науково-дослідних підрозділів і фірм.

Створення технопарку потребує значних фінансових ресурсів, обсяг яких залежить від напрямів діяльності майбутнього технопарку, розмірів площі, що відводиться під нього, обсягу запланованих будівельних робіт, кількості й характеру об'єктів, які споруджуватимуться, віддаленості технопарку від міста, стану комунікацій тощо.

У кожному конкретному випадку модель фінансування залежить від рівня економічного розвитку країни, економічної політики уряду, фінансових можливостей засновників й інших чинників. Як правило, технопарк починає приносити прибуток не раніше ніж через 5-10 років [6, с. 79-80].

Упродовж своєї історії існування технопарки значно еволюціонували. На сьогодні існує декілька моделей технопарків: американська, європейська, японська та китайська.

Американській моделі технопарку притаманні таки риси:

тісний зв'язок з університетами і державними дослідницькими центрами;

часто наявність одного замовника;

основним видом діяльності є надання певної території в оренду власникам наукомістких фірм;

наявність бізнес-інкубатора як однієї з основних ланок технопарку, який є професійною організацією з «вирощування» МІП, забезпечення поліпшених умов їх функціонування.

Середній американський технопарк має близько 50 га землі з 10 будівлями, у яких розташовано від 15 до 45 компаній-орендаторів із 500 службовцями, бюджет – близько 0,5 млн дол. [16, с. 19].

Перший у світі технопарк був створений у США на початку 1950-х років, коли Стенфордський університет (штат Каліфорнія) почав здавати вільні ділянки землі, які перебували в його власності,

разом із приміщеннями в оренду підприємствам, які одержували вигідні військові замовлення від федерального уряду. Протягом 30 років Стенфордський університет продовжував будівництво, формування інфраструктури і передачу в оренду всієї вільної землі наукового парку, що поклало початок Силіконовій долині. Тут розпочали свою діяльність такі всесвітньо відомі фірми, як «Хьюлетт-Паккард», «Полароїд» та ін.

На сьогоднішній день кількість технопарків США перевищує 160 [6, с. 80-81].

Американська система комерціалізації технологій і насамперед створення та функціонування технопарків є найбільш досконалою у світі. Американська модель технопарків з урахуванням місцевих особливостей широко використовується як базова модель створення технопарків в усіх розвинутих країнах світу.

Європейська модель технопарків передбачає наявність:

інноваційних центрів, які орієнтовані на потреби малих високотехнологічних підприємств;

кількох засновників;

будівлі, призначеної для розміщення в ній десятків малих фірм, що сприяє формуванню великої кількості малих і середніх інноваційних підприємств.

Перші європейські парки були створені у 1971 р. у Шотландії при Единбурзькому університеті та в кампусі Кембриджського університету. Незважаючи на те що в Європі науково-технологічні парки почали створюватися пізніше американських, вони також виступили в ролі генераторів створення нових робочих місць у промисловості, спрямованих на впровадження новітніх досягнень науки і техніки.

Європейські технопарки початку 1970-х років повторили ранню модель американського прототипу, коли основним видом діяльності технопарку була здача землі в оренду власникам наукомістких фірм. Такий підхід не сприяв швидкому впровадженню інноваційних ідей та проєктів. Тому в технопарках усе частіше стали будувати так звані «інкубатори технологічного бізнесу» для розміщення багатьох малих інноваційних фірм-початківців. Кембриджський науковий парк (Великобританія) відповідає цьому визначенню. У ньому розташовано близько 80 компаній, діяльність яких охоплює широкий спектр високих технологій. Багато з них підтримують контакти як з вищими навчальними закладами, так і між собою.

Особливо бурхливий розвиток технопарків у Європі викликали саме кризові ситуації. Коли на початку 1980-х років багато районів Великобританії вразила криза текстильної та вугільної промисловості, М. Тетчер прийняла рішення створити в таких регіонах технопарки поблизу університетів. Наразі їх більше 40. Ставка на технопарки у Великобританії цілком себе виправдала.

Для європейських технопарків, які створювалися набагато пізніше американських (особливо у 1980-х роках), характерний коротший термін становлення. Вони базувалися на наявному досвіді, мали детально пророблені програми та бізнес-плани і тому розвивалися швидше й ефективніше.

На початку XXI ст. європейська інноваційна інфраструктура нараховувала більше 1,5 тис. різних інноваційних центрів, у тому числі більше 260 науково-технологічних парків.

Європейські технопарки, як правило, спираються на великі дослідницькі центри та є своєрідним «мостом» для трансферу технологій між науковою сферою і промисловістю. Клієнтами технопарків у Європі є велика кількість підприємств як державної, так і приватної форм власності. Близько 70% всіх клієнтів – це приватні фірми [6, с. 82-83].

Європейський технопарк «Chateau Bombert Technopole» у м. Марселі (Франція) займає площу 180 га, об’єднуючи 50 підприємств, на яких зайнято 1100 співробітників. До послуг фірм інфраструктура, бізнес-інкубатор, конференц-зали, ресторан, технологічний інститут із 230 науковими співробітниками і 1200 студентами, центр розвитку промисловості. Науковий парк «Софія Антіполіс» (Франція) розташований на Рив’єрі на площі понад 2000 га. Максимальна передбачена кількість зайнятих – близько 6 тис. осіб [17].

У Німеччині технологічні центри розглядаються як інструмент для подолання соціально-економічних проблем при переході від сучасної промисловості до інноваційної промисловості майбутнього, пов'язаних зі скороченням кількості робочих місць на старих підприємствах і неможливістю повністю компенсувати їх створенням нових. У такій ситуації величезного значення набуває співробітництво як між технопарками і вищими навчальними установами, так і науковими центрами щодо створення малих інноваційних підприємств, покликаних забезпечити якісні зміни в рівні зайнятості населення в регіонах. Тобто підтримка інноваційного бізнесу здійснюється переважно зусиллями місцевих урядів. У Німеччині відсутня централізована мережа інноваційних центрів. Кожен регіон має власну структуру, і навіть усередині одного регіону можливе

існування декількох організацій, які здійснюють просування інновацій. Мета і завдання центрів – надання інформаційних, консалтингових послуг і фінансової підтримки підприємствам, які входять до їх складу. Такі послуги надає персонал самого парку. До розроблення бізнес-планів і підтримки у фінансових питаннях можуть залучатися ресурси і фахівці ззовні. Підтримка у сфері управління, патентної експертизи, патентування винаходів, страхування та бухгалтерського обліку здійснюється, як правило, партнерами технопарків. Пріоритетні напрями діяльності – дослідження та розробки у сферах інформаційної та комунікаційної техніки, програмного забезпечення, екології, біотехнології, медичної техніки, сільського господарства.

Найближчим часом очікується більш тісна кооперація технопарків і їхнє злиття в єдину загальнонаціональну мережу при посиленні спеціалізації окремих центрів на певних проблемах. Основний пріоритет планується надати подальшому розвитку співробітництва з науково-дослідними установами та інформаційним послугам. Передбачається, що ці процеси супроводжуватимуться збільшенням розміру площ під технопарком, підвищенням коефіцієнта їхньої завантаженості та встановленням зв'язків із великими підприємствами.

Інтерес становить німецький досвід створення і функціонування технологічного парку в м. Кельні. Кельнський технопарк створений на місці та в приміщеннях старого хімічного заводу загальною площею близько 141 тис. м^2 і виробничої – близько 50 тис. м^2. До початку 1980-х років це підприємство, на якому працювало близько 10 тис. осіб, опинилося на межі краху. Фінансові проблеми загострились екологічними та, як наслідок, занепадом загальної інфраструктури у прилеглому регіоні. У 1981-1982 рр. завод було віддано за символічну плату сторонньому приватному інвестору-американцю, який за свої кошти очистив приміщення заводу і прилеглу територію, здійснив необхідну реконструкцію, створив належну інфраструктуру для ведення бізнесу і передав приміщення в оренду численним невеликим приватним компаніям на більш вигідних умовах, ніж у регіоні. З метою підвищення привабливості для учасників у технопарку було засновано технологічний центр, який надавав усім бажаючим (незалежно від їхньої участі в технопарку) безкоштовні професійні послуги щодо складання бізнес-планів, організації, започаткування та подальшого ведення бізнесу. Висновок центру та його рекомендації стали вкрай важливими для

одержання банківських кредитів. Така схема виявилася досить дієвою: діяльність технопарку спричинила позитивну трансформацію всього регіону, насамперед – його виробничої та соціальної інфраструктури. Однак це перетворення стало можливим лише за умов досить сприятливого середовища (законодавчого, податкового та ін.) для заснування і ведення бізнесу, особливо малого [6, с. 88-89].

Японська модель технопарків характеризується такими рисами:

створення технополісів передбачає будівництво абсолютно нових міст, у яких зосереджені науково-дослідні центри і наукомістке промислове виробництво;

акцент на створенні «м'якої інфраструктури», яка складається з кваліфікованих кадрів, нових технологій, інформаційного забезпечення, мереж телекомунікацій і ризикового капіталу;

під час створення технополісів необхідно враховувати регіональні, етнічні та культурні особливості;

головною метою технополісів є комерціалізація результатів наукових досліджень, що передбачає спеціалізацію на прикладних дослідженнях.

Японські технополіси мають розташовуватися не далі як за 30 хв. їзди від міст (із населенням не менше 200 тис. осіб) і в межах одного дня їзди від Токіо, Нагої або Осаки; займати площу не більше 500 квадратних миль; мати розвинену інфраструктуру (сучасні науково-промислові комплекси, університети і дослідні інститути у поєднанні зі зручними для життя районами, облаштованими культурною і рекреаційною інфраструктурою) [3, с. 193-194].

Близько 70% японських технопарків створювалися для підтримки підприємств малого і середнього бізнесу в регіонах, при цьому близько 58% від загальної їх кількості орієнтовано на виробництво високотехнологічної продукції.

Основними джерелами фінансування створення технопарків у Японії є: держава – 30%, муніципалітети – 30, підприємства та приватні особи – 30, іноземні інвестиції – 10%. Кредити на створення технопарків видаються під найнижчі відсоткові ставки (у 3-4 рази менші, ніж звичайні кредити). Для залучення іноземних інвесторів уряд Японії розробив систему пільгових умов. Наприклад, інвесторам, які мають наміри вкласти кошти в наукові та виробничі потужності технопарку о. Кюсю (спеціалізується на виробництві засобів мікроелектроніки, зв'язку і комп'ютерних технологій), муніципальна влада надає позики до 10 млн дол. США під низькі ставки і терміном погашення заборгованості до 10 років [6, с. 81-82].

Технополіс Цукуба («місто мозків») розташований за 35 миль на північний схід від Токіо. Кількість жителів – 11,5 тис. осіб, які працюють у 50 державних дослідних інститутах та 2 університетах. У Цукубі розміщені 30 із 98 провідних державних дослідницьких лабораторій Японії. На відміну від інших технополісів, Цукуба – місто фундаментальних досліджень, на які припадає майже половина бюджетних коштів, виділених на науково-дослідні роботи, а роль приватного сектору в ній є невеликою [16, с. 20-21].

Китайська модель технопарків передбачає:

частина технопарків створюється в межах зон економічного і технічного розвитку, а решта розташована поза індустріальними зонами та концентрується навколо великих наукових й інженерних центрів;

технопарки мають тісний контакт із місцевою адміністрацією і добре інтегровані в регіон або місто, де розташовані;

держава забезпечує жорстке політичне керівництво, фінансову підтримку й управління технопарками;

мають багато податкових привілеїв та інших переваг, які привертають іноземних інвесторів.

Наразі в Китаї налічується 120 спеціальних економічних зон, серед них 53 державного значення, 50 провінційних парків і 30 парків при університетах. Перший технопарк було створено в 1985 р. у м. Шенчжень. Академія наук Китаю, яка стала одним із засновників технопарку, надала йому потужну технологічну підтримку [18, с. 243].

Поширеним типом інноваційної інфраструктури є інноваційний центр.

Інноваційний центр – це інноваційна структура, яка являє собою асоціації підприємств і фірм, об'єднаних спільним прагненням досягнення високого комерційного результату на основі використання науково-технічних розробок і винаходів.

Інноваційні центри займають проміжне становище між виробниками науково-технічної продукції (центри фундаментальних і прикладних досліджень) і промисловістю, переважно малими та середніми підприємствами з чисельністю зайнятих до 250 осіб. Це надає їм можливість відігравати інтерактивну роль, а саме поставляти нові технології потенційним користувачам та інформувати дослідницькі інститути про потреби і запити малого й середнього бізнесу. Таким чином, стратегічний курс інноваційних центрів ґрунтується на їх потенційній спроможності підтримувати інноваційний процес, прискорюючи необхідний обмін технологіями та інформа-

цією між різними компонентами науково-технічної інфраструктури.

Спектр послуг, які надають інноваційні центри західноєвропейських країн, є досить різноманітним, а саме:

упровадження нових технологій та результатів досліджень із науково-технічного сектору у промисловість;

надання малим і середнім підприємствам послуги щодо захисту їхніх винаходів та права інтелектуальної власності, пов'язаної з патентуванням й одержанням ліцензії;

надання малим і середнім підприємствам консультацій з управління, маркетингу, методів дослідження ринку, управління якістю тощо. Такий підхід реалізується завдяки спеціальним програмам навчання, які виконуються спільно з консультативними компаніями або відповідними дослідницькими організаціями;

розвиток нових видів діяльності, яка ґрунтується на передових технологіях, шляхом надання допомоги у створенні та формуванні інфраструктури компанії (спільні підприємства, організація взаємодії між існуючими компаніями і підприємствами тощо).

У зв'язку зі специфікою діяльності та наявністю широкого спектра контактів із регіональною промисловістю інноваційні центри відіграють важливу роль у реалізації багатьох комерційних ініціатив у регіоні, таких як: оцінка регіональних планів технологічного розвитку, бізнес-парків, мереж між науковими інститутами, участь у торговельних ярмарках, залучення іноземних капіталовкладень, проведення семінарів. Інноваційні центри, маючи стійкі відносини з усіма організаціями й інститутами, розглядаються як центральні точки регіональних інноваційних мереж.

Майже всі європейські інноваційні центри базуються на державному фінансуванні як федерального, так і регіонального рівня.

Винятком із західноєвропейської практики функціонування інноваційних центрів є Великобританія, де вони повністю фінансуються з приватних джерел. Тому їх діяльність в основному зосереджена на прямому трансферті технологій. Компанії можуть одержати доступ до інноваційних центрів, ставши членами цих центрів і заплативши внесок.

У 1987 р. урядом Великобританії була створена Мережа регіональних технологічних центрів (РТКЦ), яка охоплювала: Центр досліджень інновацій і промисловості; Східний регіональний технологічний центр; Кентський центр передачі технологій; Лондонський регіональний технологічний центр; Північно-західний регіональний технологічний центр; Північно-ірландський технологічний

центр; Квазар 7; Регіональний технологічний центр «Північ»; Сассекський центр передачі технологій; Технології долини Темзи; Комерційні послуги університету Гламоргана; Вест Мідланд регіональний технологічний центр; Регіональний технологічний центр Йоркширу і Хамберсайда.

У 1993 р. для підтримки малих і середніх фірм на місцевому рівні виникла система Комерційних зв’язків, яка включала 78 партнерств.

У 1987-1990 рр. фінансування РТКЦ здійснювалося центральним урядом. Із 1990 р. РТКЦ перебувають на самофінансуванні за рахунок надання комерційних послуг. Комерційні зв'язки фінансуються місцевими комунами і владою.

На нижньому рівні підтримка малих і середніх фірм здійснюється виключно через місцеві Комерційні зв’язки, співробітники яких мають доступ до регіональної технологічної інформації, часто через РТКЦ. Кожен РТКЦ має доступ до регіональних і національних джерел інформації.

Партнерами по мережі поширення технологій є ради підприємств, торгові палати, місцева влада, промислові агентства, університети, банки та ін. Діяльність РТКЦ включає семінари, надання інформації, організацію спільної роботи підприємств, консультування, технологічне брокерство, вирішення проблем. Основними послугами партнерств Комерційних зв'язків є: стартовий капітал, тренінг, маркетинг, бізнес-семінари, створення нової продукції.

Мережі поширення технологій у Франції стали створюватися з 1989 р. Міністерством досліджень і технологій та Міністерством промисловості на основі пілотних проєктів. Французька регіональна мережа інноваційних центрів також здійснює трансфер і поширення технологій, хоча ця діяльність зосереджена на найбільш розвиненій частині ринку малого та середнього бізнесу (компаніях, зайнятих розробкою технологій). Інноваційні центри у Франції мають галузеву орієнтацію. Історично у Франції склалася багаторівнева науково-технічна інфраструктура. Наразі вона включає 2 типи:

технологічні центри регіонального або національного рівня, які займаються конкретними галузевими технологіями (промислові технічні центри, університети та ін.);

центри, що спеціалізуються на загальних або конкретних проблемах (CRITT, ANVAR, торгово-промислові палати).

Мережа поширення технологій включає: ACTION; Асоціацію науково-технічного розвитку провінції Піккарді; Дорожню асоціацію провінції Від; Асоціацію трансферту технологій провінції Ло-

рен; Технологічне агентство провінції Пуату; CRITT Corse Technologie; RDT Limousin; Miditech.

З метою забезпечення технологічного розвитку підприємств усі державні та приватні консультативні організації об'єднані в регіональні мережі. Серед них такі відомі, як ARIST, CTI, CRITT. Нині налічується 20 мереж. Планується створити аналогічні структури у всіх 24 регіонах Франції. Існує Міжрегіональна мережа поширення технологій, яка фінансується національними і регіональними державними фондами.

Партнерами по мережі поширення технологій є представники організацій, які здійснюють дослідження, поширюють технології або займаються промисловим розвитком. Також беруть участь регіональні представники різних міністерств і такі організації, як промислові технічні центри, ARIST, CRITT, торгово-промислові палати, державні дослідницькі інститути та регіональні ради.

Серед інших організацій слід виокремити такі:

CRITT – регіональний центр передачі технологій та інновацій. У Франції існує 150 таких центрів у 25 регіонах. Майже всі центри CRITT спеціалізуються на певних технологіях. Зокрема, підприємства CRITT надають технологічні послуги типу адаптації чи видозміни існуючих технологічних рішень і розташовані в тих регіонах, де їхня спеціалізація є найбільш необхідною (наприклад, матеріали в Альзасі, хімія в Бретані); інтерфейсні CRITT здійснюють координацію, експертні CRITT проводять експертизу (оцінку) розробок інститутів, університетів, великих організацій. CRITT на 23% фінансується Міністерством досліджень і технологій;

ARIST – регіональні агентства науково-технічної інформації (почали створюватися у 1980-х роках за підтримки міністерства промисловості), які надають послуги торгово-промисловим палатам і промисловим підприємствам. Існує 25 регіональних ARIST, на яких зайнято всього 140 службовців. Їх мета – підтримка інновацій у сфері малого та середнього підприємництва;

ADIT – агентства з поширення технологічної інформації;

CTI – промислові технічні центри (їх 18, існують з 1991 р.);

CCI – технологічні радники.

DRIRE, ANVAR, CNRS, NOVELECT – наукові товариства.

В Аахенському університеті при Інституті матеріалів для електроніки створений інноваційний центр, який є частиною інституту та займається створенням і трансфером у промисловість його базових розробок. Передача приватній фірмі власності університету, зокрема устаткування, створеного за державні кошти, розгля-

дається не лише як допомога новому бізнесові, але і як стимул для безперервного відновлення устаткування власне в університеті. При цьому не передбачається повернення державі, земельному уряду чи університету виділених по конкретному проєкту коштів. Основна мета виділення зазначених коштів – це розвиток малого бізнесу і створення нових робочих місць у пріоритетних напрямах, насамперед у сфері високих технологій. У результаті це сприяє інтенсивному розвитку надсучасної промисловості в конкретному регіоні.

Пільговий режим триватиме перші кілька років, а потім фірма повинна буде перейти на самофінансування. Такий механізм досить добре діє і широко застосовується як у регіоні Аахена, так і в Німеччині загалом.

При цьому діяльність держави і відповідних земельних урядів значною мірою орієнтована на створення та підтримку саме малого бізнесу у пріоритетних для даного регіону областях. Саме малий бізнес наразі є основою німецької промисловості та створює переважну більшість нових робочих місць, у той час як на великих підприємствах чисельність зайнятих безперервно скорочується. Так, на підприємствах із чисельністю більше 500 працівників зайнято близько 20% працюючого населення Німеччини; у той же час 40% працює на підприємствах із чисельністю менше 20 осіб. Таким чином, на підприємствах і в організаціях із чисельністю персоналу від 1 до 500 осіб працює 80% всього працездатного населення, які створюють відповідну частку національного продукту.

Компанія CEROBEAR Gmb, розташована в м. Герцогенрасе, неподалік від Аахена, є типовим представником промислової компанії, що вийшла з інноваційного центру і вже міцно «стала на ноги». Вона виготовляє керамічні підшипники спеціального призначення, надстійкі щодо впливу високих температур, агресивних середовищ і зносу. Такі підшипники застосовуються в авіакосмічній техніці (наприклад, головні двигуни «Шаттла»), хімічній, металургійній і харчовій промисловості, системах зв'язку тощо. Компанія сертифікована NASA і має замовників по всьому світу (NASA, SKF, GE, Pratt & Whitney etc.). Окремі види продукції вона виробляє практично одна у світі. Продукція компанії значною мірою базується на розробках, виконаних у Франхоферовському інституті промислових технологій. У компанії працює 80 співробітників при річному обсязі продажів близько 3,5 млн євро.

Підтримка інноваційної діяльності в Нідерландах організована через високоцентралізовану мережу, яка охоплює 18 регіо-

нальних інноваційних центрів, що фінансуються національним урядом. Інноваційні центри почали створюватися з 1988 р. з ініціативи міністерства економіки на основі концепції інноваційних центрів у Данії. Усередині цієї мережі є добре розвинена система інформаційного обміну. Завдання центрів – надання і впровадження технологічних знань у малому та середньому підприємництві.

Інноваційні центри зосереджені на наданні короткострокових і практичних консультацій, насамперед «повільно сприйнятливим споживачам технологій», замість представників малого та середнього бізнесу, активних щодо сфери застосування технологій. Кожна мала та середня фірма має право одержати дводенну консультацію безкоштовно. Наступні консультації надаються вже на платній основі, однак практично завжди клієнти консультуються не більше двох днів.

Діючі інноваційні центри працюють автономно. Існує також центральна організація, через яку вони фінансуються. Але вона не може впливати на суть їхньої роботи. Штат інноваційного центру включає 7 інженерів (тобто лише близько 120 на всі Нідерланди). Кожен центр має керуючого директора і зовнішню раду з числа підприємців регіону. Рада разом із директором центру відповідають за реалізацію політики.

Центри тісно співпрацюють із такими організаціями, як торгові палати, галузеві організації, інститути на кшталт TNO й університети. У більшості випадків інноваційні центри розташовані поблизу торгових палат.

Інноваційні центри повністю фінансуються міністерством економіки.

Декілька голландських галузевих організацій мають власні технологічні центри, які також повністю фінансуються урядом. Вони обслуговують лише свою галузь і мають вужчу спеціалізацію, ніж інноваційні центри. Зокрема, Голландський інститут малих і середніх підприємств має 27 відділень і вирішує проблеми, аналогічні завданням інноваційних центрів. Відмінність полягає в тому, що Інститут орієнтований тільки на організації сфери послуг, у той час як сфера діяльності центрів охоплює і виробничі компанії [19].

Висновки. У процесі розвитку інноваційної інфраструктури в Україні необхідно звернути увагу на те, що найбільш дієвим її елементом є технопарки. Загальний цільовий орієнтир їх функціонування – це підвищення ефективності інноваційної діяльності за рахунок встановлення більш тісних взаємозв’язків між наукою і виробництвом.

Інноваційна політика має бути селективною та спиратися на розроблення й виконання програм, які охоплюють усі стадії інноваційного процесу (від фундаментальних і прикладних досліджень до виробництва та використання нових продуктів), організацію сегменту світового ринку системи маркетингу, продажу, фірмового обслуговування тощо.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

2. Исмаилов Т.А., Гамидов Г.С. Инновационная экономика – стратегическое направление развития России в XXI веке. *Инновации*. 2003. № 1. С. 45-49.

3. Варналій З.С., Гармашова О.П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення: Монографія. Київ: Знання України, 2013. 387 с.

4. Яркіна Н.М. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Ліра-К, 2013. 497 с.

5. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 447. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF#Text.

6. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: РВПС НАН України, 2006. 480 с.

7. Tsekhanovych V. Models of innovation infrastructure in euroregions. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 4 (58). С. 95-99. doi: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4(58)-95-99.

8. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Київ: Знання 1999. 514 с.

9. Фигуровский Н. Будущее за инкубаторами инновационного бизнеса. *Радикал*. 1992. № 44. С. 24-29.

10. Кондратенко О.О., Ніколаєв О.Д. Роль бізнес-інкубаторів у активізації інноваційного розвитку України. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 99-104.

11. Беляев Д. Технопаркам – зеленый свет. URL: http://www.ip-centr.kiev.ua/newcipip/control/ru/publish/article/main?art_id=110573.

12. The United Kingdom Science Park Association. URL: http://www.ukspa.org.uk/our-organisation/about-us.

13. Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17.

14. Осадча Н.В. Активізація інноваційної діяльності в наукових і технопарках як виклик глобальної економіки. *Вісник економічної науки України.* 2015. № 1. С. 108-113.

15. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 року № 991-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text.

16. Лукьянчиков Г., Щукин А. От технопарков – к городам науки. *Эксперт.* 2010. № 48 (732). С. 19-25.

17. Science Parks in Europe. URL: http://www.unesco.org/sciencce/psd/thm_innov/unispar/sc_parks/europe.html.

18. Мазур А.А., Маринский Г.С., Гагауз И.Б. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки. Харьков: Харьковские технологии, 2003. 352 с.

19. Системы технопарков в Европе. URL: http://www.investments.com.ua/.

References

1. Pro innovatsiinu diialnist. Zakon Ukrainy vid 4.07.2002 r. № 40-IV [On innovative activity: Law of Ukraine of July 4, 2002 № 40-IV]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].

2. Ismailov, T.A., Gamidov, G.S. (2003). Innovatsionnaya ekonomika – strategicheskoye napravleniye razvitiya Rossii v XXI veke. [An innovative economy is a strategic direction for the development of Russia in the 21st century]. *Innovatsii – Innovation*, 1, pp. 45-49 [in Russian].

3. Varnalii, Z.S., Harmashova, O.P. (2013). Konkurentospro-mozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia [Competitiveness of the national economy: problems and priorities of innovation]. Kyiv, Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

4. Yarkina, N.M. (2013). Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics]. Kyiv, Lira-K. 497 p. [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy «Stvorennia v Ukraini innovatsiinoi infrastruktury» na 2009-2013 rr.: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 travnia 2008 r. №447 [On approval of the State Targeted Economic Program «Creation of Innovative Infrastructure in Ukraine» for 2009-2013: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 14, 2008 №447]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

6. Onikiienko, V.V., Yemelianenko, L.M., Teron, I.V. (2006). Innovatsiina paradyhma sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovative paradigm of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv, Council for the Study of Productive Forces of Ukraine of NAS of Ukraine [in Ukrainian].

7. Tsekhanovych, V. (2019). Models of innovation infrastructure in euroregions. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 4 (58), pp. 95-99. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4(58)-95-99.

8. Chervanov, D.M. (1999). Menedzhment innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpryiemstv Ukrainy [Management of innovation and investment development of Ukrainian enterprises]. Kyiv, Znannia. 514 p. [in Ukrainian].

9. Figurovskiy, N. (1992). Budushcheye za inkubatorami innovatsionnogo biznesa [The future belongs to incubators of innovative business]. *Radikal*, 44, pp. 24-29 [in Russian].

10. Kondratenko, O.O., Nikolaiev, O.D. (2018). Rol biznes-inkubatoriv u aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [The role of business incubators in intensifying the innovative development of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2, pp. 99-104 [in Ukrainian].

11. Belyayev D. Tekhnoparkam – zelenyy svet [Technoparks – green light]. Retrieved from http://www.ip-centr.kiev.ua/newcipip/control/ru/publish/article/main?art_id=110573 [in Russian].

12. The United Kingdom Science Park Association. Retrieved from http://www.ukspa.org.uk/our-organisation/about-us.

13. Pro naukovi parky: Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 2009 r. № 1563-VI [About science parks: Law of Ukraine of June 25, 2009 № 1563-VI]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17 [in Ukrainian].

14. Osadcha, N.V. (2015). Aktyvizatsiia innovatsiinoi diialbnosti v naukovykh i tekhnoparkakh yak vyklyk hlobalnoi ekonomiky [Activation of innovation activity in science and technology parks as a challenge of the global economy]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 108-113 [in Ukrainian].

15. Pro spetsialnyi rezhym innovatsiinoi diialnosti tekhnolohichnykh parkiv: Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 roku № 991-XIV [About the special mode of innovative activity of technological parks: the Law of Ukraine of July 16, 1999 No. 991-XIV]. Retrieved from https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text [in Ukrainian].

16. Luk'yanchikov, G., Shchukin, A. (2010). Ot tekhnoparkov – k gorodam nauki [From technology parks to science cities]. *Ekspert – Ekxpert*, 48 (732), pp. 19-25 [in Russian].

17. Science Parks in Europe. Retrieved from http://www.unesco.org/sciencce/psd/thm_innov/unispar/sc_parks/europe.html.

18. Mazur, A.A., Marinskiy, G.S., Gagauz, I.B. (2003). Sovremennyye innovatsionnyye struktury i kommertsializatsiya nauki [Modern innovative structures and commercialization of science]. Kharkiv, Kharkiv Technologies. 352 p. [in Russian].

19. Systemy tekhnoparkov v Evrope [Technopark systems in Europe]. Retrieved from http://www.investments.com.ua/ [in Russian].

Надійшла до редакції 02.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.243-251*

А.С. Наволокіна, *к.е.н.*
чл.-кор. АЕН України
ORCID 0000-0003-1711-6002
e-mail: allanavolokina@gmail.com,
Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет», м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИКИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

Україна належить до тих країн, яким необхідно прискореними темпами розвивати виробництво, орієнтоване на експорт, та активізувати міжнаціональну діяльність у напрямі пошуку нових ринків збуту та товарних позицій експорту [1]. Оскільки найбільшу питому вагу в українському експорті займає саме продукція АПК та харчової промисловості, даний сектор передусім потребує вдосконалення та адаптації внутрішніх процесів до вимог сучасного ринку.

У свою чергу, сучасність потребує від аграрного сектору не лише виробництва якісної продукції, але і вирішення завдань нового типу: коли, де, як, у якій кількості з мінімальними витратами постачати продукцію до споживачів, тобто для глобалізації необхідне формування сучасної моделі сільського господарства [2].

Як наслідок, функціонування та розвиток підприємств у сучасних ринкових умовах неможливий без побудови ефективної логістичної системи. Основною метою впровадження логістики на різних управлінських рівнях господарювання є мінімізація трансакційних витрат, які виникають на стадіях постачання, виробництва та збуту продукції [3].

Агрологістику являє собою науково-практичний напрям у системі менеджменту суб’єктів господарювання агроринку, що уможливлює підвищення економічної ефективності за рахунок скорочення внутрішньофірмових витрат, пов’язаних із виконанням логістичних операцій і процесів під час виробництва, зберігання та переміщення агропродукції та інформації про неї на визначеному логістичному полігоні у встановлених часових межах і забезпечення високого рівня якості обслуговування споживачів [4].

© А.С. Наволокіна, 2020

Питання формування ефективної системи логістики в агропродовольчій сфері завжди привертали увагу науковців. Прикладами є праці Ю. Самойлика, В. Вострякової, В. Глазуна, О. Ковбаси, В. Коваля, К. Костецької, В. Бондара, К. Чимош, Т. Бабенкової, Г. Калетніка, В. Павлюка, А. Кравцова, Я. Дроботя.

Поняття «агрологістика» досліджують О. Сумець, О. Величко, Н. Потапова, С. Гриценко, С. Терещенко.

Метою статті є аналіз сучасного стану логістики агропродовольчого ринку в Україні та перспектив її розвитку.

Логістика агропродовольчого ринку являє собою складну систему, що поєднує в собі декілька ланок, а саме сільськогосподарську, переробну та власне ринок. Також у дану систему входить складське господарство (як проміжна ланка) і два види міжланкових потоків: інформаційні та матеріальні. Узагальнену схему логістики агропродовольчого ринку наведено на рис. 1.

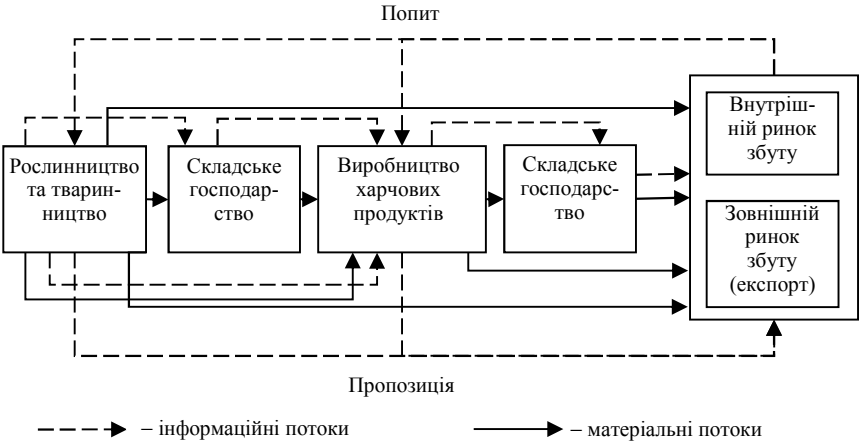

Рис. 1. Узагальнена схема логістики агропродовольчого ринку

Джерело: побудовано автором.

Поняття «матеріальні потоки» є ключовим у логістиці. Матеріальні потоки утворюються в результаті транспортування, складування і виконання інших матеріальних операцій із сировиною, напівфабрикатами та готовими виробами – починаючи з первинного джерела сировини і до кінцевого споживача [5]. Забезпечувальним чинником руху матеріальних потоків є транспорт. Саме транспорт забезпечує виробничі зв'язки промисловості та сільського господар-

ства, здійснює перевезення вантажів і пасажирів, є основою географічного поділу праці, сприяючи спеціалізації та кооперуванню підприємств, галузей, районів і країн. Без транспорту було б неможливим подолання територіального розриву між виробництвом та споживанням товарів і послуг [6].

До основного транспорту та техніки, що забезпечує рух матеріальних потоків агропродовольчого ринку, можна віднести вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі, а також причепи та напівпричепи.

У табл. 1 наведено дані щодо наявності сільськогосподарської техніки на сільськогосподарських підприємствах за 2013-2017, 2019 рр. Динаміку за цими даними наведено на рис. 2.

Таблиця 1

Дані щодо наявності сільськогосподарської техніки на сільськогосподарських підприємствах за 2013-2017, 2019 рр. [1] [7-13]

Вид техніки	2013	2014	2015	2016	2017	2019
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	99298	87307	83567	85417	81158	78678
Причепи та напівпричепи	78094	69032	66570	67928	65239	64800

[1] Дані за 2018 р. у статистичному збірнику «Сільське господарство України 2018» відсутні.

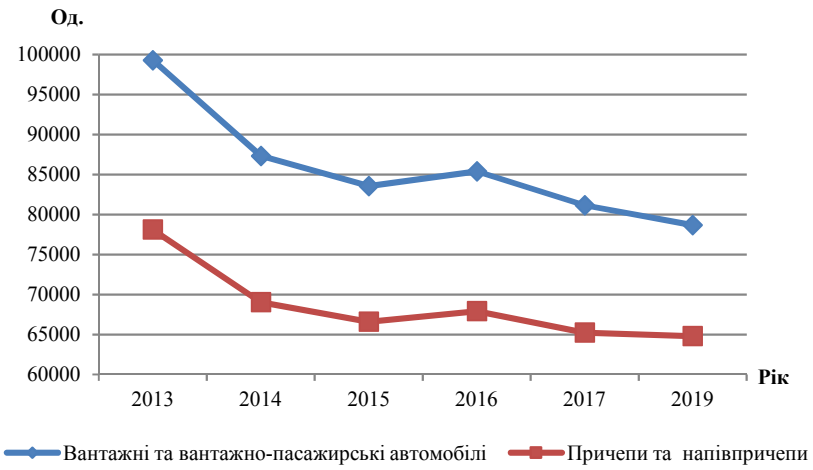

Рис. 2. Динаміка показників наявності сільськогосподарської техніки на сільськогосподарських підприємствах [7-13]

За останні роки спостерігається значне скорочення кількості одиниць сільськогосподарської техніки на сільськогосподарських підприємствах. З 2013 по 2019 р. кількість вантажних та вантажно-пасажирських автомобілів зменшилася на 20620 од., що складає майже 21% від початкової кількості транспортної техніки на початок періоду дослідження. Початкова кількість причепів і напівпричепів за розглянутий період зменшилася на 17%. Дані показники свідчать про високу зношеність матеріальної бази, яка забезпечує рух матеріальних потоків у схемі логістики агропродовольчого ринку, а також про низький рівень інвестицій у відтворення цієї матеріальної бази.

Далі буде розглянуто забезпечення інформаційних потоків, які є результатом функціонування логістичної інформаційної системи агропродовольчого ринку.

Логістична інформаційна система агропродовольчого ринку – це сукупність взаємопов'язаних засобів обчислювальної техніки і програмного забезпечення, що організовує інформаційний потік, який супроводжує матеріальний потік, і є тією істотною для підприємства ланкою, яка пов'язує постачання, виробництво та збут [14]. Також інформаційне забезпечення дозволяє ланкам логістики агропродовольчого ринку обмінюватися інформацією про попит і пропозицію на сільськогосподарську продукцію.

На рис. 3 наведено динаміку капітальних інвестицій ланок агропродовольчого ринку у придбання програмного забезпечення. Однак витрати на придбання обчислювальної техніки неможливо визначити через специфіку формування статистики капітальних інвестицій підприємств в Україні.

Отже, найбільшими капітальними інвестиціями у програмне забезпечення характеризується оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами, а також сектор виробництва харчових продуктів. Це свідчить про те, що переробна ланка агропромислового комплексу більше вкладається в логістичну інформаційну систему агропродовольчого ринку.

Також слід відзначити значне зростання капітальних інвестицій сектору економіки «оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами» у придбання програмного забезпечення з 2013 по 2016 р. та загальне їх скорочення починаючи з 2016 р.

У свою чергу, «сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство», а також «оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами» характеризуються ста-

більно низькими капітальними інвестиціями у придбання програмного забезпечення.

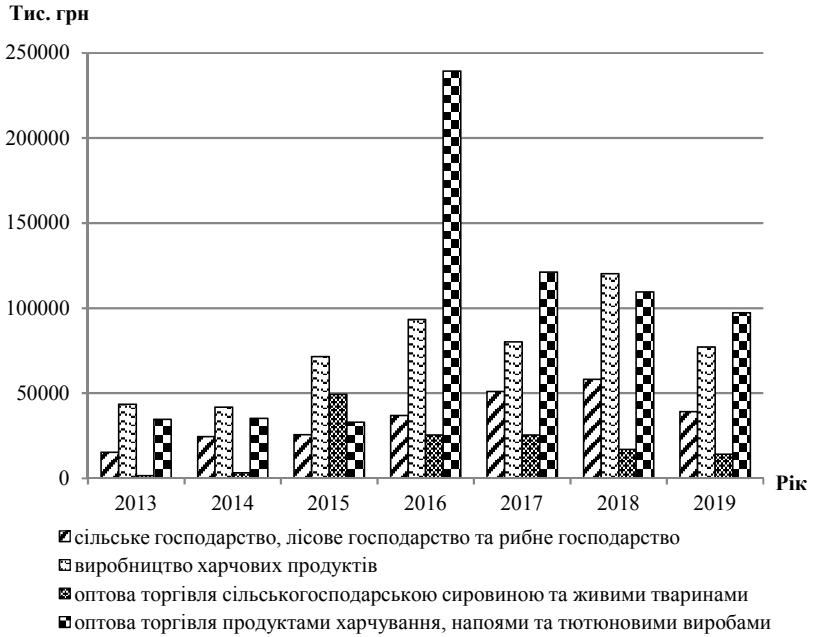

Рис. 3. Динаміка капітальних інвестицій ланок агропродовольчого ринку у придбання програмного забезпечення [15]

Наступним етапом дослідження є аналіз агрегованого Індексу ефективності логістики (Logistics Performance Index, LPI). Індекс ефективності логістики – це інтерактивний інструмент порівняльного аналізу логістичних профілів країн, який допомагає країнам зіставити виклики та можливості, з якими вони стикаються у сфері торговельної логістики, і визначити шляхи підвищення ефективності у логістичній діяльності. LPI базується на всесвітньому опитуванні операторів на місцях (глобальних експедиторів та експрес-перевізників) та кількісних даних щодо ефективності ключових складових логістичного ланцюга [16].

Агрегований LPI поєднує в собі чотири останніх рейтинги LPI. Результати шести компонентів у дослідженнях LPI 2012, 2014, 2016 та 2018 рр. були використані для створення «загальної картини» з метою кращого відображення показників логістики країн.

Цей підхід зменшує випадкові варіації від одного опитування LPI до іншого і дозволяє порівняти 167 країн. Оцінки кожного року за кожним компонентом зробили такі внески: 6,7% у 2012 р., 13,3% у 2014 р., 26,7% у 2016 р. та 53,3% у 2018 р. Таким чином, останні дані мають найбільшу вагу [17].

Результати аналізу наведено в табл. 2, де [18]:

1) «митниця» – ефективність процесу оформлення (швидкість, простота і передбачуваність формальностей) органами прикордонного контролю, включаючи митницю;

2) «інфраструктура» – якість торгової та транспортної інфраструктури (наприклад, порти, залізниці, дороги, інформаційні технології);

3) «міжнародні поставки» – легкість організації поставок за конкурентоспроможними цінами;

4) «логістична компетентність» – компетентність і якість логістичних послуг (наприклад, транспортних операторів, митних брокерів);

5) «відстеження та маршрутизація» – здатність прокладати маршрути та відстежувати вантажі;

6) «своєчасність» – своєчасність відвантаження в напрямку призначення в запланований або очікуваний час доставки.

Таблиця 2

Зведений «Індекс ефективності логістики» за 2012-2018 рр. [17]

Країна	LPI		Митниця		Інфраструктура		Міжнародні перевезення		Логістична компетентність		Відстеження та маршрутизація		Своєчасність	
	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка
Німеччина	1	4,19	1	4,09	1	4,38	4	3,83	1	4,26	1	4,22	1	4,4
Україна	69	2,83	95	2,46	105	2,38	81	2,77	70	2,76	54	3,08	55	3,45

Слід зауважити, що основу розрахунку Індексу ефективності логістики становить якість забезпечення як матеріальних потоків у загальній схемі логістики країни, так і інформаційних.

Згідно із зведеним за 2012-2018 рр. Індексом ефективності логістики Україна посіла в рейтингу 69 місце із 167 можливих. Найгіршу оцінку Україна отримала за показником «інфраструктура», до якого належать транспортні зв’язки та інформаційні технології, а

найкраща оцінка спостерігається за «відстеженням і маршрутизацією».

Таким чином, оскільки відстеження та маршрутизація мають пряме відношення до комп'ютеризації та програмного забезпечення, можна зробити висновок про нерівномірне інформаційне забезпечення різних ланок логістики агропродовольчого ринку в Україні.

Висновки. На основі аналізу Індексу ефективності логістики та деяких показників інвестиційної діяльності у сфері логістики агропродовольчого ринку виявлено низький рівень забезпечення як матеріальних, так і інформаційних потоків, що супроводжують взаємодію всіх його ланок.

Особливо слід відзначити високу зношеність матеріальної бази, яка забезпечує рух матеріальних потоків сільськогосподарського сектору, а також низькі показники капітальних інвестицій сільськогосподарської ланки у придбання програмного забезпечення.

З метою підвищення ефективності та якості логістики агропродовольчого ринку необхідно на кожному етапі реалізації сільськогосподарської продукції застосовувати такі методи оптимізації та адаптації, які дозволять мінімізувати транспортні та часові витрати, що виникають на всіх стадіях постачання, виробництва, збуту продукції агропромислового та харчового комплексів. Це, у свою чергу, потребує постійного зростання технологічного та інформаційного потенціалу.

Література

1. Осадча Н. В., Ляшенко В. І., Галясовська О. В., Дзюба С. В. Особливості експорту агропромислової продукції в Україні та придніпровському. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 82-91.

2. Гриценко С.І., Терещенко С.В. Агрологістика в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Вісник Донецького національного університету*. Серія: Економіка і право. 2015. Вип. 1. С. 87-89.

3. Самойлик Ю. В. Механізм формування і розвитку логістичних систем скотарства в агроформуваннях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 11. С. 84-88.

4. Сумець О. Агрологістика: необхідність і можливість розвитку. *Agricultural and resource economics.* 2017. Vol. 3, № 3. С. 119-129.

5. Банько В.Г. Логістика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. Київ: КНТ, 2007. 332 с.

6. Чимош К. С. Аналіз сучасних світових та вітчизняних тенденцій розвитку транспортної логістики в аграрному секторі економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 9. С. 112-114. doi: 10.32702/2306-6806.2020.9.112.

7. Сільське господарство України 2013: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2014. 390 с.
8. Сільське господарство України 2014: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 379 с.
9. Сільське господарство України 2015: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 360 с.
10. Сільське господарство України 2016: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 246 с.
11. Сільське господарство України 2017: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
12. Сільське господарство України 2018: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 235 с.
13. Сільське господарство України 2019: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 230 с.
14. Качуровський В. Є. Інформаційна логістика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 690 : Логістика. С. 53-59.
15. Капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010-2019 роках / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
16. У рейтингу Світового банку за показником ефективності логістики (LPI) Україна піднялась за два роки на 14 позицій. URL: https://investinkyiv.gov.ua/ua/news/ukrayina-pidnyalas-za-dva-roki-na-14-pozicij-u-rejtingu-svitovogo-banku-za-pokaznikom-efektivnosti-logistiki-lpi.
17. Aggregated LPI 2012-2018. The World Bank Group. URL: https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking?sort=asc&order=Customs#datatable.
18. Голубкова І.А., Бабаченко М.В., Левинська Т.І. Рейтингування розвитку логістики в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 44. С. 22-26. https://doi.org/10.32843/infrastruct44-4.

Referensces

1. Osadcha, N. V., Liashenko, V. I., Haliasovska, O. V., Dziuba, S. V. (2019). Osoblyvosti eksportu ahropromyslovoi produktsii v Ukraini ta prydniprovskomu [Features of export of agro-industrial products in Ukraine and Dnieper]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 82-91 [in Ukranian].
2. Hrytsenko, S.I., Tereshchenko, S. V. (2015). Ahrolohistyka v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Agrologistics in Ukraine: current state and development prospects]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*. Ser. v: ekonomika i pravo – *Bulletin of Donetsk National University, Series: Economics and Law*, Vol. 1, pp. 87-89 [in Ukranian].
3. Samoilyk, Yu. V. (2015). Mekhanizm formuvannia i rozvytku lohistychnykh system skotarstva v ahroformuvanniakh [Mechanism of formation and development of logistic systems of cattle breeding in agro-formations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, Issue 11, pp. 84-88 [in Ukrainian].
4. Sumets, O. (2017). Ahrolohistyka: neobkhidnist i mozhlyvist rozvytku [Agrologistics: the need and possibility of development]. *Agricultural and resource economics*, Vol. 3, № 3, pp. 119-129 [in Ukranian].

5. Banko, V.H. (2007). Lohistyka [Logistic]. 2nd ed., rework. Kyiv, KNT. 332 p. [in Ukranian].

6. Chymosh, K. S. (2020). Analiz suchasnykh svitovykh ta vitchyznianykh tendentsii rozvytku transpo-rtnoi lohistyky v ahrarnomu sektori ekonomiky [Analysis of modern world and domestic trends in the development of transport logistics in the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 9, pp. 112–114. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.9.112 [in Ukranian].

7. Agriculture of Ukraine 2013: Statistical Yearbook. (2014). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 390 p. [in Ukrainian, in English].

8. Agriculture of Ukraine 2014: Statistical Yearbook. (2015). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine, 2015. 379 c. [in Ukrainian, in English].

9. Agriculture of Ukraine 2015: Statistical Yearbook. (2016). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 360 p. [in Ukrainian, in English].

10. Agriculture of Ukraine 2016: Statistical Yearbook. (2017). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 246 p. [in Ukrainian, in English].

11. Agriculture of Ukraine 2017: Statistical Yearbook. (2018). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 245 p. [in Ukrainian, in English].

12. Agriculture of Ukraine 2018: Statistical Yearbook. (2019). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 235 p. [in Ukrainian, in English].

13. Agriculture of Ukraine 2019: Statistical Yearbook. (2020). Kyiv, State Statistics Service of Ukraine. 230 p. [in Ukrainian, in English].

14. Kachurovskyi, V. Ye. (2010). Informatsiina lohistyka [Information logistics]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, No. 690 : Logistics, pp. 53-59 [in Ukranian].

15. Kapitalni investytsii pidpryiemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpryiemstva u 2010-2019 rokakh [Capital investment of enterprises by type of economic activity with a breakdown on large, medium, small and microenterprisesin 2010-2019]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

16. U reitynhu Svitovoho Banku za pokaznykom efektyvnosti lohistyky (LPI) Ukraina pidnialas za dva roky na 14 pozytsii [According to the Logistics Performance Index (LPI) of the World Bank Group Ukraine has risen for two years on 14 positions]. Retrieved from https://investinkyiv.gov.ua/en/news/ukrayina-pidnyalas-za-dva-roki-na-14-pozicij-u-rejtingu-svitovogo-banku-za-pokaznikom-efektivnosti-logistiki-lpi [in Ukrainian].

17. Aggregated LPI 2012-2018. The World Bank Group. Retrieved from https://lpi.worldbank.org/international/aggregated-ranking?sort=asc&order=Customs#datatable.

18. Golubkova, I.A., Babachenko, M.V., Levynska, T.I. (2020). Reitynhuvannia rozvytku lohistyky v Ukrain [Logistics development rating in ukraine]. Infrastruktura rynku – *Market Infrastructure*, 44, pp. 22–26. https://doi.org/10.32843/infrastruct44-4 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 21.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.252-260*

О.С. Прокопишин, *к.е.н., доцент*
ORCID 0000-0002-7027-3499
e-mail: os378@ukr.net,
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГНОЗІВ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні умови нестабільності національної економіки, недостатнє врахування постійних коливань попиту споживачів і чинників, що впливають на зміну тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності, потребують розроблення прогнозів обсягів експортно-імпортних поставок. Це, у свою чергу, дозволить сформувати ефективну стратегію розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Питання організації та регулювання експортно-імпортних операцій в Україні регламентуються такими законодавчими і нормативно-правовими актами: Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № № 4495-VI; Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» (із змінами); Закон України від 20.10.1999 р. № 1172-XIV «Про транзит вантажів» (із змінами); Закон України від 12.09.2019 р. № 78-IX «Про режим спільного транзиту та запровадження національної електронної транзитної системи» (із змінами); Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 461 «Про затвердження переліку товарів, ввезення яких на митну територію України та/або переміщення територією України прохідним та внутрішнім транзитом здійснюється за умови обов'язкового надання митним органам забезпечення сплати митних платежів» (із змінами) тощо.

Проблеми підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств у різних сферах господарювання становлять інтерес для науковців і фахівців-практиків [1-12].

Питанням транзитного й експортного потенціалу з урахуванням регіональної складової [13-20]; регулювання митної політики та формування інститутів митних режимів [21-23] присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених.

© О.С. Прокопишин, 2020

Однак, незважаючи на таку пильну увагу до окресленої проблематики, актуальним залишається здійснення наукових досліджень у напрямі управління експортно-імпортними операціями в системі зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Мета статті полягає в розробленні прогнозів основних показників експортно-імпортної діяльності з використанням статистичних і економіко-математичних методів.

Для прогнозування обсягів експортно-імпортних поставок можуть застосовуватися різні статистичні методи [24-28].

Метод авторегресії – побудова авторегресійної моделі, тобто динамічної регресійної моделі, що відображає часові зміни досліджуваного показника порівняно з його попередніми значеннями.

Авторегресійна модель виглядає таким чином:

$$Y_t = \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + ... + \alpha_n y_{t-n}\,, \qquad (1)$$

де y_t – прогнозне значення показника;

$y_{t-1}, y_{t-2}, ... y_{t-n}$ – попередні значення прогнозного показника;

$\alpha_1, \alpha_2, ... \alpha_n$ – коефіцієнти авторегресії;

t – порядковий номер попередніх значень показника.

Метод середнього темпу зростання:

$$\overline{K_p} = \sqrt[y-1]{\frac{Y_n}{Y_1}}\,, \qquad (2)$$

де Y_n – значення прогнозного показника за поточний рік;

Y_1 – значення прогнозного показника за базовий рік.

Метод екстраполяції середньої – розрахунок виконано за формулою

$$\overline{Y_t} = \overline{Y} = \frac{\sum Y_i}{n}\,, \qquad (3)$$

де Y_i – фактичні значення показника;

n – кількість періодів.

Метод «наївних моделей» – розрахунок здійснюється в такій послідовності:

визначення щорічного приросту або зменшення обсягу експорту / імпорту

$$\Delta V_i = V_n - V_{n-1}\,, \qquad (4)$$

де V_n – наступне значення показника;

V_{n-1} – попереднє значення показника;

розрахунок середнього щорічного приросту або зменшення показника та прогнозного значення обсягу експорту / імпорту

$$\Delta V_{cp} = \frac{\sum \Delta V_i}{n}; \quad (5)$$

$$V_{np} = V_{\phi} + \Delta V_{cp}, \quad (6)$$

де V_{ϕ} – фактичне значення показника за попередній період.

n – кількість періодів.

Метод екстраполяції тренду – розрахунок надається за видом лінійного рівняння

$$\overline{Y_t} = \alpha + \beta t, \sum y = n\alpha + \beta \sum t, \sum yt = \alpha \sum t + \beta \sum t^2, \quad (7)$$

де y – показник, що аналізується;

t – період (роки);

α, β – коефіцієнти для розрахунку.

У роботі [29] доведено, що найбільш точним і достовірним методом прогнозування є метод авторегресії, який має такі переваги: обґрунтованість й оперативність виконання розрахунків; менша похибка одержаних результатів; відсутність суб'єктивного чинника, властивого методу експертних оцінок тощо. Отже, цей метод є ефективним для прогнозування показників, оскільки має місце вища достовірність прогнозних значень.

Виконаємо прогнозування показників експортно-імпортних операцій із використанням методу авторегресії. Розрахунки свідчать, що обсяги експорту з країн Європи в Україну зростуть за 2019-2023 рр. на 22,2%, а імпорту – на 19,2%. Однак сальдо експортно-імпортних операцій буде від'ємним і щороку скорочуватиметься. При цьому знизиться і співвідношення між імпортом та експортом. Так, якщо значення цього показника у 2019 р. становило 1,42 раза, то в 2023 р. – 1,38.

Разом з тим обсяги експорту сільськогосподарської продукції збільшаться у 2 рази, а імпорту – в 1,83 раза. Сальдо експортно-імпортних операцій буде додатним і зросте у 2023 р. порівняно з 2019 р. у 2,1 раза. За цей період обсяг інвестицій зовнішньоекономічної діяльності збільшиться на 4,6% (див. таблицю).

Висновки. Отже, прогнозування як ефективний інструмент планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення при формуванні планів відвантаження споживачам, виробничих програм і стратегій по-

Таблиця

Прогнозні значення показників зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Показники	Фактичне значення за 2019 р.	Прогнозні значення за роками			
		2020	2021	2022	2023
Зовнішня торгівля товарами з країнами Європи, млн дол. США					
Експорт	26739,5	28116,6	29564,6	31087,2	32688,2
Імпорт	38001,9	39708,2	41491,1	43354,0	45300,6
Сальдо	-11262,4	-11591,6	-11896,5	-12266,8	-12612,4
Зовнішня торгівля сільськогосподарською продукцією, млн дол. США					
Експорт	3330,0	3971,0	4735,4	5647,0	6734,1
Імпорт	556,4	647,4	753,2	876,4	1019,7
Сальдо	2773,6	3323,6	3982,2	4770,6	5714,4
Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності					
Обсяг, млрд дол. США	35,81	36,22	36,63	37,05	37,47
Темпи зростання, %	100,0	101,1	102,3	103,5	104,6

Джерело: складено та розраховано автором.

дальшого розвитку підприємств, виявляти резерви підвищення ефективності організації міжнародної збутової діяльності, оптимізувати структуру експортно-імпортних операцій [30; 31]. Це сприятиме розширенню каналів збуту, скороченню витрат на організацію зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання та збільшенню обсягів реалізації експортної продукції.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні науково-методичних положень і розробленні практичних рекомендацій щодо інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку системи оподаткування експортно-імпортних операцій.

Література

1. Ліпич Л. Г., Фатенок-Ткачук А. О. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств: монографія. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 220 с.

2. Шмиголь Н. М., Павлюк Т. С. Проблемні питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 3. С. 118-121.

3. Хоменко Т. Ю., Круш П. В. Методичні підходи до оцінки ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2017. № 11. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/ article/view/102593.

4. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин і зовнішньоекономічні зв'язки України: колективна монографія / В. М. Фомішина, А. В. Рибчук, В. В. Зінченко та ін.; за ред. В. М. Фомішиної. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. 340 с.

5. Акименко О. Ю. Теоретико-методологічні аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств в умовах європейської інтеграції. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень*: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С. 67-76.

6. Бугас В. В., Казімірова О. В. Сутність, види та особливості розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств електроенергетики в національній економіці України. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. doi: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.75.

7. Тарасюк Г. М., Горшкова Л. О. Підходи до вирішення проблем зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 412-415.

8. Акименко О. Ю. Теоретична концептуалізація зовнішньоекономічної діяльності як вагомого фактору економічної стабілізації держави. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38-1. С. 37-42.

9. Дідух С. М. Зовнішньоекономічна діяльність вертикально інтегрованих агропромислових холдингів в умовах євроінтеграції. *Зовнішньоекономічна діяльність України в системі глобальних конкурентних відносин: агропродовольчий вимір*: монографія / за ред. О. І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2019. С. 58-67.

10. Рахман М. С., Євтушенко В. А., Рудас Д. С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 39-44. doi: https://doi.org/10.32843/infrastruct47-7.

11. Козак Ю., Сукач О., Бурлаченко Д. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 268 с.

12. Кононов І. І. Сутність зовнішньоекономічної діяльності як об'єкта облікового моделювання. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 79-86. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-79-86.

13. Пирожков С., Прейгер Д., Малярчук І. Проблеми реалізації транзитного потенціалу України у контексті розширення ЄС і формування ЄЕП. *Економіка України*. 2005. № 3. С. 4-19.

14. Кузьмін П. В. Особливості використання транзитного потенціалу України в умовах міжнародної інтеграції. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2012. № 4(61). С. 209-213.

15. Мельник О. М. Характеристика транзиту як виду митного режиму. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 140-144.

16. Ковальська Л. Л., Савош Л. В., Павлюк Л. В. Транзитний потенціал регіону: оцінка та напрями оптимізації. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 3-4(1). С. 82-85.

17. Платонов А. Ю. Транзитний потенціал України та стримуючі фактори розвитку міжнародних вантажних перевезень. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5943.

18. Експортно-імпортні операції: навч. посіб. / Я. В. Белінська, О. В. Коляда, М. І. Назаров та ін. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2018. 254 с.

19. Ляшенко В. І., Осадча Н. В., Трушкіна Н. В. Інституційні умови підвищення ефективності використання транзитного потенціалу Придніпровського економічного району. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 34. С. 137-146. https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-34-23.

20. Осадча Н. В., Дзюба С. В., Лашин П. М. Експортний потенціал Дніпропетровської області: пріоритети розвитку (на прикладі країн Азії). *Вісник еконо-*

мічної науки України. 2020. № 1 (38). С. 36-45. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).36-45.

21. Осадча Н. В. Формування глобальних інститутів регулювання митної справи: монографія. Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2013. 320 с.

22. Осадча Н. В. Зміни регуляторної політики України в умовах підписання асоціації з Європейським Союзом. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 71-75.

23. Осадча Н. В. Вплив регулювання митної політики на національне господарство країни. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1(49). С. 52-59.

24. Шелобаев С. И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 367 с.

25. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування. Київ: КНЕУ, 2001. 170 с.

26. Геєць В. М., Клебанова Т. С., Черняк О. І., Іванов В. В., Дубровіна Н. А., Ставицький А. В. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування. 2-ге вид., виправ. Харків: ІНЖЕК, 2008. 396 с.

27. Голубова Г. В. Статистичний аналіз та прогнозування експорту України. *Статистика України*. 2018. № 2. С. 6-12. doi: https://doi.org/10.31767/su.2(81)2018.02.01.

28. Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В. Обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення організації збутової діяльності вугільних підприємств України. *Економіка України*. 2020. № 4(701). С. 6-38. doi: https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.006.

29. Залознова Ю. С., Трушкіна Н. В. Удосконалення організації збутової діяльності вугледобувних підприємств України в умовах нестабільності попиту: теорія і практика: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2020. 166 с.

30. Прокопишин О. С. Податок на додану вартість: особливості оподаткування та обліку в експортно-імпортних операціях. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 4(1). С. 72-75.

31. Гнатишин Л. Б., Прокопишин О. С., Малецька О. І. Модернізація системи оподаткування підприємств з урахуванням європейського досвіду. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. doi: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.70.

References

1. Lipych, L. H., Fatenok-Tkachuk, A. O. (2010). Formuvannia stratehii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti mashynobudivnykh pidpryiemstv [Formation of strategy of development of foreign economic activity of machine-building enterprises]. Lutsk, Volyn National University Lesya Ukrainka University. 220 p. [in Ukrainian].

2. Shmyhol, N. M., Pavliuk, T. S. (2016). Problemni pytannia rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Problematic issues of development of foreign economic activity of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 6, pp. 118-121 [in Ukrainian].

3. Khomenko, T. Yu., Krush, P. V. (2017). Metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu [Methodical approaches to the assessment of the effectiveness of foreign economic activity management]. *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia – Current problems of economics and management*, 11. Retrieved from http://ape.fmm.kpi.ua/ article/view/102593 [in Ukrainian].

4. Fomishyna, V. M., Rybchuk, A. V., Zinchenko, V. V. et al. (2017). Suchasni tendentsii mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn i zovnishnoekonomichni zviazky Ukrainy [Modern tendencies of international economic relations and foreign economic relations of Ukraine]. Kherson, VKF STAR LTD. 340 p. [in Ukrainian].

5. Akymenko, O. Yu. (2018). Teoretyko-metodolohichni aspekty rehuliuvannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpryiemstv v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Theoretical and methodological aspects of regulation of foreign economic activity of industrial enterprises in the conditions of European integration]. *Determinanty sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh transformatsiinykh zrushen – Determinants of socio-economic development of Ukraine in terms of transformational changes*. (pp. 67-76). Chernihiv, ChNTU [in Ukrainian].

6. Buhas, V. V., Kazimirova, O. V. (2018). Sutnist, vydy ta osoblyvosti rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstv elektroenerhetyky v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy [The essence, types and features of development of foreign economic activity of electric power enterprises in the national economy of Ukraine]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 12. doi: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.75 [in Ukrainian].

7. Tarasiuk, H. M., Horshkova, L. O. (2018). Pidkhody do vyrishennia problem zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstv Ukrainy [Approaches to solving problems of foreign economic activity of Ukrainian enterprises]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems, Issue 21, pp. 412-415 [in Ukrainian].

8. Akymenko, O. Yu. (2019). Teoretychna kontseptualizatsiia zovnishno-ekonomichnoi diialnosti yak vahomoho faktoru ekonomichnoi stabilizatsii derzhavy [Theoretical conceptualization of foreign economic activity as an important factor of economic stabilization of the state]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 38-1, pp. 37-42 [in Ukrainian].

9. Didukh, S. M. (2019). Zovnishnoekonomichna diialnist vertykalno intehro-vanykh ahropromyslovykh kholdynhiv v umovakh yevrointehratsii [Foreign economic activity of vertically integrated agro-industrial holdings in the conditions of European integration]. *Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy v systemi hlobalnykh konkurentnykh vidnosyn: ahroprodovolchyi vymir – Foreign economic activity of Ukraine in the system of global competitive relations: agro-food dimension.* (pp. 58-67). Odessa, Astroprint [in Ukrainian].

10. Rakhman, M. S., Yevtushenko, V. A., Rudas, D. S. (2020). Zovnishno-ekonomichna diialnist Ukrainy z krainamy YeS [Foreign economic activity of Ukraine with EU countries.]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, Issue 47, pp. 39-44. doi: https://doi.org/10.32843/infrastruct47-7 [in Ukrainian].

11. Kozak, Yu., Sukach, O., Burlachenko, D. (2020). Zovnishnoekonomichna diialnist pidpryiemstva [Foreign economic activity of the enterprise]. Kyiv, Center for Educational Literature [in Ukrainian].

12. Kononov, I. I. (2020). Sutnist zovnishnoekonomichnoi diialnosti yak obiekta oblikovoho modeliuvannia [The essence of foreign economic activity as an object of accounting modeling]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, pp. 79-86. doi: https://doi.org/10.32983/ 2222-4459-2020-5-79-86 [in Ukrainian].

13. Pyrozhkov, S., Preiher, D., Maliarchuk, I. (2005). Problemy realizatsii tranzytnoho potentsialu Ukrainy u konteksti rozshyrennia YeS i formuvannia YeEP [Problems of realization of transit potential of Ukraine in the context of EU enlargement and formation of SES]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine,* 3, pp. 4-19 [in Ukrainian].

14. Kuzmin, P. V. (2012). Osoblyvosti vykorystannia tranzytnoho potentsialu Ukrainy v umovakh mizhnarodnoi intehratsii [Peculiarities of using the transit potential of Ukraine in the conditions of international integration]. *Naukovi pratsi Naukovo-doslidnoho finansovoho instytutu – Scientific works of the Research Financial Institute*, 4(61), pp. 209-213 [in Ukrainian].

15. Melnyk, O. M. (2013). Kharakterystyka tranzytu yak vydu mytnoho rezhymu [Characteristics of transit as a type of customs regime]. *Yevropeiski perspektyvy – European perspectives*, 12, pp. 140-144 [in Ukrainian].

16. Kovalska, L. L., Savosh, L. V., Pavliuk, L. V. (2014). Tranzytnyi potentsial rehionu: otsinka ta napriamy optymizatsii [Transit potential of the region: assessment and directions of optimization]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic annals-XXI*, 3-4(1), pp. 82-85 [in Ukrainian].

17. Platonov, A. Yu. (2017). Tranzytnyi potentsial Ukrainy ta strymuiuchi faktory rozvytku mizhnarodnykh vantazhnykh perevezen [Transit potential of Ukraine and restraining factors of international freight transportation development]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 12. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5943 [in Ukrainian].

18. Belinska, Ya. V., Koliada, O. V., Nazarov, M. I. et al. (2018). Eksportno-importni operatsii [Export-import operations]. Irpin, University of SFS of Ukraine. 254 p. [in Ukrainian].

19. Liashenko, V. I., Osadcha, N. V., Trushkina, N. V. (2020). Instytutsiini umovy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia tranzytnoho potentsialu Prydniprovskoho ekonomichnoho raionu [Institutional conditions for increasing the efficiency of using the transit potential of the Prydniprovsky economic district]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser .: International economic relations and the world economy, Issue 34, pp. 137-146. doi: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-34-23 [in Ukrainian].

20. Osadcha, N.V., Dziuba, S.V., Lashin, P.M. (2020). Expor Potential of Dnepropetrovsk Region: Development Priorities (on the Example of Asian Countries). *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 36-45. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).36-45 [in Ukrainian].

21. Osadcha, N. V. (2013). Formuvannia hlobalnykh instytutiv rehuliuvannia mytnoi spravy [Formation of global institutes of customs regulation]. Dnipropetrovsk, Nova ideolohiia [in Ukrainian].

22. Osadcha, N. V. (2014). Zminy rehuliatornoi polityky Ukrainy v umovakh pidpysannia asotsiatsii z Yevropeiskym Soiuzom [Changes in the regulatory policy of Ukraine in terms of signing an association with the European Union]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 3, pp. 71-75 [in Ukrainian].

23. Osadcha, N. V. (2015). Vplyv rehuliuvannia mytnoi polityky na natsionalne hospodarstvo krainy [Influence of customs policy regulation on the national economy.]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 1(49), pp. 52-59 [in Ukrainian].

24. Shelobaev, S. I. (2000). Matematicheskiye metody i modeli v ekonomike, finansakh, biznese [Mathematical methods and models in economics, finance, business]. Moscow, UNITY-DANA [in Russian].

25. Yerina, A. M. (2001). Statystychne modeliuvannia ta prohnozuvannia [Statistical modeling and forecasting]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

26. Heiets, V. M., Klebanova, T. S., Cherniak, O. I., Ivanov, V. V., Dubrovina, N. A., Stavytskyi, A. V. (2008). Modeli i metody sotsialno-ekonomichnoho prohnozuvannia [Models and methods of socio-economic forecasting]. 2nd ed., corrected. Kharkiv, INZHEK [in Ukrainian].

27. Holubova, H. V. (2018). Statystychnyi analiz ta prohnozuvannia eksportu Ukrainy [Statistical analysis and forecasting of Ukrainian exports]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, pp. 6-12. doi: https://doi.org/10.31767/su. 2(81)2018.02.01 [in Ukrainian].

28. Zaloznova, Yu. S., Trushkina, N. V. (2020). Obgruntuvannia stratehichnykh napriamiv udoskonalennia orhanizatsii zbutovoi diialnosti vuhilnykh pidpryiemstv Ukrainy [Substantiation of strategic directions of improvement of organization of sales activity of coal enterprises of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine,* 4(701), pp. 6-38. doi: https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.006 [in Ukrainian].

29. Zaloznova, Yu. S., Trushkina, N. V. (2020). Udoskonalennia orhanizatsii zbutovoi diialnosti vuhledobuvnykh pidpryiemstv Ukrainy v umovakh nestabilnosti popytu: teoriia i praktyka [Improving the organization of sales activities of coal mining enterprises of Ukraine in conditions of demand instability: theory and practice]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine [in Ukrainian].

30. Prokopyshyn, O. S. (2014). Podatok na dodanu vartist: osoblyvosti opodatkuvannia ta obliku v eksportno-importnykh operatsiiakh [Value added tax: features of taxation and accounting in export-import operations]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National Universit. Economic sciences*, 4(1), pp. 72-75 [in Ukrainian].

31. Hnatyshyn, L. B., Prokopyshyn, O. S., Maletska, O. I. (2020). Modernizatsiia systemy opodatkuvannia pidpryiemstv z urakhuvanniam yevropeiskoho dosvidu [Modernization of the enterprise taxation system taking into account the European experience]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 7. doi: https://doi.org/10.32702/ 2307-2105-2020.7.70 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 17.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.261-273*

О.В. Крилова, *к.т.н., доцент*
ORCID 0000-0002-4210-5068
e-mail: krylo-ov@i.ua,
НТУ «Дніпровська політехніка», м. Дніпро

FINTECH У СИСТЕМІ ТРАНСФОРМАЦІЙ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ

За останнє десятиліття глобальний фінансовий сектор зазнав суттєвих кардинальних змін. Він трансформувався з моделі традиційного корпоративного бізнесу банків до цілих екосистем банківського та небанківського ринків. Ці зміни продиктовані новими викликами, які стимулюють активне зростання діджитал-операцій і формують попит на цифрові продукти і сервіси у фінансовій сфері, серед яких FinTech. При цьому, на думку O. Acar та Y. Çıtak [1], світова фінансова криза 2008 р. стала важливою віхою, що поклала початок епохи FinTech 3.0.

Сьогодні у фінансовому секторі України також активізуються процеси цифрових трансформацій, що обумовлює пошук нетрадиційних форм інноваційного розвитку та необхідність упровадження сучасних інформаційних систем і цифрових технологій. Це відповідає Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, у якій зазначено про сприяння розвитку ринків небанківських фінансових послуг, FinTech, SupTech&RegTech, цифрових технологій і платформ регуляторів.

З огляду на це виникає необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічних положень і розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності фінансових установ і активізації розвитку фінансового сектору з урахуванням глобальних трансформаційних перетворень.

Аналіз наукової літератури свідчить, що зарубіжні та вітчизняні вчені значну увагу приділяють:

дослідженню трансформаційних процесів у фінансовому секторі національної економіки (О. Барановський [2]; С. Задворних [3]);

визначенню суті й особливостей фінансіалізації глобальної та національних економік (J. Assa, Th. Beck, A. Demirguc-Kunt,

© О.В. Кирилова, 2020

R. Levine, G. Epstein, J. Foster, G. Krippner, R. Dore, D. Kotz, П. Єщенко, Н. Самко, С. Радзієвська, Н. Шпанковська, Л. Городянська, С. Єлецьких, Т. Свинаренко, К. Петрищева, А. Таранич, І. Фоміченко, С. Баркова [4-16]);

узагальненню передового зарубіжного досвіду застосування новітніх фінансових технологій в умовах цифровізації економіки; оцінюванню сучасного стану глобального ринку FinTech та виявленню трендів FinTech в Україні і чинників, що відіграють стримувальну роль у проникненні FinTech-послуг, способів їх усунення для забезпечення позитивної динаміки в цьому сегменті (Г. Поченчук, А. Мазаракі, С. Волосович, Н. Астахова, Т. Гаврилко, Р. Антонова, П. Нікіфоров, І. Бабух, С. Кінащук, О. Стойко [17-22] та ін.).

Разом з тим багатоаспектність і дискусійність окремих питань з даної тематики обумовлюють необхідність подальших наукових розробок. Особливо вирішення даної проблеми актуалізується в сучасних умовах цифрової трансформації фінансового ринку.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей і тенденцій розвитку FinTech як сучасного виклику трансформацій глобальної фінансової системи.

FinTech є універсальним терміном для позначення будь-якої технології, яка використовується для розширення, оптимізації, оцифрування традиційних фінансових послуг [23].

FinTech – це програмне забезпечення, алгоритми та програми для комп'ютерних і мобільних інструментів. У деяких випадках воно також включає обладнання (наприклад, торговельні платформи віртуальної реальності). Платформи FinTech дозволяють виконувати рутинні завдання, такі як переказ коштів між рахунками, оплата рахунків або звернення за фінансовою допомогою. Вони також охоплюють технічно складні інструменти, такі як однорангове кредитування або криптобіржі [23].

Офіційно Всесвітній економічний форум [24] визначає FinTech як компанії, які надають фінансові послуги за допомогою технологій. На сьогоднішній день FinTech відзначено технологічними компаніями, які усувають посередників між офіційними фінансовими установами та надають кінцевим користувачам прямі продукти і послуги, часто через онлайн і мобільні канали.

FinTech використовується для опису нових технологій, спрямованих на поліпшення та автоматизацію надання і використання фінансових послуг [25]. За своєю суттю FinTech призначений для допомоги компаніям, власникам бізнесу та споживачам краще управляти своїми фінансовими операціями, процесами і життям за

рахунок використання спеціалізованого програмного забезпечення і алгоритмів, які застосовуються на комп'ютерах і, все частіше, на смартфонах [25].

Щоб допомогти IT-директорам визначити реальну цінність фінансових технологій для своїх компаній, Gartner [26] надає таке формулювання: FinTech – це стартап-постачальники технологій, які надають нові цифрові технології, інноваційні підходи до надання фінансових послуг або здатні кардинально змінити спосіб створення і поширення банківських продуктів і послуг, отримання доходу. Цей термін може також стосуватися технологій, запропонованих цими постачальниками.

Існує декілька категорій FinTech [27]:

FinTech BtoC (бізнес-споживач) – націлений на широку публіку, наприклад, на 100% цифрових «необанків», які пропонують недорогий рахунок та платіжну карту (Compte Nickel, Morning); онлайн-джекпот, такий як Leetchi або LePotCommun; платіжні додатки, такі як Lydia, або додатки для управління особистими фінансами (Bankin, Linxo), а також інструменти управління капіталом (інформаційні панелі, такі як Grisbee) або автоматизовані інструменти інвестування (роботи-консультанти, такі як Marie Quantier);

FinTech BtoB (бізнес-бізнес) – пропонує фінансові послуги компаніям, наприклад, онлайн-переказ валюти (Kantox) або факторинг (Finexkap);

FinTech BtoBtoC (бізнес-бізнес-споживач) – платформи спільного фінансування, що об'єднують керівників проєктів, трейдерів, інвесторів, приватних осіб: краудфандинг у вигляді пожертвувань із винагородою або без неї (KissKissBankBank, Ulule), краудлендинг (позики для малого і середнього бізнесу, наприклад Lendix або Lendosphere);

Insurtech у страхуванні – від компаратора, такого як Fluo, до спільного страхування, такого як Inspeer або Other;

Regtechs – компанії, що пропонують технологічні рішення для дотримання нормативних вимог і вимог відповідності, в основному банківських гравців (особливо з точки зору знань клієнтів), таких як Fortia або Neuroprofiler.

Z. Townsend [28] пропонує десять моделей FinTech:

новий підхід до старих категорій кредитування за рахунок цифрового прийняття рішень;

мобільне кредитування як приклад андерайтингових інновацій;

демографічно орієнтовані товари;

необанки, орієнтовані на цифрові технології;

різні структури оплати, побудовані на цифровій інфраструктурі;

платформи й екосистеми API;

банк як послуга;

SaaS (software-as-a-service) для скорочення витрат банку;

блокчейн для зменшення витрат на інфраструктуру;

технологічні компанії у сфері фінансових послуг.

Слід відзначити, що глобальний FinTech-ринок пройшов еволюцію від початкового етапу, на якому основними гравцями виступали стартапи, до сучасного, для якого характерною є присутність професійних компаній, здатних запропонувати споживачам розгорнутий набір продуктів. Про підвищення залученості споживачів до користування новими фінансовими технологіями свідчить зростання рівня проникнення фінансових послуг – у 2015 р. середній рівень проникнення становив 16% (у рамках дослідження використано фінтехринки 27 країн світу), у 2017 р. – 33, у 2019 р. – 64%.

При цьому рівень проникнення фінтеху для Китаю та Індії становить 87%, ПАР – 82%; понад 70% – Колумбії, Перу, Нідерландів, Мексики, Ірландії, Великобританії. Найнижчий рівень проникнення виявлений у США (46%), Бельгії та Люксембурзі (42%), Франції (35%) та Японії (34%) [29].

За 2015-2019 рр. у багатьох країнах світу інтенсивно підвищувався рівень проникнення фінтеху: в Австралії відбулося зростання на 45%, у Канаді – на 42, у Гонконгу – на 38, у Сінгапурі та Великобританії – на 52 та 57 відповідно, у США – на 29%. Аналіз глобальних інвестицій, здійснених протягом 2013-2018 рр. у FinTech-технології, свідчить про певну нерівномірність: у 2013 р. їх обсяг становив 18,9 млрд дол. США, у 2014-2015 рр. спостерігалося суттєве зростання – 45,4 і 67,1 млрд дол. відповідно; у наступних два роки відбувся певний спад – 63,4 млрд дол. у 2016 р. і 50,8 млрд дол. у 2017 р. У 2018 р. глобальне інвестування зросло на 120% порівняно з 2017 р. і досягло 111,8 млрд дол. [30].

За оцінкою компанії PwC [31], у структурі глобальних інвестицій частка кредитування становить 31%, платежі – 17, банківські технології – 10, управління фінансами та рахунками – 9, споживче кредитування і мобільні платежі – по 8, перекази – 3, роботи-консультанти – 2, краудфандинг – 1%. Прогнозується, що ринок європейських цифрових платежів у 2020 р. досягне рекордного обсягу – 802 млрд дол. США. Щотижня кількість користувачів фінтех-

послуг у Європі збільшується приблизно на 70%. Це, у першу чергу, пов'язано з пандемією COVID-19 [32].

Загальна сума інвестицій у FinTech-індустрію (ураховано VC, PE та M&A) у другій половині 2020 р. становить 25,6 млрд дол. США. При цьому обсяг глобальних венчурних інвестицій у сектор фінансових технологій складає 20 млрд дол. США, з яких 9,3 млрд дол. припадає на Північну та Південну Америку, 6,7 – Азію та 4 – на регіон EMEA (Європа, Близький Схід та Африка). Про це свідчать дані звіту про світові інвестиційні тенденції в індустрії фінтеху Pulse of Fintech H1'20 [33].

Слід відзначити, що індонезійська компанія Gojek залучила 3 млрд дол. США. Такий обсяг капіталу підприємству вдалося отримати в рамках найбільшої квартальної венчурної угоди. Це стала ще й найбільша угода у сфері фінтех загалом. На другому місці за обсягом отриманих фінансів у рамках венчурної угоди – конкурент Gojek компанія Grab (886 млн дол. США). Третє місце посіла компанія Stripe, що працює у сфері фінтеху та розробляє рішення для обробки і приймання електронних платежів. Розмір угоди становить 850 млн дол. США.

Інвестиції у фінтех-індустрію 2020 р. відстають від загальної суми вкладень 2019 р. (150,4 млрд дол. США). Так, станом на середину 2020 р. загальний обсяг інвестицій у сектор фінансових технологій становив 25,6 млрд дол. США. Найбільша частка інвестицій припадає на країни Північної та Південної Америки – 12,9 млрд дол. США. У першому півріччі 2020 р. обсяг фінтех-інвестицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні становив 8,1 млрд дол. США. Упродовж цього періоду регіон EMEA залучив кошти на суму 4,6 млрд дол. США.

У звіті Ernst and Young Global FinTech Adoption Index [34] відзначається, що рівень прийняття фінансових технологій становить понад дві третини (64%) у світі порівняно з 16% у 2015 р.; 75% споживачів використовували рішення для грошових переказів і платежів. Рівень використання FinTech-додатків значно підвищився за останні два роки по всій Європі. Упровадження фінтех-технологій серед активних у цифровому світі споживачів досягло 73% у Нідерландах, 71% в Ірландії та Великобританії, 64% у Німеччині, Швеції та Швейцарії.

Хоча FinTech-компанії пропонують іншу пропозицію цінності для клієнтів, ніж традиційні банки, вони, як і раніше, підпорядковуються тій же економіці, що і банківський сектор загалом. На думку фахівців McKinsey [35], очікується, що пандемія COVID-19

надасть значний негативний вплив на загальну прибутковість галузі. У міру зниження доходів домогосподарств і скорочення витрат обсяги і вартість європейських транзакцій можуть знизитися на 10% для внутрішніх і на 25% для транскордонних транзакцій. Обсяги позик також перебувають під тиском, оскільки економіка в цілому сповільнюється. У результаті виручка від роздрібного банківського обслуговування в Західній Європі після врахування ризику може впасти на 35-40%, оскільки витрати на ризик зростуть (у 4-6 разів), а чиста процентна маржа знизиться через стабільно низькі процентні ставки.

FinTech-компанії не будуть застраховані від негативного впливу COVID-19 на банківську справу, у тому числі на розвиток цифрових банків. Навіть до кризи COVID-19 їх завдання щодо досягнення прибуткового масштабу були нетривіальними. Згідно з опитуванням McKinsey [36] клієнти цифрових банків у середньому мають 1,5 продукту порівняно з 5 продуктами традиційних банків. Крім того, велика частина доходів цифрових банків припадає на комісійні від транзакцій. І лише деяким із них вдалося досягти від клієнтів реєстрації для отримання плати за підписку/обліковий запис. З іншого боку, діючі банки отримують дохід із багатьох джерел, крім комісій за транзакції, включаючи комплексні рахунки, комерційні та споживчі кредитні продукти, іпотечні кредити та інвестиції.

У результаті багатоцифрові банки використовують бізнес-модель зі споживанням готівкових коштів, яка потребує постійного фінансування з боку інвесторів. До пандемії COVID-19 їх збитки на одного покупця становили від 10 до 60 євро. З іншого боку, провідні банки з високими показниками заробили від 150 до 350 євро на одного клієнта. Тепер очікується, що збиток FinTech-компаній на одного клієнта збільшиться до 20-75 євро, а прибуток на одного клієнта у провідних великих банках впаде до 50-200 євро [35]. Фінансові технології, орієнтовані на залучення клієнтів (на відміну від стимулювання позитивної юніт-економіки), мають особливі проблеми. В умовах обмеженого фінансування багатоцифрові банки не можуть підтримувати бізнес-модель зі споживанням готівкових коштів у середньостроковій перспективі. Замість цього буде потрібна чітка орієнтація на розширення своїх механізмів отримання доходів у поєднанні зі зміною стратегії залучення клієнтів на користь більш економічно життєздатних сегментів.

За даними дослідження швейцарського банку і міжнародного фінансового конгломерату UBS [37], FinTech-індустрія перебуває на перехідному етапі, коли загальний обсяг її доходів може зрости

до 500 млрд дол. США до 2030 р. У 2018 р. цей показник становив 150 млрд дол. США. Вирішальне значення для такого зростання фінтеху має саме попит на компанії галузі з боку міленіалів, на яких припадає 27% населення світу. Окрім того, до 2030 р. обсяг приватних статків має становити 24 трлн дол. – приблизно у 1,5 раза більше від національного обсягу виробництва США у 2015 р. Із-поміж технологій, які будуть на піку популярності, UBS виокремлює саме блокчейн. За підрахунками аналітиків банку, саме ця технологія поповнить глобальну економіку 300-400 млрд дол. до 2027 р. Блокчейн використовуватимуть різні галузі, серед яких буде фінансова сфера.

Ще однією важливою сферою зростання фінтеху стануть електронні платежі. У UBS зазначають, що компанії Азіатсько-Тихоокеанського регіону і далі лідируватимуть у даному сегменті. Зокрема, до 2022 р. у цьому регіоні фінтех-галузь зросте на 66% порівняно з 33% у Північній Америці та 24% у EMEA.

Висновки. Встановлено, що наслідком розвитку FinTech будуть передусім еволюційні зміни глобального фінансового сектору. Традиційні фінансові інститути адаптуватимуться до нових умов і викликів, а учасники ринку приєднуватимуться до глобальної фінансової екосистеми [38-43]. FinTech здатен вирішувати поточні проблеми ринку фінансових послуг, у результаті чого має трансформуватися нормативно-правове регулювання розвитку ринку фінансових послуг, щоб не допустити неконтрольованих ситуацій у фінансовій системі внаслідок посилення впливу фінансових та операційних ризиків.

Для розвитку FinTech необхідне балансування між дотриманням безпеки, децентралізації та забезпеченням конфіденційності, масштабності. Нині у фінансовому секторі відбувається часткове витіснення традиційних посередників новими учасниками, автоматизованими процесами та інформаційними мережами. Зростання конкуренції потребує від традиційних фінансових установ застосовувати нові цифрові технології, поліпшувати фінансові продукти, змінювати бізнес-моделі та зменшувати операційні витрати.

Перспективи подальших досліджень полягають у розгляді питань фінансіалізації економіки України в умовах FinTech трансформації фінансового ринку.

Література

1. Acar O., Çıtak Y. E. Fintech Integration Process Suggestion for Banks. *Proceedings of the 3rd World Conference on Technology, Innovation and*

Entrepreneurship (WOCTINE). *Procedia Computer Science*. 2019. Vol. 158. P. 971-978. doi: https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.138.

2. Барановський О. І. Сутність трансформаційних процесів у фінансовому секторі національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць. Харків: Ун-т банківської справи, 2017. Вип. 2 (23). С. 346-360.

3. Задворних С. С. Перспективи існування безготівкового суспільства та роль готівки у світовій фінансовій системі. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 27-37. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).27-37.

4. Assa J. Financialization and its consequences: the OECD Experience. *Finance Research*. 2012. Vol. 1. No. 1. P. 35-39.

5. Beck Th., Demirguc-Kunt A., Levine R. Finance, inequality, and poverty: Cross-country evidence. *NBER Working Paper*. 2004. Article 10979. 47 p.

6. Financialization and the World Economy / ed. G. A. Epstein. Edward Elgar Publishing, 2005. 440 p.

7. Foster J. B. The financialization of capitalism. *Monthly Review*. 2007. Vol. 58. No. 11. P. 1-14.

8. Krippner G. R. Financialization of the American Economy. URL: https://economicsociologydotorg.files.wordpress.com/2015/01/the-financialization-of-the-american-economy.pdf.

9. Dore R. Financialization of the global economy. URL: https://myweb.rollins.edu/tlairson/seminar/financeglb.pdf.

10. Kotz D. M. Neoliberalism and Financialization. URL: http://people.umass.edu/dmkotz/Neolib_and_Fin_08_03.pdf.

11. Єщенко П., Самко Н. Фінансіалізація у водоверті глобальної економіки. Київ: Знання України, 2016. 355 с.

12. Радзієвська С. Глобальна криза, фінансіалізація і технологічний розвиток. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 1 (24). С. 126-157.

13. Шпанковська Н. Г., Городянська Л. В. Особливості організації й функціонування корпорацій в умовах глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 44-47. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).44-47.

14. Єлецьких С. Я., Свинаренко Т. І., Петрищева К. Г. Методичні підходи щодо оцінювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності із врахуванням критерію фінансового ресурсозбереження. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1(55). С. 94-102. doi: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-94-102.

15. Таранич А. В. Стратегії економічного зростання країн в контексті глобальних викликів розвитку світового господарства. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 52-57. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).52-57.

16. Фоміченко І. П., Баркова С. О. Інвестиційний аспект розвитку економіки суб'єктів підприємництва України в умовах фінансової глобалізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2(60). С. 123-130. doi: https://doi.org/ 10.12958/ 1817-3772-2020-2(60)-123-130.

17. Поченчук Г. М. Фінансові технології: розвиток і регулювання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 13. С. 1193-1200.

18. Мазаракі А., Волосович С. FinTech у системі суспільних трансформацій. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 2. С. 5-18.

19. Астахова Н. І. Новітні фінансові технології в умовах діджиталізації економіки: досвід розвинутих країн та український досвід. *Розвиток фінансового*

ринку України в умовах європейської інтеграції: проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. В.Г. Баранової, О.М. Гончаренко. Харків: Діса плюс, 2019. С. 314-327.

20. Гаврилко Т., Антонова Р. FinTech: зарубіжний досвід та особливості розвитку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 29. С. 17-22. doi: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-3.

21. Nikiforov P., Babukh I., Kinashchuk S. FinTech as a driver for today's financial market transformations: the Ukrainian context. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 51. С. 189-194. doi: https://doi.org/10.32843/bses.51-30.

22. Стойко О. Я. Становлення та розвиток фінтех-бізнесу в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 384-392. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-384-392.

23. Walden SWhat Is Fintech And How Does It Affect How I Bank? 2020. URL: https://www.forbes.com/advisor/banking/what-is-fintech/#2b3311a63340.

24. Koenitzer M., Bruno G., Stein P., Ventura A., Tufano P. The Future of FinTech A Paradigm Shift in Small Business Finance. World Economic Forum. 2015. URL: http://www3.weforum.org/docs/IP/2015/FS/GAC15_The_Future_of_FinTech_Paradigm_Shift_Small_Business_Finance_report_2015.pdf.

25. Kagan Ju. Financial Technology – Fintech. 2020. URL: https://www.investopedia.com/terms/f/fintech.asp.

26. Moore S. Separate Fintech Noise From Reality. 2017. May 17. URL: https://www.gartner.com/smarterwithgartner/separate-fintech-noise-from-reality/.

27. Machkour B., Abriane A. Industry 4.0 and its Implications for the Financial Sector. *Procedia Computer Science*. 2020. Vol. 177. P. 496-502. doi: https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.10.068.

28. Townsend Z. Scanning the fintech landscape: 10 disruptive models. 2019. May 8. URL: https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/banking-matters/scanning-the-fintech-landscape.

29. Индекс проникновения услуг финтех 2019. Глобальное исследование. URL: https://www.ey.com/vwLUAssets/ey-fai-2019-rus/ey-fai-2019-rus.

30. Инвестиции в глобальный финтех и иншуртех сектор в 2018 году выросли до $112 млрд. URL: https://forinsurer.com/news/19/02/21/36611.

31. The State of FinTech. London: PwC, 2017. 89 p. URL: https://www.pwc.com/sg/en/publications/assets/fintech-startupbootcamp-state of-fintech-2017.pdf.

32. Jastra I. Digital Payments in Europe to Surpass $802bn Transaction Value This Year. 2020. URL: https://finanso.se/digital-payments-in-europe-to-surpass-802bn-transaction-value-this-year/.

33. Інвестиції у FinTech: скільки грошей вкладено в інноваційний сектор у 2020 році. URL: https://investment.24tv.ua/investitsiyi-fintech-skilki-vklali-biznes-2020-ostanni-novini_n1419851.

34. Global FinTech Adoption Index. Ernst and Young. 2019. URL: https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index.

35. Asif C., Flötotto M., Olanrewaju T., Sofo G. Detour: An altered path to profit for European fintechs. 2020. URL: https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/detour-an-altered-path-to-profit-for-european-fintechs.

36. Asia's digital banking race: Giving customers what they want. McKinsey&Company. 2018. URL: https://www.mckinsey.com/industries/ financial-services/our-insights/reaching-asias-digital-banking-customers.

37. Бізнес майбутнього: що чекає індустрію FinTech через 10 років. URL: https://investment.24tv.ua/biznes-maybutnogo-shho-chekaye-industriyu-fintech-cherez-10-rokiv_n1344826.

38. Krylova O. V. Financializaion and economic crisis. *Економічний Вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 1(57). С. 146-155.

39. Крилова О. В. Зовнішні та внутрішні ризики фінансово-кредитної стабільності в Україні. *Взаємодія банків та інших установ з підприємствами: теорія, методика і практична реальність*: монографія /за заг. ред. Л. І. Катан, Н. І. Демчук. Дніпро: Пороги, 2018. С. 114-124.

40. Демчук Н. І., Крилова О. В. Остапчук Ю.Ю. Сучасний стан і тенденції розвитку споживчого та іпотечного кредитування в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http://www.economy nayka.com.ua.

41. Крилова О. В. Стратегія розвитку та особливості функціонування фінансово кредитної системи України. *Теорія та методологія формування інвестиційно-фінансової стратегії розвитку суб'єктів національного господарства*: монографія / за ред. Л.М. Савчук, А.В. Череп. Дніпро: Журфонд, 2019. С. 89-102.

42. Крилова О. В. Досвід та особливості банківських систем країн ЄС та України в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 117-120.

43. Крилова О. В. Розвиток мікрофінансових організацій в Україні в умовах FinTech трансформації фінансового ринку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 10. С. 316-325. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-316-325.

References

1. Acar, O., Çıtak, Y. E. (2019). Fintech Integration Process Suggestion for Banks. *Proceedings of the 3rd World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship (WOCTINE)*. *Procedia Computer Science*, Vol. 158, pp. 971-978. https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.138.

2. Baranovskyi, O. I. (2017). Sutnist transformatsiinykh protsesiv u finansovomu sektori natsionalnoi ekonomiky [The essence of transformation processes in the financial sector of the national economy]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice*, Issue 2 (23), pp. 346-360. Kharkiv, University of Banking [in Ukrainian].

3. Zadvornykh, S. S. (2019). prospects for the existence of a cashless society and the role of cash in the global financial system. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 27-37. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).27-37 [in Ukrainian].

4. Assa, J. (2012). Financialization and its consequences: the OECD Experience. *Finance Research,* Vol. 1, No. 1, pp. 35-39.

5. Beck, Th., Demirguc-Kunt, A., Levine, R. (2004). Finance, inequality, and poverty: Cross-country evidence. *NBER Working Paper*. Article 10979. 47 p.

6. Financialization and the World Economy / ed. G. A. Epstein. (2005). Edward Elgar Publishing. 440 p.

7. Foster, J. B. (2007). The financialization of capitalism. *Monthly Review*, Vol. 58, No. 11, pp. 1-14.

8. Krippner, G. R. Financialization of the American Economy. Retrieved from https://economicsociologydotorg.files.wordpress.com/2015/01/the-financialization-of-the-american-economy.pdf.

9. Dore, R. Financialization of the global economy. Retrieved from https://myweb.rollins.edu/tlairson/seminar/financeglb.pdf.

10. Kotz, D. M. Neoliberalism and Financialization. Retrieved from http://people.umass.edu/dmkotz/Neolib_and_Fin_08_03.pdf.

11. Yeshchenko, P., Samko, N. (2016). Finansializatsiia u vodoverti hlobalnoi ekonomiky [Financialization in the vortex of the global economy]. Kyiv, Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

12. Radziievska, S. (2016). Hlobalna kryza, finansializatsiia i tekhnolohichnyi rozvytok [Global crisis, financialization and technological development]. Mizhnarodna ekonomichna polityka – International economic policy, 1 (24), pp. 126-157 [in Ukrainian].

13. Shpankovska, N. G., Gorodianska, L. V. (2019). Features of the Organization and Functioning of Corporations in the Conditions of Globalization. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (37), pp. 44-47. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).44-47 [in Ukrainian].

14. Yeletskykh, S. Ya., Svynarenko, T. I., Petryshcheva, K. H. (2019). Metodychni pidkhody shchodo otsiniuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky subiektiv pidpryiemnytskoi diialnosti iz vrakhuvanniam kryteriiu finansovoho resursozberezhennia [Methodical approaches to assessing the financial and economic security of business entities taking into account the criterion of financial resource conservation]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 1(55), pp. 94-102. https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-1(55)-94-102 [in Ukrainian].

15. Taranych, A. V. (2020). Countries' Economic Growth Strategies in the Context of Global Challenges of World Economy Development. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 52-57. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).52-57 [in Ukrainian].

16. Fomichenko, I. P., Barkova, S. O. (2020). Investytsiinyi aspekt rozvytku ekonomiky subiektiv pidpryiemnytstva Ukrainy v umovakh finansovoi hlobalizatsii [Investment aspect of economic development of Ukrainian business entities in the conditions of financial globalization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas,* 2(60), pp. 123-130. https://doi.org/ 10.12958/1817-3772-2020-2(60)-123-130 [in Ukrainian].

17. Pochenchuk, H. M. (2017). Finansovi tekhnolohii: rozvytok i rehuliuvannia [Financial technologies: development and regulation]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and socie*ty, Issue 13, pp. 1193-1200 [in Ukrainian].

18. Mazaraki, A., Volosovych, S. (2018). FinTech u systemi suspilnykh transformatsii [FinTech in the system of social transformations]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 2, pp. 5-18 [in Ukrainian].

19. Astakhova, N. I. (2019). Novitni finansovi tekhnolohii v umovakh didzhytalizatsii ekonomiky: dosvid rozvynutykh krain ta ukrainskyi dosvid [The latest financial technologies in the digitalization of the economy: the experience of developed countries and the Ukrainian experience]. Rozvytok finansovoho rynku Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii: problemy ta perspektyvy – Development of the financial market of Ukraine in terms of European integration: problems and prospects. (pp. 314-327). Kharkiv, Disa plius [in Ukrainian].

20. Havrylko, T., Antonova, R. (2020). FinTech: zarubizhnyi dosvid ta osoblyvosti rozvytku v Ukraini [FinTech: foreign experience and features of development in Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser .: International economic relations and the world

economy, Issue 29, pp. 17-22. https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-29-3 [in Ukrainian].

21. Nikiforov, P., Babukh, I., Kinashchuk, S. (2020). FinTech as a driver for today's financial market transformations: the Ukrainian context. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, Issue 51, pp. 189-194. https://doi.org/10.32843/bses.51-30.

22. Stoiko, O. Ya. (2020). Stanovlennia ta rozvytok fintekh-biznesu v Ukraini [Formation and development of fintech business in Ukraine]. Biznes Inform – Business Inform, 2, pp. 384-392. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-384-392 [in Ukrainian].

23. Walden, S. (2020). What Is Fintech And How Does It Affect How I Bank? Retrieved from https://www.forbes.com/advisor/banking/what-is-fintech/#2b3311a63 340.

24. Koenitzer, M., Bruno, G., Stein, P., Ventura, A., Tufano, P. (2015). The Future of FinTech A Paradigm Shift in Small Business Finance. World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/IP/2015/FS/GAC15_The_Future_of_ FinTech_ Paradigm_Shift_Small_Business_Finance_report_2015.pdf.

25. Kagan, Ju. (2020). Financial Technology – Fintech. Retrieved from https://www.investopedia.com/terms/f/fintech.asp.

26. Moore, S. (2017. May 17). Separate Fintech Noise From Reality. Retrieved from https://www.gartner.com/smarterwithgartner/separate-fintech-noise-from-reality/.

27. Machkour, B., Abriane, A. (2020). Industry 4.0 and its Implications for the Financial Sector. *Procedia Computer Science*, Vol. 177, pp. 496-502. https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.10.068.

28. Townsend, Z. (2019. May 8). Scanning the fintech landscape: 10 disruptive models. Retrieved from https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/ banking-matters/scanning-the-fintech-landscape.

29. Indeks proniknoveniya uslug fintekh 2019. Global'noye issledovaniye [Fintech Service Penetration Index 2019. Global Survey]. Retrieved from https://www.ey.com/vwLUAssets/ey-fai-2019-rus/ey-fai-2019-rus [in Russian].

30. Investitsii v global'nyy fintekh i inshurtekh sektor v 2018 godu vyrosli do $112 mlrd [Investments in the global fintech and inshurtech sector in 2018 grew to $ 112 billion]. Retrieved from https://forinsurer.com/news/19/02/21/36611 [in Russian].

31. The State of FinTech. (2017). London, PwC. 89 p. Retrieved from https://www.pwc. com/sg/en/publications/assets/fintech-startupbootcamp-state of-fintech-2017.pdf.

32. Jastra, I. (2020). Digital Payments in Europe to Surpass $802bn Transaction Value This Year. Retrieved from https://finanso.se/digital-payments-in-europe-to-surpass-802bn-transaction-value-this-year/.

33. Investytsii u FinTech: skilky hroshei vkladeno v innovatsiinyi sektor u 2020 rotsi [Investing in FinTech: how much money is invested in the innovation sector in 2020]. Retrieved from https://investment.24tv.ua/investitsiyi-fintech-skilki-vklali-biznes-2020-ostanni-novini_n1419851 [in Ukrainian].

34. Global FinTech Adoption Index. Ernst and Young. (2019). Retrieved from https://www.ey.com/en_gl/ey-global-fintech-adoption-index.

35. Asif, C., Flötotto, M., Olanrewaju, T., Sofo, G. (2020). Detour: An altered path to profit for European fintechs. Retrieved from https://www.mckinsey.com/ industries/financial-services/our-insights/detour-an-altered-path-to-profit-for-european-fintechs.

36. Asia's digital banking race: Giving customers what they want. (2018). McKinsey&Company. Retrieved from https://www.mckinsey.com/industries/ financial-services/our-insights/reaching-asias-digital-banking-customers.

37. Biznes maibutnoho: shcho chekaie industriiu FinTech cherez 10 rokiv [Business of the future: what awaits the FinTech industry in 10 years]. Retrieved from https://investment.24tv.ua/biznes-maybutnogo-shho-chekaye-industriyu-fintech-cherez-10-rokiv_n1344826 [in Ukrainian].

38. Krylova, O. V. (2017). Financializaion and economic crisis. *Ekonomichnyi Visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 1(57), pp. 146-155.

39. Krylova, O. V. (2018). Zovnishni ta vnutrishni ryzyky finansovo-kredytnoi stabilnosti v Ukraini. Vzaiemodiia bankiv ta inshykh ustanov z pidpryiemstvamy: teoriia, metodyka i praktychna realnist [External and internal risks of financial and credit stability in Ukraine. Interaction of banks and other institutions with enterprises: theory, methods and practical reality]. (pp. 114-124). Dnipro, Porohy [in Ukrainian].

40. Demchuk, N. I., Krylova, O. V. Ostapchuk, Yu.Yu. (2019). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku spozhyvchoho ta ipotechnoho kredytuvannia v Ukraini [Current state and trends in the development of consumer and mortgage lending in Ukraine]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 10. Retrieved from http://www.economy nayka.com.ua [in Ukrainian].

41. Krylova, O. V. (2019). Stratehiia rozvytku ta osoblyvosti funktsionuvannia finansovo kredytnoi systemy Ukrainy. [Development strategy and features of functioning of financial and credit system of Ukraine]. *Teoriia ta metodolohiia formuvannia investytsiino-finansovoi stratehii rozvytku subiektiv natsionalnoho hospodarstva – Theory and methodology of formation of investment-financial strategy of development of subjects of national economy*, pp. 89-102. Dnipro, Zhurfond [in Ukrainian].

42. Krylova, O. V. (2020). Dosvid ta osoblyvosti bankivskykh system krain YeS ta Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Experience and features of banking systems functioning of EU and Ukraine in the globalization conditions]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, pp. 117-120. doi: 10.32702/2306-6806.2020.4.117 [in Ukrainian].

43. Krylova, O. V. (2020). Rozvytok mikrofinansovykh orhanizatsii v Ukraini v umovakh FinTech transformatsii finansovoho rynku [Development of microfinance organizations in Ukraine in the conditions of FinTech transformation of the financial market]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, pp. 316-325. https://doi.org/10.32983/ 2222-4459-2020-10-316-325 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 14.12.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.274-297*

В.В. Столярова
доктор філософії в галузі економіки
ORCID 0000-0002-9483-5126
e-mail: antoshka_2007@ukr.net,
Інститут фізичної економіки
ім. С.А. Подолинського, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У системі наукових знань сукупність знань про принципи і методи дослідження та поняття, що їх відображають, складають методологію. Її органічними складовими є: методологія пізнання; методологія моніторингу, оцінювання і проєктування; методологія практичної діяльності [1; 2].

Багаторічні науково-аналітичні дослідження процесів упровадження ринкової економіки в Україні порівняно з процедурами планового управління народним господарством у складі СРСР здійснювалися під кутом зору діалектичного методу пізнання: від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики – діалектичний шлях пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності [3].

Було виявлено ряд парадоксів і принципових протиріч. Насамперед, необхідно констатувати умисну ліквідацію загальнодержавного стратегічного планування соціально-економічного розвитку як наснаги й організатора господарської та життєвої діяльності людей на різних рівнях управління і різних масштабів господарювання.

Також було скасовано систему критеріїв і показників відповідальності за неякісну підготовку та несвоєчасне виконання планових рішень на загальнонаціональному рівні, регіональному і місцевому рівнях у системі трьох "С": самоорганізація, самофінансування і самоврядування.

Популістські гасла "Плану – геть!", "Свободу ринковим перетворенням!" і "Даєш дерегуляцію!" стали орієнтирами формування нового мислення "нових новоспечених мажорів", нового способу, режиму і сенсу життя, нового соціального статусу простих людей.

© В.В. Столярова, 2020

Метою статті є перевірка робочих гіпотез порівняльного аналізу методичного забезпечення стратегічного планування в умовах ринкової економіки та при плановому веденні народного господарства в Україні.

Дослідження здійснено шляхом теоретичного аналізу результатів спостережень і виявлених об'єктивних тенденцій та їх гносеологічної інтерпретації.

Розроблене нове науково-методичне забезпечення комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України завдяки узгодженій взаємодії Центру і Регіонів частково представлено в колективних монографіях "Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України" та "Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України" [4-7].

Із використанням вихідних положень теорії цілеспрямованих систем, економічної кібернетики та економічної теорії, теорій організації, відтворення, конвергенції та загальної теорії систем визначено принципи формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку Української держави (див. таблицю).

Таблиця

Принципи формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України

Принцип	Зміст
1	2
1. Духовності	Моральні цінності, звичаї та традиції етносу, сконцентровані в релігійних навчаннях, проповідях і практиках, художніх образах мистецтва. Зміцнення духовності має передбачатися при плануванні освіти, ідейно-виховної та патріотичної роботи
2. Людиноцентризму	Розгляд й упровадження людиноцентризму як теоретичної складової національної ідеї. Людина, громадянин, людський і соціально-економічний розвиток – основа і стрижень державності
3. Конституційності	Здійснення державотворення згідно з Конституцією України
4. Державності	Визначення і реалізація соціально-економічної політики різних масштабів господарювання
5. Цивілізаційності	Досконале володіння історичною спадщиною свого роду, відновлення способу, режиму і сенсу життя. Реформування освітньої, культурної та соціальної сфер
6. Сталого розвитку	Збалансованість екологічного, соціального й економічного процесів розвитку в єдиному вимірі
7. Мудрості природи	Триптих органічних складових: «матриця природи», «мистецтво життя», «розвиток екоспільнот»

Закінчення таблиці

1	2
8. Єдності	Органічне ціле місцевих, регіональних і загальнонаціональних відтворювальних процесів
9. Цілісності	Внутрішня єдність багатоукладної економіки і соціальної сфери в національному господарстві
10. Ієрархічності	Субординація державних, регіональних і місцевих цілей, індикаторів і пріоритетів по вертикалі та у часі
11. Гармонізації	Дотримання пропорцій державного і місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті суверенної держави згідно з Божественною пропорцією "золотого перетину"
12. Справедливості	Забезпечення рівності регіонів у розподілі фінансових ресурсів розвитку відповідно до внеску у ВВП держави
13. Спадкоємності	Уточнення, удосконалення і продовження попередніх проєктів при підготовці та прийнятті нових стратегічних рішень
14. Аналітичності	Виявлення об'єктивних тенденцій і закономірностей
15. Прогнозованості	Аргументоване передбачення розвитку певних явищ і процесів у майбутньому

Джерело: розроблено автором.

Систематизацію уявлень комплексного стратегічного планування забезпечено шляхом використання таких методів дослідження: історичного, діалектичного, структурно-функціонального, системного аналізу і синтезу, гіпотетико-дедуктивного, логічного і економіко-математичного моделювання, емпіричного і теоретичного.

Методологію пізнання у філософських працях класиків розглянуто фундаментально: "В области явлений общественных нет приёма более распространенного и более несостоятельного, как выхватывание отдельных фактиков, игра в примеры. Подобрать примеры вообще – не стоит никакого труда, но и значения это не имеет никакого, или чисто отрицательное, ибо всё дело в исторической конкретной обстановке отдельных случаев. Факты, если взять их в их целом, в их связи, не только "упрямая", но и, безусловно, доказательная вещь. …Необходимо брать не отдельные факты, а всю совокупность относящихся к рассматриваемому вопросу фактов, без единого исключения…" [8, с. 350, 351] [1].

[1] "У сфері явищ суспільних немає прийому більш розповсюдженого і більш неспроможного, як вихоплювання окремих фактиків, гра в приклади. Дібрати приклади взагалі – не варто ніяких труднощів, але і значення це не має ніякого, або чисто негативне, оскільки вся справа в історичній конкретній обстановці окремих випадків. Факти, якщо взяти їх загалом, у їх зв'язку, – не тільки "уперта", але і, безумовно, доказова річ. ...Необхідно брати не окремі факти, а всю сукупність фактів, які стосуються до розглянутого питання, без жодного винятку ...".

Тому "во-первых, надо точнее понять эволюцию как возникновение и уничтожение всего, взаимопереходы. Во-вторых, если всё развивается, то относится ли сие к самым общим понятиям и категориям мышления? Если нет, значит, мышление не связано с бытием. Если да, значит, есть диалектика понятий и диалектика познания, имеющая объективное значение" [9, с. 229] [1].

У зв'язку з цим стрижнем науково-аналітичного дослідження обрано проєкти Закону України "Про державне стратегічне планування" 2011 та 2017 рр. підготовки.

Конструктивні зміни у стратегічному плануванні розглядалися незалежно від виборів Президента України 2010, 2014, 2019 рр., які змінювали підходи до соціально-економічного розвитку держави і регіонів. Це щоразу призводило до поглиблення її деградації та подальшої депопуляції нації.

У грудні 2021 р. настане 10 років від ухвалення 22.12.2011 р. Верховною Радою України законопроєкту № 9407 від 03.11.2011 р. "Про державне стратегічне планування". За ухвалення відповідного рішення проголосували 249 народних депутатів із мінімально необхідних 226. Ініціатором законопроєкту виступив Кабінет Міністрів України [10].

Згідно з інформацією, наданою на офіційному вебпорталі Верховної Ради України, 15.11.2011 р. цей законопроєкт був ухвалений у першому читанні, 20.12.2011 р. – вручено таблицю поправок-2, а 22.12.2011 р. – передано на повторне друге читання.

Натомість Закон України "Про державне стратегічне планування" не був введений у дію Указом Президента України, оскільки потребував доопрацювання за висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради України; експертного висновку Української асоціації оцінювання "Посилення децентралізації в Україні" (УАО) за фінансової підтримки Національного фонду на підтримку демократії (NED, США).

Об'єктом експертизи УАО були норми законопроєкту, присвячені моніторингу й оцінюванню і не охоплені вітчизняною класифікацією Кодів видів економічної діяльності (КВЕД). Призначенням експертного висновку була визнана оцінка здатності норм за-

[1] "По-перше, треба точніше зрозуміти еволюцію як виникнення і знищення всього, взаємопереходи. По-друге, якщо все розвивається, то чи стосується це найбільш загальних понять і категорій мислення? Якщо ні, то мислення не пов'язане з буттям. Якщо так, то є діалектика понять і діалектика пізнання, яка має об'єктивне значення".

конопроєкту, присвячених моніторингу та оцінюванню, впливати на управлінські рішення щодо досягнення мети, вирішення завдань та одержання очікуваних результатів державних стратегій.

Через рік, згідно із зауваженнями Головного юридичного управління ще від 19.12.2011 р., проєкт закону від 06.09.2012 р. був переданий до Верховної Ради України, але в порядок денний так і не був включений.

Відповідно до загальних положень проєкту Закону України "Про державне стратегічне планування" "стратегія – це документ, у якому визначаються пріоритети, стратегічні цілі та напрями розвитку держави, окремих сфер, видів економічної діяльності та окремих адміністративно-територіальних одиниць", а "державне стратегічне планування – це функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів, цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку" [10].

Серед десяти принципів державного стратегічного планування, передбачених проєктом Закону України "Про державне стратегічне планування", доцільно зосередити увагу на шостому і десятому.

Шостий принцип полягає в дотриманні загальнодержавних інтересів: міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та Верховна Рада АР Крим повинні розробляти документи державного стратегічного планування, виходячи з потреби в забезпеченні реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики.

Десятий принцип – впровадження відповідальності учасників державного стратегічного планування за ефективність виконання завдань та заходів, спрямованих на досягнення цілей розвитку держави.

Свідоме невиконання і шостого, і десятого принципів державного стратегічного планування згідно із законопроєктом стало підставою для його незатвердження Президентом України і в 2012 р.

Документи державного стратегічного планування мають відповідати Конституції України, у тому числі на середньо- та короткострокову перспективу, логічно закріплюючи документи на довгострокову перспективу (принцип спадкоємності (№ 13) комплексного стратегічного планування). При невідповідності положень документів на середньо- та короткострокову перспективу положенням документів на довгострокову перспективу вони застосуванню і виконанню не підлягають.

Проєктом Закону України "Про державне стратегічне планування" передбачалося введення відповідних документів на довго- (понад п’ять років), середньо- (від трьох до п’яти років), короткостроковий період (один рік). При цьому, якщо Стратегія розвитку України, Стратегія регіонального розвитку України, Стратегії розвитку АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначалися як документи довгострокового періоду, то Основні напрями економічної політики та Державний бюджет України пропонувалося визначити як документи короткострокового періоду.

Із 60-літнього досвіду планової економіки України доведено, що Основні напрями економічної політики мають бути обґрунтовані на довгострокову перспективу (10, 15, 20, 25, 30) років, а Стратегії розвитку – реалізовувати цю політику, як мінімум, на 10-20 років. Так, в енциклопедії інтелектуальної власності економічну стратегію визначено як "обраний курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення економічних і соціальних завдань. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об’єктивних процесів і тенденцій", а економічну тактику – як "сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах поточного періоду" [11, с. 577, 596].

Саме тому проєктом Закону України "Про державне стратегічне планування" передбачалося, що Стратегія розвитку України має розроблятися на 10-річний період центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, тобто Урядом України.

Згідно із зауваженнями Головного управління юстиції Верховної Ради України до проєкту Закону України "Про державне стратегічне планування" затверджувати Стратегію розвитку держави Президентом України не передбачено Конституцією України. Це незважаючи на те, що даний документ державного стратегічного планування визначає стратегічні цілі, пріоритети та напрями розвитку країни "на період не менше ніж 10 років".

Указом Президента України П. Порошенка від 12.01.2015 р. була схвалена Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020".

Президент України П. Порошенко 05.12.2017 р. направив доопрацьований проєкт Закону України "Про державне стратегічне планування" до Верховної Ради України [12].

Серед принципово нових положень цього законопроєкту порівняно з попереднім (2011 р.) слід відзначити уточнення періодів

стратегічного планування: довгостроковий – понад 7 років; середньостроковий – 3-7 років; короткостроковий – 3 роки. До документів державного стратегічного планування на довгостроковий період віднесено:

Візію майбутнього України (30 років);

Стратегію розвитку України (15 років);

Стратегію регіонального розвитку України (15 років);

Регіональні стратегії розвитку (7 років);

План заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку та інвестиційних проєктів регіонального розвитку.

Але найбільш вразливим новим положенням законопроєкту 2017 р. стало скасування шостого принципу державного стратегічного планування законопроєкту 2011 р. Тобто загальнодержавна соціально-економічна політика скасовувалася, що в умовах соціальної держави означало здійснення противоправних антиконституційних заходів. Президент П. Порошенко не виступив гарантом Конституції України.

Незважаючи на те що доопрацьований законопроєкт "Про державне стратегічне планування" і в 2017 р. не був прийнятий Верховною Радою України, був запущений механізм відцентровості регіонального розвитку від загальнонаціонального соціально-економічного розвитку держави. Було порушено принципи єдності (№ 8) та державності (№ 4) комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України (див. таблицю).

Стратегією сталого розвитку "Україна – 2020", складеною за участю зарубіжних консультантів, передбачено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі. Рух уперед було намічено здійснювати за векторами розвитку, безпеки, відповідальності та гордості, у рамках яких передбачалася реалізація 62 реформ та програм розвитку держави [13; 14].

Першочерговими було визнано 10 реформ і програм, а саме:

1) реформа системи національної безпеки та оборони;

2) оновлення влади та антикорупційна реформа;

3) судова реформа;

4) реформа правоохоронної системи;

5) децентралізація та реформа державного управління;

6) дерегуляція та розвиток підприємництва;

7) реформа системи охорони здоров'я;

8) податкова реформа;

9) Програма енергонезалежності;

10) Програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

Нормативно-правове та організаційне забезпечення реалізації Стратегії мало здійснюватися шляхом розроблення та прийняття в установленому порядку відповідних нормативно-правових актів, щорічних планів дій реалізації цієї Стратегії, моніторингу стану їх виконання.

У підготовці документа взяли участь команда Адміністрації Президента України, Виконавчий комітет реформ, фонд «Відродження», ЄБРР, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київська школа економіки, VoxUkraine, Громадянська платформа «Нова Країна», Ініціатива «Реанімаційний пакет реформ», учасники відбору до Національної ради реформ, вітчизняні та міжнародні незалежні експерти.

З 25 вересня до 17 жовтня 2014 р. відбувалося широке обговорення плану розвитку країни «Стратегія – 2020», представленого главою держави.

24 грудня 2014 р. на своєму першому засіданні Стратегію схвалила Національна рада реформ, яка була спеціальним консультативно-дорадчим органом при Президентові України з питань стратегічного планування, узгодження позицій щодо впровадження в Україні єдиної державної політики реформ та їх реалізації. Голова Національної ради реформ – Президент України П. Порошенко, заступник голови – голова Адміністрації Президента Б. Ложкін, секретар – заступник голови Адміністрації Президента Д. Шимків [14].

Згідно з Указом Президента Кабінет Міністрів України має щороку до 15 лютого затверджувати План дій щодо реалізації положень Стратегії та щоквартально інформувати про стан його виконання.

Наукові керівники всеукраїнського проєкту "Наше спільне майбутнє" (В. Шевчук, В. Черняк, Т. Ковальчук)[1] зазначають, що у "Стратегії – 2020" недостатньо акцентовано увагу на реформах, які б активізували основні внутрішні чинники національної політики розвитку – людський, природний і фінансовий капітал. Ці автори разом з іншими фахівцями підготували колективну монографію "Розвиток заради порятунку" [16]. Стосовно «Стратегії – 2020» ви-

[1] В. Шевчук – ексміністр охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки (1998-2000 рр.), екології та природних ресурсів (2002-2003 рр.); В. Черняк – народний депутат, відомий учений-економіст; Т. Ковальчук – заступник секретаря РНБО України (2000-2003 рр.).

значено три ключові реформи, які необхідно було здійснити в Україні [15, с. 52-53]:

у першу чергу "реформа системи оплати праці та заходи щодо подолання бідності працюючих людей і працюючих родин. Без вирішення цієї проблеми не буде достатньо ємкого внутрішнього ринку, не буде внутрішнього нагромадження для інвестицій, а отже, не буде розвитку ні сектору виробництва, ні сектору послуг, ні сектору споживання, не кажучи вже про "вектор гордості". Тобто без цього не може бути активізовано людський капітал, який є не тільки свідомою (інноваційною) рушійною силою розвитку, а й самого існування держави";

по-друге, залишилася поза увагою ще одна ключова реформа – "реформа системи природокористування, забезпечення раціонального використання природних ресурсів (землі, надр, води, лісу, біоресурсів тощо). Без цього неможлива активізація природного капіталу держави не тільки для цілей розвитку, але і для подолання бідності населення, якому, згідно з Конституцією України, мають належати ці природні багатства";

по-третє, реформи, які мали б активізувати інноваційно-інвестиційну політику держави. "Закони економіки є об’єктивними і невмолимими – без періоду активізації інвестиційної діяльності не може бути наступного періоду зростання. Це фундаментальна аксіома не тільки економічної теорії, але і конкретної практики. Однак у "Стратегії – 2020" приділяється деяка увага тільки питанням залучення іноземних інвестицій і кредитів, натомість залишено поза увагою реформи, які б стимулювали процеси внутрішнього нагромадження, амортизацію основного капіталу та інвестування… Довготривалий, сталий розвиток економіки можуть забезпечити тільки масштабні капітальні інвестиції внутрішніх інвесторів, головним із яких є власне населення країни".

Парадокс полягав не тільки в недостатності залучення вітчизняних вчених і фахівців, громадських організацій, центральних органів виконавчої влади, регіональних і місцевих державних адміністрацій до розробки Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" та відсутності нормативно-правових основ національного стратегування, але і в ігноруванні підбиття підсумків Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтеграції", яка розроблялася протягом більше двох років (2002-2004 рр.).

Підставами підготовки Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтегра-

ції" були розпорядження Президента України Л. Кучми від 21.12.2001 р. № 372/2001-рп та від 08.11.2002 р. № 385/2002-рп. Загальне керівництво розробкою Стратегії здійснював прем'єр-міністр України В. Янукович [16].

При підготовці Стратегії використовувались аналітико-прогнозні матеріали міністерств і відомств України, Національного банку України, обласних державних адміністрацій, міжнародних організацій та ін.

Базовими інституціями у підготовці Стратегії були Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування НАН України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. Основні прогнозні макроекономічні показники розвитку України було розглянуто на розширеному засіданні Уряду і Президії НАН України 12.03.2004 р.

У резюме Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтеграції" зазначено, що її "сутність полягає у здійсненні глибоких якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя. Реалізація визначених Стратегій і завдань створить реальні передумови для набуття Україною повноправного членства в ЄС, забезпечить стале економічне зростання, сприятиме утвердженню інноваційної моделі розвитку та соціальній переорієнтації економічної політики" [16, с. 364].

Стратегія майбутнього України спиралася, з одного боку, на історичний досвід та особливості розвитку суспільства, які визначаються національними, культурними і духовними традиціями, а з іншого – на виклики XXI ст. щодо майбутнього шляху розвитку всієї цивілізації.

Головним результатом реалізації Стратегії мала стати зміна чинників економічного зростання та переорієнтація на ті з них, які базуються на розширенні внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, посиленні конкурентоспроможності національної економіки, підвищенні ефективності національних економічних ресурсів.

Втілення Стратегії в життєдіяльність народу розглядалось як засіб реалізації потенційних переваг України у значному науково-технологічному потенціалі та розвиненому людському капіталі.

Однак нав'язана міжнародним геополітичним бізнесом Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020" після подій на Майдані (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) порушила принцип історичної спадкоємності по відношенню як до Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр., так і до Державної стратегії

регіонального розвитку на період до 2015 р. (затверджена постановою Уряду від 21.07.2006 р. № 1001 як логічне продовження курсу "Шляхом європейської інтеграції").

Підготовка схваленої позачергово обраним Президентом України П. Порошенком 12.01.2015 р. Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" тривала менше року, у тому числі в умовах розгортання антитерористичної операції з квітня по серпень 2014 р.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні була схвалена розпорядженням Уряду від 01.04.2014 р. № 333-р і передбачала два етапи здійснення: 2014 р. – підготовчий, 2015-2017 рр. – заключний. Не було передбачено перерозподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у стратегічному плануванні з використанням нормативів сталого (збалансованого екологічного, соціального і економічного) розвитку.

Своєчасно не було виконано розпорядження Уряду від 13.03.2013 р. № 208-р "Про затвердження плану заходів на 2013-2016 рр. щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг". Згідно з цим розпорядженням необхідно було розробити і затвердити у 2013-2016 рр. державні стандарти соціальних послуг, якими визначалися зміст, обсяг, норми, нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники якості їх надання. Крім того, цим документом передбачалося складання переліку соціальних послуг, що надаються населенню в розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Державні стандарти соціальних послуг повинні були розробити Мінсоцполітики, Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Добровільне медичне страхування (ДМС), Мінкультури, громадські об'єднання (за згодою). Відповідно до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" від 05.10.2000 р. № 2017-III необхідно було розробити методичне забезпечення виконання ст. 20. Основні засади фінансового забезпечення надання державних соціальних гарантій цього закону:

20.1. Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання.

20.2. Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних

фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку.

20.3. Розрахунки і обґрунтування до показників видатків на соціальні цілі у проєктах Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів здійснюються на підставі державних соціальних стандартів, визначених відповідно до цього Закону.

20.4. Розробка та виконання Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів здійснюються на основі пріоритетності фінансування видатків для забезпечення надання державних соціальних гарантій.

20.5. Залучення підприємствами, установами, організаціями соціально-культурного, житлово-комунального, побутового обслуговування, закладами охорони здоров'я та освіти коштів із додаткових джерел фінансування, не заборонених законом, не є підставою для зменшення бюджетного фінансування відповідно до нормативів.

Однак це не було виконано, але відповідні зміни до Конституції України щодо реалізації реформи місцевого самоврядування та курсу уряду на децентралізацію влади в Україні були підготовлені Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (Мінрегіонбуд) на основі рекомендацій Інституту громадянського суспільства.

Постановами Уряду України від 16.11.2011 р. № 1186 "Про затвердження порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку" та від 16.11.2011 р. № 1189 "Про затвердження порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки результатів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку" було регламентовано, що забезпечення методичного супроводження підготовки регіональних стратегій розвитку здійснює Мінрегіонбуд, а Державної стратегії регіонального розвитку – Мінекономрозвитку України.

Постановами Уряду від 11.11.2015 р. № 931 "Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів" та від 11.11.2015 р. № 932 "Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів" уже було визначено, що методичне забезпечення роз-

робки цих документів державного стратегічного планування здійснює тільки Мінрегіонбуд, а згодом уже як Міністерство розвитку громад та територій України. Однак це міністерство за складом фахівців і тимчасових керівників виявилося неспроможним втілювати у життя рекомендації вітчизняної економічної та гуманітарної науки.

Відсутність своєчасної розробки вітчизняного методичного забезпечення стратегічного планування регіонального розвитку призвела до того, що Постанова Уряду України від 06.08.2014 р. № 385 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" була виконана тільки частково. Доручення органам влади у 6-місячний строк (до лютого 2015 р.) розробити план заходів з реалізації Стратегії та приведення регіональних стратегій розвитку у відповідність до Державної стратегії було виконано тільки 7 держадміністраціями й обласними радами з 22.

Постановою Уряду від 06.08.2014 р. № 385 визнано такими, що втратили чинність, постанови Уряду від 21.07.2016 р. № 1001 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" та від 16.11.2011 р. № 1189 "Про затвердження Порядку розроблення моніторингу та оцінки реалізації Державної стратегії регіонального розвитку". Але як здійснювати моніторинг їх виконання до кінця 2015 р.? На підставі чого необхідно було розробляти Державну і Регіональні стратегії розвитку, коли нове методичне забезпечення буде затверджене лише у листопаді 2015 р.?

План заходів на 2015-2017 рр. з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року був затверджений постановою Уряду від 07.10.2015 р. № 821, тобто через 16 місяців після її прийняття. При цьому індикатори оцінки результативності виконання заходів були наведені з урахуванням їх прогнозних значень станом на 01.01.2017 р., тобто лише на 2016 рік.

Перелік індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких у 2018-2020 рр. спрямована Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, було затверджено постановою Уряду 20.12.2017 р. № 1089, тобто наприкінці третього року з шести років її планової реалізації.

У цій постанові Уряду прогнозні значення індикаторів були наведені в розрізі цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (з визначенням значень базових років: 2014, 2015, 2016, 2017 рр.), а саме:

"Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів";

"Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток";

"Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

План заходів на 2018-2020 рр. з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року був затверджений постановою Уряду від 12.09.2018 р. № 735, тобто на дев'ятий місяць їх практичної реалізації. Отже, часовий регламент підготовки і прийняття загальнонаціональних стратегічних планових рішень постійно порушувався і суперечив десятому принципу Державного стратегічного планування законопроєкту 2011 р., який полягав у впровадженні відповідальності учасників державного стратегічного планування за ефективність виконання завдань та заходів, спрямованих на досягнення цілей розвитку держави.

Постанова Уряду від 21.07.2006 р. "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року" була останньою, у якій визначалися державні пріоритети в кожній адміністративній області України. На противагу, постановами Уряду від 06.08.2014 р. № 385 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" та від 05.08.2020 р. № 695 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року" цей загальнонаціональний підхід стратегічного планування було скасовано, що сприяло посиленню відцентровості регіонального розвитку від стрижня державності – узгодженому і збалансованому соціально-економічному розвитку кожного регіону і держави загалом.

Під впливом міжнародного геополітичного бізнесу почали здійснюватися заходи щодо децентралізації управління шляхом створення територіальних громад та їх об'єднань як базової одиниці адміністративно-територіального устрою, кінцевою метою яких було запровадження в Україні ринку землі.

У сучасних умовах виникла потреба в усвідомленні та укріпленні власної національної ідеї українців як громадян своєї держави – бути господарем рідної землі, її природних надр та результатів їх використання, бути Головою роду багатьох слов'янських поколінь.

Земля і первинні природні ресурси базового, районного, регіонального та загальнонаціонального буття становлять зовнішньо неподільну, вихідну частину національної скарбниці як органічного цілого. Вони можуть бути складовими тільки комунальної та державної власності.

В умовах соціально орієнтовної ринкової економіки унітарної держави органи влади різних рівнів мають бути наділені такими об-

сягами землі та первинних природних ресурсів у складі державної і комунальної власності, які забезпечать їм виконання повноважень у сталому та збалансованому екологічному, соціальному й економічному розвитку регіону і недопущення штучного голоду населення [17].

Земля і первинні природні ресурси українського народу не можуть виступати об'єктами купівлі-продажу навіть в умовах товарно-грошових ринкових відносин. Використовуючи адміністративно-договірні відносини за ієрархією та в часі, органи загальнонаціональної та регіональної влади, місцевого самоврядування (ОМС) та об'єднані територіальні громади (ОТГ), громадяни України можуть відновити державний унітаризм землі та первинних природних ресурсів (ліси, вода, корисні копалини надр, повітря) після виборів нового Президента України і нових народних депутатів Верховної Ради України.

Розглядаючи землю як код нації, суддя Конституційного Суду України В. Шишкін у своїх спогадах "Чому я був проти" зазначає: "…у 2009 р. суд мав можливість уконституювати державницьку позицію щодо вирішення проблеми приватизації землі. У проєкті підготовленого мною як суддею-доповідачем рішення: 1) було закладено засадничо-доктринальні, визначальні позиції щодо розуміння землі – по-перше, як національного багатства, по-друге, як об'єкта права власності всього Українського народу, по-третє, як можливого права власності окремих громадян; 2) концептуально розкривалася подвійна конституційно-правова природа землі, на відміну від інших матеріальних об'єктів права власності, що фактично унеможливлювало б оголошення землі товаром; 3) закріплювалося значення земель сільськогосподарського призначення як репродуктивної умови життєздатності та збереження генофонду Українського народу. Проте у колег не вистачило громадянського духу на прийняття рішення по суті, і вже відкриту справу було закрито з використанням процедурних зачіпок" [18, с. 660-661].

Десять років потому, у 2019 р. Верховна Рада України почала розгляд та обговорення проєкту Закону України "Про ринок землі". Тобто протягом 2009-2019 рр. вітчизняні фахівці з філософських, соціальних, економічних та правових наук не були задіяні для обґрунтування державності рішень щодо землі як предметного виміру духовності народу України.

На відміну від країн-членів групи G7, у яких уже тривалий час функціонує соціально орієнтована ринкова економіка, в Україні запроваджуються ідеологічні настанови моделі ринкової економіки

відкритого типу, яка зорієнтована виключно на одержання вигоди. Ринкова економіка розвинутих країн XXI ст. більшою мірою акцентує увагу органів влади і бізнесу на досягнення сталого розвитку в єдності екологічного, соціального й економічного розвитку суспільства.

Перетворення землі та первинних природних ресурсів України на полігон міжнародного геополітичного бізнесу під гаслом "свободи і демократії" засвідчило деградацію українського соціуму і руйнацію основ державності. Тільки зміна національної свідомості на основі використання законів Природи і Всесвіту, класичних і осучаснених знань державотворення здатні допомогти народу України [17, с. 199].

Наявним стало термінове використання *принципу духовності (№ 1)* при комплексному стратегічному плануванні. Передмовою науково-практичного коментаря до уточненого у 2010 р. Бюджетного кодексу України використання *принципу духовності* рекомендувалося шляхом уточнення, збереження та розвитку системи національних цінностей, яка покликана забезпечити різноманіття індивідуальних особливостей населення кожного регіону держави: духовності й освіченості, звичаїв і традицій, культури та світогляду, мирного менталітету й територіальної єдності, історичної спадщини та етнічних цінностей [19].

Принцип людиноцентризму (№ 2) було використано при визначенні першої складової мети стратегічного спрямування державної регіональної політики до 2020 р. – "Розвиток та єдність, орієнтовані на людину".

Орієнтація Державної стратегії регіонального розвитку України на людину в контексті узгодженості з регіональними стратегіями засвідчила визнання людей епіцентром прогресу, тому що людський розвиток став не лише ключовою метою, але і найбільш важливим детермінантом і чинником соціально-економічного розвитку регіонів і держави загалом.

У зв’язку з цим органам центральної та регіональної влади необхідно, з одного боку, більшу увагу зосереджувати на заохоченні людей до їх особистого розвитку, посиленні їх ролі в суспільстві та розширенню їх можливостей щодо вибору свого майбутнього. З іншого боку, органам державної влади різних рівнів адміністративно-територіального устрою необхідно дбати, щоб люди брали на себе відповідальність як за свій вибір, так і за його реалізацію [20, с. 120].

Саме такі визначення процесів взаємодії людей та органів державної влади на всіх рівнях адміністративно-територіального

устрою дозволили б замістити сепаратистські настрої населення Українського Донбасу впровадженням ідей і положень бюджетного федералізму в унітарній державі, як основи фінансового забезпечення стабільного соціально-економічного (у тому числі людського) розвитку кожного регіону та держави загалом як суверенної, незалежної та унітарної [21].

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 р. підготовлена та розроблена під тим самим девізом: "Розвиток та єдність, орієнтовані на людину". Метою державної регіональної політики до 2027 р. є підвищення рівня життя населення, незалежно від місця проживання людини у згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні.

Принцип конституційності (№ 3) при комплексному стратегічному плануванні також був обґрунтований у передмові науково-практичного коментаря до уточненого у 2010 р. Бюджетного кодексу України [19].

Конституція України визначає нашу країну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1).

Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Вітчизняні вчені довели, що цільовими показниками соціально-економічного розвитку держави і регіонів є показники рівня, стандарту та якості життя населення. Саме вони з найбільшою змістовною адекватністю відображають соціальну спрямованість усіх змін, що здійснюються в регіонах.

Рівень життя – це комплексний показник, що характеризує досягнуте задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства в цілому, відображаючи в кінцевому результаті добробут населення. Причому структура матеріальних і духовних потреб людини адекватна структурі людської діяльності, початковим моментом і метою якої є їх задоволення.

Стандарт життя – це соціально прийнятий норматив рівня життя. У деяких державах існують офіційні стандарти життя, і, крім того, кожна соціальна група, спільнота та навіть кожна людина має свій власний суб'єктивний стандарт. Стандарт життя також змінюється з часом, але ця зміна відбувається дискретно в міру якісної зміни соціально-економічної системи.

Якість життя – це співвідношення рівня життя та прийнятого стандарту. Цей критерій показує ступінь задоволення потреб,

а оскільки потреби виникають тільки за наявності потенційних можливостей (не можна бажати того, чого не знаєш), то якість життя фактично відображає рівновагу соціально-економічної системи і характеризує рівень соціального напруження.

В ідеальному варіанті бюджетного механізму збалансованого управління сталим розвитком держави на основі національної системи цінностей стратегічне планування соціально-економічного (у тому числі людського) розвитку держави і регіонів має здійснюватися на основі цільової функції, яка є індикатором якості життя. Тобто реально досяжна на певному тимчасовому інтервалі передбачувальна зміна показників якості життя, виходячи із соціально-економічного стану регіонів та держави загалом, їх позицій у зовнішньому середовищі та прийнятій стратегії розвитку в умовах глобалізації.

У передмові науково-практичного коментаря до уточненого у 2010 р. Бюджетного кодексу України розкрито і *принцип мудрості природи (№ 7)* у розрізі трьох складових:

«матриця природи» – це розуміння механізмів природи як складних взаємовідносин між життям, інформацією та всесвітом;

«мистецтво життя» – це розуміння механізмів природи, знайдене у світових культурах, мистецтві, соціальних нормах і технологічній етиці у минулому й сьогоденні, що відкриває можливості для майбутнього;

«розвиток екоспільнот» – це створення нового способу життя, у якому суспільство й уряд планують і розвивають національне виробництво, споживання, розвиток й охорону природи для підтримки саме такого способу життя, який забезпечує гармонію людини з природою.

Принцип гармонізації (№ 11) комплексного стратегічного планування з використанням пропорцій "золотого перетину" також був рекомендований у передмові науково-практичного коментаря до уточненого у 2010 р. Бюджетного кодексу України [19].

Досягти гармонії з Творцем і Природою, Людством і Суспільством Український народ здатен шляхом цілеспрямованого впровадження ідей бюджетного федералізму в унітарній державі, використовуючи гармонійні пропорції "золотого перетину" у фіскально-бюджетних і фінансових взаємовідносинах центру та регіонів.

Відношення більшої частини коштів Зведеного бюджету України на соціально-економічний розвиток до його меншої частини має дорівнювати відношенню загального обсягу коштів Зведеного бюджету України на соціально-економічний розвиток до його біль-

шої частини і складати 1,618 (62% / 38% – гармонійна пропорція "золотого перетину").

Числове значення 1,618 – це число Творця, згідно з яким визначені православні хрести на теренах України та структура ДНК генетичного коду українців. Це число Краси, яка править у Природі, Людстві та Суспільстві [17].

В. Столяров і О. Шинкарюк, розглядаючи соціально-адекватний менеджмент регіонального людського розвитку в Українському Донбасі, довели, що якщо пропорції між державним і місцевими бюджетами Луганської та Донецької областей будуть побудовані за пропорціями "золотого перетину", то буде досягнута структурна гармонія фінансово-бюджетної системи нашої держави, тому що вони, як і складові ДНК, генетично об'єднані у єдине ціле – Зведений бюджет України.

Не тільки адміністративним областям Українського Донбасу, а й усім областям України слід встановити фінансову автономію в межах місцевих бюджетів, які перебувають у гармонійних пропорціях "золотого перетину" з державним бюджетом [17, с. 197].

Першим етапом упровадження бюджетного федералізму може стати визначення співвідношення коштів державного і місцевого бюджетів на розвиток людського капіталу в регіонах, а на наступному етапі – співвідношення коштів на соціально-економічний розвиток регіонів та держави загалом.

Тобто якщо для кожної адміністративної області України 62% коштів на розвиток людського капіталу передбачити з державного бюджету, а 38% – з місцевого, то таким чином буде визначена нижня межа бюджетного централізму. І навпаки, якщо 62% коштів на розвиток людського капіталу передбачити з місцевого бюджету, а 38% – з державного, то таким чином буде визначена верхня межа бюджетного федералізму.

Застосування розглянутої логічної схеми реформування бюджетного унітаризму доцільно розпочинати з визначення обсягу бюджетних коштів для простого відтворення наявного людського капіталу кожного регіону, який має становити не менше 38% з місцевого бюджету.

Розширене відтворення людського капіталу території необхідно передбачати шляхом збільшення обсягів коштів місцевих бюджетів на розвиток людського капіталу до 62%.

При формуванні Національної та регіональних програм людського розвитку граничні пропорції "золотого перетину" утворюють межі бюджетного централізму і бюджетного федералізму в Ук-

раїні як в унітарній державі: 62% - 38% = 24% коштів зведеного бюджету держави, які можуть бути використані для фінансування завдань і заходів Програм людського розвитку на загальнонаціональному та регіональному рівнях.

Спільні межі бюджетного централізму та бюджетного федералізму утворюють зону вибору узгоджених рішень при соціальному діалозі органів загальнонаціональної та регіональної влади.

Забезпечення рівності регіонів у розподілі фінансових ресурсів розвитку відповідно до внеску у ВВП держави передбачено використанням *принципу справедливості (№ 12).*

Результативними показниками фінансово-економічної діяльності регіонів та держави загалом є ВВП на національному рівні та ВРП на регіональному рівні [22; 23]. Співвідношення динаміки і частки ВРП із динамікою обсягів ВВП визначатиме внесок відповідного регіону в загальнонаціональні результати. Згідно з внеском регіону у ВВП держави визначається його частка в розподілі фінансових ресурсів держави на розвиток регіону (з використанням пропорцій "золотого перетину" *принципу гармонізації (№ 11)*).

Упровадженню розглянутих принципів формування комплексного стратегічного планування сприятиме випереджаюча розробка Кодексу стратегування України (Планового кодексу за аналогією з Громадянським, Бюджетним і Податковим кодексами).

Розробку Планового кодексу України пропонується розглядати як перший етап формування Планового регламенту діяльності парламентсько-президентської республіки, який визначатиме зміст і строки підготовки та прийняття:

Послань Президента України до Народу і Верховної Ради України;

Планів діяльності Кабінету Міністрів України на 5 років за участю Відділень НАН України (щорічно);

Планів роботи Верховної Ради України на 5 років за участю Інституту законодавства (щорічно);

Державних і регіональних стратегій соціально-економічного і регіонального розвитку на 5-7 та 10 років;

перспективних (на 10 років) та середньострокових (на 5-7 років) Прогнозів, Планів та Цільових програм розвитку;

середньострокових бюджетів на 5 років та Бюджетних резолюцій на 3 роки кожного регіону та держави загалом.

Центральною ланкою системи документів державного стратегічного планування на 7, 10, 15, 20, 25, 30 років доцільно визнати Національну і регіональні програми людського розвитку на

10 років. Принципами визначення їх підпрограм є аспекти людського розвитку згідно з методичним забезпеченням його вимірювання на загальнонаціональному, регіональному та місцевих рівнях управління.

Забезпечення плановості соціально-економічного розвитку з використанням положень Концепції людського розвитку та Бюджетного федералізму унітарної держави, як основи цивілізаційного розвитку, сприятиме посиленню державності регіонів та України загалом [24; 25].

Література

1. Мостепаненко М.В. Философия и методы научного познания. Ленинград: Лениздат, 1972. 263 с.
2. Стеценко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2005. 309 с.
3. Обушний М.І. Коваленко А.А., Ткач О.І. Політологія: довідник / за ред. М.І. Обушного. Київ: Довіра, 2004. 599 с.
4. Столярова В.В. Методологічні основи досягнення узгодженості і збалансованості Регіональних стратегій з Державною стратегією регіонального розвитку України. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України: колективна монографія* / за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Рунчевої, О.Л. Горячої. Київ: Талком, 2020. С. 177-213.
5. Столярова В.В. Принципи визначення та обґрунтування стратегічних цілей, пріоритетів і індикаторів людиноцентриського розвитку в регіонах. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України: колективна монографія* / за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Рунчевої, О.Л. Горячої. Київ: Талком, 2020. С. 214-229.
6. Столярова В.В. Моніторинг процесів, процедур і складових людиноцентриського розвитку в регіонах. *Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України: колективна монографія* / за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Рунчевої, О.Л. Горячої. Київ: Талком, 2020. С. 230-257.
7. Столярова В.В. Організаційно-методичне забезпечення узгодженого стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави в трансформаційних умовах. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України: колективна монографія* / за ред. В.Ф. Столярова, Г.І. Фролової. Київ: Талком, 2020. С. 89-131.
8. Ленин В.И. Статистика и социология // Полн. собр. соч. Т. 30. С. 349-356.
9. Ленин В.И. Конспект книги Гегеля "Лекции по истории философии" // Полн. собр. соч. Т. 29. С. 219-278.
10. Проект Закону про державне стратегічне планування (2011). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9407.
11. Енциклопедія інтелектуальної власності / за ред. проф. П. П. Крайнєва. Київ: Старт-98, 2012. 280 с.
12. Проект Закону Про державне стратегічне планування (2017). URL: http:// https://me.gov.ua/
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України Петра Порошенка від 12 січня 2015 року. URL: http://www.kharkivosvita.net.ua/document/4946.

14. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». URL: https://uk.wikipedia.org/.

15. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.

16. Шевчук В.Я., Черняк В.К., Ковальчук Т.Т., Педан М.П., Панков О.І. та ін. Розвиток заради порятунку. Київ: Геопринт, 2016. 227 с.

17. Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України: колективна монографія / за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Рунчевої, О.Л. Горячої. Київ: Талком, 2020. 536 с.

18. Шишкін В. Чому я був проти. "Окремі думки" судді Конституційного Суду України. Київ: Темпора, 2018. 760 с.

19. Науково-практичний коментар до Бюджетного Кодексу України // кол. авторів.; за загальною редакцією Ф.О. Ярошенка; відп. вик. проекту і наук. ред. В.Ф. Столяров. 2-е вид., доп. та перероб. Київ: Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, 2011. 560 с.

20. Шинкарюк О.В. Принципи визначення стратегічних цілей, пріоритетів і індикаторів державного регулювання людиноцентристського розвитку регіонів / Управління економікою: теорія та практика. Восьмі чумаченківські читання: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О.О. Хандій (голов. ред.), В.І. Ляшенко (відп. ред.), В.Є.Куриляк та ін. Київ, 2019. С. 119-141. doi: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.119-141.

21. Столярова В.В., Овчаренко Т.В., Калашнікова Л.М. Становлення бюджетного федералізму в Україні та особливості сучасного Донбасу. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 89-102. doi: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-89-102.

22. Валовий внутрішній продукт. URL: https://https://uk.wikipedia.org/wiki/Валовий_внутрішній_продукт.

23. Валовой региональный продукт. URL: https://uk.wikipedia.org/ wiki/Валовой_региональный_продукт.

24. Столяров В.Ф., Шинкарюк О.В., Островецький В. В., Столярова В.В. Методологічні засади фіскальної децентралізації доходів в умовах становлення бюджетної федералізації унітарної держави. *Вісник економічної науки України.* 2020. №1. С. 202-218. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).202-218.

25. Черняк В.К. Українському народу – стабільний планомірностійкий людський розвиток (оцінка стану науково-адміністративного забезпечення). Частина І. Загальна ситуація зі стратегічним плануванням людського розвитку в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 199-217. doi: 10.12958/1817-3772-2020-1(59)-199-217.

References

1. Mostepanenko, M.V. (1972). Filosofiya i metodyi nauchnogo poznaniya [Philosophy and methods of scientific knowledge]. Leningrad, Lenizdat [in Russian].

2. Stetsenko, D.M. (2005). Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Research methodology]. Kyiv, Znannia [in Ukrainian].

3. Obushnyi, M.I. (2004). Politolohiia: Dovidnyk [Political Science: Handbook]. Kyiv, Dovira [in Ukrainian].

4. Stoliarova, V.V. (2020). Metodolohichni osnovy dosiahnennia uzghodzhenosti i zbalansovanosti Rehionalnykh stratehii z Derzhavnoiu stratehiieiu rehionalnoho rozvytku Ukrainy [Methodological bases for achieving coherence and balance of Regional Strategies with the State Strategy of Regional Development of Ukraine]. *Priority directions of social and economic development of Ukraine*: collective monograph. (pp. 177-213). Kyiv, Talkom [in Ukrainian].

5. Stoliarova, V.V. (2020). Pryntsypy vyznachennia ta obgruntuvannia stratehichnykh tsilei, priorytetiv i indykatoriv liudynotsentryskoho rozvytku v rehionakh [Principles of definition and substantiation of strategic goals, priorities and indicators of human-centered development in the regions]. *Priority directions of social and economic development of Ukrain*e: collective monograph. (pp. 214-229). Kyiv, Talkom [in Ukrainian].

6. Stoliarova, V.V. (2020). Monitorynh protsesiv, protsedur i skladovykh liudynotsentryskoho rozvytku v rehionakh [Monitoring of processes, procedures and components of human-centered development in the regions]. Priority directions of social and economic development of Ukraine: collective monograph. (pp. 230-257). Kyiv, Talkom [in Ukrainian].

7. Stoliarova, V.V. (2020). Orhanizatsiino-metodychne zabezpechennia uzghodzhenoho stratehichnoho upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehioniv ta derzhavy v transformatsiinykh umovakh [Organizational and methodological support of coordinated strategic management of socio-economic development of regions and the state in transformational conditions]. *Strategic priorities of socio-economic development of Ukraine*: a collective monograph. (pp. 89-131). Kyiv, Talkom [in Ukrainian].

8. Lenin, V.I. Statistika i sotsiologiya [Statistics and sociology]. *Complete collection of works*, volume 30, pp. 349-356 [in Russian].

9. Lenin, V.I. Konspekt knigi Gegelya "Lektsii po istorii filosofii" [Synopsis of Hegel's book "Lectures on the History of Philosophy"]. *Complete collection of works*, volume 29, pp. 219-278 [in Russian].

10. Proekt Zakonu pro derzhavne stratehichne planuvannia. (2011). [Draft Law on State Strategic Planning]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=9407[in Ukrainian].

11. Krainiev P. P. (Ed.). (2012). Entsyklopediia intelektualnoi vlasnosti [Encyclopedia of Intellectual Property]. Kyiv, Start [in Ukrainian].

12. Proekt Zakonu pro derzhavne stratehichne planuvannia. [Draft Law on State Strategic Planning]. (2017). Retrieved from http:// https://me.gov.ua [in Ukrainian].

13. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy Petra Poroshenka vid 12 sichnia 2015 roku [On the Sustainable Development Strategy "Ukraine – 2020": Decree of the President of Ukraine Petro Poroshenko of January 12, 2015]. Retrieved from http://www.kharkivosvita.net.ua/document/4946 [in Ukrainian].

14. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina-2020» [Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/ [in Ukrainian].

15. Halchynskyi, A.S., Heiets, V.M. et al. (2004). Stratehiia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004-2015 roky) "Shliakhom yevropeiskoi intehratsii" [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004-2015) "Through European integration"]. Kyiv, IVTs Derzhkomstatu Ukrainy [in Ukrainian].

16. Shevchuk, V.Ya., Chernyak, V.K., Kovalchuk, T.T., Pedan, M.P., Pankov, O.I. et al. (2016). Rozvytok zarady poriatunku [Development for salvation]. Kyiv, Heoprynt [in Ukrainian].

17. Priorytetni napriamy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Priority directions of socio-economic development of Ukraine: collective monograph]. Antoshkina L.I., Runcheva N.V., Goryacha O.L. (Eds.). (2020). Kyiv, Talkom [in Ukrainian].

18. Shyshkin, Viktor. (2018). Chomu ya buv proty. "Okremi dumky" suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Why I was against. "Some opinions" of a judge of the Constitutional Court of Ukraine]. Kyiv, Tempora [in Ukrainian].

19. Naukovo-praktychnyi komentar do Biudzhetnoho Kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Budget Code of Ukraine]. (2011). 2nd ed., Ext. and processing. Kyiv, State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management", Ukrainian State University of Finance and International Trade [in Ukrainian].

20. Shynkariuk, O.V. (2019). Pryntsypy vyznachennia stratehichnykh tsilei, priorytetiv i indykatoriv derzhavnoho rehuliuvannia liudynotsentrystskoho rozvytku rehioniv [Principles of determining strategic goals, priorities and indicators of state regulation of human-centric development of regions]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka. Vosmi chumachenkivski chytannia – Economic Management: theory and practice. Eight Chumachenko readings*, pp. 119-141. Kiev, IIE of NAS of Ukraine. doi: https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.119-141 [in Ukrainian].

21. Stoliarova, V.V., Ovcharenko, T.V., Kalashnikova, L.M. (2019). Stanovlennia biudzhetnoho federalizmu v Ukraini ta osoblyvosti suchasnoho Donbasu [Formation of budget federalism in Ukraine and features of modern Donbass]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (57), pp. 89-102. doi: 10.12958/1817-3772-2019-3(57)-89-102 [in Ukrainian].

22. Valovyi vnutrishnii product [Gross Domestic Product]. Retrieved from https://https://uk.wikipedia.org/ wiki/Valovyi_vnutrishnii_produkt [in Ukrainian].

23. Valovoi rehyonalnyi product [Gross regional product]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/ wiki/Valovoi_rehyonalnyi_produkt [in Russian].

24. Stolyarov, V. F., Shinkaryuk, O. V., Ostrovetskyy, V. V., Stolyarova, V. V. (2020). Metodolohichni zasady fiskalnoi detsentralizatsii dokhodiv v umovakh stanovlennia biudzhetnoi federalizatsii unitarnoi derzhavy [Methodological bases of fiscal decentralization of incomes in the conditions of formation of budgetary federalization of the unitary state]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 202-218. doi: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).202-218 [in Ukrainian].

25. Cherniak, V.K. (2020). Ukrainskomu narodu – stabilnyi planomirnostiikyi liudskyi rozvytok (otsinka stanu naukovo-administratyvnoho zabezpechennia). Chastyna I. Zahalna sytuatsiia zi stratehichnym planuvanniam liudskoho rozvytku v Ukraini [To the Ukrainian people – stable planned sustainable human development (assessment of the state of scientific and administrative support). Part I. General situation with strategic planning of human development in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, № 1 (59), pp. 199-217. doi: 10.12958/1817-3772-2020-1(59)-199-217 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 28.11.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.298-311*

О.В. Латишева, *к.е.н.*
ORCID 0000-0001-6626-1420
e-mail: kramalena1970@gmail.com,
О.Р. Ростовський,
Р.А. Алещенко,
С.В. Васильченко,
ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія», м. Краматорськ

СУТЬ І ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Проблема безпеки завжди залишається актуальною як для людини, так і для держави та суспільства загалом. Людина постійно дбає про збереження своїх прав і свобод від тих чи інших посягань, небезпечних явищ, прагне до безпеки, оскільки це благо є вічною природною потребою, умовою для нормальної безпечної життєдіяльності людини. Безпека – провідна базова потреба людини, яка згідно з теорією А. Маслоу за пріоритетністю посідає друге місце після фізіологічних потреб [1].

Потреба в безпеці передбачає наявність такого зовнішнього соціального порядку і такої внутрішньої самоорганізації, які здатні забезпечувати та підтримувати безпекове середовище на належному рівні для людини − мати задовільні умови для життя та праці, підтримки та зміцнення здоров'я [2, с. 68].

Суть умов і складових забезпечення соціальної безпеки розкрито у працях таких відомих учених, як: О. Білорус, В. Бульба, С. Горбунова-Рубан, В. Данилишин, Д. Лук'яненко, Е. Лібанова, А. Меляков, О. Новікова, О. Сидорчук, В. Скуратівський, О. Палій та ін. Однак у сучасних реаліях зниження рівня життя і добробуту населення на тлі зростання соціальної, економічної та політичної напруженості в Україні залишається невирішеною проблемою розбудови системи соціальної безпеки. Саме тому слід розглянути всі можливості реалізації соціальної безпеки, у тому числі за підтримки інформаційно-аналітичного забезпечення при її формуванні на всіх ієрархічних рівнях (держави, суспільства, людини).

© О.В. Латишева, О.Р. Ростовський, Р.А. Алещенко, С.В. Васильченко, 2020

Метою статті є аналіз категорії «соціальна безпека» та визначення стану, умов і чинників її забезпечення.

Для досягнення поставленої мети необхідно насамперед визначити суть понять «безпека», «соціальна безпека», а також проаналізувати нормативно-правову базу, фахову літературу, статистичні й аналітичні звіти, інтернет-джерела з відповідної тематики для можливості прогнозування динаміки параметрів соціальної безпеки.

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам» [3].

У широкому розумінні категорію «безпека» в нормативно-правовій базі та фаховій літературі зазвичай трактують із позицій «стійкості, невразливості економічної системи країни, стабільності процесів розширеного самовідтворення національної економіки для збалансованого задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку, протидії економічній дестабілізації під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання», а також як «наявність сприятливих умов для функціонування складної системи, за яких вплив зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до її дестабілізації», тоді як з позиції суб'єктів суспільних відносин безпека являє собою «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, її прав і свобод; матеріальних і духовних цінностей суспільства; конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави». Суть соціальної безпеки «в широкому розумінні нерозривно пов'язана із загальним визначенням безпеки як складної системної соціальної категорії» [2, с. 50, 51].

З урахуванням загальноприйнятого підходу до трактування сутності безпеки, де пріоритетом виступає людина, вона розглядається як стан «захищеності життєво важливих інтересів усіх об'єктів безпеки (держави, суспільства, особистості) від реальних чи потенційних, різних за своїм походженням, зовнішніх та внутрішніх небезпек: політичних, економічних, військових, інформаційних, екологічних тощо» [2], хоча автори численних наукових публікацій наводять власні формулювання поняття «соціальна без-

пека» (табл. 1) у широкому розумінні (з позиції держави та суспільства, людини, суб’єктів господарювання та ін.).

Таблиця 1

Трактування поняття «соціальна безпека» в широкому розумінні (з позицій держави та суспільства) [1]

Автор, джерело	Визначення
1	2
О. Білорус, Д. Лук'яненко [10]	Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікро- рівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їх соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності
В. Бульба, С. Горбунова-Рубан, А. Меляков [11]	Стан захищеності людини, сім'ї, народу; їх цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу та рівня життя і культури; стійке необхідне та достатнє заохочення, розвиток права й обов'язків людини та основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії
Л. Весельська [12]	Позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними демократичними методами управління гідний рівень життя громадян і гарантує задоволення належних потреб її розвитку
О. Давидюк [13]	Забезпечення певної якості життя людини і суспільства, всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, завдяки чому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ
Декларації про державний суверенітет України	Стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз
М. Кальницька [14, с. 567]	Складна багатофакторна категорія, що характеризує стан захищеності соціальних інтересів людини, суб’єктів господарювання, суспільства і держави та, з одного боку, відображає здатність протистояти дестабілізації з боку різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють реальну загрозу стабільності в суспільстві, тобто загрозу виникнення соціальної напруженості, а з іншого – забезпечується (гарантується) системою соціального захисту і зрілістю соціальних інститутів у суспільстві
Н. Коленда [15]	Стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, при якому відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності

Закінчення табл. 1

1	2
Е. Лібанова, О. Палій [16]	Стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також результат реалізації соціальної політики
Б. Мінін [17]	Стан суспільства, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і наданих соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних та ін., що визначають якість життя людини і суспільства
О. Новікова [18]	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність

[1] Систематизовано авторами.

Отже, майже загальноприйнятим підходом є трактування соціальної безпеки як певного стану захищеності соціальних інтересів особи і суспільства у широкому та вузькому значенні, а також як невід'ємної складової національної безпеки [2].

Щодо соціальної безпеки людини, то в наукових колах також існують певні напрацювання (табл. 2).

Таблиця 2

Трактування поняття «соціальна безпека» з позицій людини (особи), соціальної групи, суспільства [1]

Автор, джерело	Визначення
1	2
А. Баланда [19]	Захищеність особи, соціальної групи, суспільства від загроз їх життєвим інтересам, правам, свободам. Постійним об'єктом соціальної безпеки є особа, її життєво важливі права та свободи у соціальній сфері життєдіяльності суспільства: право на гідний рівень життя, на працю та її оплату, освіту, відпочинок, гарантований соціальний захист з боку держави
О. Давидюк [13]	Забезпечення певної якості життя людини і суспільства, всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, завдяки чому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ
Д. Зеркалов, О. Арламов [20]	Стан захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав та свобод
Є. Крихтін [21]	Комплекс правових та соціальних гарантій з боку держави, які дозволяють людині найефективніше функціонувати в межах певної суспільно-політичної формації
Е. Лібанова, О. Палій [16]	Стан соціальної захищеності людини, особи, який забезпечується ефективною соціальною політикою держави; є результатом реалізації політики соціального захисту

Закінчення табл. 2

1	2
О. Новікова [18]	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність
О. Хомра, Т. Русанова [22]	Стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз

[1] Систематизовано авторами.

Для оцінювання ступеня забезпеченості основних потреб людини, рівня захищеності життєво важливих прав, свобод і соціальних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз є певні критерії, наприклад, встановлені у міжнародній практиці граничні значення розвитку суспільства, що вважаються катастрофічними [2], за якими відзначається вразливість економіки перед глобальними викликами, руйнування індустріального та наукового потенціалу, люмпенізація, деградація, старіння та скорочення кількості населення, катастрофічний стан екології та ін. Згідно з даними Всесвітнього економічного форуму в Давосі 2020 р. за світовим індексом соціальної мобільності в рейтингу Україна посіла 46 місце серед 82 країн, набравши 61,2 бала (рис. 1), тобто вона відстає від більшості країн колишнього СРСР [5].

З урахуванням вищенаведеного визначено основні соціальні індикатори (рис. 2). Стан соціальної безпеки зумовлений також впливом показників економічної складової національної безпеки. У звіті публічного аудиту базових макроекономічних показників України (2013-2018 рр.) фахівці Громадської організації «Публічний аудит» (незалежного недержавного контролера за публічними фінансами та їх розпорядниками) [7] відзначають: «якщо порівнювати нашу економіку з економіками інших нині успішних, а раніше бідних країн, то білоруси, казахи, поляки вже давно вирвалися вперед, тому суперниками за капітал і ринки ми з ними в найближчому майбутньому не станемо». За даними ГО «Публічний аудит» аналіз ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) (рис. 3) свідчить, що співставляти економічний стан України на сьогодні більш актуально з країнами Африки та іншими державами третього світу, оскільки якщо на початку 1990-х років країни СНД мали однакові початкові позиції, то сьогодні Україна має найменше значення ВВП ПКС – 8,6 тис. дол. (рис. 4) [7].

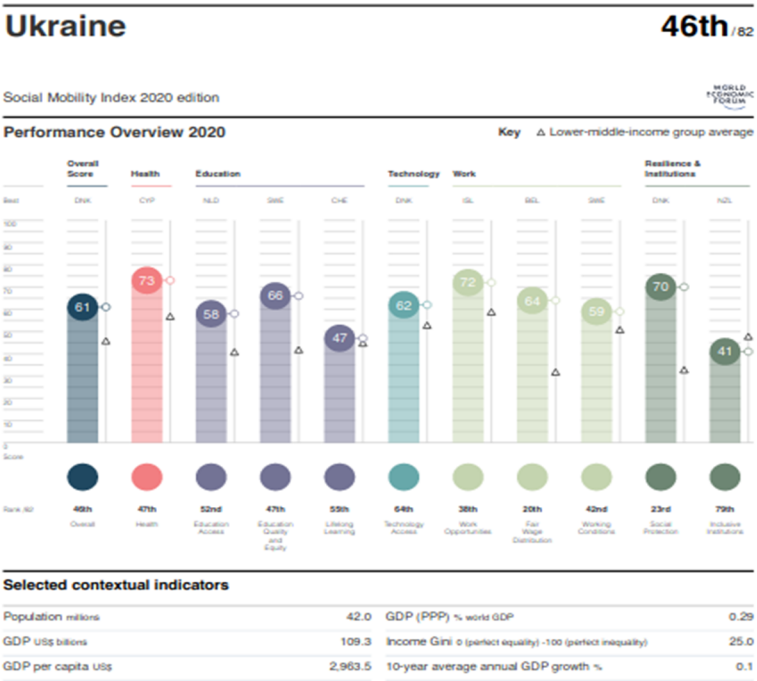

Рис. 1. Показники світового індексу соціальної мобільності - 2020 України [5]

Рис. 2. Основні соціальні індикатори [6]

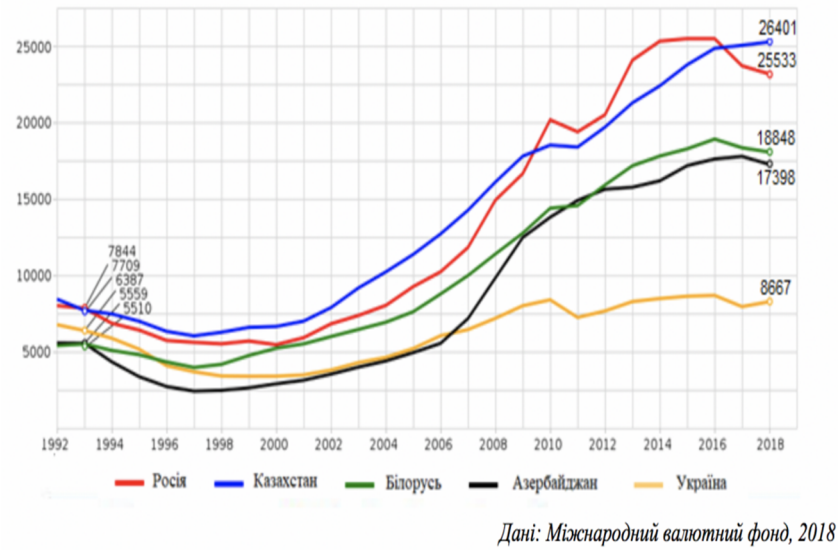

Рис. 3. ВВП на душу населення за ПКС, дол. [7]

105	Доминика	10948	10620
106	Намибия	10596	10476
107	Парагвай	9567	9691
108	Армения	8833	9647
109	Бутан	8901	9561
110	Фиджи	9110	9555
111	Иордания	9048	9153
112	Ямайка	8821	8995
113	Украина	8270	8667

Рис. 4. Місце України в рейтингу за купівельною спроможністю населення [7]

Висновки аналітиків ГО «Публічний аудит» [7] підтверджуються динамікою доходів та витрат населення України (рис. 5, 6), а також змінами заборгованості з виплати заробітної плати в Україні (рис. 7).

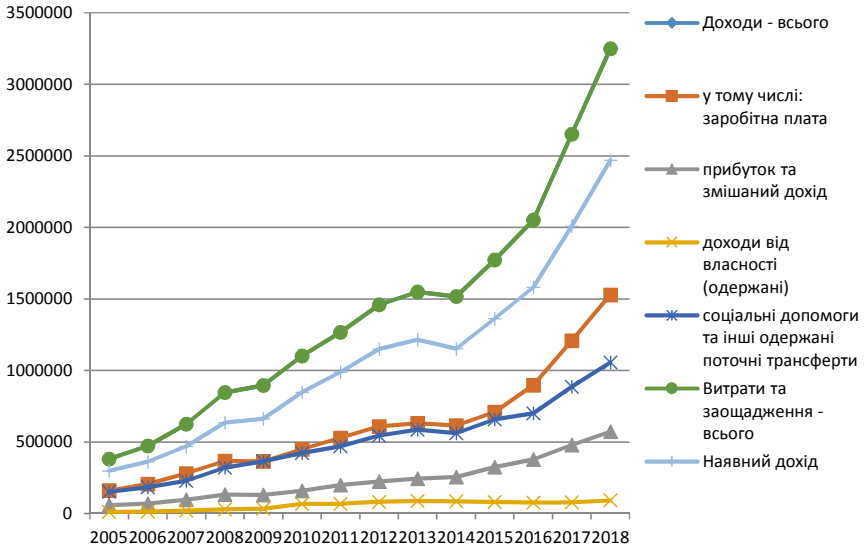

З 2014 р. без урахування АР Крим і тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей.

Рис. 5. Динаміка доходів і витрат населення України

Джерело: авторська розробка на підставі статистичних даних [8].

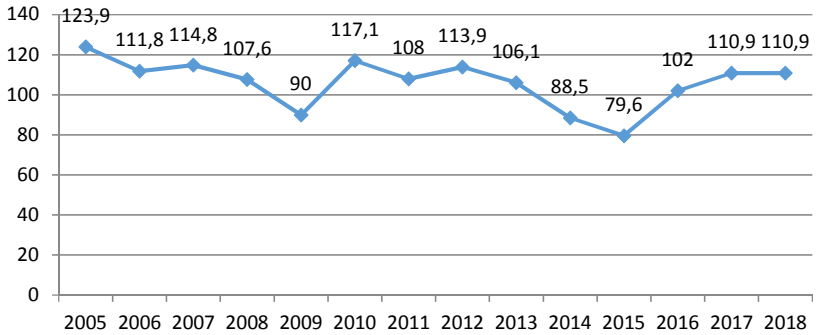

З 2014 р. без урахування АР Крим і тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей.

Рис. 6. Динаміка реального наявного доходу населення України, % до відповідного періоду попереднього року

Джерело: авторська розробка на підставі статистичних даних [8].

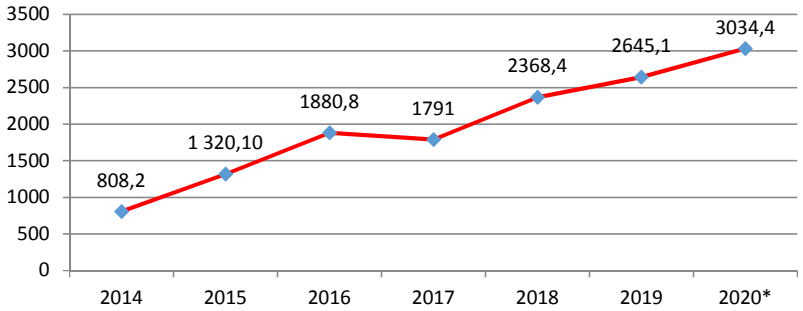

З 2014 р. без урахування АР Крим і тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей.

Рис. 7. Динаміка заборгованості щодо виплати заробітної плати в Україні (станом на початок року), млн грн

Джерело: авторська розробка на підставі статистичних даних [8].

Для оцінювання стану соцбезпеки та можливості прогнозування її параметрів пропонується сформувати базу показників соцбезпеки (результуючих і чинників впливу) та визначати кореляції між ними. Побудовану кореляційно-регресійну модель можна використовувати для прогнозування майбутнього рівня показників соцбезпеки та їх змін у країні й відповідно мати можливість своєчасного формування програми дій на майбутній період. Окрім цього, кореляційно-регресійний аналіз дозволяє оцінити існуючий стан показників соцбезпеки за допомогою рівняння регресії. Із використанням даних про величину і напрям дії аналізованих чинників можна отримати засоби для оцінки та відповідного коригування поточної стратегії в країні.

Також пропонується використовувати апроксимацію для прогнозування параметрів соцбезпеки на підставі наявних статистичних даних [8] і результатів аналітичних звітів, що передбачає виконання згладжування в пакеті Excel завдяки побудові лінії тренду (графічного відображення інтерполюючої функції, коли на основі наявних показників добудовується графік функції на майбутні періоди).

Графік змін індексу реальної заробітної плати з 1995 по 2019 р. із лінією тренду та прогнозом на 3 роки (рис. 8) має умовний характер, оскільки за існуючих ризиках і невизначеності важко одержати реальний сценарій змін і будувати моделі. У зв’язку з цим

необхідно розраховувати різні сценарії (песимістичний, оптимістичний) із застосуванням сучасного інструментарію імітаційного моделювання.

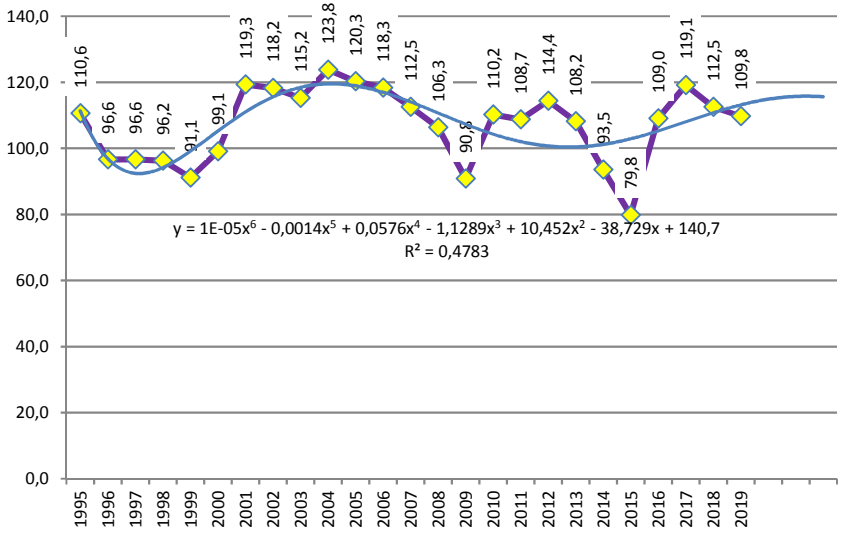

З 2014 р. без урахування АР Крим і тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей.

Рис. 8. Індекс реальної заробітної плати з лінією тренду та прогнозом на 3 роки, % до попереднього року

Джерело: авторська розробка на підставі статистичних даних [8].

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропонована модель може бути інтегрована в існуючу систему підтримки прийняття рішень, оскільки кореляційно-регресійний аналіз дозволяє отримати потужний та гнучкий інструмент для вивчення взаємозв'язків між показниками соцбезпеки та множиною незалежних змінних. Основна мета використання цього методу – краще зрозуміти нинішній стан, відповідно навчитися управляти подіями, що відбуваються, а також точніше передбачити майбутнє.

Висновки. На базі існуючої статистичної бази й аналітичних звітів про поточний стан складових соціальної безпеки з використанням інструментарію інформаційно-аналітичного забезпечення та імітаційного моделювання запропоновано будувати кореля-

ційно-регресійні моделі, які можна застосовувати для прогнозування поточного стану складових соцбезпеки і відповідно мати можливість своєчасно реагувати на виклики, формувати відповідні соціально (медично) спрямовані програми дій та стратегій соцбезпеки на майбутні періоди. Необхідно розраховувати різні сценарії (песимістичний, оптимістичний) з використанням сучасного інструментарію імітаційного моделювання. Окрім цього, кореляційно-регресійний аналіз дозволяє оцінити існуючий стан індикаторів соцбезпеки за допомогою рівняння регресії. Із застосуванням даних про величину і напрям дії чинників можна отримати засоби для оцінки та відповідного коригування поточної соціальної стратегії в країні.

Практичне значення одержаних результатів моделювання та прогнозування полягає в тому, що запропонована модель може та має бути інтегрована в існуючу систему підтримки прийняття рішень щодо стратегії та тактики майбутніх дій, оскільки застосування кореляційно-регресійного аналізу дозволяє одержати потужний і гнучкий інструмент для вивчення взаємозв'язків між результуючим показником і множиною незалежних змінних. Основна мета використання цього методу прогнозування та моделювання – краще зрозуміти нинішнє становище, навчитися управляти подіями, що відбуваються, а також точніше передбачати майбутнє.

Для підвищення обґрунтованості управлінських рішень щодо розбудови системи соціальної безпеки запропоновано передбачати можливість удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення.

Література

1. Красноперов О. Електоральна піраміда А. Маслоу. URL: https://blogs.korrespondent.net/blog/pro_users/3240487-elektoral na-piramida-maslou.

2. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.

3. Про основи національної безпеки України: закон України від 19.06.2003 р. №964-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15.

4. Віталій Скуратівський, Олена Линдюк. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2011. № 3. С. 194-204. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf.

5. Ірина Лесишин. Україна посіла 46-те місце за індексом соціальної мобільності: що це означає. *The Village Україна: міська інтернет-газета.* Випуск від 27.01.2020. URL: https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/293667-ukrayina-zaynyala-46-mistse-v-indeksi-sotsialnoyi-mobilnosti-scho-tse-oznachae.

6. Дахнова О. Є. Соціальні аспекти економічної безпеки України. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси: науковий журнал.* 2012. № 3. С. 249.

7. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2018 рр.): *аналітичні матеріали ГО «Публічний аудит»*. Випуск від 30.04.2019. URL: http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-.....2013-2018-гг/8.

8. Соціальний захист. *Державна Служба Статистики України: офіційний сайт.* URL:www.ukrstat.gov.ua.

9. Коломієць Є.В. Удосконалення механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління в Україні: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління за спец. 25.00.02 / КНУ ім. Т. Шевченко. Київ, 2015. 211 с.

10. Глобалізація та безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. Київ: Вид-во КНЕУ, 2001. 733 с.

11. Механізми забезпечення соціальної безпеки на рівні регіону: практика реалізації: монографія / В.Г. Бульба, С.О. Горбунова-Рубан, А.В. Меляков та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків: ХарРІ НАДУ "Магістр", 2010. 445 с.

12. Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення. *Науковий вісник академії муніципального управління:* зб. наук. праць. Сер. Управління. 2010. Вип. 3. С. 457-461.

13. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / Міністерство праці та соціальної політики України, Центр перспективних досліджень, 2006. URL: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=art.

14. Кальницька М.А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки* / Миколаївський національний ун-т ім. В.О. Сухомлинського. 2017. Вип. 17. С. 566-571.

15. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові. *Modern directions of theoretical and applied researches*. 2013. March. URL: http://www.sworld.com.ua.

16. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. Київ: Основи, 2004. 491 с.

17. Минин Б.А. Возвратное право и социальная безопасность. Москва, 2000. 198 с.

18. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. 460 с.

19. Баланда А. Соціальна складова національної безпеки України. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11660/14-Balanda.pdf?sequence=1.

20. Зеркалов Д.В., Арламов О.Ю. Соціальні проблеми сталого розвитку: монографія. Київ: Основи, 2013. 562 с.

21. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. Є.І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.

22. Хомра О.У., Русанова Т.Є. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії. *Стратегічна панорама.* 2004. № 1. С. 73-79.

References

1. Krasnoperov, O. (2012). Elektoralna piramida A. Maslou [Electoral pyramid A. Maslow]. Retrieved from https://blogs.korrespondent.net/blog/pro_users/3240487-elektoralna-piramida-maslou [in Ukrainian].

2. Sydorchuk, O. H. (2018). Sotsialna bezpeka: derzhavne rehuliuvannia ta orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia [Social security: state regulation and organizational and economic support]. Lviv, LRIDU NADU [in Ukrainian].

3. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. №964-IV [On the foundations of national security of Ukraine: the law of Ukraine of June 19, 2003 №964-IV]. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ main.cgi?nreg=964-15 [in Ukrainian].

4. Vitalii Skurativskyi, Olena Lyndiuk. (2011). Sotsialna bezpeka ukrainskoho suspilstva ta shliakhy yii zabezpechennia [Social security of Ukrainian society and ways to ensure it.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 3, pp. 194-204. Retrieved from http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf [in Ukrainian].

5. Iryna Lesyshyn. (2020). Ukraina posila 46-te mistse za indeksom sotsialnoi mobilnosti: shcho tse oznachaie. *The Village Ukraina: miska internet-hazeta*, Issue from 27.01.2020. Retrieved from https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/293667-ukrayina-zaynyala-46-mistse-v-indeksi-sotsialnoyi-mobilnosti-scho-tse-oznachae [in Ukrainian].

6. Dakhnova, O. Ye. (2012). Sotsialni aspekty ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Social aspects of economic security of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy – Foreign trade: law, economics, finance*, 3, pp. 245-252 [in Ukrainian].

7. Hlobalnyi analiz bazovykh makroekonomichnykh pokaznykiv Ukrainy (2013–2018 rr.): analitychni materialy HO «Publichnyi audyt» [Global analysis of basic macroeconomic indicators of Ukraine (2013–2018): analytical materials of the NGO "Public Audit"]. Issue from 04.30.2019. Retrieved from http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-.....2013-2018-rr/8 [in Ukrainian].

8. Sotsialnyi zakhyst. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The social protection. State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

9. Kolomiiets, Ye.V. (2015). Udoskonalennia mekhanizmu informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Improving the mechanism of information and analytical support of public administration in Ukraine]. *Candidate's thesis.* Kyiv, KNU named after T. Shevchenko [in Ukrainian].

10. Bilorus, O.H., Lukianenko, D.H. et al. (2001). Hlobalizatsiia ta bezpeka rozvytku [Globalization and development security]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

11. Bulba, V.H., Horbunova-Ruban, S.O., Meliakov, A.V. et al. (2010). Mekhanizmy zabezpechennia sotsialnoi bezpeky na rivni rehionu: praktyka realizatsii [Mechanisms for ensuring social security at the regional level: implementation practice]. Kharkiv, KharRI NADU "Mahistr" [in Ukrainian].

12. Veselska, L.A. (2010). Sotsialna bezpeka: problema vyznachennia [Social security: a problem of definition]. *Naukovyi visnyk akademii munitsypalnoho upravlinnia Ser. Upravlinnia – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration Ser. Management*, Issue 3, pp. 457-461 [in Ukrainian].

13. Davydiuk, O.O. (2006). Sotsialna bezpeka: problemy teoretychnoho analizu ta pobudovy systemy pokaznykiv [Social security: problems of theoretical analysis and construction of a system of indicators]. Retrieved from http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=art [in Ukrainian].

14. Kalnytska, M.A. (2017). Sotsialna bezpeka: poniattia ta rivni doslidzhennia [Social security: concepts and levels of research]. *Hlobalni ta natsionalni problemy*

ekonomiky – Global and national problems of economy, Issue 17, pp. 566-571 [in Ukrainian].

15. Kolenda, N.V. (2013). Sotsialna bezpeka naselennia ta yii osnovni skladovi [Social security of the population and its main components]. *Modern directions of theoretical and applied researches*, March. Retrieved from http://www.sworld.com.ua [in Ukrainian].

16. Libanova, E., Palii, O. (2004). Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst [Labor market and social protection]. Kyiv, Osnovy [in Ukrainian].

17. Minin, B.A. (2000). Vozvratnoye pravo i sotsial'naya bezopasnost [Return law and social security]. Moscow [in Russian].

18. Novikova, O.F. (1997). Sotsialna bezpeka: orhanizatsiino-ekonomichni problemy i shliakhy vyrishennia [Social security: organizational and economic problems and solutions]. Donetsk, IIE NAS of Ukraine [in Ukrainian].

19. Balanda, A. Sotsialna skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Social component of national security of Ukraine]. Retrieved from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11660/14-Balanda.pdf?sequence =1 [in Ukrainian].

20. Zerkalov, D.V., Arlamov, O.Yu. (2013). Sotsialni problemy staloho rozvytku [Social problems of sustainable development]. Kyiv, Osnovy [in Ukrainian].

21. Krykhtin, Ye.I. (2004). Sotsialna polityka ta ekonomichna bezpeka [Social policy and economic security]. Donetsk, Kashtan [in Ukrainian].

22. Khomra, O.U., Rusanova, T.Ye. (2004). Sotsialna bezpeka: vyklyky, zahrozy, kryterii [Social security: challenges, threats, criteria]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 1, pp. 73-79 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 26.08.2020 р.

DOI: *https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.312-325*

Ю.О. Шкригун
аспірантка
ORCID 0000-0002-7623-8213
e-mail: shkrigun.y@gmail.com,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

«ЕЛЕКТРОННИЙ БІЗНЕС», «ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ» ТА «ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ»: ВІДМІННОСТІ Й ОСОБЛИВОСТІ

Сьогодні, на тлі цифровізації суспільства та багатьох сфер життя, неминучими стають зміни у свідомості та споживчій поведінці людей. Це, у свою чергу, впливає на глобальну економіку, зокрема на електронну комерцію. Згідно з прогнозами компанії eMarketer, яка надає аналітичні дані, пов'язані з цифровим маркетингом, у 2021 р. глобальні продажі електронної комерції зростуть на 26,7% (до 4 891 трлн дол. США). Також очікується, що онлайн-продажі збережуть тенденцію до зростання та складуть у 2024 р. 6,388 трлн дол. США, що майже вдвічі перевищує загальний обсяг продажів електронної комерції за 2019 р.

Наразі рушійною силою вибухового зростання електронної комерції є пандемія COVID-19. На думку експертів, вплив коронавірусу збережеться і після неї. Згідно з даними вебсайту, який надає фінансову інформацію, дані про фондовий ринок та є дочірньою компанією Dow Jones & Company MarketWatch, очікується, що рівень проникнення до 2025 р. зросте до 25%, тобто за 5 років на 67%. На даний час цей показник складає 15% [1].

Таким чином, уточнення концептуальних засад визначення електронної комерції, з урахуванням глобальних змін і змін у свідомості споживачів є актуальним у контексті забезпечення ефективного функціонування підприємств не лише сфери електронної комерції, але і підприємств, які вимушені частково цифровізувати свою діяльність.

Узагальнення наукової літератури свідчить, що дане питання розглядається науковцями в умовах цифровізації бізнес-процесів у контексті концепції Індустрії 4.0 [2-11]. Фокус уваги зарубіжних та українських авторів спрямовано на:

© Ю.О. Шкригун, 2020

визначення змістовності понять «електронний бізнес» (Д. Євтушенко; Д. Пілевич, І. Федишин); «електронна комерція» (A. Summer, Gr. Dunkan, Л. Нескороджена, Т. Куклінова, О. Юрасов, Г. Хубаєв, Р. Царьов, О. Юдін, М. Макарова, Р. Лавренюк, Т. Тардаскіна, Є. Стрельчук, Ю. Терешко, С. Легенчук, А. Скакун, Н. Серських, А. Одарченко, К. Сподар, Л. Гармідер, А. Орлова, Г. Маліцька, О. Мельник, Д. Пілевич); «інтернет-торгівля» (Д. Євтушенко); «інтернет-комерція» (А. Одарченко, К. Сподар); «електронна торгівля» (Л. Гранат, В. Брендинг, О. Бурдяк); «електронна роздрібна торгівля» (M. Hargrave); «інтернет-магазин» (Л. Гранат);

розгляд правового забезпечення розвитку та ефективної діяльності електронної комерції (І. Трубін; В. Полях, Н. Кривошеєва, В. Клочко, О. Шарапова, Н. Чуйко);

удосконалення системи клієнтоорієнтованості та комунікації зі споживачем через оптимізацію використання інформаційних технологій (G. Balabanis, K. Keller, P. Kotler, A. Payne, V. Souitaris, Є. Крикавський);

практичним аспектам застосування та механізмам оцінки доцільності впровадження цифрових технологій у логістичній діяльності підприємств (A. Amaral, L. Barreto, H. Dzwigol, A. Kwilinski, T. Pereira, О. Вишневський, В. Ляшенко).

Поліваріантність трактувань окремих питань з даної тематики обумовлює доцільність подальших наукових розробок.

Метою статті є уточнення суті та змісту понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля», їх складових та формулювання авторського підходу до визначення цих категорій.

Науковці ототожнюють електронну комерцію з різними термінами (рис. 1), поступово відокремлюючи це поняття, спираючись на більш детальну специфіку й особливості функціонування.

В. Полях, Н. Кривошеєва, В. Клочко, О. Шарапова, Н. Чуйко [12] відзначають необхідність більш ієрархічної диференціації понять «електронна комерція» та «електронна торгівля». На їхню думку, електронна комерція є більш широкою сферою діяльності та включає електронну торгівлю. Електронний бізнес, у свою чергу, займає вищий щабель від електронної комерції.

Аналіз літератури свідчить про використання різних термінів для визначення електронного бізнесу, електронної комерції, електронної торгівлі та інтернет-торгівлі, яку деякі вчені ототожнюють з електронною комерцією (табл. 1-3).

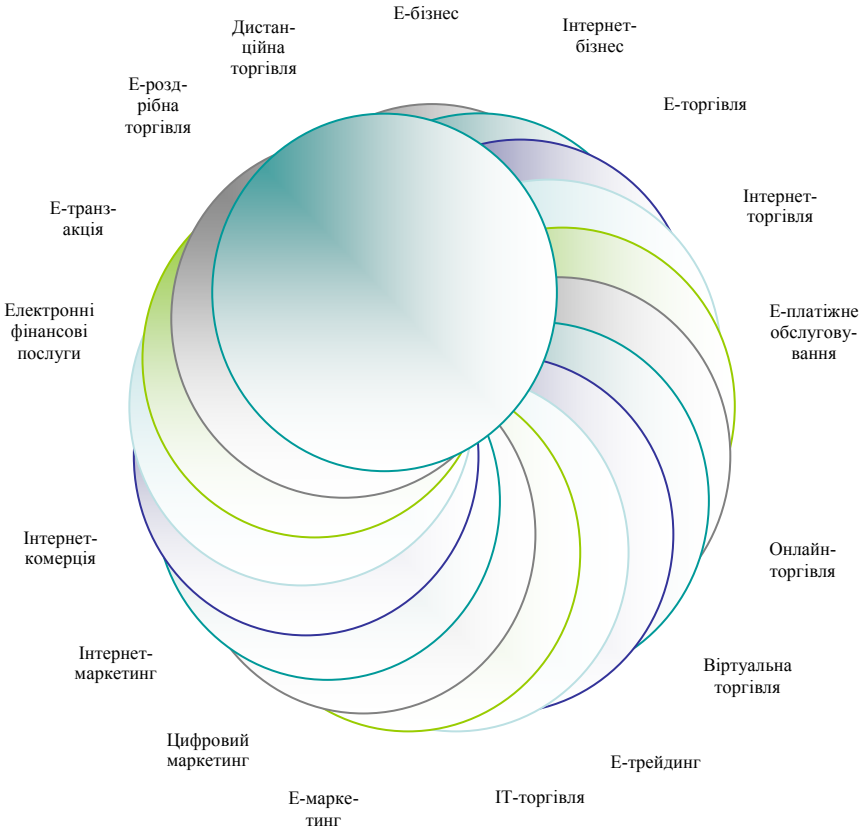

Рис. 1. Поняття, які характеризують суть електронної комерції (побудовано автором)

Деякі автори трактують категорію «інтернет-магазин» як механізм організації електронної торгівлі. Так, Л. Гранат зазначає, що електронна торгівля здійснюється за допомогою інтернет-магазинів [13]. На думку Т. Куклінової, інтернет-магазин виконує всі основні бізнес-процеси торговельного підприємства: вибір товарів покупцем, оформлення замовлень, проведення розрахунків, доставка товарів покупцю, відстеження виконання замовлень і гарантійний сервіс [14].

Таблиця 1

Трактування категорії «електронний бізнес» [1]

Автор	Трактування
Д. Євтушенко [15]	Вид підприємництва, що здійснюється на основі інформаційних технологій для перетворення зв'язків підприємства з постачальниками, партнерами і клієнтами, з метою поліпшення загальної ефективності бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів (виробництва, управління запасами, розробки продукту, управління ризиками, фінансів, управління знаннями та людськими ресурсами)
Д. Пілевич [16]	Вид господарської діяльності, у межах якого активно використовуються інформаційно-комунікаційні технології та мережі, їх застосування дає можливість створити додану вартість та отримати дохід
	Вид господарської діяльності, оскільки вимагає вкладення інвестицій у створення підприємства і дає можливість у подальшому здійснювати різні види економічної діяльності для отримання прибутку.
	Діяльність, яка має приносити дохід власникам
	Господарська діяльність, для здійснення якої активно використовуються інформаційно-комунікаційні технології та мережі, що відіграють провідну роль в отриманні доходів підприємства
	Економічна діяльність, у процесі якої інформаційно-комунікаційні технології та мережі відіграють важливу роль у всіх ключових господарських процесах: споживанні, обміні, розподілі та виробництві
	Господарська діяльність, яка створює додану вартість із використанням інформаційно-комунікаційних технологій та мереж
І. Федишин [17]	Вид економічної діяльності компаній через комп'ютерні мережі, зокрема Інтернет, з метою отримання прибутку

[1] Узагальнено автором.

Таблиця 2

Трактування категорії «електронна комерція» [1]

Автор	Трактування
1	2
A. Summer, Gr. Dunkan [18]	Будь-яка форма бізнес-процесу, коли взаємодія між суб'єктами відбувається електронним шляхом із використанням інтернет-технологій
О. Юрасов [19]	Будь-яка форма бізнес-операцій, у яких сторони взаємодіють за допомогою електронних засобів зв'язку, а не за допомогою фізичного контакту
І. Федишин [17]	Вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій, складова е-бізнесу як одного із способів його здійснення

Продовження табл. 2

1	2
Л. Нескороджена [20]	У широкому значенні – господарська діяльність, яка здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, включає укладання правочинів в електронній формі та передбачає електронний обмін інформацією, електронний рух капіталу, електронну торгівлю, обіг електронних грошей, електронний маркетинг, електронний банкінг, електронні страхові послуги тощо. У вузькому значенні – процес купівлі-продажу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, результатом якого є правочин, укладений в електронній формі
Т. Куклінова [14]	Здійснення всіх без виключення бізнес-процесів в електронний спосіб
Г. Хубаєв [21]	Форма постачання продукції, при якій вибір і замовлення товарів здійснюються через комп'ютерні мережі, а розрахунки між покупцем і постачальником – з використанням електронних документів і/або засобів платежу
D. Chaffey [22]	Діяльність, що охоплює всі типи електронних транзакцій між організаціями та зацікавленими особами
Р. Царьов [23]	Транзакція, яка здійснюється через комп'ютерну мережу, внаслідок якої право власності або право використання товару або послуги було передано від однієї особи до іншої
І. Антохонова, О. Полухіна [24]	Форма ділових угод, при яких взаємодія сторін здійснюється електронним способом замість фізичного обміну чи безпосереднього фізичного контакту і в результаті якого право власності чи право користування товаром або послугою передається від однієї особи до іншої
О. Юдін, М. Макарова, Р. Лавренюк [25]	Ділова активність і вид суспільних відносин щодо купівлі-продажу товарів та послуг, що передбачає взаємодію сторін на основі інформаційних мереж (без безпосереднього фізичного контакту)
Т. Тардаскіна, Є. Стрельчук, Ю. Терешко [26]	Вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій
Н. Серських [28]	Будь-яка ділова активність між різними типами організацій або приватними особами в мережі Інтернет із використанням електронних засобів комунікації
Д. Євтушенко [15]	Сукупність усіх операцій між підприємством і контрагентами, здійснених за допомогою інформаційних технологій з метою автоматизації бізнес-процесів для оптимізації витрат і збільшення економічної ефективності бізнесу
Н. Савицька [29]	Комерційна діяльність лише інтернет-провайдерів і виробників інформаційних технологій *(у вузькому значенні)*; здійснення купівлі-продажу фізичних, цифрових товарів, послуг, купонів і квитків за допомогою інтернету – ототожнюється з електронною торгівлею *(у звуженому значенні)*;

Закінчення табл. 2

1	2
	усі можливі способи використання інформаційно-цифрового простору і технологій для розподілу ділової інформації, вибудовування відносин між суб'єктами ринку та здійснення господарської діяльності *(у широкому значенні)*
А. Одарченко, К. Сподар [30]	Продаж товарів, при якому, як мінімум, організація попиту на товар здійснюється через інтернет. При цьому спосіб оплати не має значення: розрахунки за покупку можуть здійснюватися навіть готівкою
Л. Гармідер, А. Орлова [31]	Виробництво, поширення, маркетинг, продаж або доставка товарів і послуг в електронний спосіб
Г. Маліцька, О. Мельник [32]	Будь-які бізнес-процеси, які здійснюються за допомогою інформаційних технологій та мережі Інтернет
Д. Пілевич [33]	Сукупність економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою у процесі продажу товарів і надання послуг за допомогою інформаційних мережевих технологій

[1] Узагальнено автором.

Таблиця 3

Трактування категорії «електронна торгівля» [1]

Джерело	Визначення
Л. Гранат [13]	Господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем
І. Федишин [17]	Різновид господарської діяльності, у процесі якої укладаються договори в електронній формі щодо реальних і віртуальних товарів
Т. Куклінова [14]	Підприємницька діяльність щодо продажу товарів і послуг із використанням інтернету. Вона може бути і додатковою для підприємства, і представляти самостійний бізнес
О. Бурдяк [34]	Продаж товарів, виконання робіт і надання послуг із використанням сучасних технологій: інтернету, корпоративних мереж та електронного обміну документами

[1] Узагальнено автором.

Таким чином, узагальнено різні наукові підходи до визначення суті та змісту понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля» [35-42] (рис. 2).

Висновки. Узагальнюючи існуючі підходи до визначення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля», слід розмежовувати електронну комерцію та електронну

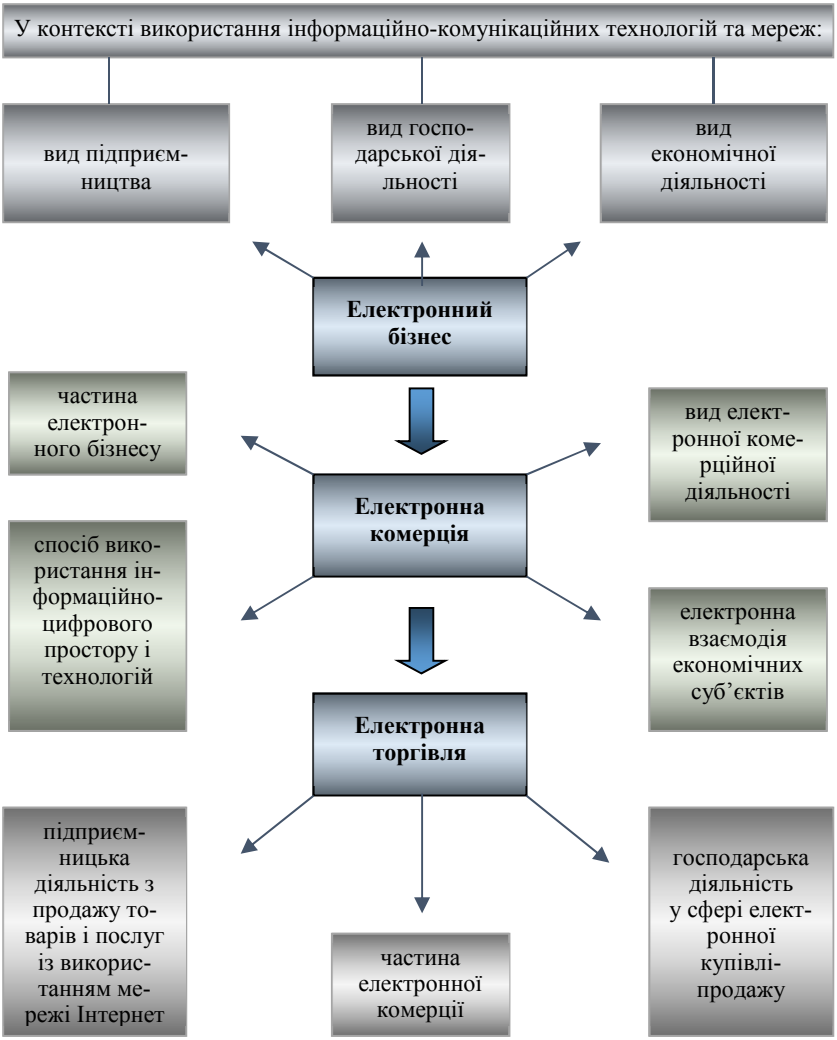

Рис. 2. Систематизація наукових підходів до формулювання термін «електронний бізнес» та його концептуальних складових (*побудовано автором*)

торгівлю як її складову. Електронний бізнес доцільно розглядати як діяльність, що включає електронну комерцію та електронну торгівлю, має більш широкий функціонал і загальний вектор діяльності. Електронна комерція – вид електронної комерційної діяльності, що

реалізується через електронну взаємодію економічних суб'єктів. Електронна торгівля – безпосередня підприємницька діяльність щодо продажу товарів і послуг через мережу Інтернет.

Виявлено, що в розглянутих визначеннях недостатньо уваги приділено такій важливій складовій, як довіра між покупцем та продавцем. Це унеможливлює будь-яку комунікацію в сучасних реаліях – від моменту онлайн-вибору до здійснення передплати й оплати. Електронний бізнес не може функціонувати без високої споживчої довіри, оскільки майже немає можливості персонального спілкування професійних менеджерів із покупцем, а отже, актуальним є забезпечення та пошук інструментів ефективної комунікації в умовах відсутності особистого контакту.

Слід підкреслити, що довіра на рівні споживача є невід'ємною складовою розбудови системи кібербезпеки на державному рівні. До експоненціального зростання електронної комерції у 2020 р., унаслідок пандемії COVID-19, традиційні магазини піддавалися кібератакам на окремі точки продажів і загальним атакам кібербезпеки. На даний момент недоцільно говорити про методи забезпечення безпеки без обговорення питань безпеки в секторі електронної комерції. Проблеми кібербезпеки становлять загрозу для всіх типів і масштабів бізнесу через спільність таких елементів, як онлайн-транзакції, вебсайти та платіжна інформація.

Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку теоретичних положень, обґрунтуванні науково-методичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності організації процесів логістичної діяльності підприємств в умовах цифрових перетворень.

Література

1. Oberlo. 10 ecommerce trends that you need to know in 2021 [Infographic]. Maryam Mohsin. 03.04.2021. URL: https://www.oberlo.com/blog/ecommerce-trends.

2. Dzwigol H. Research Methods and Techniques in New Management Trends: Research Results. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2(1). P. 31-48. doi: https://doi.org/10.34021/ ve.2019.02.01(2).

3. Dzwigol H., Shcherbak S., Semikina M., Vinichenko O., Vasiuta V. Formation of Strategic Change Management System at an Enterprise. *Academy of Strategic Management Journal*. 2019. Vol. 18(SI1). P. 1-8.

4. Dzwigol H., Aleinikova O., Umanska Y., Shmygol N., Pushak Y. An Entrepreneurship Model for Assessing the Investment Attractiveness of Regions. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2019. Vol. 22(1S). P. 1-7.

5. Dzwigol H. Innovation in Marketing Research: Quantitative and Qualitative Analysis. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. No. 1. P. 128-135. doi: http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-10

6. Dzwigol H. Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19(4). P. 1-8.

7. Dźwigoł H. Interim Management as a New Approach to the Company Management. *Review of Business and Economics Studies*. 2020. Vol. 8(1). P. 20-26. doi: https://doi.org/10.26794/2308-944X-2020-8-1-20-26.

8. Dzwigol H., Dzwigol-Barosz M. Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19(5). P. 1-7.

9. Dzwigol H., Dźwigoł–Barosz M., Kwilinski A. Formation of Global Competitive Enterprise Environment Based on Industry 4.0 Concept. *International Journal of Entrepreneurship*. 2020. Vol. 24(1). P. 1-5.

10. Dzwigol H., Dzwigol-Barosz M., Miskiewicz R., Kwilinski A. Manager Competency Assessment Model in the Conditions of Industry 4.0. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2020. Vol. 7. No. 4. P. 2630-2644. doi: https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(5).

11. Dzwigol H., Dźwigoł-Barosz M. Scientific Research Methodology in Management Sciences. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2018. Vol. 2(25). P. 424-437. doi: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136508.

12. Полях В. М., Кривошеєва Н. М., Клочко В. М., Шарапова О. М., Чуйко Н. В. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні. *ScienceRise*. 2017. № 5(34). С. 11-17. doi: https://doi.org/10.15587/2313-8416.2017.101077.

13. Гранат Л. В. Брендинг підприємств інтернет-торгівлі: тенденції та передумови розвитку. *Інтернаука. Сер. Економічні науки*. 2017. № 7. С. 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_7_11.

14. Куклінова Т. В. Сучасні тенденції Інтернет-торгівлі в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 1. С. 95-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2018_1_12.

15. Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 184-188.

16. Пілевич Д. С. Теоретичне підґрунтя розвитку електронного бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5. С. 67-72. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-5-67-72.

17. Федишин І. Б. Електронний бізнес та електронна комерція (опорний конспект лекцій для студентів напрямку «Менеджмент» усіх форм навчання). Тернопіль: ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 97 с.

18. Summer A., Dunkan Gr. E-Commerce. New York: NYH Publishing, 1999. 263 p.

19. Юрасов А. В. Электронная коммерция. Москва: Дело, 2003. 408 с.

20. Нескороджена Л. Л. До питання визначення понять "електронний бізнес", "електронна комерція", "електронна торгівля". *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 5. С. 17-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_5_5

21. Хубаев Г. Н. Маркетинг информационных продуктов и услуг. Ростов-на-Дону: РГЭУ «РИНХ», 2005. 224 с.

22. Chaffey D. E-business and E-commerce Management. Strategy, Implementation and Practice. New Jersey: Prentice Hall, 2009. 800 p.

23. Царьов Р. Ю. Електронна комерція. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2010. 112 с.

24. Антохонова І., Полухіна О. Про використання інформаційних технологій і їх вплив на розвиток економіки. *Питання статистики*. 2010. № 5. С. 61-67.

25. Юдін О. М., Макарова М. В., Лавренюк Р. М. Системи електронної комерції: створення, просунення і розвиток: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.

26. Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.

27. Легенчук С. Ф., Скакун А. С. Сутність електронної комерції: обліковий вимір. *Вісник ЖДТУ. Сер.: Економічні науки*. 2011. № 4(58). С. 59-65.

28. Серських Н. С. Електронна комерція як маркетингова стратегія для підприємств аграрної сфери. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. 2014. № 4(28). С. 156-160.

29. Савицька Н. Л. Драйвери та бар'єри розвитку онлайн-ритейлу: теоретико-методичний аспект. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 236-241.

30. Одарченко А. М., Сподар К. В. Особливості електронної комерції та перспективи її розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 342-346.

31. Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1(18). С. 58-65.

32. Маліцька Г. Г., Мельник О. І. Особливості електронної комерції та стан її розвитку в сучасних економічних умовах України. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. doi: https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.74.

33. Пілевич Д. С. Застосування системного підходу до розгляду сутності електронної комерції. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 109-114. doi: https://doi.org/10.32983/ 2222-4459-2019-2-109-114.

34. Бурдяк О. М. Клієнтоорієнтована логістика в інтернет-торгівлі. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2018. Вип. 1-2. С. 222-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_34.

35. Tryfonova O., Trushkina N. Application of information technologies in logistic activities of enterprises. *Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities*: collective monograph / Edited by M. Bezpartochnyi, I. Britchenko. In 2 Vol. / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 1. P. 161-172.

36. Kwilinski A., Trushkina N. Development of digital marketing in conditions of transformational change. *Research and Innovations*: collection of scientific articles. Yonona Publishing, New York, USA, 2019. P. 170-173.

37. Tryfonova O., Trushkina N. E-commerce as an effective form of organization of logistics activities of enterprises. *Modern Technologies in Economy and Management*: collective scientific monograph / Edited by O. Nestorenko, T. Pokusa; The Academy of Management and Administration in Opole. Opole: Publishing House WSZiA w Opole, 2019. P. 397-406.

38. Kwilinski A., Trushkina N. Features of digital marketing in the context of informational economy. *Modern innovative and information technologies in the development of society*: monograph / Edited by M. Ekkert, O. Nestorenko, M. Szynk; Katowice School of Technology. Katowice: Wydawnictwo Wyzszej Szkoly Technicznej w Katowicach, 2019. P. 158-165.

39. Місюкевич В. І., Трушкіна Н. В., Шкригун Ю. О. Електронна комерція у глобальному цифровому просторі: нові виклики та напрями. *Формування сис-*

теми внутрішньої торгівлі України: теорія, практика, інновації: колективна монографія / за ред. В. В. Лісіци, В. І. Місюкевич, О. М. Михайленко. Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 150-162.

40. Trushkina N., Bezpartochnyi M., Shkrygun Yu. E-commerce in the conditions of digitalization of business processes. *Strategies, models and technologies of economic systems management in the context of international economic integration*: scientific monograph / edited by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde. 2nd ed. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2020. P. 245-256.

41. Trushkina N., Bezpartochna O., Shkrygun Yu. Priority directions for development of digital marketing in the conditions of globalization. *Pandemic Economic Crisis: Changes and New Challenges to Society*: scientific monograph / edited by M. Bezpartochnyi; VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: VUZF Publishing House "St. Grigorii Bogoslov", 2020. P. 227-238.

42. Трушкіна Н. В., Сергєєва О. Р., Шкригун Ю. О. Концептуальні підходи до визначення поняття «електронна комерція». *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 231-240. doi: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-231-240.

References

1. Oberlo. 10 ecommerce trends that you need to know in 2021 [Infographic]. Maryam Mohsin. (03.04.2021). Retrieved from https://www.oberlo.com/blog/ ecommerce-trends.

2. Dzwigol, H. (2019). Research Methods and Techniques in New Management Trends: Research Results. *Virtual Economics*, Vol. 2(1), pp. 31-48. doi: https://doi.org/10.34021/ ve.2019.02.01(2).

3. Dzwigol, H., Shcherbak, S., Semikina, M., Vinichenko, O., Vasiuta, V. (2019). Formation of Strategic Change Management System at an Enterprise. *Academy of Strategic Management Journal*, Vol. 18(SI1), pp. 1-8.

4. Dzwigol, H., Aleinikova, O., Umanska, Y., Shmygol, N., Pushak, Y. (2019). An Entrepreneurship Model for Assessing the Investment Attractiveness of Regions. *Journal of Entrepreneurship Education*, Vol. 22(1S), pp. 1-7.

5. Dzwigol, H. (2020). Innovation in Marketing Research: Quantitative and Qualitative Analysis. *Marketing and Management of Innovations*, 1, pp. 128-135. doi: http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-10.

6. Dzwigol, H. (2020). Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*, Vol. 19(4), pp. 1-8.

7. Dźwigoł, H. (2020). Interim Management as a New Approach to the Company Management. *Review of Business and Economics Studies*, Vol. 8(1), pp. 20-26. doi: https://doi.org/10.26794/2308-944X-2020-8-1-20-26.

8. Dzwigol, H., Dzwigol-Barosz, M. (2020). Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy. *Academy of Strategic Management Journal*, Vol. 19(5), pp. 1-7.

9. Dzwigol, H., Dźwigoł–Barosz, M., Kwilinski, A. (2020). Formation of Global Competitive Enterprise Environment Based on Industry 4.0 Concept. *International Journal of Entrepreneurship*, Vol. 24(1), pp. 1-5.

10. Dzwigol, H., Dzwigol-Barosz, M., Miskiewicz, R., Kwilinski, A. (2020). Manager Competency Assessment Model in the Conditions of Industry 4.0. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 7, No. 4, pp. 2630-2644. doi: https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(5).

11. Dzwigol, H., Dźwigoł-Barosz, M. (2018). Scientific Research Methodology in Management Sciences. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice,* Vol. 2(25), pp. 424-437. doi: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136508.

12. Poliakh, V. M., Kryvosheieva, N. M., Klochko, V. M., Sharapova, O. M., Chuiko, N. V. (2017). Elektronna komertsiia: teoretyko-pravovi zasady ta suchasnyi stan v Ukraini [E-commerce: theoretical and legal principles and current state in Ukraine]. *ScienceRise*, 5(34), pp. 11-17. doi: https://doi.org/10.15587/2313-8416.2017.101077 [in Ukrainian].

13. Hranat, L. V. (2017). Brendynh pidpryiemstv internet-torhivli: tendentsii ta peredumovy rozvytku [Branding of Internet trade enterprises: tendencies and preconditions of development]. *Internauka. Ser. Ekonomichni nauky – Interscience. Ser. Economic sciences*, 7, pp. 65-70. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_7_11 [in Ukrainian].

14. Kuklinova, T. V. (2018). Suchasni tendentsii Internet-torhivli v Ukraini [Modern tendencies of Internet trade in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic research*, 1, pp. 95-102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2018_1_12 [in Ukrainian].

15. Yevtushenko, D. D. (2014). Elektronnyi biznes, elektronna komertsiia, Internet-torhivlia: sutnist ta vzaiemozviazok poniat [Electronic business, e-commerce, Internet commerce: essence and interrelation of concepts]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, pp. 184-188 [in Ukrainian].

16. Pilevych, D. S. (2019). Teoretychne pidgruntia rozvytku elektronnoho biznesu [Theoretical basis of e-business development]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, pp. 67-72. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-5-67-72 [in Ukrainian].

17. Fedyshyn, I. B. (2016). Elektronnyi biznes ta elektronna komertsiia (opornyi konspekt lektsii dlia studentiv napriamku «Menedzhment» usikh form navchannia) [E-business and e-commerce (reference syllabus of lectures for students of "Management" of all forms of education)]. Ternopil, Ivan Pulyuy TNTU [in Ukrainian].

18. Summer, A., Dunkan, Gr. (1999). E-Commerce. New York, NYH Publishing. 263 p.

19. Yurasov, A. V. (2003). Elektronnaya kommertsiya [Electronic commerce]. Moscow, Delo [in Russian].

20. Neskorodzhena, L. L. (2017). Do pytannia vyznachennia poniat "elektronnyi biznes", "elektronna komertsiia", "elektronna torhivlia" [On the question of defining the concepts of "e-business", "e-commerce", "e-commerce"]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, pp. 17-21. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_5_5 [in Ukrainian].

21. Khubayev, G. N. (2005). Marketing informatsionnykh produktov i uslug [Marketing of information products and services]. Rostov-on-Don, RSEU "RINH" [in Russian].

22. Chaffey, D. (2009). E-business and E-commerce Management. Strategy, Implementation and Practice. New Jersey, Prentice Hall. 800 p.

23. Tsarov, R. Yu. (2010). Elektronna komertsiia [E-commerce]. Odessa, ONAZ [in Ukrainian].

24. Antokhonova, I., Polukhina, O. (2010). Pro vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii i yikh vplyv na rozvytok ekonomiky [On the use of information technologies and their impact on economic development]. *Pytannia statystyky – Questions of statistics*, 5, pp. C. 61-67 [in Ukrainian].

25. Yudin, O. M., Makarova, M. V., Lavreniuk, R. M. (2011). Systemy elektronnoi komertsii: stvorennia, prosunennia i rozvytok [E-commerce systems: creation, promotion and development]. Poltava, RVV PUET [in Ukrainian].

26. Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., Tereshko, Yu. V. (2011). Elektronna komertsiia [E-commerce]. Odesa, ONAZ [in Ukrainian].

27. Lehenchuk, S. F., Skakun, A. S. (2011). Sutnist elektronnoi komertsii: oblikovyi vymir [The essence of e-commerce: accounting]. *Visnyk ZhDTU. Ser.: Ekonomichni nauky – Bulletin of ZhSTU. Ser.: Economic Sciences*, 4(58), pp. 59-65 [in Ukrainian].

28. Serskykh, N. S. (2014). Elektronna komertsiia yak marketynhova stratehiia dlia pidpryiemstv ahrarnoi sfery [E-commerce as a marketing strategy for agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Tavriya State Agrotechnological University. Economic sciences*, 4(28), pp. 156-160 [in Ukrainian].

29. Savytska, N. L. (2014). Draivery ta bariery rozvytku onlain-ryteilu: teoretyko-metodychnyi aspekt [Drivers and barriers to online retail development: theoretical and methodological aspect]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, pp. 236-241 [in Ukrainian].

30. Odarchenko, A. M., Spodar, K. V. (2015). Osoblyvosti elektronnoi komertsii ta perspektyvy yii rozvytku v Ukraini [Features of e-commerce and prospects of its development in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 1, pp. 342-346 [in Ukrainian].

31. Harmider, L. D., Orlova, A. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku vitchyznianoi elektronnoi komertsii [Features of development of domestic e-commerce]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 1(18), pp. 58-65 [in Ukrainian].

32. Malitska, H. H., Melnyk, O. I. (2018). Osoblyvosti elektronnoi komertsii ta stan yii rozvytku v suchasnykh ekonomichnykh umovakh Ukrainy [Features of e-commerce and the state of its development in modern economic conditions of Ukraine]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, 12. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.74 [in Ukrainian].

33. Pilevych, D. S. (2019). Zastosuvannia systemnoho pidkhodu do rozghliadu sutnosti elektronnoi komertsii [Application of a systematic approach to the consideration of the essence of e-commerce]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, pp. 109-114. doi: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-109-114 [in Ukrainian].

34. Burdiak, O. M. (2018). Kliientooriientovana lohistyka v internet-torhivli. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu [Customer-oriented logistics in e-commerce. Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, Issue 1-2, pp. 222-228. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_34 [in Ukrainian].

35. Tryfonova, O., Trushkina, N. (2019). Application of information technologies in logistic activities of enterprises. *Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities*: collective monograph, Vol. 1, pp. 161-172. Przeworsk, WSSG.

36. Kwilinski, A., Trushkina, N. (2019). Development of digital marketing in conditions of transformational change. *Research and Innovations*: collection of scientific articles. (pp. 170-173). New York, Yonona Publishing.

37. Tryfonova, O., Trushkina, N. (2019). E-commerce as an effective form of organization of logistics activities of enterprises. *Modern Technologies in Economy and Management*: collective scientific monograph. (pp. 397-406). Opole, Publishing House WSZiA w Opole.

38. Kwilinski, A., Trushkina, N. (2019). Features of digital marketing in the context of informational economy. *Modern innovative and information technologies in the development of society*: monograph. (pp. 158-165). Katowice, Wydawnictwo Wyzszej Szkoly Technicznej w Katowicach.

39. Misiukevych, V. I., Trushkina, N. V., Shkryhun, Yu. O. (2020). Elektronna komertsiia u hlobalnomu tsyfrovomu prostori: novi vyklyky ta napriamy [Electronic commerce in the global digital space: new challenges and directions]. *Formuvannia systemy vnutrishnoi torhivli Ukrainy: teoriia, praktyka, innovatsii – The formation of the system of internal trade of Ukraine: theory, practice, innovation*. (pp. 150-162). Poltava, PUET [in Ukrainian].

40. Trushkina, N., Bezpartochnyi, M., Shkrygun, Yu. (2020). E-commerce in the conditions of digitalization of business processes. *Strategies, models and technologies of economic systems management in the context of international economic integration*: scientific monograph. (pp. 245-256). 2nd ed. Riga, Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences.

41. Trushkina, N., Bezpartochna, O., Shkrygun, Yu. (2020). Priority directions for development of digital marketing in the conditions of globalization. *Pandemic Economic Crisis: Changes and New Challenges to Society*: scientific monograph. (pp. 227-238). Sofia, VUZF Publishing House “St. Grigorii Bogoslov”.

42. Trushkina, N. V., Serhieieva, O. R., Shkryhun, Yu. O. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyzna-chennia poniattia «elektronna komertsiia» [Conceptual approaches to the definition of "e-commerce"]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, pp. 231-240. doi: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-231-240 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 17.12.2020 р.

АНОТАЦІЇ

Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А. *Безпековий менеджмент авіаційного транспорту в контексті сталого розвитку національної економіки. – С. 82.*

Розглянуто вплив широкого спектру технічних, природних, людських та економічних небезпек на авіаційну галузь. Охарактеризовано безпеку авіації в цілому як важливу складову загальної концепції національної безпеки, а також складову системи забезпечення особистої безпеки, безпеки суспільства та безпеки на авіаційному транспорті від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Відзначено, що підтримка прийнятного рівня безпеки національної авіації, розробка теоретичних засад безпекового менеджменту авіаційного транспорту має актуальне та практичне значення для сталого розвитку не тільки окремої інфраструктури транспорту, але і національної та глобальної економіки.

Досліджено категорію «безпека» та методи управління нею, «безпекову діяльність», яка спрямована на протидію загрозам, відновлення діяльності з метою захисту корпоративних інтересів, збереження цілісності процесів чи системи на основі засвоєння та розвитку безпекової культури. Зазначені види загроз містять окремі елементи, які можуть бути використані практично стосовно будь-якого авіаційного транспорту. Розкрито значення зовнішніх загроз, дестабілізуючих чинників та внутрішніх загроз.

Наведено упорядкований підхід до управління безпекою на глобальному, регіональному та національному рівнях, що включає необхідні організаційні структури, сфери відповідальності, політику та процедури.

Розглянуто характеристику основних цілей управління безпекою підприємства авіаційного транспорту, виокремлено ідеальні цілі та потенційні, а також ступінь досяжності таких цілей. Визначено, що цілі управління безпекою підприємства, як і цілі управління підприємством загалом, мають відповідати сукупності вимог, обов'язковість дотримання яких є запорукою успішності такого управління.

Проаналізовано дані щодо Стратегії безпеки цивільної авіації ICAO, яка вважається найбільш ефективним інструментом для забезпечення прийнятного рівня безпеки у глобальній цивільній авіації. Реалізація системи управління безпекою авіації регулюється на трьох ієрархічних рівнях – глобальному, регіональному та національному. Система управління безпекою авіації являє собою упорядкований підхід до управління.

Ключові слова: система управління, безпека, авіаційний транспорт, безпековий менеджмент, безпекова діяльність.

Дяченко Н.П., Дяченко В.С. *Економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в Україні. – С. 216.*

У сучасних умовах господарювання інновації виступають одним із ключових чинників, що визначають перспективи соціального й економічного розвитку.

Виявлено, що протягом 2010-2019 рр. відбулося значне скорочення кількості організацій, які здійснювали наукові дослідження та розробки, інноваційно активних підприємств, а також виконавців науково-дослідної діяльності.

Проаналізовано динаміку змін витрат підприємств на інноваційну діяльність упродовж 2010-2019 рр., кількість упроваджених інновацій (продукції та/чи технологічних процесів) по регіонах у 2019 р. і частку витрат на виконання НДР у ВВП у країнах ЄС.

Ключові слова: інновації, інноваційно активні підприємства, наукові дослідження та розробки.

Задорожна О.Г. *Ціннісна раціональність як світоглядна засада управління антикризовою державною господарською політикою. – С. 170.*

Необхідність кардинальної зміни управління антикризовими і антикоронавірусними трансформаціями існуючої системи господарювання стає пріоритетною як для економічної, так і для соціальної, управлінської людинознавчої науки. Світ уже кардинально змінився. У ньому головним завданням стає збереження людини, на що й мають бути спрямовані всі управлінські рішення та дії як національних урядів, так і наднаціональних інститутів. Це потребує насамперед розуміння того, що саме цілісна людина приймає економічні управлінські рішення та бере активну участь у розгортанні господарських процесів, а вони є перш за все ціннісно-раціональними, оскільки духовно-моральні цінності та мотиви задають формат благосного господарювання. Управління антикризовими трансформаціями сучасного господарства може бути ефективним й успішним за умови, коли вони відбуваються у ціннісно-культурному полі осмислення дійсності, тобто мають людяну спрямованість. Саме захист і збереження людини сьогодні стає головним вектором і полем управлінських дій. У контексті людиномірного управління це означає, що не існує окремих, відособлених проблем: екологічної, економічної, соціальної, воєнної, психологічної та ін. у життєдіяльності людини і суспільства. Держава через створення органів управління покликана осягати-розуміти таку єдність цілого й виходити з такого розуміння при реалізації свого призначення – загальної управлінської функції розвитку. Орієнтир-ціль – об’єднання – головний момент не лише теоретичного осмислення держави в ментальному полі цілісності, але й основний напрям її практичних дій щодо забезпечення розвитку національного господарського комплексу.

Ключові слова: людина, господарство, людиномірне управління, ціннісна раціональність, духовно-моральні цінності, свідомість, холархія.

Залознова Ю.С., Петрова І.П. *Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства в науково-технічній та інноваційній сферах у контексті євроінтеграційних процесів. – С. 19.*

Обґрунтовано можливості застосування публічно-приватного партнерства у науково-технічній та інноваційних сферах у контексті євроінтеграційних процесів. Розглянуто європейський досвід застосування публічно-приватного партнерства. Наведено чотири напрями застосування публічно-приватного партнерства: стратегічне співробітництво у сферах соціальних інновацій і високих технологій; забезпечення взаємодії між наукою і бізнесом та трансферу технологій у ринковий обіг; смарт-підтримка суб’єктів підприємництва, приватних інвестицій у дослідження та інновації через партнерське фінансування та розподілу ризиків між публічним і приватним партнерами; кластероорієнтована політика.

Запропоновано доповнити публічно-приватне партнерство міжнародною складовою з урахуванням інвестицій міжнародних організацій та міжнародних донорів і ввести в науковий та практичний обіг поняття «міжнародно-публічно-приватне партнерство», а для стимулювання залучення інвестицій запровадити «режим міжнародно-публічно-приватного партнерства». Запропоновано алгоритм введення регуляторного режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства для створення інноваційної інфраструктури та реалізації інноваційних проєктів.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, науково-технічна сфера, інноваційна сфера, євроінтеграційні процеси, Європейський Союз, міжнародно-публічно-приватне партнерство, режим міжнародно-публічно-приватного партнерства.

Компанієць В.В. *Трансформація ціннісно-мотиваційного портрета та моделі економічної поведінки покоління Z і ризики для соціально-економічних систем. – С. 152.*

На стан і розвиток соціально-економічних систем різних рівнів впливає ціннісно-мотиваційний портрет населення. Він формується під дією різних чинників. Зовнішні чинники (культура, освіта, політика та ін.) створюють особливі риси різних поколінь, впливаючи на специфіку їх поведінкових моделей. Сьогодні в суспільстві в черговий раз відбувається зміна поколінь. Найчисельнішою групою в світі стало так зване «цифрове покоління», яке багато в чому відрізняється від попередніх. Визначено та систематизовано основні характеристики нового покоління (ціннісні, соціально-поведінкові, когнітивні), відмінності в їх ставленні до порушення норм права і моралі в економіці, ставленні до роботи (за критеріями соціальної відповідальності та балансу між роботою й особистим часом) порівняно зі старшими поколіннями. Зроблено припущення про те, яких моделей поведінки в соціально-економічному просторі можна очікувати від представників цифрового покоління, а також які ризики та загрози для соціально-економічних систем різних рівнів можуть виникнути у зв'язку з цим. Встановлено, що молоде покоління є більш схильним до порушення норм моралі та права в соціально-економічних відносинах, менш мотивованим у роботі до соціальної відповідальності та сконцентроване на матеріальній вигоді, дотриманні власних інтересів і комфорті. Зміна портрета нового покоління є не випадковим явищем, а функцією деградації культури, виховання, освіти. Моделі економічної поведінки нового покоління значною мірою відрізнятимуться від колишніх, що може привнести суттєві ризики в соціально-економічний розвиток держави загалом і галузей і підприємств зокрема. Системні зміни необхідні в державній національній доктрині та соціально-економічній політиці, моделях і системі освіти з метою формування й розвитку кожної людини як особистості та професіонала.

Ключові слова: ціннісно-мотиваційний портрет, цифрове покоління, моделі поведінки, соціально-економічні системи, ризики, ставлення, порушення норм моралі та права в економіці, Православна цивілізація, Західна цивілізація.

Крилова О.В. *FinTech у системі трансформацій глобальної фінансової сфери. – С. 261.*

Глобальний фінансовий сектор зазнає незворотних змін через суттєвий вплив цифрових технологій, у тому числі FinTech. У зв’язку з цим сучасні умови функціонування ринку фінансових послуг України потребують пошуку нетрадиційних форм інноваційного розвитку та впровадження інформаційних систем і цифрових технологій. Це відповідає положенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., Стратегії розвитку фінансового сектору та фінтеху в Україні до 2025 р.

Проаналізовано й узагальнено різні наукові підходи до визначення поняття FinTech. Досліджено особливості та тенденції розвитку FinTech у різних країнах світу. Виявлено, що сьогодні у фінансовому секторі відбувається часткове витіс-

нення традиційних посередників новими учасниками, автоматизованими процесами та інформаційними мережами. Посилення конкуренції вимагає від традиційних фінансових установ застосовувати нові цифрові технології, поліпшувати фінансові продукти, змінювати бізнес-моделі та зменшувати операційні витрати. Встановлено, що FinTech здатен вирішувати поточні проблеми ринку фінансових послуг. У результаті цього має змінюватися діюча нормативно-правова база регулювання розвитку ринку фінансових послуг, щоб не допустити неконтрольованих ситуацій у фінансовій системі внаслідок посилення впливу фінансових та операційних ризиків.

Ключові слова: фінансова система, ринок фінансових послуг, фінансовий сектор, тенденції розвитку, особливості розвитку, фінансові ризики, бізнес-модель, цифрові технології, інформаційні системи, FinTech, трансформація, глобалізація.

Латишева О.В., Ростовський О.Р., Алещенко Р.А., Васильченко С.В. *Суть і особливості умов формування та забезпечення соціальної безпеки держави. – С. 298.*

Визначено суть соціальної безпеки держави та людини, її компоненти та сучасний стан. Встановлено, що засади забезпечення соціальної безпеки закладені на рівні держави, насамперед у законодавчих і нормативно-правових актах, рішеннях Міністерства соціальної політики України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, рішеннях місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. Визначено граничні значення розвитку суспільства, які вважаються катастрофічними у світовій практиці. Наведено місце України в рейтингу за світовим індексом соціальної мобільності – 2020 (46 місце серед 82 країн) та її соціальні показники. Серед країн-сусідів сьогодні Україна має найменше значення купівельної спроможності. Проаналізовано показники поточного стану соціальної безпеки та чинників впливу порівняно з попередніми роками. Представлено динаміку витрат населення України, його реального наявного доходу та заробітної плати, заборгованості з виплати заробітної плати. Запропоновано використання регресійного аналізу та імітаційного моделювання з метою встановлення найбільш суттєвих чинників впливу на стан і прогнозування динаміки складових соцбезпеки; побудову кореляційно-регресійних моделей на базі існуючої статистичної бази й аналітичних звітів про поточний стан складових соціальної безпеки із застосуванням інструментарію інформаційно-аналітичного забезпечення та імітаційного моделювання. Для підвищення обґрунтованості управлінських рішень щодо розбудови системи соціальної безпеки рекомендовано передбачити можливість удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека, соціальні показники, індекс соціальної мобільності, реальний дохід населення, купівельна спроможність населення.

Лях І.І. *Особливості венчурного фінансування Придніпровського економічного району в умовах створення екосистеми інноваційного інвестування. – С. 184.*

Статтю присвячено оцінюванню стану регіональних венчурних фондів Придніпровського економічного району. Оскільки вони є основними інвесторами інноваційних підприємств, такі інститути необхідно розвивати не тільки у Центрально-Поліському економічному районі та Києві, але і в Придніпровському та інших.

Доведено, що Україна більш активно виробляє інноваційну продукцію порівняно з рівнем активності інвестування в інновації. У сучасних умовах цей факт вказує на необхідність сприяння розвитку інституцій венчурного інвестування для забезпечення належного функціонування інноваційної екосистеми інвестування на регіональному рівні.

Забезпечення інноваційного розвитку в регіонах не може бути обмежене інвестиціями в інновації чи закупівлею новітньої техніки і технологій. Має бути створено комплекс умов для здійснення ефективної інноваційної політики суб'єктів господарювання, розташованих у регіоні. Виявлено, що іноземні учасники венчурного бізнесу, як правило, інвестують в економічну діяльність на території Придніпровського економічного району тільки перші три-п'ять років на початку створення нової компанії. Це потребує збалансованих змін у науково-технічній, інноваційно-інвестиційній політиці, які необхідні для активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, залучення інвестицій в усі сектори регіональної економіки.

Незважаючи на суттєві зрушення законодавства вбік європейської практики, попереду все ще залишається складний шлях до поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Довгострокові зусилля, потрібні для активізації інновацій, обов'язково передбачають наявність сприятливого середовища як на національному, так і на регіональному рівнях.

Пріоритетним й ефективним напрямом удосконалення інвестиційної політики є поступова успішна реалізація масштабних інвестиційних проєктів. Залучення на національний ринок впливових іноземних інвесторів і дієве підтримуюче супроводження таких проєктів сприятимуть поліпшенню іміджу України на світовому ринку капіталів, залученню довгострокових інвестицій.

Ключові слова: венчурне фінансування, економічний район, інститути спільного інвестування, екосистема, інноваційне інвестування.

Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. *Інституційні засади створення та функціонування індустріальних парків на рівні територіальних громад в умовах децентралізації та смарт-спеціалізації. – С. 32.*

У даний час індустріальний парк як дієвий механізм реалізації регіональної економіки потребує трансформаційних перетворень і модернізаційних змін промислового виробництва, які сприятимуть забезпеченню підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку територіальних громад.

Мета статті полягає в розробленні пропозицій щодо інституційного забезпечення формування та функціонування індустріальних парків на рівні об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та смарт-спеціалізації з урахуванням існуючої міжнародної практики. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння, системного підходу, систематизації, структурно-логічного узагальнення.

Узагальнено міжнародний досвід створення й розвитку індустріальних парків. Визначено податкові та митні пільги, які надаються індустріальним паркам у різних країнах світу. Проаналізовано правові аспекти створення та функціонування індустріальних парків в Україні. Виявлено основні бар'єри, які стримують формування та локалізацію індустріальних парків на рівні об'єднаних територіальних громад. Побудовано структурно-логічну схему концепції створення та функціонування індустріальних парків в Україні.

Розглянуто стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Встановлено, що в багатьох стратегічних документах до пріоритетних напрямів віднесено прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності економіки регіону на засадах смарт-спеціалізації. У регіональних стратегіях не йдеться про створення належних умов формування інституційного середовища розвитку індустріальних парків. Тому доцільно внести зміни і доповнення до стратегій регіонального розвитку до 2027 року, зміст яких полягає у включенні комплексу заходів щодо активізації розвитку промислового виробництва та формування мережі індустріальних парків. Виконано аналіз фінансування індустріальних парків в Україні. Надано пропозиції, упровадження яких дозволить удосконалити інституційне та інвестиційно-фінансове забезпечення створення та розвитку індустріальних парків на рівні територіальних громад.

Ключові слова: регіональна економіка, індустріальний парк, промислова політика, інституційне забезпечення, стратегії регіонального розвитку, інноваційна діяльність, інвестиційні ресурси, фінансові інструменти, податкові преференції, інноваційна екосистема, інноваційна інфраструктура, логістична інфраструктура, конкурентоспроможність, система місцевого самоврядування, децентралізація, смарт-спеціалізація, модернізація, складові ефекту.

Наволокіна А.С. *Формування логістики агропродовольчого ринку. – С. 243.*

Розглянуто поняття «агрологістика», а також наведено узагальнену схему логістики агропродовольчого ринку. Розкрито суть і стан матеріальних та інформаційних потоків в Україні, які виникають між ланками логістики агропродовольчого ринку на всіх стадіях постачання, виробництва та збуту продукції агропромислового і харчового комплексів.

Виконано аналіз Індексу ефективності логістики та позиції України в даному міжнародному рейтингу, а також визначено слабкі сторони технологічного та інформаційного забезпечення логістичних зв’язків, що функціонують у сучасній системі збуту сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, логістика, продукція АПК, матеріальні потоки, інформаційні потоки.

Олексенко Л.В. *Інноваційна інфраструктура як чинник активізації інноваційної діяльності у провідних країнах світу. – С. 223.*

У статті проаналізовано визначення поняття «інноваційна інфраструктура» та завдання, вирішення яких має забезпечувати інноваційна інфраструктура. Розглянуто складові інноваційних територіальних структур – науково-технологічні, наукові, дослідницькі парки (технопарки), бізнес-інкубатори і технополіси, які сприяють піднесенню економіки та активізації творчого процесу. Встановлено особливості функціонування фірм «спін-офф», бізнес-інкубаторів, наукових парків, технополісів, технопарків, інноваційних центрів в активізації інноваційної діяльності. Розглянуто американську, європейську, японську та китайську моделі технопарків.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, інноваційна територіальна структура, фірма «спін-офф», бізнес-інкубатор, науковий парк, технополіс, технопарк, інноваційний центр.

Осадча Н.В., Артеменко Д.М. *Оцінка цільового критерію та провідних індикаторів регуляторного впливу у банківському секторі. – С. 68.*

Визначено суть і методи вимірювання цільового критерію та провідних індикаторів регуляторного впливу у банківському секторі. Запропоновано доповнити пруденційний банківський нагляд, що базується на відстеженні економічних нормативів окремих банків, моделями дискримінантного аналізу для комплексної оцінки фінансового стану і ризику банкрутства банків.

Застосування побудованої еталонної матриці дискримінантного аналізу рівня фінансового стану та ступеня ризику настання банкрутства банку як провідних індикаторів регулятивного впливу сприятиме підвищенню якості фінансового визначення його ринкової вартості як цільового критерію регуляторного впливу на банківську діяльність.

Еталонна матриця служить надійним індикатором для прийняття обґрунтованих рішень з боку власників, менеджерів, клієнтів і національних регуляторів щодо підтримання його ефективного функціонування та подальшого стабільного розвитку.

Використання діапазону значень рівня ймовірності банкрутства, який є оберненою величиною до інтегрального показника фінансового стану банку, дозволяє більш диференційовано визначити класи банків за рівнем фінансового стану і групи банків за ризиком банкрутства.

Розроблена еталонна матриця як вихідна складова методичного забезпечення комплексної оцінки ринкової вартості банків дозволяє уникати помилок при виборі методичного підходу та методів розрахунку ринкової вартості конкретного банку, виявляти потенційні банки-банкрути для детальної переоцінки їх кредитних портфелів і портфелів цінних паперів.

Ключові слова: оцінка, цільовий критерій, індикатори вимірювання, регуляторний вплив, фінансовий стан, імовірність банкрутства, банк.

Прокопишин О.С. *Розроблення прогнозів експортно-імпортних операцій у системі зовнішньоекономічної діяльності. – С. 252.*

Сьогодні особливої актуальності набувають проблеми управління експортно-імпортними операціями в системі зовнішньоекономічної діяльності підприємств різних галузей.

Виконано прогнозування показників експортно-імпортних операцій із використанням методу авторегресії. Розрахунки свідчать про зростання обсягів експорту та імпорту з країн Європи в Україну; збільшення обсягу інвестицій зовнішньоекономічної діяльності; скорочення сальдо експортно-імпортних операцій та співвідношення між імпортом та експортом.

Доведено, що прогнозування є дієвим інструментом планування зовнішньоекономічної діяльності суб’єктів господарювання, застосування якого сприятиме прийняттю науково обґрунтованих управлінських рішень при формуванні планів відвантаження споживачам, виробничих програм і стратегій стратегічного розвитку підприємств; виявленню резервів підвищення ефективності організації міжнародної збутової діяльності; оптимізації структури експортно-імпортних операцій.

Ключові слова: експортно-імпортні операції, експорт, імпорт, сальдо, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішня торгівля, зовнішньоторговельний баланс, інвестиції, прогнозування, статистичні методи, економіко-математичне моделювання.

Рібейро Рамос О.О. *Обліково-інформаційний аспект оцінювання фінансово-економічної ефективності екологічного менеджменту аграрних підприємств. – С. 204.*

Узагальнено обліково-інформаційний аспект оцінювання фінансово-економічної ефективності екологічного менеджменту аграрних підприємств. Визначено тенденцію до зниження використання пестицидів в агропромисловому виробництві, що вказує на прагнення товаровиробників до вироблення органічної продукції з мінімальною кількістю хімічних речовин. Проаналізовано загальнодержавний тренд з упровадження безвідходного або маловідходного виробництва. Сформовано комплекс показників оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту аграрних підприємств на основі показників впливу на природне оточення та біоту, показників залучення виробничого потенціалу підприємства до екологізації та природозбереження, показників фінансових витрат на природозбереження. Розроблено шкалу ранжування комплексного показника та встановлено його залежність від системи запропонованих показників. Визначено перспективу подальших досліджень щодо апробації оцінювання ефективності системи екологічного менеджменту за запропонованими показниками на прикладі аграрних підприємств України.

Ключові слова: обліково-інформаційний аспект, оцінювання, фінансово-економічна ефективність, екологічний менеджмент, аграрні підприємства.

Саченко М.В., Шкуренко О.В. *Організаційна культура в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів міжнародного бізнесу. – С. 95.*

Визначено передумови формування організаційної культури в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності. Обґрунтовано вплив організаційної культури на діяльність суб'єктів міжнародного бізнесу. Наведено відмінності між організаційною культурою, культурою організації та корпоративною культурою. Виокремлено підходи до трактування дефініції «організаційна культура», а також найбільш властиві їй риси. Узагальнено важливі особливості організаційної культури як чинника розвитку корпоративної соціальної відповідальності, до яких віднесено загальність, неформальність, стійкість, багаторівневість, багатогранність, багатоаспектність, що дозволить узгоджувати цінності при формуванні певного типу організаційної культури суб'єктів міжнародного бізнесу.

Ключові слова: культура, організаційна культура, розвиток, суб'єкт міжнародного бізнесу, менеджмент.

Сердюк О.С. *Інституційний супровід інтерналізації негативних зовнішніх ефектів старопромислових моделей виробництва. – С. 132.*

Обґрунтовано концептуальні положення щодо інституційного супроводу інтерналізації негативних зовнішніх ефектів старопромислових моделей виробництва. Для інтерналізації негативних зовнішніх ефектів необхідно створити інституціональні умови, за яких усі ланки інтерналізаційного процесу (продуценти відходів, центральні регулівні органи, місцеві громади, реципієнти негативного впливу) будуть зацікавлені у сумлінному виконанні покладених на них функцій. Запропоновано створити в рамках кожного сектору промисловості унікальну регулюючу систему. Визначено, що потенційним негативним чинником централізованого збору інформації та розподілу платежів є загроза опортуністичної поведінки з боку агентів. Дієвість формальних інститутів слід розглядати через призму неформальних правил, які склалися в суспільстві. Неформальні правила є квінтесенцією

природних мотивів поведінки людини. Психологічні особливості мотивів людської поведінки обумовлюють доцільність відповідної адаптації інституціональної системи. Тобто комплекс інститутів має бути вбудований таким чином, щоб індивід мав можливість задовольнити свої потреби через соціально корисні дії. Обґрунтовано, що реципієнтами інституціональних перетворень мають стати уповноважені особи (групи осіб), на яких буде покладено обов'язки щодо збору інформації та розподілення інтерналізаційніх платежів.

Ключові слова: інтерналізація, негативні зовнішні ефекти, старопромислові моделі виробництва, інституційний супровід, формальні інститути, неформальні інститути, регулююча система.

Столярова В.В. *Методологія формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України. – С. 274.*

На основі результатів багаторічних науково-аналітичних пошукових напрацювань із використанням класичних і сучасних методів дослідження обґрунтовано сукупність принципів формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України.

Виконано порівняльний аналіз методичного забезпечення стратегічного планування в умовах ринкової економіки та планового управління народним господарством.

Висвітлено парадокси при розробці Державної та регіональних стратегій розвитку: відсутність історичної спадкоємності нових урядових рішень; доведення із запізненням у часі індикаторів стратегічного розвитку після подій на Майдані (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.); навмисне неприйняття законопроєкту про державне стратегічне планування 2011 та 2017 рр.; упровадження під зовнішнім впливом механізму відцентровості регіонального розвитку від соціально-економічного розвитку держави; ігнорування своєчасного доведення до відповідних органів державної, регіональної та місцевої влади нових рішень.

Розкрито зміст принципів формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України при їх використанні на загальнонаціональному і регіональному рівнях управління, життєдіяльності та господарювання.

Доведено необхідність термінового використання принципу духовності в умовах лібералізації ринку землі в Україні.

Розглянуто використання принципу гармонійності на основі пропорцій "золотого перетину" між державним і місцевим бюджетами у зведеному бюджеті держави при переході на бюджетний федералізм.

Наголошено на необхідності розробки Кодексу стратегування України, а на першому етапі – Планового кодексу України.

Ключові слова: духовність, людиноцентризм, конституційність, державність, цивілізаційність, сталий розвиток, мудрість природи, єдність, цілісність, ієрархічність, гармонізація, справедливість, спадкоємність, аналітичність, прогнозованість.

Хандій О.О. *Напрями державної політики з підтримки різних груп населення та підприємств під час пандемії COVID-19. – С. 3.*

Досліджено напрями державної підтримки щодо мінімізації негативних наслідків дії обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, за такими цільовими групами, як роботодавці та населення, у тому

числі зайняті, безробітні, пенсіонери, ВПО, пільгові категорії населення та ті, хто захворів на COVID-19. Проаналізовано зміни, внесені до Державного бюджету України, щодо створення Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 й основні статті видатків цього Фонду на фінансування заходів із підтримки груп населення, які постраждали під час пандемії, та зміцнення спроможності системи охорони здоров'я щодо надання медичної допомоги тим, хто захворів на COVID-19. Запропоновано антикризові заходи щодо протидії поширенню пандемії COVID-19 та зниження її соціально-економічних наслідків у трудовій сфері. Доведено важливість дотримання принципу соціальної відповідальності та досягнення балансу у прийнятті державних рішень щодо розподілу фінансово-економічного навантаження коронавірусної кризи між державою, громадою, бізнесом і населенням.

Ключові слова: державна підтримка, пандемія COVID-19, соціально-економічні наслідки, державний бюджет, антикризові заходи.

Швець Н.В. *Перспективи інноваційного розвитку та структурної модернізації економіки Луганської області на засадах смарт-спеціалізації. – С. 112.*

Наведено результати аналізу економіки Луганської області та висвітлено напрями її структурного й інноваційного оновлення, визначені на засадах смарт-спеціалізації. Проаналізовано динаміку основних економічних показників регіону, структуру доданої вартості та експорту товарів. Встановлено, що в регіоні тривають деіндустріалізація та агроризація економіки, які є наслідком впливу системних і ситуаційних чинників, а також відсутності дієвого державного регулювання соціально-економічних процесів. Наголошено на необхідності якомога швидшої модернізації регіональної економіки для осучаснення, диверсифікації економічної діяльності та забезпечення конкурентоспроможності Луганської області. Визначено, що попри втрату регіоном великої кількості наукових кадрів, він має спроможність до інноваційного розвитку за окремими напрямами. Активізації інноваційної діяльності сприятиме подальша імплементація на регіональному рівні підходу смарт-спеціалізації. Підкреслено важливість розгляду перспектив розвитку як традиційних для регіону галузей, так і нових секторів/видів діяльності, що можуть з'явитися в результаті міжсекторального та міжрегіонального співробітництва. Представлено два напрями ідентифікації регіональних смарт-пріоритетів. Перший ґрунтується на розкритті стратегічного потенціалу хімічної галузі, в якій зосереджено значну кількість зайнятого населення та підприємницьких структур і до сьогодні збережено потужні наукові, освітні ресурси. Розвиток зазначеного напряму вбачається шляхом використання кластерних технологій і євроінтеграційних перспектив. Другий напрям передбачає співробітництво між хімічним, аграрним та ІКТ-секторами, спрямоване на досягнення цілей сталого розвитку, зокрема реалізацію концепції точного землеробства.

Ключові слова: структурна модернізація, регіональний розвиток, інновації, смарт-спеціалізація, хімічна галузь, кластер, аграрний сектор, міжсекторальна співпраця.

Шкригун Ю.О. *«Електронний бізнес», «електронна комерція» та «електронна торгівля»: відмінності й особливості. – С. 312.*

На сучасному етапі формування інформаційного простору актуалізуються проблеми розвитку електронного бізнесу. Метою статті є уточнення суті та змісту понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля», їх складових та формулювання авторського підходу до визначення цих категорій. Для

досягнення поставленої мети використано методи аналізу й синтезу, порівняння, структурно-логічного узагальнення, класифікації.

Встановлено, що більшість науковців ототожнюють електронну комерцію з такими поняттями, як електронний бізнес, інтернет-бізнес, ІТ-бізнес, електронний маркетинг, електронна торгівля, цифровий маркетинг, інтернет-маркетинг, інтернет-торгівля, інтернет-комерція, електронна роздрібна торгівля, віртуальна торгівля, дистанційна торгівля, електронний трейдинг.

Наукові підходи до формулювання терміна «електронна комерція» умовно систематизовано за класифікаційними напрямами як частину електронного бізнесу, вид господарської, економічної, комерційної діяльності та як систему електронної взаємодії економічних суб'єктів.

На основі теоретичного узагальнення існуючих наукових розробок щодо понятійного апарату запропоновано авторське трактування терміна «електронний бізнес», а також електронної комерції та електронної торгівлі як ієрархічних складових електронного бізнесу в контексті використання цифрових технологій та інформаційних систем у відповідь на сучасні реалії світової економіки.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, електронна торгівля, термінологічний апарат, суть, зміст, концептуальний підхід, систематизація, пріоритетні напрями, інформаційний простір, цифрові технології, інформаційні системи, кібербезпека.

АННОТАЦИИ

Гуцалюк А.Н., Бондарь Ю.А. *Менеджмент безопасности авиационного транспорта в контексте устойчивого развития национальной экономики. – С. 82.*

Рассмотрено влияние широкого спектра технической, естественной, человеческой и экономической опасности на авиационную отрасль. Охарактеризована безопасность авиации в целом как важная составляющая общей концепции национальной безопасности, а также составляющая системы обеспечения личной безопасности, безопасности общества и безопасности на авиационном транспорте от внешних и внутренних угроз.

Отмечено, что поддержка приемлемого уровня безопасности национальной авиации, разработка теоретических основ безопасности менеджмента авиационного транспорта имеет актуальное и практическое значение для устойчивого развития не только отдельной инфраструктуры транспорта, но и национальной и глобальной экономики.

Исследована категория «безопасность» и методы управления ею, «политика безопасности деятельности», которая направлена на противодействие угрозам, восстановление деятельности с целью защиты корпоративных интересов, сохранения целостности процессов или системы на основе усвоения и развития культуры безопасности. Указанные виды угроз включают отдельные элементы, которые могут быть применены практически к любому авиационному транспорту. Раскрыто значение внешних угроз, дестабилизирующих факторов и внутренних угроз.

Представлен упорядоченный подход к управлению безопасностью на глобальном, региональном и национальном уровнях, включающий необходимые организационные структуры, сферы ответственности, политику и процедуры.

Рассмотрена характеристика основных целей управления безопасностью предприятия авиационного транспорта, выделены идеальные цели и потенциальные, а также степень достижимости таких целей. Определено, что цели управления безопасностью предприятия, как и цели управления предприятием в целом, должны отвечать совокупности требований, обязательность соблюдения которых является залогом успешности такого управления.

Проанализирована информация о Стратегии безопасности гражданской авиации ИКАО, которая считается наиболее эффективным инструментом для обеспечения приемлемого уровня безопасности в глобальной гражданской авиации. Реализация системы управления безопасностью авиации регулируется на трех иерархических уровнях – глобальном, региональном и национальном. Система управления безопасностью авиации представляет собой упорядоченный подход к управлению.

Ключевые слова: система управления, безопасность, авиационный транспорт, менеджмент безопасности, политика безопасности.

Дяченко Н.П., Дяченко В.С. *Экономический механизм стимулирования инновационной деятельности в Украине. – С. 216.*

В современных условиях хозяйствования инновации выступают одним из ключевых факторов, определяющих перспективы социального и экономического развития.

Выявлено, что в течение 2010-2019 гг. произошло значительное сокращение количества организаций, осуществлявших научные исследования и разработки, инновационно активных предприятий, а также исполнителей научно-исследовательской деятельности.

Проанализирована динамика изменений расходов предприятий на инновационную деятельность в течение 2010-2019 гг., количество внедренных инноваций (продукции и/или технологических процессов) по регионам в 2019 г. и доли расходов на выполнение НИР в ВВП в странах ЕС.

Ключевые слова: инновации, инновационно активные предприятия, научные исследования и разработки.

Задорожная О.Г. *Ценностная рациональность как мировоззренческое основание управления антикризисной государственной хозяйственной политикой. – С. 170.*

Необходимость кардинального изменения управления антикризисными и антикоронавирусными трансформациями существующей системы хозяйствования становится приоритетной как для экономической, так и для социальной, управленческой человековедческой науки. Мир уже кардинально изменился. В нем главной задачей становится сохранение человека, на что должны быть направлены все управленческие решения и действия как национальных правительств, так и наднациональных институтов. Это требует понимания того, что именно целостный человек принимает экономические управленческие решения и активно участвует в развертывании хозяйственных процессов, а они должны быть прежде всего ценностно-рациональными, так как духовно-нравственные ценности и мотивы задают формат благостного хозяйствования. Управление антикризисными трансформациями современного хозяйства может быть эффективным и успешным при условии, когда они происходят в ценностно-культурном поле осмысления действительности, то есть имеют человечную направленность. Именно защита и сохранение человека сегодня становится главным вектором и полем управленческих действий. В контексте человекомерного управления это означает, что не существует отдельных, обособленных проблем: экологической, экономической, социальной, военной, психологической и т. п. в жизнедеятельности человека и общества. Государство через создание органов управления призвано постигать-понимать такое единство целого и исходить из такого понимания своего назначения – общей управленческой функции развития. Ориентир-цель – объединение – главный момент не только теоретического осмысления государства в ментальном поле целостности, но и основное направление его практических действий по обеспечению развития целостного национального хозяйственного комплекса.

Ключевые слова: человек, хозяйство, человекомерное управление, ценностная рациональность, духовно-нравственные ценности, сознание, холархия.

Залознова Ю.С., Петрова И.П. *Режим международно-публично-частного партнерства в научно-технической и инновационной сферах в контексте евроинтеграционных процессов. – С. 19.*

Обоснованы возможности применения государственно-частного партнерства в научно-технической и инновационных сферах в контексте евроинтеграционных процессов. Рассмотрен европейский опыт применения государственно-частного партнерства. Представлены четыре направления применения государственно-частного партнерства: стратегическое сотрудничество в сферах социальных инноваций и высоких технологий; обеспечение взаимодействия между наукой и бизнесом и трансфера технологий в рыночный оборот; смарт-поддержка субъектов предпринимательства, частных инвестиций в исследования и инновации через партнерское финансирование и распределение рисков между публичным и частным партнерами; кластероориентованная политика.

Предложено дополнить публично-частное партнерство международной составляющей с учетом инвестиций международных организаций и международных доноров и ввести в научный и практический оборот понятие «международно-публично-частное партнерство», а для стимулирования привлечения инвестиций ввести «режим международно-публично-частного партнерства». Предложен алгоритм введения регуляторного режима международно-публично-частного партнерства для создания инновационной инфраструктуры и реализации инновационных проектов.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, научно-техническая сфера, инновационная сфера, евроинтеграционные процессы, Европейский Союз, международно-публично-частное партнерство, режим международно-публично-частного партнерства.

Компаниец В.В. *Трансформация ценностно-мотивационного портрета и модели экономического поведения поколения Z и риски для социально-экономических систем. – С. 152.*

На состояние и развитие социально-экономических систем разных уровней влияет ценностно-мотивационный портрет населения. Он формируется под воздействием разных факторов. Внешние факторы (культура, образование, политика и т.п.) создают особые черты разных поколений, влияя на специфику их поведенческих моделей. Сегодня в обществе в очередной раз происходит смена поколений. Самой многочисленной группой в мире стало так называемое «цифровое поколение», которое во многом отличается от предыдущих. Выделены и систематизированы основные характеристики нового поколения (ценностные, социально-поведенческие, когнитивные), отличия в их ценностном отношении к нарушению норм права и морали в экономике, к работе (по критериям социальной ответственности и баланса между работой и личным временем) по сравнению со старшими поколениями. Сделаны предположения о том, какие модели поведения в социально-экономическом пространстве можно ожидать от представителей цифрового поколения, а также какие риски и угрозы для социально-экономических систем разных уровней могут возникнуть в связи с этим. Установлено, что молодое поколение более склонно к нарушению норм морали и права в социально-экономических отношениях, менее мотивированно в работе к социальной ответственности и сконцентрировано на материальной выгоде, соблюдении собственных интересов и комфорте. Изменение портрета нового поколения является не случайным явлением, а функцией деградации культуры, воспитания, образования. Модели экономического поведения нового поколения будут сильно отличаться от ранее существующих, что может привнести существенные риски в социально-экономическое развитие государств в целом и отраслей, предприятий в частности. Системные изменения необходимы в государственной национальной доктрине, социально-экономической политике, моделях и системе образования с целью формирования и развития каждого человека как личности и профессионала.

Ключевые слова: ценностно-мотивационный портрет, цифровое поколение, модели поведения, социально-экономические системы, риски, отношение, нарушение норм морали и права в экономике, Православная цивилизация, Западная цивилизация.

Крылова О. В. *FinTech в системе трансформаций глобальной финансовой сферы. – С. 261.*

Глобальный финансовый сектор испытывает необратимые изменения из-за существенного влияния цифровых технологий, в том числе FinTech. В связи с этим

современные условия функционирования рынка финансовых услуг Украины требуют поиска нетрадиционных форм инновационного развития и внедрения информационных систем и цифровых технологий. Это соответствует положениям Соглашения об Ассоциации между Украиной и ЕС, Комплексной программы развития финансового сектора Украины до 2020 г., Стратегии развития финансового сектора и финтеха в Украине до 2025 г.

Проанализированы и обобщены различные научные подходы к определению понятия FinTech. Исследованы особенности и тенденции развития FinTech в разных странах мира. Выявлено, что в настоящее время в финансовом секторе происходит частичное вытеснение традиционных посредников новыми участниками, автоматизированными процессами и информационными сетями. Рост конкуренции требует от традиционных финансовых учреждений применять новые цифровые технологии, улучшать финансовые продукты, изменять бизнес-модели и уменьшать операционные расходы. Установлено, что FinTech способен решать текущие проблемы рынка финансовых услуг. В результате этого должна меняться действующая нормативно-правовая база регулирования развития рынка финансовых услуг, чтобы не допустить неконтролируемых ситуаций в финансовой системе вследствие усиления влияния финансовых и операционных рисков.

Ключевые слова: финансовая система, рынок финансовых услуг, финансовый сектор, тенденции развития, особенности развития, финансовые риски, бизнес-модель, цифровые технологии, информационные системы, FinTech, трансформация, глобализация.

Латышева А.В., Ростовский А.Р., Алещенко Г.А., Васильченко С.В. *Суть и особенности условий формирования и обеспечения социальной безопасности государства. – С. 298.*

Определены суть социальной безопасности государства и человека, ее компоненты и современное состояние. Установлено, что принципы обеспечения социальной безопасности заложены на уровне государства, прежде всего в законодательных и нормативно-правовых актах, решениях Министерства социальной политики Украины, Кабинета Министров Украины и других органов исполнительной власти, решениях местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления. Определены предельные значения развития общества, которые считаются катастрофическими в мировой практике. Представлено место Украины в рейтинге по мировому индексу социальной мобильности – 2020 (46 место среди 82 стран) и ее социальные показатели. Установлено, что среди стран-соседей сегодня Украина имеет наименьшее значение покупательной способности. Проанализированы показатели текущего состояния социальной безопасности и факторов влияния по сравнению с предыдущими годами. Приведена динамика расходов населения Украины, его реального дохода и заработной платы, задолженности по выплате заработной платы. Предложено использование регрессионного анализа и имитационного моделирования с целью установления наиболее существенных факторов влияния на его состояние и прогнозирование динамики составляющих соцбезопасности; построение корреляционно-регрессионных моделей на базе существующей статистической базы и аналитических отчетов о текущем состоянии составляющих социальной безопасности с использованием инструментария информационно-аналитического обеспечения и имитационного моделирования. Для повышения обоснованности управленческих решений по развитию системы социальной безопасности рекомендуется предусматривать возможность усовершенствования информационно-аналитического обеспечения.

Ключевые слова: безопасность, социальная безопасность, социальные показатели, индекс социальной мобильности, реальный доход населения, покупательная способность населения.

Лях И.И. *Особенности венчурного финансирования Приднепровского экономического района в условиях создания экосистемы инновационного инвестирования. – С. 184.*

Статья посвящена оценке состояния региональных венчурных фондов Приднепровского экономического района. Поскольку они являются основными инвесторами инновационных предприятий, их необходимо развивать не только в Центрально-Полесском экономическом районе и Киеве, но и в Приднепровском и других.

Доказано, что Украина более активно производит инновационную продукцию по сравнению с уровнем активности инвестирования в инновации. В современных условиях этот факт указывает на необходимость содействия развитию институтов венчурного инвестирования для обеспечения надлежащего функционирования инновационной экосистемы инвестирования на региональном уровне.

Обеспечение инновационного развития в регионах не может быть ограничено инвестициями в инновации или закупкой новой техники и технологий. Должен быть создан комплекс условий для проведения эффективной инновационной политики субъектов хозяйствования, расположенных в регионе. Установлено, что иностранные участники венчурного бизнеса, как правило, инвестируют в экономическую деятельность на территории Приднепровского экономического района только первые три-пять лет в начале создания новой компании. Это требует сбалансированных изменений в научно-технической, инновационно-инвестиционной политике, которые необходимы для активизации инновационной деятельности субъектов предпринимательства, привлечения инвестиций во все секторы региональной экономики.

Несмотря на существенные сдвиги законодательства в сторону европейской практики, впереди все еще остается сложный путь к улучшению инвестиционного климата в Украине. Долгосрочные усилия, которые необходимы для активизации инноваций, обязательно предусматривают наличие благоприятной среды как на национальном, так и на региональном уровнях.

Приоритетным и эффективным направлением совершенствования инвестиционной политики является постепенная успешная реализация масштабных инвестиционных проектов. Привлечение на национальный рынок влиятельных иностранных инвесторов и поддерживающее сопровождения таких проектов будут способствовать улучшению имиджа Украины на мировом рынке капиталов и привлечению долгосрочных инвестиций.

Ключевые слова: венчурное финансирование, экономический район, институты совместного инвестирования, экосистема, инновационное инвестирование.

Ляшенко В.И., Трушкина Н.В. *Институциональные основы создания и функционирования индустриальных парков на уровне территориальных общин в условиях децентрализации и смарт-специализации. – С. 32.*

В настоящее время индустриальный парк как действенный механизм реализации региональной экономики требует трансформационных преобразований и модернизационных изменений промышленного производства, которые будут способствовать обеспечению повышения конкурентоспособности и устойчивого развития территориальных общин.

Цель статьи заключается в разработке предложений по институциональному обеспечению формирования и функционирования индустриальных парков на уровне объединенных территориальных общин в условиях децентрализации и смарт-специализации с учетом существующей международной практики. Для достижения поставленной цели использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения, системного подхода, систематизации, структурно-логического обобщения.

Обобщен международный опыт создания и развития индустриальных парков. Определены налоговые и таможенные льготы, которые предоставляются индустриальным паркам в разных странах мира. Проанализированы правовые аспекты создания и функционирования индустриальных парков в Украине. Выявлены основные барьеры, сдерживающие формирование и локализацию индустриальных парков на уровне объединенных территориальных общин. Построена структурно-логическая схема концепции создания и функционирования индустриальных парков в Украине.

Рассмотрены стратегии регионального развития на 2021-2027 годы. Установлено, что в значительном количестве стратегических документов к приоритетным направлениям отнесено ускорение достижения конкурентоспособности и инновационности экономики региона на основе смарт-специализации. В региональных стратегиях не сказано о создании условий формирования институциональной среды развития индустриальных парков. Поэтому целесообразно внести изменения и дополнения в стратегии регионального развития, содержание которых заключается во включении комплекса мероприятий по активизации развития промышленного производства и формированию сети индустриальных парков. Выполнен анализ финансирования индустриальных парков в Украине. Представлены предложения, внедрение которых позволит усовершенствовать институциональное и инвестиционно-финансовое обеспечение создания и развития индустриальных парков на уровне территориальных общин.

Ключевые слова: региональная экономика, индустриальный парк, промышленная политика, институциональное обеспечение, стратегии регионального развития, инновационная деятельность, инвестиционные ресурсы, финансовые инструменты, налоговые преференции, инновационная экосистема, инновационная инфраструктура, логистическая инфраструктура, конкурентоспособность, система местного самоуправления, децентрализация, смарт-специализация, модернизация, составляющие эффекта.

Наволокина А.С. *Формирование логистики агропродовольственного рынка. – С. 243.*

Рассмотрено понятие «агрологистика», а также представлена обобщенная схема логистики агропродовольственного рынка. Раскрыта суть и состояние материальных и информационных потоков в Украине, которые возникают между звеньями логистики агропродовольственного рынка на всех стадиях снабжения, производства и сбыта продукции агропромышленного и пищевого комплексов.

Проведен анализ Индекса эффективности логистики и позиции Украины в данном международном рейтинге, а также определены слабые стороны технологического и информационного обеспечения логистических связей, которые функционируют в современной системе сбыта сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, логистика, продукция АПК, материальные потоки, информационные потоки.

Олексенко Л.В. *Инновационная инфраструктура как фактор активизации инновационной деятельности в ведущих странах мира. – С. 223.*

В статье проанализированы определения понятия «инновационная инфраструктура» и задачи, решение которых должна обеспечить инновационная инфраструктура. Рассмотрены составляющие инновационных территориальных структур – научно-технологические, научные, исследовательские парки (технопарки), бизнес-инкубаторы и технополисы, которые способствуют подъему экономики и активизации творческого процесса. Установлены особенности функционирования фирм «спин-офф», бизнес-инкубаторов, научных парков, технополисов, технопарков, инновационных центров в активизации инновационной деятельности. Рассмотрены американская, европейская, японская и китайская модели технопарков.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, инновационная территориальная структура, фирма «спин-офф», бизнес-инкубатор, научный парк, технополис, технопарк, инновационный центр.

Осадчая Н.В., Артеменко Д.М. *Оценка целевого критерия и основных индикаторов регуляторного влияния в банковском секторе. – С. 68.*

Определена сущность и методы измерения целевого критерия и основных индикаторов регуляторного влияния в банковском секторе. Предложено дополнить пруденциальный банковский надзор, основанный на отслеживании экономических нормативов отдельных банков, моделями дискриминантного анализа для комплексной оценки финансового состояния и риска банкротства банков.

Применение построенной эталонной матрицы дискриминантного анализа уровня финансового состояния и степени риска наступления банкротства банка как ведущих индикаторов регулятивного воздействия будет способствовать повышению качества финансового определения его рыночной стоимости в качестве целевого критерия регуляторного влияния на банковскую деятельность.

Эталонная матрица служит надежным индикатором для принятия обоснованных решений со стороны владельцев, менеджеров, клиентов и национальных регуляторов по поддержанию его эффективного функционирования и дальнейшего стабильного развития.

Использование диапазона значений уровня вероятности банкротства, который является обратной величиной к интегральному показателю финансового состояния банка, позволяет более дифференцированно определить классы банков по уровню финансового состояния и группы банков по риску банкротства.

Разработанная эталонная матрица как исходная составляющая методического обеспечения комплексной оценки рыночной стоимости банков позволяет избегать ошибок при выборе методического подхода и методов расчета рыночной стоимости конкретного банка, выявлять потенциальные банки-банкроты для детальной переоценки их кредитных портфелей и портфелей ценных бумаг.

Ключевые слова: оценка, целевой критерий, индикаторы измерения, регуляторное влияние, финансовое состояние, вероятность банкротства, банк.

Прокопишин О.С. *Разработка прогнозов экспортно-импортных операций в системе внешнеэкономической деятельности. – С. 252.*

В настоящее время особую актуальность приобретают проблемы управления экспортно-импортными операциями в системе внешнеэкономической деятельности предприятий различных отраслей.

Проведено прогнозирование показателей экспортно-импортных операций с использованием метода авторегрессии. Расчёты свидетельствуют о росте объё-

мов экспорта и импорта из стран Европы в Украину; увеличении объёма инвестиций внешнеэкономической деятельности; сокращении сальдо экспортно-импортных операций и соотношения между импортом и экспортом.

Доказано, что прогнозирование является действенным инструментом планирования внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования, применение которого будет способствовать принятию научно обоснованных управленческих решений при формировании планов отгрузки потребителям, производственных программ и стратегий стратегического развития предприятий; выявлению резервов повышения эффективности организации международной сбытовой деятельности; оптимизации структуры экспортно-импортных операций.

Ключевые слова: экспортно-импортные операции, экспорт, импорт, сальдо, внешнеэкономическая деятельность, внешняя торговля, внешнеторговый баланс, инвестиции, прогнозирование, статистические методы, экономико-математическое моделирование.

Рибейро Рамос Е.О. *Учетно-информационный аспект оценки финансово-экономической эффективности экологического менеджмента аграрных предприятий. – С. 204.*

Обобщён учетно-информационный аспект оценки финансово-экономической эффективности экологического менеджмента аграрных предприятий. Определена тенденция к снижению использования пестицидов в агропромышленном производстве, что указывает на стремление товаропроизводителей к производству органической продукции с минимальным количеством химических веществ. Проанализирован общегосударственный тренд по внедрению безотходного или малоотходного производства. Сформирован комплекс показателей оценки эффективности системы экологического менеджмента аграрных предприятий на основе показателей воздействия на окружающую среду и биоту, показателей привлечения производственного потенциала предприятия в экологизацию и охрану природы и показателей финансовых затрат на охрану природы. Разработана шкала ранжирования комплексного показателя и установлена его зависимость от системы предложенных показателей. Определены перспективы дальнейших исследований по апробации оценки эффективности системы экологического менеджмента по предложенным показателям на примере аграрных предприятий Украины.

Ключевые слова: учетно-информационный аспект, оценка, финансово-экономическая эффективность, экологический менеджмент, аграрные предприятия.

Савченко М.В., Шкуренко О.В. *Организационная культура в контексте развития корпоративной социальной ответственности субъектов международного бизнеса. – С. 95.*

Определены предпосылки формирования организационной культуры в контексте развития корпоративной социальной ответственности. Обосновано влияние организационной культуры на деятельность субъектов международного бизнеса. Показаны различия между организационной культурой, культурой организации и корпоративной культурой. Выделены подходы к трактовке дефиниции «организационная культура», а также наиболее свойственные ей черты. Обобщены важные особенности организационной культуры как фактора развития корпоративной социальной ответственности, к которым отнесены всеобщность, неформальность, устойчивость, многоуровневость, многогранность, многоаспектность, что позволит согласовывать ценности при формировании определенного типа организационной культуры субъектов международного бизнеса.

Ключевые слова: культура, организационная культура, развитие, субъект международного бизнеса, менеджмент.

Сердюк А.С. *Институциональное сопровождение интернализации отрицательных внешних эффектов старопромышленных моделей производства. – С. 132.*

Обоснованы концептуальные положения по институциональному сопровождению интернализации отрицательных внешних эффектов старопромышленных моделей производства. Для интернализации отрицательных внешних эффектов необходимо создать институциональные условия, при которых все звенья интернализационного процесса (продуценты отходов, центральные регулирующие органы, местные громады, реципиенты негативного воздействия) будут заинтересованы в добросовестном выполнении возложенных на них функций. Предложено создать в рамках каждого отдельного сектора промышленности уникальную регулирующую систему. Определено, что потенциальным негативным фактором централизованного сбора информации и распределения платежей является угроза оппортунистического поведения со стороны агентов. Действенность формальных институтов следует рассматривать через призму неформальных правил, которые сложились в обществе. Неформальные правила являются квинтэссенцией природных мотивов поведения человека. Психологические особенности мотивов человеческого поведения обусловливают целесообразность соответствующей адаптации институциональной системы. То есть комплекс институтов должен быть встроен таким образом, чтобы индивид имел возможность удовлетворить свои потребности через социально полезные действия. Обосновано, что реципиентами институциональных преобразований должны стать уполномоченные лица (группы лиц), на которых будут возложены обязанности по сбору информации и распределению интернализационных платежей.

Ключевые слова: интернализация, негативные внешние эффекты, старопромышленные модели производства, институциональное сопровождение, формальные институты, неформальные институты, регулирующая система.

Столярова В.В. *Методология формирования комплексного стратегического планирования социально-экономического развития Украины. – С.274.*

На основе результатов многолетних научно-аналитических поисковых наработок с использованием классических и современных методов исследования обоснована совокупность принципов формирования комплексного стратегического планирования социально-экономического развития Украины.

Выполнен сравнительный анализ методического обеспечения стратегического планирования в условиях рыночной экономики и планового управления народным хозяйством.

Раскрыты парадоксы при разработке Государственной и региональных стратегий развития: отсутствие исторической преемственности новых правительственных решений; доведение с опозданием во времени индикаторов стратегического развития после событий на Майдане (ноябрь 2013 г. – февраль 2014 г.); умышленное непринятие законопроекта о государственном стратегическом планировании 2011 и 2017 гг.; внедрение под внешним воздействием механизма центробежности регионального развития от целостного социально-экономического развития государства; игнорирование своевременного доведения новых решений до соответствующих органов государственной, региональной и местной власти.

Раскрыто содержание принципов формирования комплексного стратегического планирования социально-экономического развития Украины при их использовании на общенациональном и региональном уровнях управления, жизнедеятельности и хозяйствования.

Доказана необходимость срочного использования принципа духовности в условиях либерализации рынка земли в Украине.

Рассмотрено использование принципа гармонии на основе пропорций "золотого сечения" между государственным и местным бюджетами в сводном бюджете государства при переходе на бюджетный федерализм.

Акцентировано внимание на необходимости разработки Кодекса стратегирования Украины, а на первом этапе – Планового кодекса Украины.

Ключевые слова: духовность, человекоцентризм, конституционность, государственность, цивилизационность, устойчивое развитие, мудрость природы, единство, целостность, иерархичность, гармонизация, справедливость, преемственность, аналитичность, прогнозируемость.

Хандий Е.А. *Направления государственной политики по поддержке различных групп населения и предприятий во время пандемии COVID-19. – С. 3.*

Исследованы направления государственной поддержки, предназначенной для минимизации негативных последствий действия ограничительных мер, связанных с распространением коронавирусной болезни COVID-19, по таким целевым группам, как работодатели и население, в том числе занятые, безработные, пенсионеры, ВПО, льготные категории населения и заболевшие COVID-19. Проанализированы изменения, внесенные в Государственный бюджет Украины, по созданию Фонда борьбы с острым респираторным заболеванием COVID-19 и основные статьи расходов этого Фонда, направленные на финансирование мероприятий по поддержке групп населения, пострадавших во время пандемии, и увеличение возможностей системы здравоохранения по оказанию медицинской помощи заболевшим COVID-19. Предложены антикризисные меры по противодействию распространению пандемии COVID-19 и снижению ее социально-экономических последствий в трудовой сфере. Доказана важность соблюдения принципа социальной ответственности и достижения баланса в принятии государственных решений по распределению финансово-экономической нагрузки коронавирусного кризиса между государством, обществом, бизнесом и населением.

Ключевые слова: государственная поддержка, пандемия COVID-19, социально-экономические последствия, государственный бюджет, антикризисные меры.

Швец Н.В. *Перспективы инновационного развития и структурной модернизации экономики Луганской области на основе смарт-специализации. – С. 112.*

Представлены результаты анализа экономики Луганской области и освещены направления ее структурного и инновационного обновления, которые определены с использованием подхода смарт-специализации. Проанализирована динамика основных экономических показателей региона, структура добавленной стоимости и экспорта товаров. Установлено, что в регионе продолжаются деиндустриализация и аграризация экономики, которые являются следствием влияния системных и ситуационных факторов, а также отсутствия действенного государственного регулирования социально-экономических процессов. Сделан акцент на необходимости скорейшей модернизации региональной экономики, нацеленной на осовре-

менивание, диверсификацию экономической деятельности и обеспечение конкурентоспособности Луганской области. Определено, что, несмотря на потерю регионом большого количества научных кадров, он все еще обладает способностью к инновационному развитию в отдельных направлениях. Активизации инновационной деятельности будет способствовать дальнейшая имплементация на региональном уровне подхода смарт-специализации. Подчеркивается важность рассмотрения перспектив развития как традиционных для региона отраслей, так и новых секторов/видов деятельности, которые могут появиться в результате межсекторального и межрегионального сотрудничества. Представлены два направления идентификации региональных смарт-приоритетов. Первый основан на раскрытии стратегического потенциала химической отрасли, в которой сосредоточено значительное количество занятого населения, предпринимательских структур и до сих пор сохранены мощные научные, образовательные ресурсы. Развитие данного направления видится путем использования кластерных технологий и евроинтеграционных перспектив. Второе направление предусматривает сотрудничество между химическим, аграрным и ИКТ-секторами, которое направлено на достижение целей устойчивого развития, в частности реализацию концепции точного земледелия.

Ключевые слова: структурная модернизация, региональное развитие, инновации, смарт-специализация, химическая отрасль, кластер, аграрный сектор, межсекторальное сотрудничество.

Шкригун Ю.О. *«Электронный бизнес», «электронная коммерция» и «электронная торговля»: отличия и особенности. – С. 312.*

На современном этапе формирования информационного пространства актуализируются проблемы развития электронного бизнеса. Целью статьи является уточнение сути и содержания понятий «электронный бизнес», «электронная коммерция», «электронная торговля», их составляющих и формулировка авторского подхода к определению этих категорий. Для достижения поставленной цели использованы методы анализа и синтеза, сравнения, структурно-логического обобщения, классификации.

Установлено, что большинство авторов отождествляют электронную коммерцию с такими понятиями, как электронный бизнес, интернет-бизнес, IT-бизнес, электронный маркетинг, электронная торговля, цифровой маркетинг, интернет-маркетинг, интернет-торговля, интернет-коммерция, электронная розничная торговля, виртуальная торговля, дистанционная торговля, электронный трейдинг.

Научные подходы к формулировке термина «электронная коммерция» условно систематизированы по классификационным направлениям как часть электронного бизнеса, вид хозяйственной, экономической, коммерческой деятельности и как система электронного взаимодействия экономических субъектов.

На основе теоретического обобщения существующих научных разработок понятийного аппарата предложена авторская трактовка термина «электронный бизнес», а также электронной коммерции и электронной торговли как иерархических составляющих электронного бизнеса в контексте использования цифровых технологий и информационных систем в ответ на современные реалии мировой экономики.

Ключевые слова: электронный бизнес, электронная коммерция, электронная торговля, терминологический аппарат, суть, содержание, концептуальный подход, систематизация, приоритетные направления, информационное пространство, цифровые технологии, информационные системы, кибербезопасность.

ABSTRACTS[1]

Diachenko N.P., Diachenko V.S. *Economic Mechanism of the Stimulating of the Innovative Activity in Ukraine. – P. 216.*

The article notes that in modern economic conditions, innovations are one of the key factors that determine the prospects for social and economic development.

It was revealed that during 2010-2019 there was a significant reduction in the number of organizations engaged in research and development, a decrease in the number of innovatively active enterprises and the number of performers of research activities.

The dynamics of changes in the expenditures of enterprises on innovative activities during 2010-2019, the number of innovations (products and/or technological processes) introduced by regions in 2019 and the share of expenditures on R&D in GDP in the EU countries have been investigated.

Keywords: innovation, innovatively active enterprises, research and development.

Hutsaliuk O.M., Bondar Iu.A. *Safety Management of Aviation Transport in the Context of Sustainable Development of the National Economy. – P. 82.*

The article discusses the impact of a wide range of technical, natural, human and economic hazards on the aviation industry. The safety of aviation as a whole is characterized as an important component of the general concept of national security, as well as a component of the system for ensuring personal safety, public safety and security in air transport from external and internal threats.

It is noted that maintaining an acceptable level of safety of national aviation, the development of theoretical foundations for the safety of aviation transport management is of current and practical importance for the sustainable development of not only a separate transport infrastructure, but also the national and global economy.

The article investigates «security» and methods of its management, «activity security policy», which is aimed at countering threats, restoring activities in order to protect corporate interests, preserving the integrity of processes or a system based on the assimilation and development of a safety culture. At the same time, in the studies, these types of threats include individual elements that can be used in almost any air transport. In particular, the importance of external threats and destabilizing factors and threats is highlighted.

A structured approach to safety management is indicated at the global, regional and national levels, including: the required organizational structures, areas of responsibility, policies and procedures.

The characteristics of the main goals of the safety management of the aviation transport enterprise are considered, the ideal goals and potential ones are highlighted, and also touched the degree of reach of such goals. Determined that the objectives of enterprise safety management, as well as the objectives of enterprise management as a whole, must meet a set of requirements, the obligation to comply with which is the key to the success of such management.

Information on the ICAO Civil Aviation Security Strategy has been processed, which is considered the most effective tool to ensure an acceptable level of security in global civil aviation. According to which the implementation of the aviation safety management system is regulated at three hierarchical levels - global, regional and national,

[1] Надано в авторській редакції.

and the aviation safety management system represents an orderly approach to management.

Keywords: control system, security, air transport, safe management, security policy.

Khandii O.O. *Directions of State Policy to Support Various Groups of the Population and Enterprises During the COVID-19 Pandemic. – P. 3.*

The impact of quarantine restrictions imposed by the Government of Ukraine had a double effect. It consisted of curbing the spread of coronavirus disease throughout the country and reducing the business activity of some enterprises and the complete cessation of activities of others, which led to a reduction in labor force and rising unemployment, lower GDP and income. Areas of state support to minimize the negative effects of restrictive measures related to the spread of coronavirus COVID-19 were explored in the article by such target groups as employers and the population, including the employed, unemployed, pensioners, IDPs, privileged categories population, those who fell ill with COVID-19. Partial unemployment benefits, credit vacations, tax preferences, cheaper loans for farmers, financial support for agribusiness development, information support, round-the-clock free online consultations for small and medium-sized businesses were highlighted among the main measures of state business support.

Amendments to the State Budget of Ukraine to establish the COVID-19 Acute Respiratory Disease Fund have been analyzed and the main expenditure items of this Fund have been analyzed. The COVID-19 Acute Respiratory Disease Foundation provides funding to support groups affected by the pandemic and to strengthen the capacity of the health care system to provide care to those affected by COVID-19. Emphasis was placed on the need to involve the state, business and every citizen of the country in overcoming the spread of coronavirus disease. Anti-crisis measures to counter the spread of the COVID-19 pandemic and reduce the socio-economic consequences in the labor sphere for the state, employers and the population were proposed. It was concluded that it is important to adhere to the principle of social responsibility and achieve balance in public decisions on the distribution of financial and economic burden of the coronavirus crisis between the state, community, business and population, taking into account these decisions in strategic and medium-term documents on COVID-19 pandemic.

Keywords: state support, COVID-19 pandemic, socio-economic consequences, State budget, anti-crisis measures.

Kompaniets V.V. *Transformation of Value and Motivation Portrait and Model of Economic Behavior of Generation Z and Risks for Socio-Economic Systems. – P. 152.*

The state and development of socio-economic systems of different levels is influenced by the value-motivational portrait of the population. It is formed under the influence of various factors. External factors (culture, education, politics, etc.) form the special features of different generations, influencing the specifics of their behavioral models. Now a generational change is taking place in society once again. The largest group in the world is the so-called "digital generation", which differs in many ways from previous generations. The publication highlights and systematizes the main characteristics of the new generation (value, socio-behavioral, cognitive). Also, differences were revealed in their value attitude towards violation of the norms of law and morality in the economy, and their attitude towards work (according to the criteria of social responsibility and balance between work and personal time) in comparison with older generations. Based on this, assumptions were made about what models of behavior in the socio-economic space can be expected from representatives of the digital generation. And also,

what risks and threats to socio-economic systems of different levels may arise in connection with this. It was found that the younger generation is more prone to violating the norms of morality and law in socio-economic relations, less motivated in work towards social responsibility, service, and is focused on material gain, respect for their own interests and comfort. The change in the portrait of the new generation is not a random phenomenon, but a function of the degradation of culture, upbringing, education. It is also influenced by the increasing lifetime in the digital space. The models of economic behavior of the new generation will be very different from the previously existing ones, which can bring significant risks to the socio-economic development of national states, individual industries and enterprises. Systemic changes are necessary: in the state national doctrine; in the social and economic policy of the state; in the models and system of education, with the aim of forming and developing each person as a person and a professional.

Keywords: value-motivational portrait, digital generation, behavior patterns, socio-economic systems, risks, attitude, towards violation of moral and legal norms in the economy, Orthodox civilization, Western civilization.

Krylova O. V. *FinTech in the System of Transformations of the Global Financial Sphere. – P. 261.*

The global financial sector is undergoing irreversible changes due to the significant impact of digital technologies, including FinTech. In this regard, the current conditions of the financial services market of Ukraine require the search for non-traditional forms of innovative development and the need to implement information systems and digital technologies. This is in line with the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020, the Strategy for the Development of the Financial Sector and Fintech in Ukraine until 2025.

The article analyses and summarizes various scientific approaches to the definition of FinTech. Features and tendencies of FinTech development in different countries of the world are investigated. It is revealed that at present in the financial sector there is a partial displacement of traditional intermediaries by new participants, automated processes and information networks. Increasing competition requires traditional financial institutions to apply new digital technologies, improve financial products, change business models and reduce operating costs. It is established that FinTech is able to solve the current problems of the financial services market. As a result, the current regulatory framework for regulating the development of the financial services market should be changed to prevent uncontrolled situations in the financial system due to the increasing impact of financial and operational risks.

Keywords: financial system, financial services market, financial sector, development trends, development features, financial risks, business model, digital technologies, information systems, FinTech, transformation, globalization.

Latysheva O.V., Rostovsky O.R., Aleshchenko R.A. Vasylshenko S.V. *The Essence and Features of the Conditions of Formation and Security of the State Social Security. – P. 298.*

The article defined the essence of social security of the state and man, established its constituent components and current state.

The principles of social security are laid down at the state level, primarily in laws and regulations, decisions of the Ministry of Social Policy, the Cabinet of Ministers of

Ukraine and other executive bodies, decisions of local executive bodies and local governments.

The limit values of society development, which are considered catastrophic in world practice, have been established. Ukraine's place in the world index of social mobility – 2020 and its social indicators are given. It was found that according to the world index of social mobility, Ukraine in the ranking of 82 countries showed the worst results among neighboring countries and was in 46th place, gaining 61.2 points. It is established that among the neighboring countries today Ukraine has the lowest value of purchasing power.

The indicators of the current state of social security and factors of influence in comparison with previous years are investigated and given, for what the dynamics of incomes and expenses of the population of Ukraine, and also changes of its real disposable income of the population of Ukraine and real wages, dynamics of wage arrears in Ukraine.

The article proposes the use of regression analysis and simulation modeling in order to establish the most significant factors influencing its condition and predict the dynamics of the components of social security. Based on the existing statistical base and analytical reports on the current state of social security components using the tools of information-analytical support and simulation modeling, it is proposed to build correlation-regression models that can be used to predict the current state of social security components.

In order to increase the validity of management decisions on the development of the social security system, it is proposed to provide for the possibility of improving the information and analytical support, for which the possible tools for its implementation are given.

Keywords: security, social security, social indicators, social mobility index, real income of the population, purchasing power of the population.

Liashenko V., Trushkina N. *Institutional principles of creation and functioning of industrial parks at the level of territorial communities in the conditions of decentralization and smart specialization. – P. 32.*

At present, the industrial park as an effective mechanism for the implementation of the regional economy needs transformational transformations and modernization changes in industrial production, which will help increase the competitiveness and sustainable development of local communities.

The purpose of this study is to develop proposals for institutional support for the formation and operation of industrial parks at the level of integrated territorial communities in a decentralized and smart specialization, taking into account existing international practice. To achieve this goal, methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, system approach, systematization, structural and logical generalization were used.

The article studies and summarizes the international experience of creation and development of industrial parks. The tax and customs privileges provided to industrial parks in different countries of the world are defined. The legal aspects of creation and functioning of industrial parks in Ukraine are analyzed. The main barriers that hinder the formation and localization of industrial parks at the level of united territorial communities have been identified. The structural and logical scheme of the concept of creation and functioning of industrial parks in Ukraine is constructed.

Regional development strategies for 2021-2027 are considered. Based on the analysis, it is established that in a significant number of strategic documents the priority

areas include accelerating the achievement of competitiveness and innovation of the region's economy on the basis of smart specialization. Regional strategies do not address the creation of appropriate conditions for the formation of the institutional environment for the development of industrial parks. Therefore, it is advisable to make changes and additions to the Strategies of regional development until 2027, the content of which is to include a set of measures to intensify the development of industrial production and the formation of a network of industrial parks. An analysis of the financing of industrial parks in Ukraine has been performed. Proposals are provided, the implementation of which will improve the institutional and investment-financial support for the creation and development of industrial parks at the level of territorial communities.

Keywords: regional economy, industrial park, industrial policy, institutional support, regional development strategies, innovation, investment resources, financial instruments, tax preferences, innovation ecosystem, innovation infrastructure, logistics infrastructure, competitiveness, local government, smart decentralization specialization, modernization, components of the effect.

Lyakh I.I. *Features of Venture Financing of the Prydniprovsky Economic Region under Creating of an Ecosystem for Innovative Investment. – P. 184.*

The paper is devoted to the assessment of the condition of regional venture funds in the Prydniprovsky Economic Region. As they are the main investors of innovative enterprises, it is needed to be develop such institutions not only in the Central Polissya economic region with the capital of Ukraine, but also in the Prydniprovsky economic region as well in other economic regions.

It is proved that Ukraine is more active in producing innovative products compared to the level of investing in innovation. In current conditions, this fact indicates the necessity of promoting the development of venture investment institutions to ensure the proper functioning of an ecosystem for innovative investing on the regional level.

Ensuring the innovative development in the regions cannot be limited by investments in innovation or by procurements of the modern equipment and technologies, but a set of conditions must be created for an effective innovation policy of economic entities located in the region. The analysis showed that foreign venturers usually invest in economic activities in the Prydniprovsky economic district only for the first three to five years at the beginning of new company incipience. This requires balanced changes in in such policies as for science and technology, innovation and investment, which are necessary to intensify the innovative activities of business entities, attracting investment in all sectors of the regional economy.

Despite significant changes in legislation towards European practice, there is still a long and difficult way to go before the investment climate in Ukraine warms up. The long-term efforts required by innovation activating necessarily involve a favourable environment at both the national and regional levels.

The priority and effective direction of investment policy improvement is the gradual successful implementation of large-scale investment projects. Attracting influential foreign investors to the Ukrainian market and effectively supporting such projects will help improve Ukraine's image in the global capital market and attract long-term investments.

Keywords: venture financing, economic region, joint investment institutions, ecosystem, innovative investing.

Navolokina A.S. *Formation of Agro-Food Market Logistics. – P. 243.*

The article considers the concept of "agro-logistics", as well as a generalized scheme of logistics of the agri-food market. The essence and state of material and information flows in Ukraine, which arise between the links of logistics of the agri-food market at all stages of supply, production and marketing of agro-industrial and food complexes, are described.

The analysis of the Logistics Performance Index and the position of Ukraine in this international ranking is given, as well as the weaknesses of technological and information support of logistics links that operate in the modern system of sales of agricultural products.

Keywords: agri-food market, logistics, agro-industrial products, material flows, information flows.

Oleksenko L.V. *Innovation Infrastructure as a Factor in Intensifying Innovation in the World's Leading Countries. – P. 223.*

The article analyzes the definitions of the concept of innovation infrastructure and examines the tasks to be solved by innovation infrastructure. The components of innovative territorial structures are considered – scientific and technological, scientific, research parks (technoparks), business incubators and technopolises, which contribute to the rise of the economy and the intensification of the creative process. The peculiarities of the functioning of spin-off companies, business incubators, science parks, technopolises, technoparks, innovation centers in intensifying innovation activities in the countries have been clarified. Models of technology parks have been studied, namely: American, European, Japanese and Chinese.

Keywords: innovation infrastructure, innovative territorial structure, spin-off company, business incubator, science park, technopolis, technopark, innovation center.

Osadcha N.V., Artemenko D.M. *Assessment of the Target Criterion and Leading Indicators of Regulatory Influence in the Banking Sector. – P. 68.*

The article defines the essence and methods of measuring the target criterion and leading indicators of regulatory influence in the banking sector. It is proposed to supplement prudential banking supervision, based on tracking the economic standards of individual banks, with models of discriminant analysis for a comprehensive assessment of the financial condition and risk of bankruptcy of banks.

The use of the built-in reference matrix of discriminant analysis of the level of financial condition and the degree of risk of bankruptcy of the bank, as leading indicators of regulatory impact, will improve the quality of financial determination of its market value as a target criterion of regulatory impact on banking.

The reference matrix serves as a reliable indicator for informed decisions by owners, managers, customers and national regulators to maintain its effective functioning and further stable development.

The use of a range of values of the level of probability of bankruptcy, which is the inverse of the integral indicator of the financial condition of the bank, allows more differentiated determination of classes of banks by level of financial condition and group of banks at risk of bankruptcy.

The developed reference matrix as a starting point of methodological support of comprehensive assessment of market value of banks avoids mistakes in choosing the methodological approach and methods of calculating the market value of a particular bank and identify potential bankrupt banks for detailed revaluation of their loan portfolios and securities portfolios.

Keywords: evaluation, target criterion, measurement indicators, regulatory impact, financial condition, probability of bankruptcy, bank.

Prokopyshyn O.S. *Development of Forecasts of Export-Import Operations in the System of Foreign Economic Activity. – P. 252.*

At present, the problems of managing export-import operations in the system of foreign economic activity of enterprises of various industries are becoming especially relevant.

The article forecasts the indicators of export-import operations using the autoregression method. Calculations show an increase in exports and imports from European countries to Ukraine; volume of investments in foreign economic activity; reduction of the balance of export-import operations and the ratio between imports and exports.

It is proved that forecasting is an effective tool for planning foreign economic activity of economic entities, the application of which will facilitate the adoption of scientifically sound management decisions in the formation of plans for shipment to consumers, production programs and strategies for strategic development of enterprises; identification of reserves to increase the efficiency of the organization of international sales activities; optimization of the structure of export-import operations.

Keywords: export-import operations, export, import, balance, foreign economic activity, foreign trade, foreign trade balance, investments, forecasting, statistical methods, economic-mathematical modeling.

Ribeiro Ramos O.O. *Accounting and Informational Evaluation of the Financial and Economic Efficiency of Agricultural Enterprises Environmental Management. – P. 204.*

The article summarizes the accounting and informational evaluation of the financial and economic efficiency of agricultural enterprises environmental management. There is a tendency to reduce the use of pesticides in agro-industrial production, which indicates the desire of producers to produce organic products with a minimum amount of chemicals. The national trend of introduction of waste-free or low-waste production is analyzed. A set of indicators for assessing the effectiveness of the environmental management system of agricultural enterprises based on indicators of impact on the environment and biota (allows to determine the depth of environmental impact from the activities of agricultural enterprises), indicators of attracting production potential of the enterprise for greening between the consumed and reproduced resource of the enterprise) and nature conservation and indicators of financial costs for nature conservation (determine the amount of costs incurred by the agricultural enterprise for the preservation of the environment and biota). To assess the effectiveness of the environmental management system of agricultural enterprises, it is proposed to determine its comprehensive indicator according to these three components. The ranking scale of the complex indicator is developed and its dependence on the coefficient of emissions of hazardous substances into the air by the agricultural enterprise is determined; the coefficient of wastewater emissions into the environment by an agricultural enterprise; the coefficient of waste-free production by an agricultural enterprise; the coefficient of impact on the environment due to accidents at the enterprise; the coefficient of costs for the protection of the natural environment and biota; coefficient of investments involved in the protection of the natural environment and biota; current liquidity ratio; the coefficient of renewal of obsolete fixed assets for environmentally friendly; depreciation ratio; depreciation ratio of fixed assets; coefficient of environmental friendliness of production processes. A ranking scale for each of the components of the integrated indicator is proposed.

The prospect of further research is determined, which is based on the need to test the evaluation of the effectiveness of the environmental management system on the proposed indicators on the example of agricultural enterprises of Ukraine.

Keywords: accounting and information aspect, evaluation, financial and economic efficiency, environmental management, agricultural enterprise.

Savchenko M.V., Shkurenko O.V. *Organizational Culture in the Context of the Development of Corporate Social Responsibility of Subjects of International Business. – P. 95.*

The preconditions for the formation of organizational culture in the context of corporate social responsibility development are determined. The influence of organizational culture on the activities of international business subjects is substantiated. The differences between organizational culture, culture of organization and corporate culture are shown. The approaches to the interpretation of the definition of "organizational culture" are characterized, as well as the most characteristic of its features. The important features of organizational culture as a factor in the development of corporate social responsibility are generalized, which include universality, informality, sustainability, multilevel and versatility, multidimensionality, which will allow the values to be coordinated in the formation of a certain type of organizational culture of international business entities.

Keywords: culture, organizational culture, development, subject of international business, management.

Serdiuk O.S. *Institutional Support of Internalization of Negative external Effects of Old Industrial Production Models. – P. 132.*

The article substantiates the conceptual provisions for the institutional support of the internalization of the negative externalities of old industrial production models. To internalize negative externalities, it is necessary to create institutional conditions under which all parts of the internalization process (waste producers, central regulators, local communities, recipients of negative impacts) will be interested in conscientious performance of their functions. It is suggested that a unique regulatory system should be established within each individual industry sector. It is determined that the threat of opportunistic behavior on the part of agents is a potential negative factor in the centralized collection of information and distribution of payments for public benefit. The effectiveness of formal institutions should be viewed through the prism of informal rules that have developed in society. Informal rules are the quintessence of natural motives for human behavior. Psychological features of motives of human behavior determine the expediency of appropriate adaptation of the institutional system. That is, the complex of institutions must be built in such a way that the individual has the opportunity to meet their needs through socially useful actions. It is substantiated that the recipients of institutional transformations should be authorized persons (or groups of persons) who will be responsible for collecting information and distributing internalization payments.

Keywords: internalization, negative externalities, old industrial production models, institutional support, formal institutions, informal institutions, regulatory system.

Shkrygun Yu.O. *"E-business", "E-commerce" and "E-trading": Differences and Features. – P. 312.*

At the present stage of the rapid formation of the information space, the problems of e-business development are actualized. The purpose of the article is to clarify the essence and content of the concepts of "e-business", "e-commerce", "e-trading" and components and formulate the author's approach to defining these categories. To achieve this

goal, the methods of analysis and synthesis, comparison, structural and logical generalization, classification were used.

The article found that most researchers identify e-commerce with concepts such as e-business, internet business, IT business, e-marketing, e-trading, digital marketing, internet marketing, web-trading, web-commerce, e-retail, virtual trading, distance trading, electronic trading.

Scientific approaches to the formulation of the term "e-commerce" are conventionally systematized according to classification areas in the context, as part of e-business, type of business, economic, commercial activity and as a system of electronic interaction of economic entities.

On the basis of a theoretical generalization of existing scientific developments on the conceptual apparatus, the author's interpretation of the term "e-business" and, in particular, the terms "e-commerce", "e-trading", as hierarchical components of e-business in the context of the use of digital technologies and information systems in response to modern realities of the global economy and consumer behavior.

Keywords: e-business, e-commerce, e-commerce, terminological apparatus, essence, content, conceptual approach, systematization, priority areas, information space, digital technologies, information systems, cyber security.

Shvets N.V. *Prospects of Innovative Development and Structural Modernization of the Luhansk Region Economy Based on Smart Specialization. – P. 112.*

The article presents the results of the Luhansk region economy analysis and highlights the directions of its structural and innovative renewal, which are determined by using the smart specialization approach. The dynamics of the main economic indicators of the region, the value-added structure and export of goods are analyzed. It has been studied that deindustrialization and the transition to an agrarian economy continue in the region. That is a consequence of the influence of systemic and situational factors, as well as the lack of effective state regulation of socio-economic processes. Attention is drawn to the need for an early modernization of the regional economy, aimed at diversification and ensuring the competitiveness of the Luhansk region. It has been determined that despite the loss of a large number of scientific personnel by the region, it still has the ability for innovative development in certain areas. Further implementation of the smart specialization approach at the regional level is required to enhance innovation. The importance of searching for development prospects for traditional industries is emphasized, as well as new sectors/activities, that may arise as a result of intersectoral and inter-regional collaboration. Two directions of the regional smart priorities identification are presented. The first is based on unlocking the strategic potential of the chemical industry, in which a significant number of the employed population, business structures are concentrated, and strong scientific and educational resources are still preserved. The development of this direction is seen through the use of cluster technologies and the use of European integration prospects. The second area involves cooperation between the chemical, agricultural and ICT sectors, which is aimed at achieving Sustainable Development Goals and, in particular, the implementation of the Precision Farming concept.

Keywords: structural modernization, regional development, innovation, smart specialization, chemical industry, cluster, agricultural sector, intersectoral collaboration.

Stolyarova V.V. *Methodology for the Formation of Integrated Strategic Planning for the Socio-Economic Development of Ukraine. – P. 274.*

In the article, based on the results of many years of scientific and analytical research developments using classical and modern research methods, a set of principles for

the formation of complex strategic planning for the socio-economic development of Ukraine is substantiated.

A comparative analysis of the methodological support of strategic planning in the conditions of a market economy and in conditions of planned management of the national economy has been carried out.

Particular attention is paid to the disclosure of paradoxes and problems in the development of State and regional development strategies: lack of historical continuity of new government decisions; bringing with a delay in time indicators of strategic development after the Second Maidan (November 2013 - February 2014); deliberate rejection of the draft law on state strategic planning in 2011 and 2017; introduction, under external influence, of the centrifugal mechanism of regional development from the integral socio-economic development of the state; ignoring the timely delivery of new decisions to the relevant state, regional and local authorities.

The essence and content of the principles of the formation of complex strategic planning of the socio-economic development of Ukraine when they are used at the national and regional levels of management, life and management are revealed.

The necessity of urgent use of the principle of spirituality in the conditions of liberalization of the land market in Ukraine has been proved.

The use of the principle of harmony based on the proportions of the "Golden Section" between the state and local budgets in the consolidated budget of the state during the transition to budgetary federalism is considered in detail.

Emphasized on the need to develop the Strategic Code of Ukraine, and at the first stage – the Planning Code of Ukraine.

Keywords: spirituality, human-centeredness, constitutionality, statehood, civilization, sustainable development, wisdom of nature, unity, integrity, hierarchy, harmonization, justice, continuity, analyticity, predictability.

Zadorozhna O.G. *Tsinnisna Rationality is Like a Clear Ambush of Managing the Anti-Crisis State Government Policy. – P. 170.*

The need for a cardinal change in the management of anti-corrosion and anti-coronavirus transformations of the current crisis system and the state's gratitude become a priority for economic, social, and management people science. The light has already changed dramatically. The new head managers have a lot of people who are guilty of being guilty of all the administrative decisions of the national districts, as well as the supranational institutes. The price of the need for a reason is that it is the most important for people to take economical management decisions and take an active part in the government's government processes, and the smell is the first for all the highly rational, moral, and spiritually-gratifying The goal is to achieve proof-of-concept, how the management of anti-crisis transformations of the dastardly government can be effective and successful for the mind, since such transformations are carried out in the context of the cultural and cultural field of comprehension of the present-day people. The very protection and protection of the people of the present year becomes the head vector and the field of management activities. For the rationalization of human management, it should mean, but not sensible, separate problems: environmental, economic, social, military, psychological, etc., in the life of people and suspensions. The state through the stem of the governing bodies is the same as the poklikan osyagati-intelligence, so the unity of the whole vikhoditiy from such intelligence with the vikonanny of its own attribute – the zahol'y administrative function of development. Orientir-tsil – ob'єdnannya – the head moment is not deprived of the theoretical comprehension of the state in the mental field

of integrity, but the main directly її practical steps to ensure the development of an integral national state-owned complex.

Keywords: ludin, statehood, ludinomirne management, cinne rationality, spiritual and moral value, witness, holarchy.

Zaloznova Yu.S., Petrova I.P. *Regime of International-Public-Private Partnership in Scientific, Technical and Innovation Spheres in the Context of European Integration Processes. – P. 19.*

The possibilities of using public-private partnerships in scientific, technical and innovation spheres in the context of European integration processes have been substantiated. The European experience of using public-private partnership is considered. Four directions of application of public-private partnership are given: strategic cooperation in the spheres of social innovation and high technologies; ensuring interaction between science and business and transfer of technologies to the market turnover; smart support for business entities, private investment in research and innovation through partner financing and risk sharing between public and private partners; cluster-oriented policy.

It is proposed to supplement the public-private partnership with an international component, taking into account the investments of international organizations and international donors, and to introduce the concept of "international-public-private partnership" into scientific and practical circulation, and to introduce the "regime of international-public-private partnership" to stimulate investment attraction. An algorithm for the introduction of a regulatory regime for international-public-private partnership for the creation of an innovative infrastructure and the implementation of innovative projects is proposed.

Keywords: public-private partnership, scientific and technical sphere, innovation sphere, European integration processes, European Union, international-public-private partnership, regime of international-public-private partnership.

ЗМІСТ

Хандій О.О. Напрями державної політики з підтримки різних груп населення та підприємств під час пандемії COVID-19 3
Залознова Ю.С., Петрова І.П. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства в науково-технічній та інноваційній сферах у контексті євроінтеграційних процесів 19
Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. Інституційні засади створення та функціонування індустріальних парків на рівні територіальних громад в умовах децентралізації та смарт-спеціалізації 32
Осадча Н.В., Артеменко Д.М. Оцінка цільового критерію та провідних індикаторів регуляторного впливу у банківському секторі 68
Гуцалюк О.М., Бондар Ю.А. Безпековий менеджмент авіаційного транспорту в контексті сталого розвитку національної економіки 82
Саченко М.В., Шкуренко О.В. Організаційна культура в контексті розвитку корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів міжнародного бізнесу 95
Швець Н.В. Перспективи інноваційного розвитку та структурної модернізації економіки Луганської області на засадах смарт-спеціалізації 112
Сердюк О.С. Інституційний супровід інтерналізації негативних зовнішніх ефектів старопромислових моделей виробництва 132
Компаниец В.В. Трансформация ценностно-мотивационного портрета и модели экономического поведения поколения Z и риски для социально-экономических систем 152
Задорожна О.Г. Ціннісна раціональність як світоглядна засада управління антикризовою державною господарською політикою 170
Лях І.І. Особливості венчурного фінансування Придніпровського економічного району в умовах створення екосистеми інноваційного інвестування 184
Рібейро Рамос О.О. Обліково-інформаційний аспект оцінювання фінансово-економічної ефективності екологічного менеджменту аграрних підприємств 204
Дяченко Н.П., Дяченко В.С. Економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в Україні 216
Олексенко Л.В. Інноваційна інфраструктура як чинник активізації інноваційної діяльності у провідних країнах світу 223
Наволокіна А.С. Формування логістики агропродовольчого ринку 243
Прокопишин О.С. Розроблення прогнозів експортно-імпортних операцій у системі зовнішньоекономічної діяльності 252
Крилова О.В. FinTech у системі трансформацій глобальної фінансової сфери 261
Столярова В.В. Методологія формування комплексного стратегічного планування соціально-економічного розвитку України 274
Латишева О.В., Ростовський О.Р., Алещенко Р.А., Васильченко С.В. Суть і особливості умов формування та забезпечення соціальної безпеки держави 298
Шкригун Ю.О. «Електронний бізнес», «електронна комерція» та «електронна торгівля»: відмінності й особливості 312

Наукове видання

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

ЧУМАЧЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових праць

Мовою оригіналу

Оригінал-макет підготовлено у відділі інформатизації наукової діяльності ІЕП НАН України

Відповідальний за випуск *В.І. Ляшенко*

Літературний редактор *О.А. Кокорєва*

Комп'ютерна верстка *Т.М. Синельнікова*

Підп. до друку 29.12.2020. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 20,9. Обл.-вид. арк. 22,5.
Тираж 350 прим. Замовлення № 1483.

ІЕП НАН України.
03057, м. Київ, вул. Марії Капніст, 2.